OCGL

Jaarboek

2002

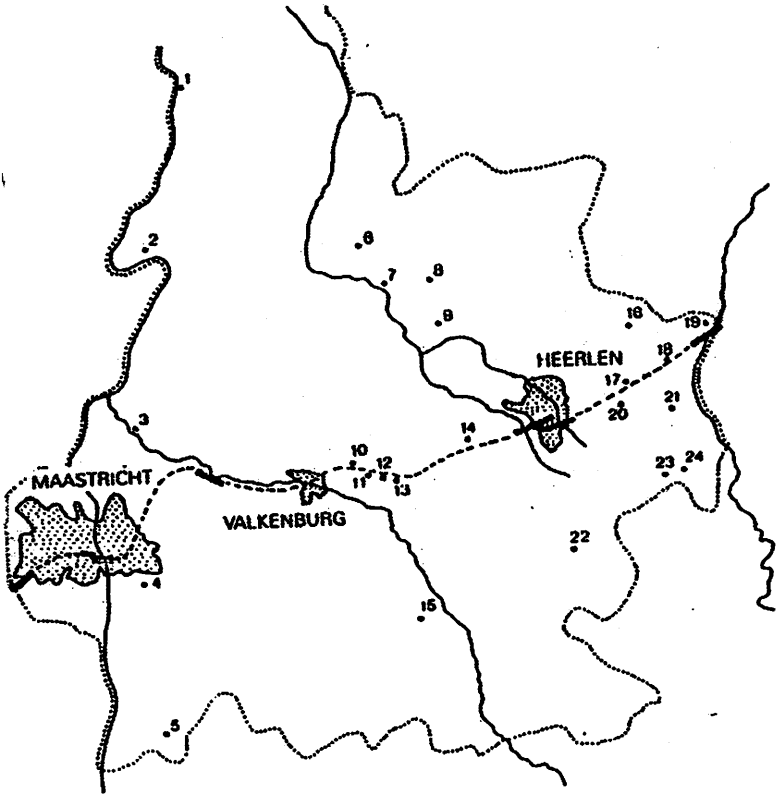

De Romeinse weg in Zuid-Limburg

Amstenrade 8
Eygelshoven 21
Goudsberg 10
Grevenbricht 1
Groenstraat 18
Gulpen 15
Heer-Backerbosch 4
Hoensbroek 9
Kaalheide 23
Kerkrade 24
Koulen 12
Meerssen 3
Mesch 5
Nieuwenhagen 17
Puth 6
Ransdaal 13
Rimburg 19
Schaesberg 20
Schinnen 7
Simpelveld 22
Stein 2
Ubach over Worms 16
Voerendaal 14
Walem 11

Van Romeinse weg tot "d'r Sint Joep va Woabich"

O C G L

Jaarboek 2002

Van Romeinse weg tot "d'r Sint Joep va Woabich"

Een uitgave van de Heemkundevereniging
Oudheidkundig en Cultuurhistorisch Genootschap Landgraaf

Deze uitgave kwam tot stand
Onder redactie van:
Jozef Bosch
Huub Dortants
Evert Glezer
Harrie Mulders
Hein Rade
Frans Theunissen
Albert Verreck
Egbert Willemsem

Eindredactie: Harrie Mulders

Najaar 2002

INHOUD

Voorwoord	**blz 5**
Romeinse Weg	**blz 6**
Dorpsleven in de 19e eeuw	**blz 80**
Herinneringen Miets Daemen	**blz 104**
Boomgaard Erens	**blz 154**
Charles Frehenstraat 39-41-43-45	**blz 160**
Armenzorg in Rimburg	**blz 192**
Transportbedrijf Meens	**blz 212**
Landgraafs Mannenkoor St Joseph	**blz 220**

VOORWOORD

Ook Landgraaf heeft een geschiedenis. Een geschiedenis die ver teruggaat in de tijd. In Rimburg heeft Chris Beckers jaren geleden een vuistbijl gevonden die een van onze voorouders meer dan 15000 jaar geleden is kwijtgeraakt in de velden rondom de Akerstraat. In de hei bij de Voort zijn op het eind van de 19e en aan het begin van de 20e eeuw tientallen aardewerken urnen opgegraven met resten van voorouders uit de ijzertijd, 3000 jaar geleden. Wie wil zien hoe toen mensen werden 'ter ruste gelegd' kan in de vitrines van het OCGL aan de Kloosterstraat in Waubach nog enkele van die urnen (met inhoud) zien. De meerderheid van de opgegraven exemplaren is indertijd verhandeld op de markten van Aken en Luik. Het kost moeite de sporen van die geschiedenis terug te vinden. Een dikke laag grond bedekt ze vaak en verbergt ze voor ons oog. En als de grond ze niet verbergt dan maakt onze vergeetachtigheid ze onzichtbaar en onbekend of worden de gevonden resten verkwanseld en verkocht.
Wij, de leden van de heemkundevereniging OCGL, sporen die geschiedenis op in archieven en oude registers, in huizen en straten, in verhalen en levende herinneringen van huidige bewoners. Wat we vinden stellen we veilig in archief en museum. En we schrijven erover. Want we willen ook uitdagen om zelf onderzoek te doen, om kritisch te lezen en met elkaar te diskussiëren.
Van de ijver waarmee we ons opsporingswerk ter hand nemen getuigen de Jaarboeken, waarvan sinds 1985 16 delen verschenen zijn. Dit Jaarboek, het 17e in de reeks, is, in tegenstelling tot de laatste drie delen, niet rondom één thema opgebouwd. We bieden deze keer een mengeling van

onderwerpen: we nemen U mee op de ontdekkingstocht naar de verdwenen Romeinse Heerweg. We geven een inkijk in het dorpsleven van Waubach en de Groenstraat in de 19e eeuw. We kijken rond in de boomgaard van de familie Erens.We horen van het wel en wee van enkele Waubachse huizen, het Rimburgs armbestuur, transportbedrijf Meens en Landgraafs Mannenkoor St Joseph. Inderdaad: een mooie keus uit een rijke geschiedenis.

We hopen dat menigeen na lezing van dit boek meer wil weten over onze gemeente en wellicht zelfs het verlangen krijgt om met ons verder aan haar geschiedenis te schrijven.

De redactie

Najaar 2002

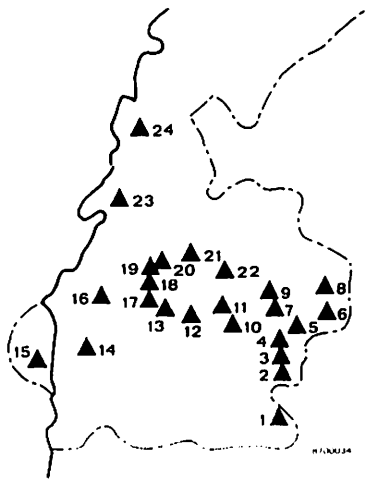

1. Lemiers
2. Bocholtz-Vlengendaal
3. Simpelveld II
4. Simpelveld I
5. Kerkrade-Spekholzerheide
6. Kaalheide-Krichelberg
7. Heerlen-Bovenste Caumer
8. Schaesberg-Overste hof
9. Heerlen- Meezenbroek
10. Voerendaal-Ubachsberg
11. Voerendaal-Ten Hove
12. Hulsberg-Heihof
13. Houthem-Ronde bos
14. Heer-Bakkerbos
15. Maastricht-Louwberg
16. Meerssen-Herkenberg
17. Houthem-Vogelzang
18. Schimmert-Ravensbosch
19. Schimmert-Op den Bilik
20. Schimmert-Op het Steenland
21. Nuth-Vaesrade
22. Hoensbroek-Schuureik
23. Stein
24. Buchten-Op den Wielder

Overzicht van onderzochte Romeinse villa's in Zuid-Limburg. Naar: Klok, 1977, p. 333

HET VERLOOP VAN DE ROMEINSE WEG DOOR DOOR LANDGRAAF

J.M.B.Bosch

Inleiding.

Sedert de ontdekking van de Peutinger kaart en het Itinerarium van Antoninus is het duidelijk, dat er in de Romeinse tijd een weg heeft gelopen van Tongeren, over Coriovallum en Jülich naar Keulen. Velen hebben sindsdien nagedacht over het preciese verloop van die weg. Gelukkig hebben enkelen van hen hun gedachten neergeschreven, zodat we er kennis van kunnen nemen. Het waren vooral historici die zich bezig hielden met de historie van Zuid Limburg, vooral met de lokale geschiedenis van Heerlen, Schaesberg , Nieuwenhagen , Ubach over Worms en Rimburg.

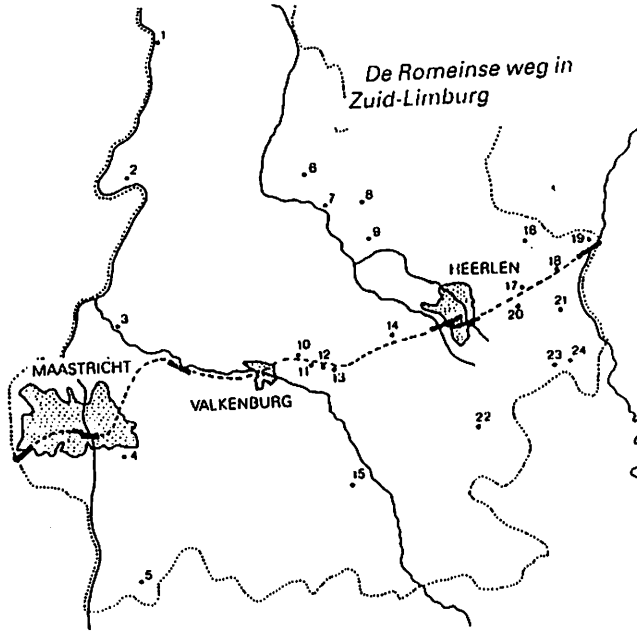

Amstenrade 8
Eygelshoven 21
Goudsberg 10
Grevenbricht 1
Groenstraat 18
Gulpen 15
Heer-Backerbosch 4
Hoensbroek 9
Kaalheide 23
Kerkrade 24
Koulen 12
Meerssen 3
Mesch 5
Nieuwenhagen 17
Puth 6
Ransdaal 13
Rimburg 19
Schaesberg 20
Schinnen 7
Simpelveld 22
Stein 2
Ubach over Worms 16
Voerendaal 14
Walem 11

Het tracee van de weg Bavay-Keulen in Zuid-Limburg zoals wij tegenwoordig denken dat het geweest is

Legt men de meningen van schrijvers als Ernst, Cudell, Quix, Habets, (allen uit de 19de eeuw) en b.v. Hanssen, Peters, Jongen, van Hommerich en Schobben (resp. uit het begin en het midden van de 20ste eeuw) naast elkaar, dan blijkt dat iedere schrijver, op grond van voor hem aannemelijke argumenten de Romeinse weg door Limburg weliswaar voor een deel over hetzelfde tracee laat verlopen, maar dat er voor het gedeelte dat door de tegenwoordige gemeente Landgraaf loopt, grote verschillen bestaan. Oorzaak voor deze verschillen is mede het feit, dat men heel lang niet wist waar men de plaats Cortovallium, zoals ze op de Peutinger kaart heet of Coriovallum, zoals ze in het Itinerarium van Antoninus wordt genoemd , moest zoeken.
Pas Habets maakte duidelijk, dat die plaats identiek is met het huidige Heerlen. Latere vondsten hebben de juistheid van zijn mening bevestigd. Zowel Ernst als Cudell waren er rond 1800 al van overtuigd, dat de Romeinse weg bij Rimburg over de Worm ging. Opgravingen rond 1927 en 1970 gaven ook hun gelijk.
Sommigen meenden in namen als Hereweg, Baanstraat en Lichtenberg een aanwijzing te zien voor een Romeinse oorsprong. Restanten van de oude Romeinse weg zelf zijn er aangetroffen te Heerlen en Rimburg. Op het tussenliggende traject door Landgraaf is er van de weg zelf, op enkele uitzonderingen na, maar weinig teruggevonden.
Door de conclusies van de verschillende schrijvers en de gegevens verkregen bij diverse opgravingen en vondsten in te tekenen op een recente kaart, is gepoogd het verloop van de weg door Landgraaf zichtbaar te maken.

Opzet van het betoog.
1 Oude documenten: de itineraria.
Eerst worden documenten besproken, die melding maken van de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen, n.l. het reisboek van Antoninus en de kaart van Peutinger.
2 Een voortschrijdend inzicht bij verschillende auteurs over de vraag Waar liep de weg?
In dit deel wordt nagegaan, wat er vanaf 1800 tot 1960 door verschillende auteurs over de Romeinse weg is geschreven. Besproken worden berichten van:
S. P. Ernst (1744 - 1817), M. Cudell (1773 - 1845), Chr. Quix (1773 - 1844), E. Slanghen (1820 - 1882), J. J. Habets (1829 - 1893), H. J. M. E. Hanssen (1870 - 1923), P.J.M. Peters (1865 - 1940), A.W. Byvanck,

H. Hardenberg (1902 - 1976), J.J. Jongen (1887 - 1973), H.J. Spierts (1909 - 1970), F.X. Schobben (1902 - 1978), L.E.M.A. van Hommerich (1909 - 1976)

.3 Wat recente publicaties hier nog aan toe voegen wordt in dit deel besproken, zoals publicaties in het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle, in de *Geschiedenis van Hoensbroek* (van de Venne , de Win), in *De Romeinen in Nederland* (van Es) en in de boeken die gepubliceerd zijn ter gelegenheid van de gemeentelijke herindeling: *Schaesberg in Woord en Beeld, Nieuwenhagen, Verleden en Heden* en in *Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf.* (H. M. H. Goossens). Eveneens kwam de weg ter sprake in *Langs de weg,* de catalogus uitgegeven ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in 1987/88 te Heerlen en in artikelen van de hand van J.T.L. Jamar, E. Ramakers, W. Beckers en M. Quaedflieg.

4 Gegevens over opgravingen en vondsten van de weg zelf.

L.van Hommerig vermeldt in het L.v.H 1952 een vondst aan Koeweg bij steenfabriek Russel te Schaesberg. F.X. Schobben zag resten van de Romeinse weg op de grens tussen Eygelshoven en Ubach over Worms. (Jub. Boek 1950 - 1960 L.v.H.). H.Goossens constateerde fundamenten van de weg in het ruilverkavelingsgebied te Ubach over Worms. (U.o.W, van Overworms kwartier enz.) In het Land van Herle van 1964 en 1965 wordt melding gemaakt van een vondst aan Hereweg te Nieuwenhagen.

5 Welke aanwijzingen kunnen we halen uit veld- en plaatsnamen?

Habets geeft in de Publications van 1881 een serie herkenningspunten van een voormalige Romeinse weg. Ook de naam Brunestraat (te Eygelshoven) Brünestrasze (te Übach-Palenberg) en Chemin de Brunehaut (België) schijnt een aanwijzing te zijn voor Romeinse herkomst. De volgende plaatsen langs de weg worden besproken: Heerlen = Coriovallum, de Lichtenberg (+ tumulus) te Schaesberg, de Hereweg te Nieuwenhagen, de Brunestraat en de Eygel te Eygelshoven, de mijlpaal te Broekhuizen, de brug en het straatdorp te Rimburg en het verdere verloop van de weg te Übach /Palenberg.

6 Er blijven twee mogelijke tracees over

.In een samenvatting is gepoogd, uit al de voorafgaande gegevens het verloop van de Romeinse weg(en) door Landgraaf te reconstrueren. Op een recente kaart van Landgraaf wordt het Romeins wegennet in beeld gebracht.

7. Kiezen.

8. Wens.

1 De Itineraria.

"Itineraria zijn reisgidsen of reisbeschrijvingen, opgemaakt op bevel van de Romeinse keizers, waarin de voornaamste plaatsen en heirwegen van het uitgestrekte rijk waren opgetekend met opgave van de onderlinge afstanden", schrijft W. Moonen in zijn artikel *Van Coriovallum tot Heerlen* in *De Maasgouw* 1948 afl 3 blz 36. Twee itineraria zijn voor ons onderzoek van belang, n.l.

het Itinerarium Antonini of het Reisboek van Antoninus.

Het Itinerarium van Antoninus is een soort reisbeschrijving, waarin niet alleen 372 grote militaire wegen zijn vermeld, maar ook de namen van- en de onderlinge afstanden tussen de plaatsen die langs deze wegen gelegen zijn. Het geschrift ontleent zijn naam aan keizer Marcus Aurelius Antoninus, die regeerde van 161 tot 180 na Chr. Gedurende zijn regering zou het geschrift zijn samengesteld. H. Brunsting noemt dit Itinerarium een "Romeinse afstandstabel" (*Rom. Mijlpalen in Nederland,* in: *Oudheidkundige Mededelingen enz* 1946 , Blz. 28.)

J.T.J. Jamar geeft bij zijn artikel *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen enz.,* in *Het Land van Herle* 1987 afl. 4 een foto van een mijlpaal te Tongeren het onderschrift : "Het Itinerarium (de wegwijzer) van Tongeren."

In het Itinerarium van Antoninus zijn o.a. vermeld de plaatsnamen Aduatuca Tungrorum (de Romeinse naam voor Tongeren) en Juliacum (de Romeinse naam voor Jülich). De naam van de militaire etappeplaats Coriovallum komt er zelfs twee keer in voor.

De Tabula Peutingeriana of de Kaart van Peutinger.

Deze kaart is genoemd naar degene, die in 1508 in het bezit ervan kwam, n.l. Konrad Peutinger uit Augsburg (1465 - 1547). Het is een 13de eeuwse copie van een kaart uit de tijd van Keizer Septimius Severus, die regeerde van 193 tot 211 na Chr. Deze kaart moet op haar beurt weer gebaseerd zijn geweest op een wereldkaart, die tijdens de regering van Keizer Augustus (27 vóór Chr. - 14 na Chr.) werd vervaardigd om in Rome in een zuilengang te worden opgehangen. De kaart was ontworpen als een lange smalle strook, 6,75 m lang en 34 cm hoog, die kon worden opgerold. Ze bestond uit 12 aan elkaar geplakte

Gedeelte van het 1e en 2e Segment der Romeinsche Reiskaart (Tabula Peutingeriana).

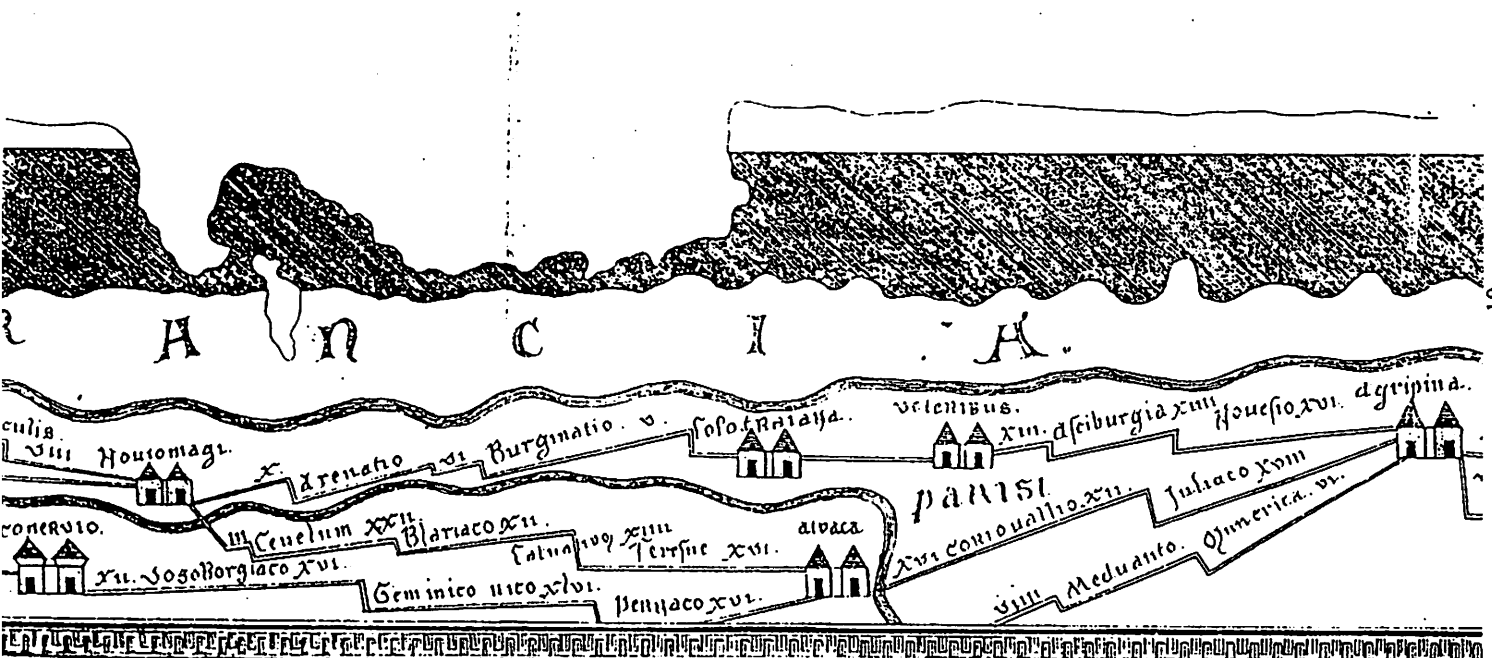

vellen, waarvan er één verloren is gegaan. Op het eerste overgebleven vel staat Romeins Nederland aangegeven.
Op de kaart zijn de wegen voorgesteld door rechte lijnen, met daarlangs de plaatsnamen en de afstanden. Op de Peutinger kaart komen o.a. voor de namen: Atuatuca, Cortovallio en Juliaco. De afstand tussen Atuatica en Cortovallio wordt aangegeven met het getal XVI, die tussen Cortovallio en Juliaco met het getal XII en de afstand tussen Juliaco en Agrippina bedraagt XVII. Dr. C. Leemans geeft in zijn boek *Romeinsche Oudhedente Maastricht, (Leyden 1843)* op blz. 5 het volgende overzicht: Atua(tu)ca - Cortovallium = XVI, Cortovallium-Juliacum = XII, Juliacum - Colonia (Agrippina) = XVIII.
De cijfers achter de plaatsnamen geven de onderlinge afstanden aan. De gewone afstandsmaat was de mijl van ca. 1500 m. Maar voor het gedeelte van de kaart, waarin Nederland is gelegen, is de **leuga** gebruikt. Dit is een Gallische lengtemaat, die ca. anderhalve mijl, dus ongeveer 2200 m lang was. *(Zie: Museumstukken* onder redactie van A.M. Gerhartl - Witteveen en P. Stuart, *II De Tabula Peuteringiana - Commentaar,)* blz 14.

2 Voortschrijdend inzicht bij achtereenvolgende historici over de vraag: Waar liep de Romeinse weg?

Simon Pierre Ernst.

Geboren te Bruggenmorgen bij Aubel op 2 augustus 1744.Overleden te Afden bij Herzogenrath op 11 december 1817. Hij was Augustijnerkoorheer te Rolduc en na de opheffing van die Abdij pastoor te Afden.
Werk van Ernst:
Histoire du Limbourg, Tome Premier. Het hele werk is pas na zijn dood, uitgegeven door E. Lavalleye, tussen 1837 en 1852, in 7 delen.
Werk over Ernst:
Fr. C. Damen OSB: *Limburgse geschiedschrijvers -1- Simon Pierre Ernst* in *Land van Herle 1953,* Blz. 33 t/m 40.

Naast theoloog was Ernst ook historicus. In deel I van zijn werk *Histoire du Limbourg* behandelt hij de Romeinse tijd. Wat de ligging van Coriovallum betreft, vermeldt hij dat hij het niet eens is met de heer Pellerin. Deze had in 1771, bij grondverzet op zijn landgoed te Ravensbosch, tussen Ingendael en Haasdal, naast veel andere Romeinse resten, muurresten van gebouwen en het fundament van een Romeinse weg gevonden. Pellerin meende dat het resten waren van de weg van Tongeren naar Keulen, en dat Coriovallum te zoeken was bij Ravens-

bosch. Maar, zo schrijft Ernst, de vondsten bewijzen alleen maar dat er een Romeinse weg liep, en niet dat Coriovallum zich op die plaats bevond. Ernst had een ander idee. Hij argumenteerde als volgt: als men waarde hecht aan de gelijkenis van namen, moet men Coriovallum eerder zoeken in de omgeving van Heerlen, en wel bij een plaats genaamd **Coresberg**, die zich bevindt links van de weg van Maastricht naar Aken op een kleine halve mijl (= 2 km) van Heerlen. Wat de naam Coresberg betreft meent Ernst: "De uitgang "berg" komt enigszins overeen met "vallum", wat "verhoging " betekent ". Bovendien heeft een heer Schils, griffier van het feodale hof te Heerlen hem medegedeeld, dat er in de buurt van de plaats bronzen Romeinse penningen zijn gevonden. En anderen hebben hem verteld dat ze bij het onderzoeken van het terrein aan die zijde van Coresberg , die grenst aan de tegenwoordige grote weg (= heerbaan = Heerlerbaan) verschillende potten hebben opgegraven, waarvan men hem echter geen nadere beschrijving meer kon geven. Een belangrijke ondersteuning van zijn mening dat Coresberg Coriovallum moet zijn, vond Ernst het feit, dat er zich in de nabijheid van Coresberg in de 12de eeuw een bestrate weg afsplitste, die in de richting van Aken liep, langs de Rolducse boerderijen Spekholz en Crombach. Middeleeuwse wegen vinden immers vaak hun oorsprong in Romeinse banen. Bovendien sloot deze weg op Akens gebied aan op een weg die door de Akense historicus Meijer als Romeins werd aangemerkt.
Ernst vervolgt: "Het schijnt dat de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen, van Coriovallum uit, richting nam naar Rimburg en het Land van Rolduc en verder naar Jülich. Daarbij de dorpen Übach-parochie en Baesweiler doorlopende ". Voor de Romeinse oorsprong van Rimburg had Ernst twee argumenten: Ten eerste : in de buurt van Rimburg bevindt zich een gehucht dat "Brune Straat " heet. Het is hem bekend dat ook elders Middeleeuwse wegen van Romeinse oorsprong zo worden genoemd. Ernst geeft toe niets te weten van de oorzaak van deze naamsverandereing. Een tweede argument voor Rimburg als Romeinse plaats is een graftombe in de buurt van het kasteel, lijkende op die , die men ziet te Braachon, aan de weg van Bavai naar Tongeren, en ook elders. Het is een aarden heuvel, met gras begroeid, zoals volgens Tacitus, Germanicus liet oprichten boven de graven van soldaten die waren omgekomen bij de beruchte nederlaag van Varus. Even twijfelt Ernst zelf aan dit argument en geeft hij toe, dat de tombe ook germaans kan zijn, want hij meent te weten, dat ook de oorspronkelijke bewoners

van deze contreien voor hun belangrijke doden dergelijke grafmonumenten oprichtten. Maar dan schrijft hij: "Het is jammer, dat niemand op het idee is gekomen om de grafheuvel te Rimburg op te graven, zoals men de nieuwsgierigheid heeft gehad bij verschillende andere exemplaren. Het onderzoek zou de oorsprong ontsluieren. Aan een Romeinse is niet te twijfelen, gelet op het resultaat, verkregen bij dergelijke grafheuvels, die men ontdekte bij Espeux in het Hertogdom Limburg". Ernst spreekt ook nog over een zijweg, die vanaf de Baanstraat over de Lichtenberg naar de Brunssummerheide liep. Verplaatsen we ons naar de gemeente Landgraaf van nu, en volgen we het tracee van de Romeinse weg zoals Ernst meende dat die liep, dan levert dat de volgende route op:
We starten bij de hoeve Coresberg te Heerlerbaan, gelegen op de hoek Coresbergweg en een veldweg richting Eikske. Volgen we dit fietspad tussen de velden door tot aan de Kerkraderweg. We steken deze weg over en slaan de Wenckebachstraat in. In het verlengde hiervan volgen we een stukje van de Honingmanstraat. We slaan de Koelmoer (die vroeger Baanstraat heette) in. In het verlengde hiervan volgen we de Baanstraat tot aan de Savelbergstraat.
Op de hoek Baanstraat/Koeweg / Pieterstraat situeert Jongen de " Stenen Brug". Van hieruit liep de weg richting station Schaesberg. Naast het station was vroeger een overweg, die aansloot op de Dormigstraat. Via de Hereweg ging het verder over de Haanweg. De veldweg tussen Haanweg en Eygelshovenerweg is verdwenen bij de ruilverkaveling van dit gebied.
Dan gaat de weg verder over Achter de Put, steekt de Rimburgerweg over en klimt via een bijna verdwenen paadje, dat begon bij het kruispunt Achter de Put/Rimburgerweg/Groenstraat naar het Warder kapelletje. Van hieruit ging het over het plateau naar de Rimburgse Lindegracht.

Martin Cudell,

Geboren te Broekhuizen, gemeente Rimburg op 8 augustus 1773. Overleden te Luik op 30 december 1845. Studeerde in Keulen. Omstreeks 1797 kwam hij in dienst van de Franse kantonale overheid. In 1802 werd hij sekretaris van Graaf de Belderbusch van kasteel Terworm. Dan volgt een verblijf in Frankrijk.Omstreeks 1810 heeft hij bemoeienissen met de mijnbouw in het "Kohlenländchen an der Wurm.In 1814 wordt Cudell politiecommissaris te Maastricht, in 1833, na de Belgische afscheiding, vrederechter te Hasselt.
Werk van Cudell:

Memoire sur la Situation de l'ancien Coriovallum et sur la Direction de la Chaussée Romaine de Tongres à Juliers, gedeeltelijk gepubliceerd door: J.J. Habets in: *Notice sur quelqeus découvertes d'antiquitès dans le Duché de Limbourg* in *Publications 1865 (Tome II).* In zijn geheel gepubliceerd als *Bijlage II* bij: J.T.J. Jamar: *Martin Cudell (1773 - 1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich* in: *Maaslandse Melange* (Maastricht 1990).

Werk over Cudell:

G. Stas : *Notice Biographique de l'archeologe Linbourgeois Martin Cudell* in: *Publications 1871 (Tome VIII)*

F.X. Schobben + : *Martin Cudell 1773 - 1845* in: *Land van Herle 1980.*

Grete Esser- Plum en Jos Crott: *Fragment - genealogie Cudell (Coudell)* in: *Land van Herle 1988.*

F.Engelen: *Archeoloog Martin Cudell ook exploitant van steenkolenmijnen* in: *Land van Herle 1988.*

J.T.J. Jamar: *Martin Cudell (1773 - 1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich* in: *Maaslandse Melange (Maastricht 1990).*

Om lid te worden van een historisch genootschap te Maastricht zond Cudell in 1823 een opstel in met de titel die, in het Nederlands vertaald, luidt: "Verhandeling over de ligging van het oude Coriovallum en over de richting van de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich". Voor wat de ligging van Coriovallum betreft, blijkt hieruit, dat Cudell een aanhanger is van de gedachte van Pellerin, n.l. dat deze nederzetting gezocht moet worden in de buurt van Ravensbosch, tussen Haasdal en Ingendal, waar men in 1771 opgravingen deed. Op grond van reeds bekende stukken van de weg tussen Bavai en Tongeren is Cudell ervan overtuigd, dat alle grote Romeinse wegen een rechte lijn volgen, of bij benadering volgen. Dus moet het gedeelte van Tongeren naar de Maas en verder richting Jülich ook op die manier zijn aangelegd. Hij geeft toe, dat de onderzoekingen die hij heeft gedaan om tussen Maastricht en Ravensbosch enig spoor van de weg te vinden, vruchteloos zijn gebleven, op een klein stuk na, in de buurt van Berg. Daar heeft hij een oude holle weg gevonden, die van Romeinse oorsprong kan zijn. Waarschijnlijk heeft Cudell over deze zaak contact gehad met zijn bijna dertig jaar oudere tijdgenoot Ernst. De weg, die hij, Cudell, als uitgangspunt kiest voor zijn onderzoeking, is namelijk de z.g. "Brunestraat", ten zuiden van Übach, die Ernst vermeldt als argument voor het Romeinse verleden van Rimburg. Omdat Cudell dus had vernomen, dat er in de gemeente Übag, canton Rolduc, resten van een Romeinse weg bestaan, begeeft hij zich naar zijn geboortegrond, naar een plaats, die volgens hem ligt ongeveer op de helft van de afstand tussen Coriovallum en Jülich, om daar onderzoek te plegen. Cudell

schrijft: "Ik vond werkelijk op een goede kwart mijl ten zuiden van het dorp, aan de rand van een bos dat men Scheidbosch (= grensbos) noemt, een grote groene weg, recht van lijn, komende van de kant van Jülich en aan de andere kant lopende in de richting van Maastricht, waarvan de gemeentelijke autoriteiten, die de vriendelijkheid hadden me te vergezellen, me verzekerden, dat dit volgens de volksmond de oude Romeinse weg is, welke naam hij tot op de dag van vandaag draagt". Men vertelde Cudell verder, dat zich een dikke grindlaag een voet onder het maaiveld bevond. Om zich van de juistheid van de beweringen te overtuigen, ging Cudell zelf op onderzoek uit. Hij ontdekte, dat de weg 30 voet breed is en zich voor de helft van de breedte onder de aangrenzende velden uitstrekt. Informaties die hij verder hierover nog kreeg, leerden hem, dat de weg in oostelijke richting, in rechte lijn naar Baesweiler liep, langs de windmolen van Setterich, door het bos van Rötchen, over de velden van Ungershausen naar Engelsdorf en Jülich. Om het gedeelte van de weg tussen Übach en Coriovallum te vinden, begint Cudell zijn onderzoek op de plaats die men hem had aangegeven ten zuiden van Übach en wandelt, in het verlengde van het oostelijk stuk van de weg, in westelijke richting, dwars door het Rimburgse land. De weg volgt een kleine halve mijl dezelfde richting naar een grote, alleenstaande oude linde. Die schijnt hem eertijds geplant te zijn om een herkenningspunt aan te geven. Aan de rand van een dalletje waardoor een beekje (= de Übach) stroomt, op een kleine afstand van het gehucht Weijenberg, eindigt dit deel van de weg. Aan de andere kant van het dal is de weg helemaal verdwenen, heeft plaats gemaakt voor velden. Maar men verzekerde Cudell dat de richting in de lente duidelijk zichtbaar werd door een gele kleur en, ten tijde van de oogst, door vroegtijdige rijpheid van het graan, dat tevens op het bed van de weg beduidend korter bleef dan op het naburige terrein. Dit spoor kan men volgen tot aan het Rimburger bos, dat op een goede halve mijl afstand ligt. Een van de mensen die Cudell vergezelden vertelde hem, dat de plaats waar de weg het beekje (= de Übach) kruist, "Meibrug" heet en dat men daar enkele jaren geleden resten van palen heeft gevonden, afkomstig van een brug, die daar vroeger moet hebben gelegen. Aan de overzijde van het beekje vergewist Cudell zich van de echtheid van het verhaal door zelf peilingen te verrichten. En inderdaad vindt hij er de weg, die schuin tegen de helling omhoog loopt. Ook op het veld, dat "Twaalf Arpins" (1 arpin = 1 morgen) heet, dat bij het kasteel hoort en waarvan de heer Joppen op dat moment eigenaar is, is de weg op zo'n

33 cm onder het maaiveld aanwezig. De kiezellaag heeft een dikte van ongeveer 37 cm en er is moeilijk met een schop doorheen te steken. De weg mondt uit in de Herberger Gracht, een holle weg komende van Rimburg. Vanaf het bos loopt de Romeinse weg, steeds in rechte lijn,

Cudell vergiste zich. De weg liep niet langs de Rimburgermolen maar over dit terrein aan de Palenbergerweg. De fotograaf stond aan de hoek van het schoolplein en keek richting Worm en Duitsland.De bomen zijn oeverbegroeiing van de Worm.Hier bevond zich vroeger de brug en een kleine nederzetting (vicus).

op de molen van Rimburg toe. Hij doorkruist de tuin van de molen en het moerassige terrein van Broekhuizen, gemeente Rimburg (Ned.). Tijdens onderzoekingen van het broekland, die Cudell vervolgens in tegenwoordigheid van de burgemeester van Rimburg uitvoert, verneemt hij dat men enkele jaren tevoren, bij het aanleggen van het kanaal om het terrein droog te leggen, de weg heeft gevonden, weggezakt tot op meer dan een meter diepte. Door peilingen met een ijzeren staaf kan men het vervolg van de weg vaststellen. Een boer die in een wei, grenzende aan het broekland een poel uitdiepte, was ook op de bedding van de weg gestoten. Een prachtige tumulus, die volgens Cudell er een onwraakbare getuige van is, dat de weg van Romeinse oorsprong is, bevindt zich op een kleine afstand stroomopwaarts van de molen. In het dorp zelf is het spoor, ondanks enkele opgravingen, niet meer terug te vinden. Cudell vermoedt, dat er hier in de rechte lijn van de weg een knik heeft gelegen om de helling aan de "Maastrichtse" kant van de Worm te overbruggen. Boven op het plateau probeert hij de weg terug te vinden, maar zonder resultaat. In gedachten zijn rechte lijn volgende, moet, volgens Cudell, de weg richting Nieuwenhagen hebben gekozen, lopende tussen de dorpen Waubach en Groenstraat door, waar de weg nog de naam "Maastrichterweg" draagt. Cudell vervolgt: "Aangekomen op de hoogten van Nieuwenhagen (...) kan ik me op een onbetwijfelbare manier voorstellen, dat ik, om rechtstreeks naar Maastricht te komen, Heerlen en de tegenwoordige grote weg meer naar links moet laten liggen. En dat men, als men die rechte lijn volgt, rechtstreeks naar Ravensbosch wordt geleid". Volgens hem moet de weg dus verder hebben gelopen over de heide naar Palemig, langs de Vrank en over de landerijen van de Hoensbroekse hoeve Terlinden. Cudell heeft er echter nergens sporen van kunnen terugvinden. Men vertelde hem, dat in het dorp Sweijer onder Wijnandsrade in de weilanden ooit op een grindlaag was gestoten, die op het fundament van een weg leek. Dan loopt de weg, volgens Cudell, over de velden tussen Aalbeek en Hulsberg en komt tenslotte via het dorp Arensgenhout op het plateau van Ravenbosch en zo bij de plaats die hij voor Coriovallum houdt. Toch verschilt Cudell met Pelerin van mening over de plaats waar Coriovallum daar gelegen zou hebben. Volgens Pelerin was dat in het dal tussen Haesdal en Ingendal. Pelerin had echter op het plateau tussen Haesdal, Ingendal en Arensgenhout ook nog resten van een weg gevonden, die in noord-zuid richting liep en de grote weg kruiste. Die weg had een ander, niet kiezelachtig plaveisel en leek op een dorpsstraat. Bovendien vond men

langs deze weg ook veel resten van dakpannen. Omdat de stenen van dit plaveisel de boer die het veld bewerkte hinderden, had Pelerin ze laten verwijderen. Het vervoer van de zandstenen brokken zou twee maanden hebben geduurd. Pelerin gebruikte ze om bij zijn landhuis, Holzwick genaamd, de paardestallen, het hoenderhof en de lanen te bestraten. Deze vondsten en nog enkele mededelingen van de bewoners van de streek, brachten Cudell tot de veronderstelling, dat Coriovallum op het plateau had gelegen, op het kruispunt van twee wegen. De vondsten in het dal houdt Cudell voor de resten van het landhuis van de commandant van Coriovallum. Cudell heeft nog een ander bewijs voor het feit dat Coriovallum in de buurt van Ravensbosch gelegen moet hebben. In het Itinerarium van Antoninus en op de Peutinger kaart zijn in Romeinse cijfers de afstanden tussen de verschillende plaatsen vermeld. Met behulp van deze getallen berekent hij dat Coriovallum inderdaad in de buurt van Ravensbosch gelegen kan hebben. Hij heeft wel eerst enkele correcties in deze getallen aangebracht omdat hij meent dat er bij het overschrijven ervan vergissingen zijn gemaakt. Tenslotte reageert Cudell nog in zijn artikel op de mening van zijn tijdgenoot Ernst, "de geleerde pastoor van Afden". Die zocht immers Coriovallum bij Coresberg in Heerlerbaan. Vooral over het gegeven van de "steenstraat" naar Aken heeft hij nagedacht .Hij heeft zelfs onderzoek gedaan naar het verdere verloop van die weg door de heide van Heerlen, waar hij inderdaad een stuk zandweg vond, dat uit de richting van Gangelt kwam. Die weg, beginnend in de hei "waar hij vandaag nog alle eigenschappen van een grote straat heeft" liep volgens Cudell, verder langs een buitenwijk van "het dorp Nieuwenhagen, genaamd Lichtenberg", naar Scheidt of Schaesberg, waar hij nog de naam "Baan "draagt, wat wil zeggen "grote weg" en verder voert naar de terzijde van Spekholzerheide gelegen hoeve "Spekholz", gemeente Kerkrade, langs de hoeve "Crombach" in de richting van Frohnrath en Horbach, waar de weg zelfs de naam "Römischer Weg" draagt, om tenslotte over Vetschau en (Laurens-)Berg Aken te bereiken. Volgens Cudell is dit echter geen Romeinse weg, maar een weg, die Karel de grote heeft laten aanleggen om vanuit Aken over Gangelt naar zijn palts in Nijmegen te reizen. Volgen we op een huidige plattegrond van Landgraaf de Romeinse weg zoals Cudell meende dat hij liep, dan krijgt men ongeveer het volgende beeld: de weg kwam bij de molen bij kasteel Rimburg over de Worm en ging dwars door de weilanden naar de Lindegracht. Deze volgde hij een stukje en boog voor het bos, daar waar het ouderlijk huis van Cudell

heeft gestaan, naar links. Achter de St-Jozefkapel ligt de rest van een holle weg, die nu Steenbergweg heet. Hierlangs bereikte de Romeinse weg het plateau. (Schobben vermoedde hier een Romeinse wachttoren). Dwars over de velden ging het naar de Maastrichterweg/Maastrichterlaan. Ergens langs de Nieuwenhagerheidestraat/Hoogstraat boog de weg naar rechts en liep over het heidegebied, langs de Voort en de Kakert naar Palemig om uiteindelijk via Vrank en Terlinden Ravensbosch te bereiken, waar Cudell immers Coriovallum vermoedde.

Christiaan Quix.

Geboren op de Wijngaardshof in de Koningsbeemd te Hoensbroek, werd hij op 8 oktober 1773 gedoopt in het oude kerkje van Hoensbroek. Hij overleeed op 13 januari 1844 te Aken. Na zijn middelbare studie te Aken (1783 - 1792) trad hij in 1792 als Broeder Ignatius in, bij de Carmelieten te Keulen om daar theologie te gaan studeren. Op 8 oktober 1797 werd hij tot priester gewijd. Daar door de Franse overheersing nog geen normaal kloosterleven mogelijk was, was hij enige tijd huisonderwijzer te Raeren en slotkapelaan te Rimburg. In 1802 richtte hij te Aken een "Elementarschule " op . Vanaf 1805 is hij er leraar aan de "Ecole secondaire communale", die na 1814 een Pruisisch gymnasium werd. Intussen was Quix blijven studeren. Zowel de natuurwetenschappen als de (lokale) geschiedenis hadden zijn belangstelling, In 1823 moest hij wegens doofheid ontslag nemen als leraar. In 1833 kreeg hij van het stadsbestuur van Aken opdracht het stedelijk archief te ordenen. Naast werken over biologie-onderwerpen heeft zo'n 23 geschiedkundige publikaties op zijn naam staan.

Werk van Quix:

Geschichte der ehemaligen Reichsabtei Burtscheid (1834).

Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg (1835)

Die Reichsgrafen von Schaesberg zu Kerpen und Lommersum, die Freiherren von Schaesberg zu Streithagen ...(1841).

Werk over Quix:

Fr. Damen O.S.B.: *Limburgse Geschiedschrijvers, II, Christiaan Quix.* in *Het land van Herle 1953* blz. 73 t/m 79.

P.A.H.M. Peeters: *Christiaan Quix* in *Geschiedenis van Hoensbroek,* Afd. VI, Hoofdstuk IV, blz 791 t/m 794.

In zijn werk over Burtscheid wijdt Quix een hoofdstuk aan de Romeinse weg, of beter de Romeinse wegen, want hij komt tot de conclusie, dat er een zestal door onze streek gelopen moeten hebben. Hij gaat, net als Cudell, er van uit, dat Coriovallum bij Ravensbosch heeft gelegen. De eerste weg die hij vermeldt loopt van Keulen naar Aken. De weg gaat bij Mariaweiler over de Ruhr, loopt over Lammersdorf, Weis- en Eschweiler en Eilendorf. Deze weg schijnt zelfs een neventracee gehad te hebben over Cornelimünster. Een tweede heerweg begon ook bij Keulen en liep over Berchheim, Jülich en Herzogenrath naar Kirchrath. Verder over de hoogte tussen Voerendaal aan de ene en Simpelveld /

Eijs, aan de andere kant. Over Ubachsberg en Ransdaal ging het naar Klimmen en vandaar naar het nabijgelegen Coriovallum (= Ravensbosch). Quix merkt op dat de tegenwoordige bewoners delen van deze weg "Karrenstrasze" noemen. Het tracee was in de tijd dat de "moderne" wegen nog niet waren aangelegd, de verbinding tussen Keulen en Maastricht. Deze weg kruiste bij Drievogels de weg die van Aken over Heerlen naar Gangelt leidt, en die men de "Römerweg" noemt.
De derde weg komt waarschijnlijk van Neuss. Men vindt er nog duidelijk sporen van in de vruchtvelden tussen Baesweiler en Beggendorf en in die tussen Übach en Merkstein. Bij "dem herrlichen Schlosse Rimburg" gaat de weg over de Worm. Dan door het dorp Groenstraat naar Lichtenberg, in het parochiedorp Schaesberg - Scheidt gelegen. Van hieruit vervolgt de weg zijn loop door de Heerlerheide , tot hij bij de Rabelsberg de plaats Renneberg bereikt. Hiervan schrijft Quix, die op dit punt tot op enkele meters van zijn geboortehuis is aangekomen, dat het een kleine verhoging in het landschap is. De omwonenden vertellen elkaar "schauerliche Geschpenstergeschichten" over een schat die in de berg verborgen zou liggen. De naam Renneberg zou afkomstig zijn van de Spaanse Gouverneur van Friesland en Groningen, die hier zijn kasteel zou hebben gehad. Bij deze heuvel nu, daalde de Romeinse weg af in het keteldal, waarin de dorpen Heerlen, Hoensbroek, Nuth en Wijnandsrade liggen. Hij doorsnijdt het dal van oost naar west. Achter Retersbeek klimt de weg weer in de hoogte, naar het niet meer ver verwijderde Coriovallum. Een vierde weg, afkomstig van de Nederrijn, loopt volgens Quix over Tudderen naar Coriovallum, waar immers alle Romeinse heerstraten samenkomen. Deze weg heeft in de buurt van Melick of Odiliënberg de Roer gekruist, passeerde vervolgens Echterbosch, Hoengen en Heiler, waar zich nog een brede straat bevindt, en liep over de z.g. "Buchstrasze" naar Tudderen. Van hier naar Coriovallum is het volgens het Itinerarium van Antoninus nog zes Romeinse mijlen. De weg loopt verder langs Millen, tussen de parochiedorpen Hulsberg en Schimmert door naar het gehucht Aalbeek en zo naar Coriovallum. Heerweg nummer vijf liep vanaf de Akense Koningspoort langs Melaten naar Lemiers. Klom op naar Vijlen en ging langs Hilleshagen naar Partij-Wittem, alwaar hij zich naar Maastricht gewend schijnt te hebben. De zesde weg vond Quix in de Annales Rodensis. Hierin is er sprake van een "via lapida" of steenstraat. Deze weg begon te Aken aan het Ponttor, liep over Vetschau en Steinstrassen,

kruiste de Romeinse weg nummer twee (die van Herzogenrath naar Coriovallum), liep vervolgens door het kerkdorp Heerlen en verder in noordelijke richting. Bij het landgoed Heerweg (kerk te Heksenberg) kruiste deze weg die van Neuss naar Coriovallum (= weg nr. 3) om, over de grote Heerlerheide naar Gangelt en steeds verder in noordelijke richting lopende, uiteindelijk Nijmegen te bereiken. Wat de ligging van Coriovallum betreft is Quix het eens met Cudell. Hij situeert de plaats te Ravensbosch, op de hoogte tussen Klimmen en Meersen. Er zijn daar reeds veel oudheidkundige vondsten gedaan bij de plaatsen Aalbeek, Ingendael en Haasdal. Men heeft vanaf deze hoogte een vrij uitzicht in alle richtingen. Bovendien komen de eerste drie van de genoemde wegen op deze plaats samen. Ook de naam Coriovallum wijst, volgens Quix, naar deze plaats. "Corio" moet misschien "Corvo" zijn, dat "raaf" betekent. "Vallum" betekent niet "dal" maar "wal" of verschansing: Quix's vertaling voor het woord "Ravensbosch".
Toch was Quix korter bij de oplossing van het probleem "Coriovallum" dan hij zelf ooit heeft geweten. In een opmerking onderaan blz. 18 van zijn werk over de Abdij Burtscheid schrijft hij: "In Heerlen was een nederzetting van de Romeinen Er is Romeins vaatwerk gevonden en een hoeveelheid Romeinse munten, ook in zilver. Quix bezit zelf zes, in Heerlen gevonden, koperen munten. Bij het planten van bomen in de weilanden stootte men er op resten van Romeins muurwerk. Toen er enkele jaren geleden klei werd gestoken voor een "geräumiges Haus", dat aan de ingang van het dorp zou worden gebouwd, werden ook Romeinse munten en dito vaatwerk gevonden. De eigenaar heeft het materiaal echter weggegeven. Meer dan eens zag Quix op de Heerlense straten kinderen met Romeinse munten spelen. Die hadden er echter niet veel respect voor want ze noemden ze "Heidemünzen".
In zijn boek over "Schloss Rimburg" komt Quix op de Romeinse weg van Keulen naar Coriovallum terug. Daar deze weg over over Rimburg liep, neemt hij aan dat hier een brug over de Worm moet zijn geweest. Hij meent, dat die waarschijnlijk daar lag, waar in zijn tijd de z.g. "Grimmelsbrück" lag. Oudere bewoners hebben hem erover verteld. De Romeinse weg, die in de velden tussen Übach en Merkstein in de zomer nog duidelijk zichtbaar is, liep door het Rimburger bos en door de grote veeweide van het kasteel naar de Worm toe. Na in de buurt van Gremelsbruggen de Worm te zijn overgestoken, voerde het tracee over de nog bestaande brede weg tussen Valkerhofstadt en de tuin van de

heer Corneli te Bruchhausen door, om daarna de hoogte te beklimmen en in de richting van het dorp Groenstraat te draaien. De heer Corneli had enige tijd geleden in zijn tuin opgravingen naar de weg gedaan. En inderdaad vond hij hem vier voet onder het oppervlak. De weg bestond uit een laag grind of kleine zandsteen, zeer vast en duurzaam. De weg had een breedte van veertien voet.
Reconstrueren we de Romeinse weg zoals die volgens Quix door Landgraaf gelopen heeft dan krijgen we het volgende beeld: De weg, komende van Neuss, gaat bij Gremelsbrüggen over de Worm, klimt tussen Valkerhofstadt en de tuin van de heer Corneli naar het plateau (Scherpenseelermolenweg?) en kiest vervolgens richting Groenstraat. Dan gaat het verder naar de Lichtenberg. Dat kan via de Nieuwenhaagse Hereweg, maar ook via de Maastrichterweg en Nieuwenhagerheide, daarover is Quix niet duidelijk. Vanaf de Lichtenberg loopt de weg via Palemig naar het Heerlerheidse Rennemig en zo verder naar Coriovallum, dat Quix te Ravensbosch vermoedde.

Egidius Slanghen.

werd geboren op 24 augustus 1820 te Hoensbroek. Hij volgde daar de lagere school en ging vervolgens naar een kostschool te Glons, in de buurt van Tongeren voor een wetenschappelijke opleiding. Op 18jarige leeftijd werd hij klerk op het kadaster te Hasselt. Na de Belgische afscheiding werkte hij op het kadaster te Maastricht. Van 1843 tot 1853 was Slanghen rentmeester bij de Freules van Keverberg d'Aldenghoor te Haelen. Door zijn opleiding en zijn werk ontstond zijn belangstelling voor de Limburgse geschiedenis. Hij verzamelde munten en deed opgravingen. Na het overlijden van de freules te Haelen keerde Slanghen naar Hoensbroek terug. Op 11 maart 1855 werd hij benoemd tot burgemeester en tevens ambtenaar van de Burgerlijke Stand te Hoensbroek. Hij liet de wegen verbeteren en zorgde voor een nieuwe school in zijn gemeente. Van 1861 tot 1867 was hij tevens burgemeester van Voerendaal. In zijn vrije tijd hield hij zich bezig met allerlei kunstuitingen (hout- en ivoorsnijkunst, boetseren en het graveren van etsen) maar ook met geschiedvorsing. Zijn opgedane kennis legde hij vast in twee boekwerken. Habets was een neef en goede vriend van Slanghen, Quix was zijn dorpsgenoot. Slanghen was mede-oprichter van het Historisch Genootschap te Maastricht. Hij was lid van de Maatschappij van de Nederlandse Letterkunde te Leiden. In 1874 huwde Egidius Slanghen te Heerlen met de in 1841 te Schaesberg geboren Catharina Hubertina Franck, dochter van Werner Joseph Franck en Maria Sophia Mechtildis Borghans. Voor haar huwelijk was zij "modemaakster " te Heerlen. Het huwelijk bleef kinderloos. Eg. Slanghen overleed op 12 oktober 1882 te Hoensbroek en werd bij de toren van het oude kerkje begraven. Zijn echtgenote verhuisde in 1887 naar Roermond en in 1889 naar het Elisabethstift te Kerkrade, waar haar zus overste was. Daar overleed ze op 9 juni 1894. De grafsteen met haar naam en die van haar ouders bevindt zich op het kerkhof te Schaesberg (Achteraan, laatste rij).
Werk van Slanghen:

Het Markgraafschap Hoensbroeck, gevolgd door geschiedkundige aantekeningen over het voormalige Land van Valkenburg (Maastricht 1859).
Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg.
Dl I (Amsterdam / Sittard 1865) en Dl. II (Roermond 1878).
Werk over Slanghen:
Fr. C. Damen OSB: *Limburgse Geschiedschrijvers III, Egidius Slangen.* In: *Het Land van Herle* 1953 Blz130-136.
P.A.H.M. Peeters: *Egidius Slangen (Burgemeester 1855 - 1882).* In: *Geschiedenis van Hoensbroek,* door J.M. van de Venne, J. Th. H. De Win en P.A.H.M. Peeters, Afd VI, Hoofdst.V. Blz 794 - 800).

In zijn *Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg* schrijft Slanghen op blz. 7 en 8 , als inleiding op het hoofdstuk *Een blik op Valkenburg* enkele regels over de Romeinse tijd. "Was Valkenburg het Coriovallum, waarvan sprake is in het Itinerarium of reisboek van Antoninus? Wij zullen ons des te minder in deze vraag verdiepen, vermits wij een nader tijdperk en een meer financiëelen toestand op het oog hebben - Dit schijnt ons vrij zeker, dat het kasteel en later het stadje gebouwd zijn langs de Romeinsche heirbaan , loopende van Tongeren over Maastricht naar Gulik." "Dat te Valkenburg, vóór het nog dien naam droeg, iets méér heeft bestaan dan de voorbijloopende Romeinsche baan, bewijzen de munten en Romeinsche oudheden ter plaatse zelve, en in het naburige Houthem ontdekt. Maar ook in het twee uren oostwaarts gelegen dorp Herlo of Heerlen worden veel Romeinsche penningen en andere voorwerpen, meest aardewerk (terra sigilata), opgegraven.
Letten we nu op de aangegeven afstanden : 16 Romeinsche mijlen van Tongeren en 18 van Gulik, dan staat voor alsnog te bezien, bij welke van de twee plaatsen, Valkenburg of Heerlen, het verloren Coriovallum teruggevonden zal worden." "Bijna alle posten en steden, vroeger door de Romeinen bezet, hebben in hunne latere benaming iets van den Latijnsen naam behouden, als Tricht (Trajectum), Gulik (Juliacum). Gesteld nu, dat Coriovallum in onze taal zoveel als Ravenwal, dan ligt hierin al dadelijk eenige overeenstemming met Valkenburg, en dan verklaren wij ons gemakkelijk, waar Ravensbosch, waar het nabij gelegen Ransdal (Ravensdal), die namen gehaald hebben.-" "Wat ervan zij, wij geloven dat Valkenburg, evenals Heerlen, eene dier plaatsen is, waar het den Romeinen gelustte hunne Castra of legerplaatsen te vestigen, en dat onder andere redenen, die zij daartoe hadden, ook de reden te vinden is, waarom in de vroege middeleeuwen er aan gedacht werd, die plaatsen, bij voorkeur. wederom in te nemen en te bewonen."

Jan Joseph Habets,

werd geboren op 27 november 1829 te Oirsbeek. Hij studeerde te Sittard, Rolduc en Roermond en werd op 8 maart 1856 tot priester gewijd. Achtereenvolgens was hij kapelaan te Hunsel, Bunde en Berg en Terblijt om in 1878 tot pastoor van OudVroenhoven te worden benoemd. In 1881 werd hij Rijksarchivaris in Limburg te Maastricht. Hij overleed te Maastricht op 22 juni 1893. Reeds in zijn studietijd toonde Habets grote interesse voor de regionale geschiedenis. En die belangstelling bleef bestaan gedurende zijn verdere leven als kapelaan en pastoor. Hij studeerde, bezocht archieven en verrichtte zelf veldwerk. Zijn bevindingen publiceerde hij in vele artikelen over de geschiedenis van Limburg. Toen hij in 1881 Rijksarchivaris werd, kon hij zich volledig aan zijn wetenschap wijden.

Werk van Habets :

Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg in *Publications, Tome II, 1865.*

Découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg in *Publications* XVIII, Blz. 3 - 300.

Cronijkje door enen dorpskapelaan, als feuilleton in *De Maasgouw* 1975 t/m 1980.

Dagboek van Pastoor Jos. Habets in *De Maasgouw* 1980 en 1981.

Autobiografie van Jos. Habets in *De Maasgouw* 1981 t/m 1985.

Werk over Habets:

In Memoriam Joannes Joseph Habets in *De Maasgouw 1893* Blz 53 t/m 64.

A.E. M. Janssen: *Enkele opmerkingen bij het herdenken van de Limburgse geschiedbeoefenaar Jos. Habets (1829 - 1893),* in *De Maasgouw* 1993 Blz. 143 - 152.

In de Publications van 1865 verscheen een artikel van Habets' hand over Romeins Limburg: "Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg". Hierin zet hij op een rij alle gegevens die hem bekend waren over de prehistorie en de Romeinse tijd in Limburg. Hij beschrijft gegevens over afgravingen en vondsten en geeft commentaar op publicaties die andere historici over dit onderwerp deden. Zo neemt hij in zijn publicatie een gedeelte van het artikel van Cudell over de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen op. Al deze feiten en feitjes past Habets als een legpuzzel in elkaar, zodat hij tot een beeld komt van de situatie in Limburg in de Romeinse tijd. In de Publications van 1881 komt hij op het onderwerp terug. In een artikel van 300 pagina's "Decouvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg" geeft Habets zijn visie op de Romeinse wegen in het algemeen en in het bijzonder op het verloop van de drie grote routes, n.l. de weg van Tongeren naar Gulik, de weg van Tongeren naar Nijmegen en de weg van Coriovallum naar Xanten. In zijn artikel van 1865 vermeldt Habets o.a. de volgende gegevens over de weg van Tongeren naar Jülich: In het centrum van **Heerlen** heeft men gevonden munten, urnen, dakpannen, ijzeren lansen, glazen en bronzen

vazen, potten van grijs en rood aardewerk en nog andere voorwerpen, dit alles afkomstig uit de Romeinse tijd. Cudell heeft in zijn tijd in Heerlen ook zilveren Romeinse munten gevonden. In **Schaesberg** heeft men in 1837 bij het opgraven van kiezel voor de aanleg van de weg van Heerlen naar Sittard een tumulus ontdekt, waarin men vond: een handvat van een degen, handvatten van messen, een gedeelte van een bronzen gesp, een urn met as, een lamp van witte pijpaarde, munten en scherven van terra sigillata met inscripties, alles afkomstig uit de Romeinse tijd. Bij de heer De Guasco in Valkenburg heeft Habets een Romeinse dakpan gezien, die in 1860 in een kiezelgroeve tussen Schaesberg en Heerlen (Leenhof) gevonden is. In **Rimburg** kan men een prachtige tumulus bewonderen in een weiland, behorende bij het kasteel ter plaatse. In het bezit van de heer Corneli te Houthem St. Gerlach bevindt zich een stenen wapen dat in 1857 in de gemeente Rimburg gevonden is. Als derde bewijs voor Romeins Rimburg neemt Habets een gedeelte over , van het artikel dat Cudell in 1823 schreef over diens onderzoek naar de Romeinse weg in de buurt van Rimburg.

Als Habets vervolgens het gedeelte van de weg van Tongeren naar Jülich binnen ons gebied reconstrueert, schrijft hij: "Vanaf de villa Ravensbosch, die men algemeen voor de mansio Coriovallum houdt, tot Rimburg, is de weg niet goed bekend. Van wat de verschillende auteurs ervan gezegd hebben is niets door waarneming bewezen. Toch geloven we dat het van weinig belang is het tracee te zoeken te Hoensbroek, Terlinden, Frank en Heerlerheide, zoaks Cudell dat doet op grond van zijn "Theorie-van-de-rechte-lijn" van de Romeinse wegen. Om tot een zeker resultaat te komen, lijkt het me van meer belang de weg te zoeken in de gemeentes Klimmen, Heerlen en Schaesberg, vanwaar hij verder loopt naar Rimburg, Übach, Baesweiler, Engelsdorp, Boslar en Jülich". Over de weg van Aken naar Tudderen vermeldt Habets o.a.: "In de heide te Heerlerheide bevindt zich een heuvel, genaamd Heksenberg, die met zijn kale en kegelvormige top op een grote tumulus lijkt. Op de top van de heuvel bevindt zich een kuil, waarin men een linde heeft geplant". Men heeft Habets verzekerd, dat men hier urnen heeft opgegraven. De naam Heksenberg, net als de van de op enige afstand van hier gelegen Brandenberg, doet Habets vermoeden, dat het hier gaat om Germaanse cultusplaatsen. Bovendien heeft de kanunnik Quix in 1840 in de buurt van de hoeve Heldewierskamp een uitgestrekte Germaanse begraafplaats bezocht, bestaande uit een groot aantal kleine aarden heuvels, waarin zich grote urnen bevonden. Verder vermeldt

Habets nog vondsten te Schinveld, Broeksittard en Tudderen. Voor wat dat gedeelte van de weg van Aken naar Tudderen betreft, dat is gelegen tussen Aken en Heerlen haalt Habets Ernst aan, die meende dat het tracee van deze weg liep langs Coresberg, Valkenhausen, Spekholz, Crombach en Frohnrath. Het is een weg die reeds in de Annales Rodensis wordt vermeld en die in de Middeleeuwen nog in gebruik was. Habets merkt op, dat de weg van Aken naar Tudderen en de weg van Tongeren naar Jülich elkaar gekruist moeten hebben in Heerlen, of in de omgeving van die plaats. Omdat Habets , overigens met enige twijfel, er in 1865 nog van uitgaat, dat Coriovallum te Ravensbosch heeft gelegen, en hem bekend is dat er een weg heeft gelopen van Coriovallum over Tudderen naar Xanten, denkt hij dat het tracee van die weg van Ravensbosch over Schimmert, Beek, Geleen en Sittard verder naar Tudderen liep. Hij herinnert eraan, dat Cudell vermeldt, dat stukken van deze weg zijn gevonden tussen Aalbeek en Schimmert en tussen Arensgenhout en Haesdal.
Zoals reeds gezegd, twijfelt Habets in 1865 al aan de dan algemeen heersende mening, dat Coriovallum in de buurt van Ravenbosch heeft gelegen. Hij besluit zijn artikel dan ook met conclusies, die we als volgt kunnen samenvatten: 1-Habets twijfelt aan de "Rechte-lijn-theorie" van Cudell. Hij meent dat de Romeinen bij het aanleggen van hun wegen weliswaar rekening hielden met de kortste afstand tussen twee plaatsen, maar dat eveneens van invloed was de bodemgesteldheid of het reeds aanwezig zijn van oorspronkelijke bewoning. Ook veiligheid en verdedigbaarheid speelden een rol bij de keuze van het tracee, waarlangs een weg werd aangelegd. 2-Langs de Romeinse wegen liggen verschillende plaatsen met een naam, waarin het woord "heer" voorkomt. B.v. Heerderen (tussen Tongeren en Maastricht), Heer (bij Maastricht) en Heerlen. Dit woord "heer" heeft, meent Habets, iets te maken met de aanwezigheid van een militair kamp. 3-"Tot hiertoe ", schrijft Habets, "hebben we nog niet gesproken over de ligging van Coriovallum, dat men overal heeft gezocht, maar tot nu toe nog nergens heeft gevonden. Verschillende auteurs situeren het op allerlei afgelegen plaatsen zoals Ravensbosch en Cortenbach. Maar waarom zou Coriovallum van de aardbodem verdwenen zijn? Waarom zou men het zoeken op afgelegen plaatsen? De meeste Romeinse plaatsen zijn niet verdwenen bij de val van het Romeinse Rijk, maar zijn langzaam veranderd in Middeleeuwse dorpen of versterkingen. Als men zoekt naar Coriovallum, houdt men teveel vast aan de naam van die plaats, die

verdwenen lijkt. Waarom zoekt men niet naar een tegenwoordig bestaand dorp, waar Coriovallum gelegen zou kunnen hebben. Wij, (zegt Habets) , zoeken Coriovallum, dat toch een Romeinse plaats van enige betekenis schijnt te zijn geweest, in een oud dorp met een groot kasteel, dat een Romeinse oorsprong garandeert. Wij zoeken Coriovallum dus eerder in Meersen, Valkenburg of Heerlen, dan in Ravensbosch of Cortenbach. Voor hem, die dan voor Heerlen kiest, preekt, behalve de mening van de wijze historicus Ernst, ook de ligging zelf van die plaats. En wat de zonderlinge naam Coriovallum betreft?... kan die niet in de loop van de geschiedenis plaats hebben gemaakt voor de meer Germaanse naam Heerlen?"
In zijn artikel van 1881 beschrijft Habets de aanleg van Romeinse wegen in het algemeen, geeft maten, afstanden en gebruikte materialen. Hij beschrijft hoe er nederzettingen en rustplaatsen langs die wegen konden ontstaan. Hoe legers, maar ook handelaren en postboden er te voet, te paard maar ook per voertuig, gebruik van maakten. Ook geeft Habets een lijst van acht kenmerken, waaraan men een van oorsprong Romeinse weg kan herkennen. (zie verderop in dit betoog). Hij somt de vondsten op, die er sinds 1865 in de verschillende plaatsen zijn bijgekomen. Toen hij kapelaan te Berg was, heeft Habets zelf, "la bêche á la main", met de schop in de hand, meegedaan aan verschillende opgravingen. Ook heeft hij kadasterkaarten nageplozen. In **Heerlen** meent hij ondertussen voldoende vondsten te hebben gedaan om aan te nemen, dat deze plaats het oude Coriovallum of Cortovallium is, en dat zich in deze plaats dus de Romeinse weg van Aken naar Xanten en die van Tongeren naar Keulen hebben gekruist. In Heerlen werden Romeinse vondsten gedaan bij het Dodeleger en op de plaats waar het nieuwe gemeentehuis werd gebouwd. Deze vondsten brengen Habets tot de mening, dat Coriovallum de hoofdplaats van de stam der Sunici kan zijn geweest. Langs de Romeinse weg van Heerlen naar Schaesberg vond men bij de plaats waar later het sanatorium werd gebouwd, het bovenste stuk van een Romeins grafmonument. Voor **Schaesberg** geeft Habets dezelfde vondsten als in 1865. Nieuw zijn de vondsten te **Ubach over Worms**. Hier heeft men in 1871 in de tuin van landbouwer Timmers, die aan de noord-oost kant van het dorp Waubach woont, een grote hoeveelheid Romeinse voorwerpen gevonden. Ook vond men er op ongeveer één meter diepte fundamenten van grof grind, die er op wijzen dat er op die plaats, van Waubach uit gezien in de richting van de Groenstraat, de Romeinse weg naar Keulen heeft gelopen. Voor

Rimburg vermeldt Habets, dat hij in de tuin van het kasteel een Romeinse sarcofaag van Merksteiner zandsteen heeft gezien, die de vorm had van een kubus met zijden van één meter. De eigenaar van het kasteel, de heer van Kesteren, weet niet waar die tombe vandaan komt, maar meent dat hij uit de tumulus komt, die zich in een weiland in de buurt van het kasteel bevindt. Op grond van al deze gegevens reconstrueert Habets het verloop van de oude Romeinse weg van Heerlen tot aan de provinciegrens te Rimburg. Hij schrijft als volgt: "Wij menen dat de weg Heerlen verlaat door een straat, genaamd Gasthuysstraat, zo genoemd omdat daar eertijds een hospice voor reizigers lag. De weg loopt in de richting van een zeer brede straat, die in oude documenten "die Heerbaan" wordt genoemd, en gaat dan verder in de richting van een boerderij, genaamd "Leen", waar aldaar gevonden grafaardewerk getuigt van zijn aanwezigheid. Vervolgens passeert de weg Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos "de Streep" en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar "den Heerweg ". De weg kruist vervolgens het gehucht Grünstraet, waar hij de naam Maastrichterweg draagt, en waar hij nog in volle breedte aanwezig is. Het verdere verloop van de weg tot aan de grens met Pruissen, door Rimburg, is onderzocht en beschreven door de heer Cudell." Vertaald in de huidige straatnamen meent Habets dus, dat de Romeinse weg ongeveer de volgende route koos: In Heerlen: de Gasthuisstraat, een stukje van de Voskuilenweg, over de recent opgeheven overweg, via de Limaweg naar de Schaesbergerweg, richting Leenhof. In Schaesberg: over de Heerlenseweg, langs het Streperebosje, door de Streep, via Op de Heugden naar de Nieuwenhaagse Heereweg. Dan loopt hij door het Haanveld, kruist de Groenstraat mondt uit op het verlengde van de Maastrichterweg (in de buurt van het Warder kapelletje) en kiest vandaar richting Rimburg, zoals al bij Cudell beschreven.

Hubert Joseph Maria Eduard Hanssen.

Geboren te Rimburg 15 augustus 1870. Priester gewijd te Roermond 3 april 1897.
Kapelaan te Herkenbosch 1897 tot 1898. Kapelaan te Roermond H. Christoforus 1898 tot 1903. Assistent te Rimburg van 1903 tot 1921. Emeritus te Rimburg vanaf 1921. Overleden te Rimburg 8 maart 1923.
Werk van Hanssen
Die Rimburg. Geschichte der Burg, der ehemaligen Herrschaft bezw. freien Reichsherrschaft und der Gemeinde Rimburg. (Aachener Verlags= und Druckerei-Gesellschaft. 1912)
Over Hanssen:

Zijn geboorteakte in het *Geboorteregister van de Gemeente Rimburg*, 1870, nr 7 vermeldt: "heden den vijftienden augustus ten acht ure des morgens te Rimburg in het huis nommer twaalf is geboren een kind van het mannelijk geslacht van (hem) , declarant Hendrik Joseph Hubert Hansen, van beroep onderwijzer, oud veertig jaren en van zijn echtgenote Maria Elisabeth Paulina Willems, van beroep huishoudster, en aan welk kind hij heeft verklaard de voornamen te geven Hubert Maria Joseph Eduard."
In *Die Rimburg* vermeldt Hanssen op blz. 313, dat zijn vader H.J.H. Hanssen van 1844 tot 1888 "Lehrer zu Rimburg" is geweest. Het *Rijksarchief te Maastricht* bewaart onder nr. 160613, doos 101 t/m 108, onder de titel "Familie Hanssen te Rimburg" archiefstukken afkomstig van H.J.M.E. Hanssen. De dozen bevatten kranten, krantenknipsels, correspondentie, akten enz. Hieruit blijkt o.a. dat Hanssen, kapelaan te Herkenbosch, naast Flament, Rijksarchivaris te Maastricht en Willemsen, pastoor te Odilienberg, optreedt als deskundige in een proces tussen het Rijksarchief en de heer Raupp, burgemeester van Roermond. Het betreft documenten die van het Gemeentearchief moeten worden overgebracht naar het Rijksarchief. Volgens aanwezige documenten blijkt tevens, dat Hanssen op 5-8-1898 kapelaan is te Herkenbosch bij Roermond, dat hij op 31 - 10 - 1898 en op 19 - 8 - 1900 kapelaan is te Roermond en daar in de Swalmerstraat aldaar woont. In 1901 is H. Hanssen archivaris van het Bisdom. In 1905 tekent hij een brief uit Übach met "H. Hanssen, Pfarrer". In 1912, als schrijver van *Die Rimburg*, noemt Hanssen zich "Schlosskaplan und Archivar".
Kees Schutgens: *Horst geïnspecteerd door de hiërarchie (1700 - 1730)* in *De Maasgouw* 1989, afl.4, blz. 174, schrijft: "Niet uitgesloten is, dat de **inventarisator** H.J.M.E. Hanssen (1870 - 1923) van 1898 tot 1904 kapelaan aan de Kathedrale Kerk en daarna huisgeestelijke aan kasteel Rimburg, meer dan eens dekanale visitaties voor bisschoppelijke heeft aangezien".

In 1912 publiceert H. Hanssen, slotkapelaan en archivaris, zijn boek *Die Rimburg*, waarin hij de geschiedenis vertelt van het kasteel en zijn bezitters, maar waarin hij ook de geschiedenis van de Heerlijkheid en van de drie latere gemeentes Rimburg behandelt. De tweede paragraaf van het eerste hoofdstuk draagt de titel *Der Römerweg*. Over Coriovallum vermeldt Hanssen het volgende: "Dasz Coriovallum nur zu Heerlen zu suchen - die Meilenabstände weisen deutlich darauf hin, und zahlreiche römische Funde bestätigen es - bestreitet keiner, der heute diese Frage noch erörtert." De weg van Coriovallum naar Rimburg beschrijft hij als volgt: "Von dort (Heerlen), an den Leenhof vorbei, heiszt der Weg noch in alten Akten "die Heerbaan". An Schaesberg vorbei geht sie durch das Gebiet der Gemeinde Neuenhagen als "Heerweg", durch die "Grünstrasze" auf Rimburg zu. Noch ehe sie den Rimburger Boden betritt, in der früheren Herrlichkeit Bruchhausen, wird sie urkundlich 1632 noch "de Herstraet" genannt, die heutige Dorfstrasze". Hanssen bespreekt ook het werk *Memoire enz.* van Cudell, waarin deze zijn observaties en opgravingen beschrijft van het

tracee van de Romeinse weg van Weijenberg onder Übach over Rimburg en Bruchhausen naar Groenstraat. Hanssen heeft hier ook zelf onderzoek gedaan. Voor het gedeelte op Nederlands gebied komt hij tot de conclusie, dat datgene wat Cudell hield voor het kiezelfundament van de Romeinse weg , in werkelijkheid vaste, natuurlijke kiezellagen onder de weilanden waren. Van het gedeelte op Duits gebied zegt hij: "Schneider wie auch Cudell suchten die Wegesstrecke diesseits der Wurm irrtümlich zwischen der Herbacher Gracht und dem Übacherweg in der Richtung nach Weyenberg".
Volgens Hanssen nam de weg op Nederlands gebied de volgende loop: de rechte lijn van de Dorpsstraat, in Bruchhausen in de 17de eeuw nog "Herstraat" geheten, voert door het dorp Rimburg, aan de hoeve "Kreuzstrasze", door het weiland tot aan de Worm. In dit weiland, zoals ook in de tot het kasteel Rimburg behorende koeweide aan deze zijde van de Worm (= Duitse zijde, want H. bekijkt de zaak vanaf kasteel Rimburg), hebben we de straat, één voet onder het maaiveld, met een breedte van ondeveer 20 voet teruggevonden: een vaste kiezellaag van 40 á 50 cm dikte. Vanaf de Wormovergang loopt de weg in pijlrechte lijn vandaag nog (1912) duidelijk zichtbaar tegen de helling op, richting Übach. Op de oostelijke oever, vlak bij de brug, was er een aftakking van de weg in zuidoostelijke richting. Deze aftakking liep door de "Alte Herbacher Gracht" en voerde naar Herbach en Streiffeld en verder naar Stollberg.

Pieter Jozef Martin Peters.

Geboren te Heerlen , 15 oktober 1865, ten een ure des morgens, als zoon van Pieter Jozef Peters, hoefsmid, wonende te Koolhoven, gemeente Heerlen en Anna Minten, zijn echtgenoote. P.J.M. Peters behaalde na zijn opleiding te Rolduc in 1884 de onderwijszersakte. Van 1884 tot 1921 was hij onderwijzer aan de Openbare School I te Heerlen. In 1921 werd hij overgeplaatst naar O.L.S. II, eveneens te Heerlen. Al in 1922 trad hij in dienst van de Gemeente Heerlen als beheerder van de gemeentelijke oudheidkundige verzameling. Vanaf 1924 was hij officiëel Archivaris ven Heerlen. "Sinds de aanvaarding van het conservatorschap in Heerlen in 1922 heeft P. Peters zich beijverd de voetspooren van zijn ouden vriend W. Goossens te drukken. Zijn speurdersoog heeft niet nagelaten al datgene te registreren, hetwelk Heerlens bodem in deze materie opleverde". P.Peters overleed op 7 januari 1940 in het St. Josefziekenhuis te Heerlen.
Werk van P. Peters:
Wandelingen in en om Heerlen, met geschiedkundige aantekeningen. Uitg. Intern. Boekhandel Jos Alberts Heerlen 1919.
Romeinsche Villa bij Overstehof, Schaesberg in *Publications 1922, Tome LVIII,* blz. 103 t/m 118.

Een Romeinsche Wacht- of Sientoren te Heerlen in *De Maasgouw 1935*, afl. 4, blz. 45 t/m 47.
Heerlen onder de Romeinen, in: *40 Jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg 1896 - 1936*, Uitg. Limburgs Dagblad 1936, Blz 14 t/m 27
Werk over P. Peters:
Limb. Dagbl. 12 - 10 - 1935: *Gemeentearchivaris P.J.M. Peters zeventig jaar.*
Limb. Dagbl. 8 - 1 - 1940 :*Gemeentearchivaris P. Peters overleden.*
Jos Krüll e.a. *Conservator Piet Peters, 15 okt. 1865 - 7 jan. 1940.* in: *Dorpsfiguren , ereburgers en notabelen*, Heerlen 1998, blz. 110 t/m 112.

In zijn boek *Wandelingen in en om Heerlen enz* schrijft P.J.M. Peters op blz 19 en 20 over de Romeinse weg in Heerlen: "De onderworpen landen werden door de veroveraars vrij snel geromaniseerd. Langs nieuw aangelegde breede en verharde wegen, de landen weldra als met een net bedekkende, bewoog zich de Romeinsche soldaat, gevolgd door den op winst belusten koopman. Op strategische punten werden versterkingen gebouwd". "Volgens het reisboek van Antoninus uit de derde eeuw en de antieke kaart van Peutinger uit de vierde eeuw liep midden door het huidige Zuid Limburg van 't westen naar het oosten een hoofdweg, komende van Bavai in Noord Frankrijk over Tongeren naar Maastricht, doorsneed de Zuidlimburgsche landbouwen en leidde over Gulik naar het machtige Keulen, Colonia Agrippina. Op genoemde kaarten wordt tusschen Tongeren en Gulik de halte Coriovallum aangegeven; door de geschiedvorschers van den laatsten tijd wordt algemeen aangenomen, dat deze halte of pleisterplaats te zoeken is , waar het tegenwoordige Heerlen ligt." "Als versterkingen aan overgangen noemen we Maastricht aan de Maas en Rimburg aan de Worm." Te Coriovallum werd "de uit het westen opkomende heerbaan gekruist door een anderen Romeinschen weg, komende van Aken en lopende over Heerlen, Tudderen naar Vetera Castra, d.i. Birten bij Xanten"
"Vroeger werd Cortenbach wel eens gehouden voor 't Romeinsche Coriovallum, omdat men in de naam de Rom. halte meende terug te vinden. Een onhoudbare mening (vindt Peters) omdat op de allereerste plaats voor zulk vermoeden bewijzen moeten zijn in de vorm van Rom. vondsten ter plaatse" (die volgens hem echter ontbreken). In 1922 werd P. Peters conservator van Heerlen. Hij kreeg te maken met een stroom van Romeinse vondsten. Zo beschrijft hij in de *Publications* van 1922 (Tome LVIII) in het artikel *Romeinsche Villa bij Overstenhof, Schaesberg* de opgravingen die hij tussen 22 juni en 13 juli 1920, samen met twee werklieden, deed. Hij brengt de situatie van de villa in beeld.

en geeft een beschrijving van de vondsten die er gedaan werden. In *De Maasgouw* van 1935, afl.4 publiceerde hij het artikel *Een Romeinsche wacht- of seintoren te Heerlen.* "Op het terrein tussen Voskuilenweg, sanatorium, Aambos en slachthuis, aan de z.g. "Oude Scheydtergracht" of "Landgraaf", thans een naar het westen doodlopend veldweggetje uitkomende op de Voskuilenweg ontdekte hij de fundamenten van een wacht- of seintoren uit de Romeinse tijd. Wegens gebrek aan bruikbaar materiaal is het moeilijk te bepalen, wanneer de toren precies gebouwd is.
Peters beschrijft het verloop van de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen als volgt:
"In west- oostelijke richting doorsneed hij Zuid Limburg van Maastricht tot Rimburg. Hij liep door het Romeinse legerkamp, het Castellum Coriovallum. Vanaf een groot gebouw midden in het kamp, waarvoor verschillende zuilen stonden, liep de weg door het gebied, begrensd door Temps- en Raadhuisstraat (nu ongeveer dr Poelsstraat) en Tempsplein, kruiste bij de hoek Nobelstraat de Akerstraat, ging over het terrein van het (oude) ziekenhuis (aan de tegenwoordige Putgraaf) dwars door het Caumerbeekdal en steeg vervolgens in een lange gracht langzaam omhoog door het zuidelijk gedeelte van het plantsoen van het Sanatorium en verder oostwaarts naar de Voskuilenweg. Deze lange gracht heette de "Oude Scheydtergracht" of plaatselijk "De Landgraaf" d.i. Lankgraaf, lange gracht. Van de Oude Scheydtergracht, waarbij talrijke Romeinse graven verborgen lagen en nog liggen is nog buiten het terrein van het Sanatorium een doodlopend veldweggetje over. De Romeinse weg liep vervolgens, na de hoogte bereikt te hebben, dwars over de Voskuilenweg in de richting van Schaesberg verder. Bij het uitgraven van de kelder voor een huis bij het snijpunt van de Voskuilenweg is de Romeinse kiezellaag aangetroffen". Verder is de oostelijke loop van de weg nog niet goed bekend. "Ofschoon", schrijft Peters, "we reeds enkele gegevens hebben. Het is niet uitgesloten dat de Romeinse weg bij het genoemde snijpunt een vertakking maakt. Zouden er dan twee wegen richting Schaesberg gelopen hebben? Een over de Schaesbergerweg - Heerlenseweg en de ander door de Kissel en de Brandhofstraat? Over de ligging van de sein- of wachttoren zegt Peters: "Staat men op de plek waar het gebouwtje werd blootgelegd, dan heeft men een onbelemmerd, vrij uitzicht op de plaats van het legerkamp Coriovallum, op den van daar in oostelijke richting lopende Romeinse hoofdweg en tevens op de heuvels in het noordwesten en noorden én op

de zich ver en breed uitstrekkende oostelijke hoogte van Schaesberg, waarachter Rimburg ligt."
Voor de jubileumuitgave *40 Jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896 - 1936,* in 1936 door het *Limburgs Dagblad* uitgegeven, schrijft P. Peters, archivaris van de gemeente Heerlen in het hoofdstuk *Heerlen onder de Romeinen* op blz. 17: "De Romeinsche verharde wegen, waarvan we de doorsnede in en om Heerlen herhaaldelijk hebben kunnen constateren, waren zeer hard en duurzaam. Zij waren tonvormig, hadden een dikte van kroon tot basis van ongeveer 50 cm en ook wel eens meer; de breedte was nooit meer dan 7 m. Soms kon men de begeleidende sloot aan beide zijden nog onderscheiden. Beneden rustte de weg, die uit verschillende lagen bestond, op het leem. De onderlaag werd gevormd door groote, takkige kiezelsteen, waarop kleine kiezel, dan volgde voor de vastheid vaak een laag klei of zand ter dikte van 1,5 dm. De bovenste laag, weer van kiezel zooals deze in de natuur voorkomt, was betonhard; soms waren de sporen der voertuigen op de rijvlakte nog merkbaar. Deze wegen bevonden zich gewoonlijk een halven tot 1 M onder de tegenwoordige oppervlakte en zijn wel eens in graanvelden in den zomer herkenbaar aan een strook met slechten groei der gewassen. Liggen de Rom. wegen onder de tegenwoordige, dan zijn ze moeilijk waar te nemen, tenzij een diepe dwarsdoorsnede gekapt wordt, wat bij aanleg van rioleringen vrij vaak moet geschieden. De Rom. ingenieurs hadden de wegen, als niet al te grote terreinmoeilijkheden waren, doorgaans aangelegd in een rechte richting; de soldaten konden zich daardoor vlugger verplaatsen. In de Rom. tijd bestonden ook tal van niet verharde wegen voor het verkeer, die misschien nog bestaan; zijn ze verdwenen, dan hebben ze weinig of geen sporen in 't land achtergelaten." Over het verloop van de Rom. weg schrijft Peters dat hij van het uitgangspunt Keulen (Colonia Agrippina) over Heerlen naar Tongeren liep. " Deze weg was feitelijk de verlenging van de Rom. weg van Bavai in Noord Frankrijk, hoofdstad der Nerviërs, naar Keulen. Deze laatste versterkte hoofdplaats had vroegtijdig een groote belangrijkheid gekregen en was in 't Noorden, wat Lyon in het hart van Gallië was, met betrekking tot de verspreiding van den Romeinschen geest". Plaatsen aan de weg waren: "Keulen - Weiden - Thorr bij Zieverich (Tiberiacum)-Elsdorf-Steinstrass- Setterich-Jülich (Juliacum) -Koslar-Bäsweiler-Blaustein- **Rimburg**, over de Worm, ongeveer 250 m ten noorden van den weg voorbij 't kasteel Rimburg, met oostelijk op Duitsch gebied een Rom.nederzetting langs den Rom. weg

(straatdorpje); deze nederzetting dateert oorspronkelijk uit de tijd van Claudius (41 - 54) en was nog in de 4de eeuw bewoond - **Terwaarden** volgens mededeeling van Baron De Negri - **Groenstraat** (vermoedelijk Romeinsch straatdorp) - **Nieuwenhagen** - **Onderste Straatje** - **Heerweg** - gedeeltelijk de weg van **Schaesberg** naar **Heerlen** - Landgraaf (Lankgraaf = lange gracht), waar Rom .graven aan beide zijden gevonden werden en waar we op de zuidelijke hoogte een wacht- of seintoren blootlegden - door het zuidelijk gedeelte van 't sanatorium - over de Caumerbeek - door 't noordelijk terrein van 't Ziekenhuis - dwars over de Akerstraat - zuidelijk van de Tempsstraat, waar we het praetorium van 't castellum ontdekten."

Het weiland bij 'Huize de Berg" waarover vroeger de Oude Scheydtergracht liep. De weg liep langs de bomenrij in het midden. We kijken richting de Termen in het centrum van Heerlen. Vermoedelijk liep hier ooit de grote Romeinse weg.

A.W. Byvanck.

In 1943 verschenen de twee delen van het werk *Nederland in den Romeinschen Tijd* van A. W. Byvanck.
In het zesde hoofdstuk behandelt hij *Het land en de bewoning in het Zuiden,* in paragraaf II *Zuid-Limburg* (blz. 313 t/m 343).

Over Heerlen schrijft Byvanck: (blz. 330) "Door de overblijfselen uit den Romeinschen tijd, die te Heerlen zijn ontdekt, en op grond van de getallen, die voor de afstanden langs de wegen worden genoemd, kan men de identificatie van de Romeinsche nederzetting met de plaats Coriovallum als volkomen zeker beschouwen". Over Rimburg (het Nederlandse, maar vooral het Duitse) is de auteur zeer uitvoerig (blz 336) "Te Rimburg volgde de Romeinsche weg de Dorpstraat; in de weiden tusschen het dorp en de Worm is de oude bestrating gevonden. Verder heeft men in het dorp eenige sporen van een nederzetting ontdekt, die op een nader onderzoek wachten. Dit onderzoek belooft gewichtige resultaten te zullen opleveren in verband met de vondsten aan den rechter oever van de Worm op Duitsch gebied. Daar zijn immers sedert het jaar 1926 merkwaardige overblijfselen opgegraven. In de eerste plaats dienen we een houten brug over de rivier te vermelden. Deze brug rustte op jukken, die telkens werden gedragen door pijlers, samengesteld uit vier houten palen en een schuin geplaatste balk. Ook het dek van de brug, bestaande uit zware, in de richting van dan weg gelegde balken, werd teruggevonden. Men kan tenminste twee bouwperioden onderscheiden, waarvan de jongste tot het einde van de derde eeuw in gebruik is gebleven. In het begin van de vierde eeuw is de brug, waarschijnlijk omdat de Worm haar bed verder naar het westen had verplaatst, vervangen door een dam. Bij de brug sloot een weg aan, die gedeeltelijk op een rooster van houten palen en gedeeltelijk op zware steenen was gefundeerd, een aanleg die dateert uit de tijd omstreeks 270. Waarschijnlijk is toen, na het herstel van het Romeinsch gezag, de weg opnieuw gebouwd of verbeterd. Als materiaal voor dit werk heeft men grafstenen en doodskisten van een begraafplaats uit de nabijheid gebruikt, evenals een brokstuk van een mijlpaal. Verder naar het oosten bestond de weg uit lagen kiezelsteenen. Daarbij kan men tenminste één vernieuwing vaststellen. De jongste periode heeft in elk geval nog gedurende de vierde eeuw dienst gedaan. Aan den weg werd een kleine nederzetting (een vicus) opgegraven, met enkele huizen , een pottenbakkerij en winkeltjes, de gewone vorm van een klein dorpje, gelijk men het zoo dikwijls aan de Romeinsche wegen vindt. De huizen

zijn van de eerste tot de vierde eeuw bewoond geweest". Over de Romeinse weg tussen Heerlen en Rimburg (blz 335): "Ook aan den Grooten weg , die Heerlen in noordoostelijke richting verlaat, over Rimburg en Gulik naar Keulen, kan men geen belangrijke vondsten vermelden" ."De weg zelf liep over Nieuwenhagen en Groenstraat, waar sporen van de bedding zijn ontdekt, naar Rimburg." "Bij het aanleggen van de weg van Heerlen naar Schaesberg is een groote Romeinsche grafheuvel opgeruimd, waarin versierde bronzen voorwerpen zijn tevoorschijn gekomen; maar van deze ontdekking is anders niets bekend." "We vernemen ook het een en ander over de sporen van landhuizen en graven die in de buurt van de weg op verschillende plaatsen zijn gevonden." Voor het verloop van de Romeinse weg tussen Maastricht en Valkenburg vermeldt Byvanck twee routes: De weg van Tongeren over Maastricht en Heerlen naar Keulen liep van Wijk, Scharn en Vilt over Cauberg naar Valkenburg. Maar er liep ook een weg van Wijk, door velden van Amby, om de hoogte van Berg en Terblijt heen. via het Meersenerbroek in het Geuldal en via Houthem en Strabeek naar Valkenburg. "Deze weg was een weinig langer, maar gemakkelijker. daar er geen hellingen in voorkwamen."
Ook voor het deel van de weg tussen Valkenburg en Heerlen lijkt een dubbele roete te bestaan. Volgens Habets, (zegt Byvanck), werd het Geuldal reeds vóór Valkenburg verlaten door af te slaan naar links, om over Heek, Klimmen en Cortenbach, in vrijwel rechte lijn Heerlen te bereiken. Langs deze route zijn op enkele plaatsen Romeinse graven ontdekt.
(Hardenberg echter laat deze weg door Valkenburg lopen, en dan via een landweg, die in de Middeleeuwen Steenstraat heette, over de Goudsberg, door Walem, Koulen, Ransdaal en Kunrade regelrecht naar Heerlen.)

Mr. Herman Hardenberg. 1902 - 1976.
Was van 1937 tot 1945 chartermeester van het Rijksarchief te Maastricht.
Werk van H. Hardenberg:
De Romeinse Tijd in *Limburg's Verleden* deel I blz. 117 t/m 164. Uitg. 1960 - 1967
Werk over Mr. H. Hardenberg:
In Memoriam Mr. H. Hardenberg in *De Maasgouw* 1976, nr.5, blz. 75 t/m 77.

In *Limburg's Verleden , geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815* behandelt Mr. H. Hardenberg in dl I van blz. 117 t/m 164 de Romeinse tijd. Op blz. 126 e.v. vermeldt hij een aantal kenmerken, die een

Romeinse oorsprong van een weg doen vermoeden, of die op de nabijheid van een mogelijke Romeinse weg kunnen wijzen, zoals: de rechtlijnigheid van de Romeinse wegen, het vermijden van holle wegen, resten van oude nederzettingen, sporen van Romeinse villa's, begraafplaatsen en "tommen" of grafheuvels, oude plaats- en veldnamen, kapellen en kerken langs nog in de Middeleeuwen benutte Romeinse wegen en Romeinse perceelindeling. Waar de naam van Karel de Grote zich aan een weg heeft gehecht, kan men er haast zeker van zijn met een Romeinse weg te doen te hebben. B.v. Koning-Karelsweg te Boekoel, Keizerstraat in de omgeving van Vijlen en Aken. Over de grote heerbaan, die Keulen, over Tongeren en Bavai, met Boulogne sur Mer verbond schrijft Hardenberg op blz 128, dat deze grote militaire weg tussen de Rijn en Engeland, een van de hoofdaders van het Romeinse verkeer, zowel voorkomt op de Peutinger kaart als in het Itinerarium van Antoninus. Deze weg verliet Keulen bij de westpoort van Colonia Agrippina, -deed Gulik aan en daalde bij kasteel Rimburg in het Wormdal af. Bij dit punt bevindt zich een Romeinse grafheuvel, een Romeins straatdorp uit de tijd van Keizer Claudius (41 - 45 na Chr) en een houten brug over de Worm. Via Nieuwenhagen ging het naar Heerlen, waar bij het Tempsplein het centrum van Romeins Heerlen werd bereikt. Hier lag de nederzetting Coriovallum. Over Kunrade, Ransdaal, Koumen, Straat (Termaat), Steenstraat en Goudsberg bereikte men Valkenburg. Van hier ging het over Berg, Bergerstraat (vroeger Collener- of Cölsche straat genoemd) en Scharn naar Maastricht. Ook bestond er een *bifurcatie* (= vorkvormige splitsing) van Valkenburg , door het Geuldal over Meersen naar Maastricht. Onder de zijwegen van de grote Romeinse weg vermeldt Hardenberg op blz. 132 een weg die van Rimburg naar Brunssum liep. Het was een aftakking van de Romeinse weg Keulen - Tongeren, die bij Brunssum overging in de weg die van Heerlen komende, over Bingelrade en Hillensberg verder liep naar Sittard en Limbricht en die bij Grevenbicht de Maas bereikte.
De Romeinse nederzettingen verdeelt Hardenberg in twee groepen: de militaire nederzettingen, die vooral langs de Maas lagen, en de burgerlijke nederzettingen in de vorm van een stad, zoals Keulen, Tongeren en Bavai. Een kleine nederzetting was een dorp of *vicus.* Kenmerken hiervan zijn: dichtere bewoning, zelden ommuurd en ontstaan door geografische of economische factoren zoals: knooppunten van wegen, rivierovergangen, marktplaatsen, centra van industriële bedrijvigheid en religieuze trefpunten. De vicus Heerlen is ontstaan aan

het kruispunt van de weg van Keulen naar Boulogne met die van Xanten over Aken naar Trier. Het dorp heeft bestaan van af het begin van onze jaartelling tot in het begin van de vijfde eeuw. Vóór 100 werd er in hout gebouwd, na 100 ook in Kunrader steen. De eerste aanzet van de thermen dateert uit 101 - 106. In de tweede helft van de derde eeuw zijn ze gerestaureerd. In de eerste helft van de vierde eeuw zijn ze (gedeeltelijk) weer verwoest. Het ten zuiden van de thermen, op een hoogte gelegen Castellum werd met het thermen-gebied uitgebreid. Een deel van de vicus werd met een gracht omgeven. Heerlen maakte deel uit van de *Civitas,* die bij de stad Xanten hoorde. Deze civitas strekte zich uit van Xanten tot Aken. Harderberg meent, dat aan de Romeinse nederzetting een inheems dorp vooraf ging. Het woord "vallum" betekent "wal" (= versterkte plaats). Heerlen werd echter niet voor het einde van de derde eeuw versterkt. De schrijver meent dat het inheemse Coriovallum lag bij de Landgraaf, een voorhistorisch ringwalcomplex in de Heerlerheide. De naam moet dan door de Romeinen naar Heerlen zijn overgeplaatst. Op blz.139 schrijft Hardenberg, dat de Romeinse villa's en landgoederen in onze streek een overwegend agrarisch karakter hadden. De villa rustica was een winstgevend landbouwbedrijf. De villa urbana was een luxueus landhuistype, met een eenvoudige boerderij als bijgebouw. Al tussen 27 en 12 vóór Chr (tijdens de regering van Keizer Augustus) vond er al registratie van grootgrondbezit plaats. Van een domein werd vastgelegd de naam, civitas en pagus, de twee dichtstbij gelegen domeinen, het aantal morgens bouwland, weiland en bosgrond, het aantal slaven en de namen van de op het domein wonende pachters. Verder deelt Hardenberg op blz 143 mede, dat in de Romeinse tijd de landgoederen als regel hun begrenzing in wegen vonden.

Jan Jakob Jongen.

Geboren te Heerlen, Weegscheid, op 7-1-1887 om 7 ure des namiddags, als zoon van Jan Willem Jozef Jongen, radermaker, en Maria Sibilla Timmers. De lagere school volgde J.J. Jongen bij meester Vliegen te Schaesberg. Van 1902 tot 1906 bezocht Jongen de Rijkskweekschool te Maastricht en in 1908 haalde hij de hoofdakte. Nadien nog de aktes L.O. Frans, Engels en Wiskunde en M.O. Geschiedenis (1920) en Aardrijkskunde (1926). Na eerst hoofd van een lagere school in Schaesberg te zijn geweest, werd Jongen leraar aan het Clara-college te Heerlen en later te Rolduc. Hij was oprichter/directeur van de Hoofacte-cursus te Heerlen. In 1939 werd hij lid van de Provinciale Staten van Limburg. Tijdens de tweede wereldoorlog werd hij door de Duitsers gegijzeld te Buchenwald. Na de oorlog was Jongen mede-oprichter van een studiegroep, die zich bezig hield met de

geschiedenis van het voormalige Land van Herle (en omstreken). Jongen overleed te Schaesberg op 27 - 11 - 1973.
Werk van J. J. Jongen:
Compendium der Algemene Geschiedenis, door J.J.Jongen, Leraar Geschiedenis M.O. Muusses, Purmerend 1939
Geschiedenis van Schaesberg. Gedenkboek ter gelegenheid van het 250 jaar bestaan der Parochie Uitg: Comité Kath. Schaesberg (1950).
Schaesberg in *Jubileumboek Historische Kring "Het Land van Herle"* Heerlen 1961 (blz 117 t/m 138).
"Der Scheet", "Het dorp Scheijdt", "Schaesberg", "Lichtenberg"," Palemig"," De Streep", "Het Leender Kapelke", "Het kasteel Strijdhagen en het daarbij behorende park", "Soldaten in vroeger tijd", "De vernederlandsing van de Oostenrijkse rand van de Mijnstreek"," Bevrijding van Schaesberg ". Al deze artikelen verschenen voor het eerst in *De Scheeter Golf*, een krantje, dat werd gestuurd naar Schaesbergse jongens, die soldaat waren in Ned. Indië. In 1982 werden ze opgenomen in *Schaesberg in Woord en Beeld.* Daarnaast zijn er nog vele artikelen van de hand van Jongen gepubliceerd in *Het Land van Herle*, o.a. *De naam Eygelshoven* L.v.H. 1963 nr.6
Werk over Jongen:
A.W.A. van den Eelaart: *Jan Jakob Jongen* in *Schaesberg in Woord en Beeld,* (1982) blz. 80 + 81.
L. Van Hommerich: *In Memoriam Jan Jakob Jongen 1887 - 1973* in *Land van Herle* 1974 nr 1 en in *De Maasgouw* 1974 nr 1

Over de Romeinse weg vermeldt Jongen in *Het gedenkboek 250 jaar Petrus en Paulus-parochie* het volgende:"De weg van Heerlen naar Keulen liep door de gemeente Schaesberg, over de Herenweg naar Rimburg, waar een versterkte brug over de Worm was. Dit was een zeer belangrijke weg die niet alleen gebruikt werd door militairen, maar ook door kooplieden en de brengers van het Christendom". Over het verloop van die weg door Schaesberg zegt Jongen, dat het tracee nog niet precies is vastgesteld kunnen worden. Omdat men nog nergens de kiezellaag heeft aangetroffen. Voor de hand zou liggen, dat het de verbindingsweg met Rimburg zou zijn door de Streep, over de Heugden naar de Herenweg te Nieuwenhagen (zoals Habets, Hanssen en Peters meenden). De naam Herenweg wordt in verband gebracht met "heirstraat" of " militaire weg". Omdat onder de Heugdensweg, nu op de Heugden geheten, de kiezellaag ontbreekt en omdat hier ook andere Romeinse vondsten ontbreken, betwijfelt Jongen, of hier de Romeinse weg gelopen heeft. Men heeft wel elders in Schaesberg Romeinse vondsten gedaan. Op grond daarvan en op grond van de gesteldheid van het terrein komt Jongen tot een ander tracee dan zijn voorgangers. Hij meent dat de weg heeft gelopen vanuit Heerlen, tussen Aambos en Sanatorium door, langs het slachthuis, door het Voskuilenveld, over de

Kisselweg, de Brandhofstraat, de Pieterstraat en de Dormig naar de Herenweg. De volgende argumenten doen Jongen voor dit tracee kiezen: ten eerste heeft men in 1922 tussen het Aambos en het slachthuis, langs een thans gedempte holle weg, twee stenen doodskisten gevonden. De Romeinen begroeven hun doden immers langs de wegen. Ten tweede heeft men in 1935, bij het verbreden van de weg Brandhofstraat - slachthuis een verzameling Romeinse munten uit de tijd van 150 tot 180 na Chr gevonden. En ten derde heette de weide, die thans in het Schaesbergse marktplein is veranderd (hoek Pieterstraat/ Hoofdstraat) oudtijds "Kapelweide". Deze naam wijst naar een kapel die hier vroeger heeft gestaan. In vroeg-christelijke tijden bouwde men kapellen op plaatsen waar de heidense tempels of offerstenen hadden gestaan langs de Romeinse wegen. "Een tweede Romeinse weg door Schaesberg", zegt Jongen, "is de Baanstraat - Brugstraat. De naam "baan" wijst op een weg van oude datum". In de buurt bij de hoek Pieterstraat/Baanstraat/Koeweg/Brugstraat heette eertijds de "Stenen Brug". Deze plaats kan volgens Jongen een Romeinse oorsprong hebben. Een naam die ook een Romeinse oorsprong doet vermoeden is "Lichtenberg". Op punten die een goed uitzicht boden, bouwden de Romeinen langs de heerbanen wachttorens of uitkijkposten. Zij gebruikten deze torens om berichten door te geven, 's nachts met behulp van lichtseinen. Vandaar de naam "Mons Lucis" of "Lichtenberg".Door de hoge ligging was de Lichtenberg een gunstig punt in de keten langs de weg van Maastricht over Heerlen en Rimburg naar Keulen. Misschien lag de toren wel op een kruispunt van wegen, daar de geschiedschrijver Quix immers ook een weg van Lichtenberg door de heide naar Ten Eschen vermeldt. Tenslotte vermeldt Jongen nog een zestal vondsten, die van de aanwezigheid van de Romeinen in Schaesberg getuigen. 1) in 1837 werd een tumulus/grafheuvel aangetroffen in de kiezelgroeve bij de Lichtenberg/Moltweg, waarin een groot aantal Romeinse voorwerpen werd aangetroffen. 2) In 1860 werd in een grindgroeve tussen Heerlen en Schaesberg een Romeinse dakpan gevonden. 3) In 1920 werd bij de Overste hof een Romeinse villa opgegraven en een groot aantal voorwerpen gevonden. 4) Bij de aanleg van het rangeerterrein van de Staatsmijn Wilhelmina werden verschillende Romeinse voorwerpen gevonden. 5) In 1935 werden, bij het verbreden van de Kisselweg Romeinse munten gevonden en 6) bij de kapel te Palemig werd een bronzen Romeinse munt gevonden. In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Historische Kring "Het Land

van Herle" behandelt Jongen dat gedeelte van het Land van Herle, dat in 1960 nog gemeente Schaesberg heet. Over het verloop van de Romeinse weg door Schaesberg schrijft hij dan het volgende: "Een militaire weg, n.l. die van Bavai over Maastricht naar Keulen, liep door de gemeente Schaesberg, en wel, komende van Heerlen, door de Putgraaf, het Voskuilenveld en de Kissel, door de Brandhofstraat en de Pietersstraat, en **verder langs de steenfabriek van Russel** naar Rimburg. Dit tracee wijkt dus af van het voor de hand liggende, lopende door de Streep over de Heugden en de Herenweg onder Nieuwenhagen". Jongen vermeldt de volgende feiten die pleiten voor bovengenoemd verloop van de weg. 1) Vanouds is bekend dat in het Voskuilenveld een strook grond met een laag kiezel is waar het graan eerder rijpt. 2) Bij werkzaamheden aan de Kisselsweg werden Romeinse munten gevonden. 3) Bij het graven van de kelder voor een huis aan de Brugstraat werd een laag kiezel aangetroffen, zoals elders ook bij Romeinse wegen voorkomt. 4) Vanaf dit huis tot bij de steenfabriek Russel worden op de akkers (in de löss) stenen gevonden, die van de bedding van een weg afkomstig zijn. Tot 1950 was, op grond van de publicaties van o.a. Habets, Hanssen en Peters, de algemene mening, dat de Romeinse weg vanuit Heerlen, langs Leenhof, langs het Streperbos, over de Heugden en de Hereweg naar Rimburg liep. In 1950 komt Jongen, op grond van Romeinse vondsten in de Kissel en op grond van de namen Kapelleweide en Stenen Brug, tot de conclusie dat een gedeelte van de weg meer zuidelijk gelopen moet hebben n.l. Kisselsweg, Brandhofstraat, Pietersstraat, door de Dormig naar de Hereweg. In 1960 echter laat hij de weg lopen via de Kissel, over de Brandhofstraat en de Pietersstraat en verder langs de steenfabriek van Russel naar Rimburg. Dormig en Hereweg komen in dit tracee niet meer voor. Het weggedeelte langs de steenfabriek van Russel, dus meer zuidelijk, is daarvoor in de plaats gekomen. Als argument hiervoor geeft Jongen vondsten op de akkers tussen Brugstraat (nu Baanstraat) en de steenfabriek. Wat Jongen niet vermeldt, maar wat hij waarschijnlijk wel wil zeggen, is, dat men in 1952 bij die steenfabriek een stuk van de Romeinse weg heeft opgegraven.

Hubert Joseph Spierts,

werd geboren te Nieuwenhagen op 28 februari 1909. Hij overleed op 5 juni 1970. In 1928 slaagde hij voor de onderwijzersakte. Na als vervanger gewerkt te hebben te Hoensbroek en Bleyerheide, was hij van 1930 tot 1935 onderwijzer aan de Aloysiusschool te Nieuwenhagen. Van 1935 tot aan zijn dood in 1970 was hij verbonden aan de

jongensschool te Simpelveld. Zijn grootste hobby was de bestudereing van de geschiedenis van zijn geboortedorp Nieuwenhagen.
Werk van H.J. Spierts:
Nieuwenhagen in *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Historische Kring "Het Land van Herle", blz 157 t/m 174.
Nieuwenhagen, verleden en heden is, volgens een mededeling van A.W.A. van den Eelaart, voor een groot gedeelte gebaseerd op gegevens, die H.J. Spierts tijdens zijn leven "met wetenschappelijke nauwkeurigheid en objectiviteit" verzameld heeft. Deze gegevens zijn in de *Landgraaf Koerier* tussen eind 1999 en begin 2001 gepubliceerd al feuilleton.
Werk over H.J.Spierts:
A.W.A. van den Eelaart: *Hubert Joseph Spierts, Onderwijsman en Historicus* in *Nieuwenhagen, Verleden en Heden*, blz. 49.

In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle nam H.J. Spierts het hoofdstuk over de geschiedenis van Nieuwenhagen voor zijn rekening. Over het verloop van de Romeinse weg door zijn geboortedorp schrijft Spierts: "Ook moet de weg van Tongeren naar Keulen door de gemeente Nieuwenhagen naar Rimburg gelopen hebben. Het tracee is echter nog niet vastgesteld kunnen worden. Vermoedelijk heeft het de Oude Eyweg en het laatste gedeelte van de Rouwenhofstraat gevolgd, om dan over Prots en A ge Bömke, over de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven naar de Hoven en Rimburg te lopen".

Frans Xavier Jan Joseph Marie Schobben.

werd geboren te Ubach over Worms op 8 maart 1902. Hij was ambtenaar van de gemeente Ubach over Worms en ontving bij zijn afscheid op 1 september 1967 de zilveren legpenning van die gemeente. Schobben is een van de leden van het eerste uur geweest van de Historische Kring "Het Land van Herle", waarvan hij jarenlang de penningmeester was. Hij schreef diverse artikelen over de historie van Ubach over Worms en Rimburg. Na zijn dood werd door zijn zoon een door F.X. Schobben geschreven artikelenreeks over M. Cudell gepubliceerd. Op 30 april 1978 overleed F.X.J.J.M. Schobben.
Werk van F.X. Schobben
Ubach over Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach in: *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Historische Kring "Het Land van Herle" blz 233 t/m 267.
Romeins Rimburg in: *Het Land van Herle* jrg 20, nr 1, jan/mrt 1970.
Martin Cudell 1773 - 1845 postuum gepubliceerd in *Het Land van Herle*, XXX-1980, Afl. 2, 3 en 4.
Excursies van "Het Land van Herle" o.l.v. Dhr Schobben op 11 sept. 1965 en 28 juni 1969.
Werk Over F.X. Schobben:
H. J. M. Frusch: *In memoriam F.X.J.J.M. Schobben* in: *Land van Herle* XXVIII, apr/juni 1978, nr. 2.

Niettegenstaande een inleidende opmerking op zijn artikel *Ubach over*

Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach in *het Jubileumboek 1950 - 1960* van "Het Land van Herle" in 1961, om niet in te gaan op het "allervroegste verleden" van de plaats, vermeldt F. X. Schobben toch enkele punten, die interessant zijn in verband met het verloop van de Romeinse weg door Ubach over Worms. Als Schobben het ontstaan van de zuidgrens van Ubach over Worms met Eygelshoven beschrijft, merkt hij op: "We menen grond te hebben voor het vermoeden, dat deze grensvorming tot een ouder verleden teruggaat. In de staande wand van de grondsleuf waarin destijds de gasbuizen tussen de Staatsmijnen en die van Alsdorf werden neergelaten, constateerden we de aanwezigheid van een **Romeins wegprofiel**. Het bevond zich ca. 1 meter onder het maaiveld, op de plek waar gemeentegrens en sleuf elkaar kruisten, en wel met een zodanige snijdingshoek, dat het beloop van de gemeentgrens en wegprofiel blijkbaar samenvielen. Gelet op de bekende rechtlijnigheid van de oudste Romeinse wegen wordt terloops gemeld, dat in het verlengde van het hier geconstateerde, onder Schaesberg, oostelijk van de steenfabriek Russel een soortgelijk fragment is aangetroffen

Zou hier ooit de Romeinse weg gelopen hebben ? De fotograaf staat achter het LICOM-terrein en kijkt langs het Palmbos richting Rimburg. Hier zag Schobben resten van de Romeinse weg.

Met een andere Romeinse vondst aldaar, en de vindplaats van een aantal oudheden nabij het Heerlens sanatorium, bezien in elkaars verlengde, bestaat er op zijn minst een merkwaardige toevalligheid. In verband met de nog steeds bestaande twijfel over het juiste beloop van de oude Romeinse baan tussen het centrum van Romeins Heerlen en het Wormdal bij Rimburg gaan de gedachten vanzelf uit naar een bepaalde samenhang. Ook wijl het traject oostelijk van Heerlen - in tegenstelling met dat tussen Heerlen en Maastricht - tot heden niet de aandacht gekregen heeft die het verdient, lijkt hier een punt aanwezig dat nader onderzoek waard is", aldus Schobben. Hij wijst er tevens op, dat de voor de latere geschiedenis zo belangrijke rijks- of koningsgoederen, zoals Palenberg, veelal gevonden worden in het bereik van de oudste hoofdwegen. Wat dit laatste betreft, noemt Schobben de Romeinse heerbaan die te Rimburg, ongeveer 1 km ten zuiden van Palenberg de Worm kruist.
Op 11 september 1965 organiseerde de Historische Kring "Het Land van Herle" een excursie langs de kastelen in het Worm- en Roerdal. Op weg naar kasteel Rimburg liet excursieleider F.X. Schobben de bus stoppen in de Broekhuizenstraat en maakte de deelnemers attent op **een Romeinse mijlpaal te Broekhuizen - Rimburg**, zoals hij dat ook in de excursieuitnodiging had aangekondigd. Op 28 juni 1969 hield de Historische Kring "Het Land van Herle" een excursie onder de titel: **"Een bezoek aan historisch Waubach en Rimburg, gemeente Ubach over Worms".** De excursie, die wederom onder leiding van de heer Schobben stond, begon met een lezing in het gemeentehuis te Waubach, waarbij gevonden Romeins aardewerk werd getoond. Vervolgens ging men op weg naar Rimburg, waarbij o.a. de volgende punten onder de aandacht van de deelnemers werden gebracht: 1) de Romeinse vindplaats "de Steenberg": een bijzonder merkwaardig plateau van waar men de Wormovergang kon beheersen. 2) Het **vermoedelijk** beloop van het tracee van de heerbaan Keulen - Jülich - Coriovallum ter plaatse in **afwijking van de tot nu toe bekende mening**. 3) Afdalend in het weidse Wormdal brengen we een groet aan het geboortehuis van Martin Cudell. 4) We maken halt bij de oude lindeboom - dingplaats (rechtspraak) op de grens van Rimburg en Broekhuizen. 5) De Romeinse Wormovergang te Rimburg. 6) De bezichtiging van de omsloten open binnencour van het fraai gerestaureerde historisch - Limburgse - boerderijtype, met goedvinden van de bewoner, de heer drs. P.J.G. Spierts, Dorpstraat 22, Rimburg.

Zetten we de verschillende opmerkingen van de heer Schobben eens op een rij 1) In 1960 vermeldt hij in het *Jubileumboek* van "Het Land van Herle " de waarneming van het Romeins wegprofiel op de grens met Eygelshoven, het aantreffen van een Romeins wegprofiel oostelijk van de steenfabriek van Russel te Schaesberg, en de vindplaats van een aantal Romeinse oudheden nabij het Heerlens sanatorium. Hij wijst op de rechte lijn, waarin deze vindplaatsen liggen, en herinnert eraan, dat rechtlijnigheid een kenmerk van de oudste Romeinse wegen is. 2) In 1965 wijst Schobben de excursiedeelnemers op de aanwezigheid van de Romeinse mijlpaal aan de Broekhuizenstraat. 3) In 1969 vertelt hij wat volgens hem het vermoedelijk beloop van het tracee is. In afwijking van de tot dan toe heersende mening (n.l. over de Hereweg), denkt hij dat de weg iets meer zuidelijk heeft gelopen, n.l. langs de grens met Eygelshoven, in de buurt van de Hoven en over de Broekhuizenstraat. In *Het Land van Herle* van Jan/mrt 1970, nr.1, verschijnt het artikel *Romeins Rimburg* van de hand van F.X. Schobben. Het is een toespraak, die de auteur op 23 november 1969 heeft gehouden bij de installatie van H. Vaessen tot pastoor te Rimburg. Schobben zegt tegen de nieuwe pastoor, dat hij enkele maanden geleden aan de hand van schervenmateriaal aan de deelnemers van een excursie van de Historische Kring "Het Land van Herle " heeft kunnen bewijzen **"... dat Uw dorp reeds bewoond werd in de tijd van de Apostelen...".** Verder deelt Schobben mee, dat "een van de beroemdste heerbanen uit het begin van onze jaartelling de, vanuit het verre Rome komende en via Coriovallum (Heerlen) naar Juliacum (Jülich) en Colonia Agrippinensis (Keulen) gaande, leger- en tevens paardepostweg -- in Rimburg zelfs een, door strategische versterkingen en dekkingen op de omringende heuvels beveiligde, brug had". Schobben laat ons weten, dat bij door hem geïnitiëerde opgravingen door Brunsting, langs die blootgelegde Romeinse heerbaan, in de veeweide van de heer Kallen, huzarenkazement-achtige gebouwen en funderingen van winkeltjes uit de Romeinse tijd te voorschijn zijn gekomen.

L.E.M.A. van Hommerich.

werd geboren te Roosendaal (N.Br.) op 30 april 1909. Na zijn middelbare schoolopleiding te Maastricht ging hij te Leuven geschiedkundige wetenschappen en wijsbegeerte studeren. In 1937 werd hij archiefambtenaar te Heerlen en in 1940 archivaris en tegelijkertijd conservator van het gemeentelijk museum in deze stad. In 1974 ging hij met pensioen, waarvan hij slechts korte tijd kon genieten. Op 3 december 1976 overleed hij

plotseling.
Werk van L.E.M.A. van Hommerich:
Het vraagstuk Coriovallum in *Publications* 1949 eerste deel blz. 275 - 293.
Rond het bodemkundig onderzoek te Heerlen maart - september 1952. De ontdekkers van Coriovallum in: *Het Land van Herle* 1952 afl. 5
Heerlens Romeins Verleden in *Jubileumboek 1950 - 1960* van de Hist. Kring van het Land van Herle blz.7 t/m 71 . *Schaesberg in het licht der historie* in *Spiegel van Schaesberg* uitgegeven door de gemeente Schaesberg in 1967.
Verder diverse publicaties *Het Land van Herle* en in de *Maasgouw.*
Werk over L.E.M.A, van Hommerich:
N. Eussen: *Drs. L.E.M.A. van Hommerich, zilveren stadsarchivaris van Heerlen* in *Het Land van Herle* 1962-
Bestuur en Redeactie van Het Land van Herle: *In Memoriam drs. L.E.M.A. van Hommerich* in *Het land van Herle* 1976 afl. 4.
L.A. : *In Memoriam Drs. L.E.M.A. van Hommerich* in *De Maasgouw* 1976 nr. 6.

Na Habets en Peters is van Hommerich de man geweest die Coriovallum, het Romeinse Heerlen op de kaart heeft gezet. In het eerste deel van de *Publications* van 1949 verscheen van zijn hand het artikel *Het vraagstuk Coriovallum.* Hierin geeft hij aan, hoe men in de loop van de tijd ertoe gekomen is om Coriovallum in Heerlen te zoeken. Door het vermelden van de vele Romeinse vondsten versterkt hij die mening nog. L. Van Hommerich besluit het artikel met de woorden: "Met deze uiteenzetting hebben wij gepoogd U het veelzijdig karakter van Heerlens' romeins verleden te doen aanvoelen. Aan de archaeologische wetenschap is voorbehouden t.z.t. een definitieve uitspraak in deze kwestie te doen. Inmiddels mogen wij de mening toegedaan zijn, dat Coriovallum tot een belangrijke nederzetting in het tegenwoordige Zuid-Limburg gerekend moet worden". In *Het Land van Herle* 1952 afl. 5 verschijnt van de hand van een redactiecommissie, bestaande uit J.J. Jongen, voorzitter, L. van Hommerich, secretaris en F.X. Schobben, lid, het artikel: *Rond het oudheidkundig bodemonderzoek te Heerlen - maart = september 1952 = de ontdekkers van Coriovallum.* " De commissie streeft ernaar de wetenschappelijke opgravingsarbeid uit 1952 op enige belangrijke aspecten binnen de objectieve sfeer der feiten, geplaatst in het historisch verband der subjectieve interpretatieformuleringen, summier samen te vatten en de bereikte resultaten en enige punten vast te leggen". Het komt er op neer, dat men eerst een overzicht geeft van het in 1952 reeds bekende omtrent Romeins Heerlen, om dit vervolgens aan te vullen met de feiten, die bij de opgravingen in 1952 te voorschijn zijn gekomen. Men laat een reeks van ..."vorsers, geleerden , amateurs en plaatselijke autoriteiten, lieden

die, bezield met het enthousiasme, dat slechts uit autochtone verbondenheid of uit liefde voor deze wetenschap kan worden verklaard, de bestudering van Romeins Heerlen met voortvarendheid en scherpzinnigheid hebben voortgezet"....de revue passeren. Het is een rij van persoonlijkheden, van Cudell tot Peutz, waarbij Habets en Peters nog eens extra naar voren worden geschoven. Toen het gemeentebestuur van Heerlen in 1952 aan de R.O.B. opdracht gaf een onderzoek in te stellen, was er dus al een hele hoop over Romeins Heerlen bekend. 1) Romeins Heerlen is te zoeken in een gebied, dat omsloten wordt door Geleenstraat, Dr. Poelsstraat, Kap. Berixstraat, Tempsplein, Dek. Nicolaistraat, De Hesseleplein, Coriovallumstraat - west en de Valkenburgerweg. 2) De nederzetting moet ontstaan zijn rond het wegenkruispunt van de weg Keulen - Boulogne en de weg Xanten Heerlen. 3) Een versterkte sector binnen deze "statio" lijkt aanwijsbaar. 4) Een pottebakkersnijverheid van meer dan lokale betekenis lijkt aanwijsbaar. 5) In het algemeen is bewoning bekend vanaf de eerste helft van de eerste eeuw tot het einde van de vierde eeuw. 6) Het wegenvraagstuk heeft t.a.v. het tracee Keulen - Rimburg - Maastricht met grote waarschijnlijkheid nog in 1939 het reeds eerder in situ aangeduide stratum en asbeloop opgeleverd. 7) Heerlen was omgeven met tot nu toe 15 bekend geworden landhuizen c.q. centra van landbouwbedrijven. Het op 17 maart 1952 begonnen onderzoek leidt tot de volgende conclusies: 1) Men kan nu het exacte beloop van de hoofdweg Xanten - Heerlen vaststellen. Daar het beloop van de weg Keulen - Boulogne reeds bekend is, is de juiste plaats van de kruising van beide wegen te localiseren. 2) Men komt tot een meer exacte vaststelling van het bewoningspeil in de verschillende, elkaar opvolgende perioden, vanaf het begin van onze jaartelling tot in de vierde eeuw. 3) Op het Thermenterrein vindt men een tweede spitsgracht, evenwijdig aan die, die in 1940 reeds is gevonden. Beide spitsgrachten flankeren het eigenlijke thermengebouw. Spitsgrachten wijzen op militaire verdediging. Een thermengebouw is echter een burgerlijk utiliteitsgebouw. Op de vraag, waarom men een burgerlijk badhuis met militaire spitsgrachten omringde, vindt men ook nu nog geen antwoord. (Opm.: Gezien de stijl van het artikel zou het ook wel geschreven kunnen zijn door het lid van de commissie, F.X. Schobben.) In *Het Land van Herle* 1951 blz. 103 publiceert Van Hommerich in de *Historische Chroniek* onder de titel *Archeologisch Ressort Heerlen* het volgende bericht: "De Rijksoudheidkundige Bodemdienst verzocht

ondergetekende toe te zien op het verloop van een romeins wegtracé, dat te Schaesberg nabij de **Koeweg**, 500 m oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Dit weggedeelte is in verband met de uitvoering van mijnbouwkundige werken ontdekt. Op de akkers in de nabijheid van **de steenberg van de "Laura"** is mede de grindlaag van deze weg geconstateerd. Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de **grote baan van Heerlen naar Rimburg**, die vanuit Heerlen , langs het slachthuis liep, door de Kissel, vervolgens de Brandhofstraat, Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar **Eygelshoven** ". In het in 1961 uitgegeven *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle neemt van Hommerich op de bladzijdes 7 t/m 71 de geschiedenis van Heerlen vanaf de Romeinse tijd tot in het midden van de 19de eeuw voor zijn rekening, In het hoofdstuk *Heerlen's Romeins Verleden* geeft hij alle tot dan toe bekende gegevens over Heerlen, vanaf de komst van de Romeinen, zo'n 50 jaar voor Christus tot aan de ondergang van het Romeinse Rijk zo'n 400 jaar na Christus. De vele vondsten uit die tijd vertellen ieder hun verhaal. Het belang van de heerbaan Keulen - Heerlen - Boulogne, maar vooral die van Xanten - Heerlen - Aken als hoofdas in de Civitas der Cugerni wordt uit de doeken gedaan. Maar ook de positie van de vicus Coriovallum binnen de civitas der Cugerni, die zich uitstrekte langs de Romeinse baan van Xanten tot Aken, en de verhouding tussen de oorspronkelijke bewoners en de Romeinse kolonisten zijn thema's die de aandacht krijgen. Evenals het dagelijks leven en het beroepsleven in Coriovallum en omgeving. Rond 1967 geeft de gemeente Schaesberg haar eerste *Spiegel van Schaesberg* uit. Het is een soort gemeentegids, waarin in hoofdstuk II, getiteld *Schaesberg in het licht der Historie* , drs Van Hommerich, in vogelvlucht, de geschiedenis van Schaesberg, vanaf de Romeinen tot en met de toenmalige burgemeester Prick behandelt. Als uitgangspunt voor de Romeinse geschiedenis neemt van Hommerich de Lichtenberg, die hij noemt: "het punt te Schaesberg, van waaruit reeds zéér vroeg het lokale licht van het verleden heeft geschenen". Hier vermoedt van Hommerich een wachttoren waaruit een "rijkswegenpost - bewakingsdienst" in alle windrichtingen lichtsignalen kon uitzenden: naar Schinveld, over het Strijthagerbeekdal naar de Lichtenberg te Chevremont, naar Laurensberg en in westelijke richting over Coriovallum/Heerlen naar de Goudsberg. Als bewijs van de Romeinse oorsprong van de Lichtenberg noemt de schrijver de al 1837 gedane vondst van een Romeinse tumulus (in een gemeentegroeve aan de

Moltweg). De Lichtenberg moet belangrijk zijn geweest. Van hieruit overzag men het verkeer over het wegtracé Keulen - Rimburg - Heerlen - Maastricht, maar ook een deel van de noord - zuid verbinding naar Aken. Verder liep er over de Lichtenberg een Romeinse zijweg, die via de heide een verbinding gaf met Ten Eschen en langs kasteel Rivieren naar Klimmen liep. Het tracé van de Romeinse weg van Heerlen naar Rimburg beschrijft van Hommerich als volgt: "Deze hoofdroute kwam Schaesberg binnen vanuit de Heerlens Voskuilenweg - richting Kisselsweg - Brandhofstraat, Pieterstraat, de Dormig naar de Hereweg - Rimburg - Jülich - Keulen". (Blijkbaar heeft de vondst bij de steenfabriek in 1951 hem toch niet van mening doen veranderen.) Aandacht krijgen ook de namen "Baan/Baanstraat" en de "Stenen Brug", die over een greppel leidde op de hoek Brugstraat/Baanstraat/ Pietersstraat. Ook zij kunnen van Romeinse oorsprong zijn.

3 Wat recente publicaties over de Rom. weg hieraan toevoegen.

Zoals in het voorafgaande al vermeld, geven Jongen, Spierts, Schobben en Van Hommerich in het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle als hun mening, dat de Rom. weg mogelijk niet over de Hereweg heeft gelopen, maar iets zuidelijker bij de Koeweg. Opvallend is, dat Van Hommerich in de *Spiegel van Schaesberg* van 1967 blijft vasthouden aan het tracee over de Hereweg in Nieuwenhagen, terwijl hij toch in 1951 mededeling heeft gedaan van de vondst bij de Koeweg. In *Geschiedenis van Hoensbroek* (1967) vertelt de Win dat de Romeinse weg later met Via Mundi en Brunhildeweg werd aangeduid. Hij meent dat deze weg gezien kan worden als een grens die de romeins-christelijke cultuur afschermt tegen de Germaanse culturen aan de andere kant Ook ziet hij een verband met de huidige taalgrens in België. Dr. W.A.van Es wijst in zijn boek *De Romeinen in Nederland* (1972) erop, dat de grote Romeinse wegen van wezenlijk belang waren. Hij zegt erbij, dat "van de meeste wegen nog geen centimeter is teruggevonden." Op blz 157 bespreekt hij de vondsten bij Rimburg en de erbij horende conclusie: "Rimburg was een vicus. Staatsrechtelijk wil dat zeggen dat het een nederzetting was die geen stadsrechten had, dus geen colonia of municipium was. De nederzetting had de vorm van een (weg-)dorp. Wat precies het verschil in omvang, structuur en functie was tussen Heerlen en bijvoorbeeld Rimburg, blijft een vraag. Het antwoord kan alleen komen van nader, oudheidkundig bodemonderzoek.

Rimburg behoort tot een nederzettingstype, dat men wegdorp kan noemen. Huizen van het peristyl-type hebben naar het schijnt niet in het dorp ontbroken. Hierop wijzen resultaten van een recent onderzoek te Rimburg. Tempels kunnen in dit soort nederzetting voorkomen, andere openbare gebouwen schijnbaar niet". Op blz. 199: Enkele plattelandstempels zijn bekend , een enkele keer zelfs met de daar vereerde godheid. Zo werd te Roermond de godin Rura vereerd. Gulpen was een bronheiligdom. Mogelijk heeft een in de vicus Rimburg opgegraven porticus tot een tempel behoord, maar zeker is dit niet." Op blz. 207 schrijft van Es: "Indrukwekkende stenen grafmonumenten , rijk met beeldhouwwerk versierd, markeerden de graven van de welgestelden. B.v. de Igel van Trier en in Nederland te Heerlen en te Eygelshoven". Ofschoon van Es ook de tumulus of grafheuvel als Romeinse begraafplaats behandelt, vermeldt hij niets over de Romeinse tumuli te Schaesberg en Rimburg.
In *Schaesberg in woord en beeld* van A.W.A. van den Elaart uit 1982 wordt helemaal voorbij gegaan aan de nieuwe bevindingen over het verloop van de weg. Vermeld wordt het tracee, zoals Jongen dat in 1950 aangaf.
In *Nieuwenhagen, Verleden en Heden,* door Van den Elaart e.a. uitgegeven in 1983, wordt wel verwezen naar de gevonden mijlpalen in Eygelshoven en Rimburg, maar er volgen geen conclusies met betrekking tot de ligging van de weg.
Goossens houdt in zijn *Ubach over Worms, vam Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf* (1981) eveneens vast aan de route, die Jongen in 1950 aangaf (Kissel - Hereweg). Hij voert als argument onder andere aan de vondst van restanten van de Romeinse weg bij de ruilverkavelingswerken en een mogelijke seintoren bij de Steenberg in Rimburg.
Ook in *Langs de Weg*, het programmaboek bij de tentoonstelling *De Romeinse weg van Boulogne sur Mer naar Keulen* (1988) houdt men voor de verbinding tussen Coriovallum en Rimburg vast aan de Herewegroute. Men schrijft: . "De grote steden Maastricht en Heerlen laten een goed gedocumenteerd beeld zien m.b.t. het tracé van de Romeinse weg binnen de gemeentegrenzen. Een derde plaats waar de weg is opgegraven is de grensplaats Rimburg, waar eveneens in de Romeinse tijd een nederzetting is geweest. In de omvangrijke Romeinse nederzetting Heerlen splitst de weg zich in tweeën, maar gaat buiten de bebouwing weer als één tracé verder. Na Heerlen raken we het spoor

van het tracé bijster. Er zijn geen opgravingen of zelfs waarnemingen ten oosten van Heerlen, die ons zekerheid kunnen verschaffen . Toponymische argumenten wijzen in de richting van de Heerweg in Schaesberg en in Nieuwenhagen, en van het gehucht Groenstraat. Maar pas aan de grens met Duitsland is bij opgravingen de aanwezigheid van de Romeinse weg vastgesteld. Bij het plaatsje Rimburg kruist de weg het grensriviertje de Worm. Al in de Romeinse tijd lag hier een nederzetting". Over de datering van de aanleg van de weg wordt vermeld: "Vondsten die bij opgravingen te Heerlen en Rimburg zijn gedaan, bevestigen de datering van de wegaanleg in de eerste helft van de eerste eeuw, en een gecontinueerd gebruik tot in elk geval de vierde eeuw". Over de waarnemingen van Schobben aan de grens met Eygelshoven en de vondst van de weg aan de Koeweg in Schaesberg wordt met geen woord gerept.
J.T.J. Jamar bespreekt in het artikel *De Romeinse weg van Boulogne-sur- Mer naar Keulen* (Land van Herle okt/dec 1987) de tentoonstelling *Langs de Weg.* In 1990 verschijnt van Jamars hand in *Maaslandse Melange* het artikel *Martin Cudell (1773-1845) en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich.* Als bijlage bij dit artikel is afgedrukt Cudells verhandeling uit 1823 over het verloop van de Romeinse weg. In 1989 schrijft Jamar voor het werk *Schriftenreihe des Kreises Heinsberg* nr.5 *Archäologie im Kreis Heinsberg* het artikel *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Staatsgrenze über die Wurm bei Rimburg.* Het is een beschrijving van de Romeinse vondsten, die in de loop van de tijd in Rimburg, aan beide zijden van de Worm te voorschijn zijn gekomen.
E. Ramakers schrijft in de *Spiegel van Schaesberg* van 1980, nadat hij de ontdekking van de Romeinse villa bij de Overste Hof heeft besproken, : "Op verschillende plaatsen zijn restanten van Romeinse wegen aangetroffen. Eén weg was afkomstig uit Heerlen en liep over de Brandhofstraat en de Pieterstraat naar de Dormig en vandaar naar Rimburg: de tweede liep langs de Hompertsweg en de Moltweg over de Lichtenberg.
In het artikel *Van Secundius van Voerendaal tot Ailbertus van Kloosterrade* in *Het Land van Herle* 1995 schrijft E. Ramakers: "Rimburg is een straatdorp langs de weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen bij de brug over de Worm. De datering van de bebouwing beslaat de gehele periode van de eerste helft van de eerste eeuw tot mogelijk aan het begin van de vierde eeuw". Dat de wegen in gebruik blijven is af te leiden aan mijlpalen uit circa 310, die gevonden werden

te Eygelshoven. In de vijfde eeuw heeft de grote oost-west weg zijn interregionale functie grotendeels verloren en heeft plaats gemaakt voor een lokale verbinding. De hoofdhandelsroute was nu noord - zuid en liep over de Maas.
W. Beckers houdt in zijn artikel *Rimburg - Romeinse tijd* in het *Jaarboek OCGL 1989* weer vast aan het traditionele tracee. Interessant is ook wat Beckers vermeldt over de grote steen, die zich voor de voortuin van een pand aan de Broekhuizerstraat bevindt. "In deze plaats (Rimburg) bevindt zich ook een console van een mijlpaal, welke bij de verbreding van de weg onder het oppervlak werd aangetroffen. De steen is langs de stoeprand geplaatst. De laatste tijd wordt ook beweerd, dat de steen ook wel eens een onderdeel van een fontein kan zijn geweest, gezien de kleine uitholling in de steen." De steen heeft echter sinds mensenheugenis op de huidige plaats boven de grond gestaan.
Interessant zijn ook de bevindingen van M. Quaedvlieg over de naam Hereweg in *Bulletin OCGL* 1996 nr2. In het artikel *Hereweg? Waar komt die naam eigenlijk vandaan?* vermeldt hij een aantal feiten omtrent de Hereweg te Nieuwenhagen, die hij heeft gevonden in aktes uit diverse archieven. Hij vermeldt dat het nog maar een halve eeuw geleden is, dat alleen het stukje weg tussen de zijstraten Achter de Hoven en Delleweg als **Hereweg** werd aangeduid. Tot aan de Gatestraat was de weg naamloos en vandaar tot aan de Heigank heette hij Putstraat, naar de dorpsput die op het pleintje lag tegenover de toenmalige boerderij Pelzer, thans huis Heinen. Bij de Heigank begon de Oude Kerkstraat. " Plotseling, ergens in de jaren dertig van onze eeuw," zo schrijft M. Quaedvlieg, "werd deze situatie veranderd door het hele traject, vanaf de gemeentegrens met Schaesberg tot aan de Heigank, Hereweg te noemen". Quaedvlieg vraagt zich af, naar welke "heer" het stukje weg tussen Achter de Hoven en Delleweg dan wel genoemd mag zijn. Mogelijk zou het de bewoner van de oude Vaechshof kunnen zijn geweest. Deze " Vaechshof " of "hoeve van de Voogd" lag ergens in het midden van de straat die tegenwoordig Vaechshof heet, zo ter hoogte van de Hovenweideweg. Het vroegere paadje vanaf de Gatestraat werd in 1718 "den Hoofgang" genoemd. Grote delen van het omringende gebied waren onderdeel van het "Voogdsleen" ook wel "des Heeren hoeve" genoemd. De auteur sluit echter niet uit , dat de tegenwoordige Hereweg, waarvan de vroegere Hereweg een onderdeel was, toch van Romeinse oorsprong is. Deze weg komt in aktes uit de 17de en 18de

eeuw immers ook voor onder benamingen als: "die Heere straat loepende van Heerle naar Ubach", "de Heerewech van Herle op Rimborch loepende" of "aan de landstraat loopende van Heerle tot Rimborch op den Heerewegh". Daarbij wijzen de eindpunten Rimburg, Ubach en Heerlen erop, dat de weg onderdeel is van een groter, doorlopend geheel. Bovendien zijn er bij de Hereweg diverse Romeinse vondsten gedaan. In 1964 b.v., bij werkzaamheden voor de bouw van basisschool "Het Valder"werd een brandgraf van een welgestelde Romeinse dame ontdekt. In het *Land van Herle* wordt in 1965 melding ervan gemaakt, dat men bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel van de nieuwgebouwde school school een grindlaag ontdekte, die van Romeinse oorsprong kon zijn en wellicht een onderdeel van de Romeinse weg. M. Quaedvlieg wil dan ook niet beweren, dat er in de buurt van de tegenwoordige Hereweg geen Romeinse weg heeft gelopen. Hij heeft alleen bedenkingen bij de koppeling van de **naam** Hereweg aan deze Romeinse Heirbaan.
Samenvattend kunnen we stellen dat in de recente publicaties voornamelijk wordt gekozen voor het tracee over de Hereweg in Nieuwenhagen. Opvallend hierbij is dat er nauwelijks aandacht is voor de waarnemingen van Schobben en Van Hommerich en de meningen van Spierts, Jongen (na 1960), Brunsting en Schrijnemakers. Het artikel van M. Quaedvlieg werpt een nieuw licht op de **naam** Hereweg.

4 Opgravingen en vondsten van de Romeinse weg.

De meeste vermeldingen van Romeinse vondsten binnen de gemeente Landgraaf hebben betrekking op villa's, graven of voorwerpen uit die tijd. Van het aantreffen van de weg zelf is, buiten de rijke vondsten te Heerlen en Rimburg, maar zelden sprake.
In het *Land van Herle* verscheen in 1951 op blz 103 het volgende bericht van de hand van **L. Van Hommerich**: "De Rijksoudheidkundige Bodemdienst verzocht ondergetekende toe te zien op het verloop van een Romeins wegtracé, dat te Schaesberg nabij de Koeweg, 500 m oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Dit weggedeelte is in verband met de uitvoering van mijnbouwkundig werk ontdekt. Op de akkers in de nabijheid van de steenberg van de "Laura" is mede de grindlaag van de weg geconstateerd. Vermoedelijk hoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimburg, die vanuit Heerlen, langs het slachthuis liep,

door de Kissel, vervolgens Brandhofstraat, Pietersstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar Eygelshoven".
F.X. Schobben vermeldt in zijn artikel *Ubach over Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach* in het *Jubileumboek 1950 - 1960* op blz 244 het volgende: "De hier beschreven vrijwel rechte zuidgrens bestaat nog vandaag. Nu is het de gemeentegrens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven. We menen grond te hebben voor het vermoeden dat deze grensvorming nog tot een ouder verleden teruggaat". "In de staande wand van de grondsleuf, waarin destijds (omstreeks 1949) de gasbuizen tussen de Staatsmijnen en die van Alsdorf werden neergelaten, constateerden we de aanwezigheid van een Romeins wegprofiel. Het bevond zich ca 1 m onder het maaiveld. Op de plek waar gemeentegrens en sleuf elkaar kruisten en wel met een zodanige snijdingshoek, dat het beloop van de gemeentegrens en het wegprofiel samenvielen". "Gelet op de rechtlijnigheid van de oudste Romeinse wegen wordt terloops gemeld, dat in het verlengde van het hier geconstateerde, onder Schaesberg, oostelijk van steenfabriek Russel, een soortgelijk wegfragment is aangetroffen".
H. Goossens vermeldt in zijn boek *Ubach over Worms, van overworms Kwartier tot gemeente Landgraaf* op blz 21 over de Romeinse weg: "Via de Haanweg kwam hij op Overworms gebied. Hij doorkruiste de Groenstraat ter hoogte van het kruispunt Eygelshovenerweg/Europaweg en nam vervolgens de richting van de Waerderkapel om even later bij het speelpark naast het recreatiecentrum het hoogste punt van de gemeente te bereiken. Hier bevond zich ook de uitkijkpost".Belangrijk is de mededeling: "Ter plaatse zijn bij de aanleg en verharding van ruilverkavelingswegen **grote delen van de Romeinse weg** tevoorschijn gekomen. Duidelijk waren daarbij de beide kiezellagen te onderscheiden. De weg volgde nagenoeg het verlengde van de oude Maastrichterweg."
In *Het Land van Herle* 15de jaargang 1965 nr 2/3 deelt de **Redactie** (v. Hommerich?) mede "Op 17 juni stelde mr. Vrouwenraeds, burgemeester van Nieuwenhagen, de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen in kennis van de aanwezigheid van een grindlaag, die aangetroffen werd bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel voor de nieuwgebouwde school in het Hoefveld te Nieuwenhagen. Aangezien in juni 1964 op datzelfde terrein het zeer fraaie romeinse brandgraf werd teruggevonden, kon vermoed worden, dat deze grindlaag eveneens van romeinse oorsprong kon zijn en

wellicht onderdeel kon vormen van een romeinse weg." Het artikel eindigt met: "Bij controle dezerzijds bleek de bouwput echter reeds gedicht te zijn, tengevolge waarvan geen nader onderzoek plaats kon vinden."

5 In hoeverre kunnen veld- en plaatsnamen ons helpen bij het vaststellen van het oude Romeinse tracee?

Nadat Habets in het derde hoofdstuk van zijn artikel *Découvertés d'antiquités dans le Duché de Limbourg* in de *Publications* van 1881 oorsprong, structuur en gebruik van de Romeinse wegen uiteengezet heeft, geeft hij een achttal kenmerken, waaraan men de Romeinse oorsprong van een plaats of weg kan herkennen. (blz 36-41). Hij wil echter niet beweren, dat elk kenmerk een onfeilbaar bewijs is. Hij beschouwt het meer als een aanwijzing.
1-Een Nederlandse naam kan een afleiding van een Romeinse naam zijn. B.v. Kessel = Castellum, Vaals = Vallis, Blerick = Blariacum, Nijmegen = Neomagum.
2- De Romeinse wegen werden vaak "via regia" of "militaris" of ook wel "strata" genoemd. Dat vertaalde men later in "Koningsstraat", "Keizerstraat" of "Heerstraat". In Limburg dragen de wegen ook wel de naam "Baan" of Heerbaan".
3- Middeleeuwse barrieres, tolplaatsen en gasthuizen wijzen misschien op rustplaatsen of halteplaatsen langs een oude Romeinse weg.
4- Resten van Romeinse gebouwen en begraafplaatsen wijzen op de aanwezigheid van een Romeinse weg in de buurt.
5- Soms kan men in de velden de voormalige Romeinse weg herkennen aan de stroken, waarbinnen het gewas kleiner is of eerder geel wordt.
6- Veel Middeleeuwse wegen met een doorgaand karakter kunnen van Romeinse oorsprong zijn, daar men zich later, voor het gemak, langs deze wegen is gaan vestigen.
7- De grote Romeinse wegen volgden over het algemeen een rechte lijn.
8- Latere bewoners kozen vaak de oude, bestaande Romeinse wegen en zijwegen als begrenzingen van hun territorium. De verbindingswegen waren veelal holle wegen.
Tenslotte geeft Habets nog de volgende aanwijzing: Wil men de Romeinse wegen vinden, dan moet men uitgaan van een begin- en een eindpunt, waarvan de Romeinse oorsprong bekend is. Tussen deze punten moet men dan een min of meer rechte lijn trekken.

Wat levert de toepassing van deze punten op met betrekking tot de bepaling van het tracee tussen Heerlen en Rimburg?

De Brunestraat te Eygelshoven en de Brünestrasze te Übach-Palenberg.

Naast de acht kenmerken om de mogelijke Romeinse oorsprong van een weg te herkennen geeft Habets nog een negende mogelijkheid. Op blz 35 schrijft hij, dat een deel van de Romeinse wegen die vlak na de Romeinse periode tot verval waren geraakt, in de vroege Middeleeuwen door toen regerende vorsten werden hersteld. De door de Frankische Koningin Brunhilde (la reine Brunehaut) (534 - 613) herstelde wegen gingen vanaf die tijd zelfs haar naam dragen (Brunestraat, Brünestrasze, chemin de Brunehaut). In zijn *Histoire de Limbourg* schrijft Ernst op blz 213: "Wat me op die gedachte bracht, is, dat zich in de buurt een weg bevindt, die men "Brune-Straet" dat wil zeggen "Chemin de Brunehaut", noemt. Want het is bekend, dat in de Middeleeuwen de Romeinse wegen zo genoemd werden, hoewel men de oorzaak van deze naamsverandering niet goed weet te verklaren".
Brunhilde (la reine Brunehaut) (534-613) was de dochter van Athanagild, die van 554 tot 561 koning van de West-Gothen was. Brunhilde huwde in 566 met de Frankische Merovinger Sigebert, koning van Austrasië en kleinzoon van Clovis, terwijl haar zus Galiswintha met Chilperik I, een broer van Sigebert huwde. Galiswintha werd vermoord door Fredegonde, een slavin, die de minares van Chilperik was en later diens echtgenote werd. Nadat ook Sigebert in 575 te Arras door handlangers van Fredegonde werd vermoord, werd Brunhilde regentesse over haar zoon Childebert II en na diens dood over haar kleinzoon Theodorik II. Om haar macht te vestigen, voerde Brunhilde een wrede oorlog, eerst tegen haar schoonbroer Chilperik I, koning van Neustrië en toen deze in 584 vermoord was, tegen Fredegonde. Toen ook haar kleinzoon stierf, probeerde ze haar achterkleinzoon Sigebert II tot koning te laten kronen. Haar Austrasische edelen kwamen hiertegen echter in opstand en zochten steun bij koning Chlotarius II van Neustrië, een zoon van Fredegonde. Chlotarius II liet zijn tante Brunhilde gevangennemen, aan een paard binden en zo in stukken scheuren.
J. Habets schrijft in de *Publications* van 1881 op blz 35, dat Sigisbert de Gembloux (1030-1112) een Zuid-Nederlandse geschiedschrijver en monnik o.a. te Metz, bevestigt dat de oude Romeinse wegen in België

en een deel van Frankrijk, die in verval waren geraakt, in de Middeleeuwen door plaatselijke vorsten, zoals koningin Brunhilde, weer helemaal werden hersteld.

In *Romeinsche Oudheden te Maastricht* uit 1843 vermeldt Dr. C. Leemans: "Op de kaarten van Ferrari wordt de weg van Bavai naar Tongeren in dezelfde richting, ofschoon hier en daar afgebroken, "Chaussee Brunehaut" genaamd. Ofschoon de oorsprong van deze naam onzeker is (....) weten wij echter dat in een groot gedeelte van België de oude Romeinsche wegen onder dien naam sedert onheuglijke tijden bekend staan."

J.Th.H. de Win tenslotte schrijft in *Geschiedenis van Hoensbroek,* afd III, Hoofdstuk I, blz 353 dat, toen de Romeinen rond 260 niet meer in staat bleken de Rijn-Waal-linie te verdedigen, ze zich terugtrokken naar Germanië, met als nieuwe verdedigingslinie de heerbaan van Keulen naar Bavai. Tongeren krijgt dan een sterkere omwalling, Maastricht nieuwe vestigingsmuren en ook Heerlen wordt in dezelfde tijd met een wal omgeven. "Door deze heerbaan - later Wereldweg (Via Mundi) of **Brunhildeweg** genaamd - tot vestigingsgordel te maken, wordt enerzijds naar het Noorden toe de voortgang der Romeinse en Christelijke cultuur min of meer afgegrendeld en wordt anderzijds naar het zuiden toe deze cultuur beveiligd en bevorderd."

Bezien we de onlangs uitgegeven combinatiekaart Landgraaf-Ubach/ Palenberg, dan zien we ten Z.O. van Ubach een **Brünestrasze.** Het is dezelfde Brune-Straet die Ernst vermeldt om de Romeinse oorsprong van Rimburg te bewijzen. Wilhelm Pieper geeft in zijn werk *Archäologie im Kreis Heinsberg* op blz 449 een kaartje en op blz 454 een beschrijving van het verloop van de "Römerstrasze" door Übach, precies lopende langs deze weg.

Er bestaat echter nog een "Brunestraat" in onze omgeving. Zowel op de kaart tussen blz 152 en 153 in het *Gedenkboek Eygelshoven 1131 - 1931,* als op de losse kadasterkaart uit 1895 achterin de uitgave *Eygelshoven 850 jaar,* staat op de plek waar de Boomgaardskuilweg de gemeentegrens met Ubach over Worms bereikt (achter het tegenwoordige Licom-Groen) een stuk land aangegeven, dat de naam **Brunestraat** draagt. Merkwaardigerwijs bevindt dit veld zich in de nabijheid van de plaats, waar F.X. Schobben de kiezellaag van de Romeinse weg waarnam in een aldaar gegraven sleuf. (*Jubileumboek 1950 - 1960,* blz 244), de weg die evenwijdig had gelopen aan de grens tussen de twee gemeentes.

Coriovallum, Cortovallium, Heerlen.

Bekijkt men de plaatsnamen die voorkomen op de kaart van Peutinger of het Itinerarium van Antoninus, dan zal het duidelijk zijn, dat Atuatica (Peut.) of Adatuca Tungrorum (Itin.) het tegenwoordige Tongeren moet zijn. Juliacum (Peut.) of Juliaco (Itin.) staat voor Jülich en Theudorum is Tudderen in de Zelfkant. Maar waar moet Cortovallium (Peut.) of Coriovallum (Itin.) gezocht worden? Op de Peutinger kaart staat de naam langs een lijn en is niet op een bepaald punt vastgelegd. Uit het Itinerarium van Antoninus weet men dat Coriovallum op een splitsing van wegen lag. Men kon van hieruit naar Tudderen - Xanten, naar Jülich - Keulen en naar Tongeren. Men probeerde de juiste ligging van Coriovallum en het verloop van de Romeinse weg op verschillende manieren op te sporen. Bijvoorbeeld met behulp van de afstanden, vermeld op de genoemde kaarten of gegevens, verkregen bij toevallige vondsten of opgravingen. Maar ook bepaalde redeneringen speelden een rol. B.v. dat de Romeinen rechte wegen bouwden, die bij voorkeur over hoogten liepen. Een andere gedachte is dat de Romeinen vaak grafmonumenten oprichtten langs de wegen. Sommige historici zagen een gelijkenis tussen een bestaande plaatsnaam en een Romeinse naam. Als er in de naam van een oude weg het woord "heer" (=leger) of "baan" voorkomt, vermoedde men een Romeinse oorsprong. Ook een weg met de naam "Brunestraat" zou van Romeinse oorsprong zijn. Op grond van al deze redeneringen en ook wel van gedane vondsten kwamen al, vòòr 1800, volgens verschillende schrijvers de volgende plaatsen in aanmerking voor de ligging van Coriovallum: Aken, Cadier en Keer, Gronsveld, Valkenburg of Frelenberg (D). Leemans hield in 1843 Cortenbach bij Voerendaal voor Coriovallum. Ook Ravensbosch, tussen Houthem en Schimmert gelegen, waar Pelerin in 1771 een grote hoeveelheid Romeinse munten en gebruiksvoorwerpen en de fundamenten van gebouwen en een weg had gevonden, werd o.a. door Cudell en Quix voor Coriovallum gehouden. Ernst meende dat de plaats bij de hoeve Corisberg te Caumer/Heerlerbaan was te zoeken. Hij liet van daaruit de Romeinse weg over de Schaesbergse Baanstraat naar Rimburg lopen. Habets twijfelt al in 1865 aan Ravensbosch. In 1881 is hij er op grond van gedane opgravingen van overtuigd, dat Heerlen Coriovallum moet zijn. Peters maakt in een reeks van artikelen in de *Maasgouw* de talrijke Romeinse vondsten in de eerste vier decennia van de 20ste eeuw in Heerlen gedaan, wereldkundig, en zo de verbinding

Coriovallum - Heerlen steeds aannemelijker. Na het ontdekken van de fundamenten van een Romeinse wachttoren aan de Voskuilenweg meent Peters, dat de Romeinse weg vanuit Heerlen over de Schaesbergerweg, langs Leenhof en verder over de Heerlenseweg liep.
W. Moonen leidt in het artikel *Van Coriovallum tot Heerlen* in de *Maasgouw* 1948 Afl 3, de naam Heerlen op een taalkundige manier af van de Romeinse naam Coriovallum. De afleiding is te gecompliceerd om hem hier verkort weer te geven. Echter, als hij gelijk heeft, is dit een extra argument om de weg langs Heerlen te laten lopen.
Met het artikel *Het vraagstuk Coriovallum* in de *Publications* van 1949, eerste stuk blz 275 t/m 293 probeert van Hommerich, zoals hij zelf samenvat, "het veelzijdig karakter van Heerlens romeins verleden te doen aanvoelen. Aan de archeologische wetenschap is het voorbehouden t.z.t. een definitieve uitspraak in deze kwestie te doen. Inmiddels mogen wij de mening toegedaan zijn, dat Coriovallum tot een belangrijke nederzetting in het tegenwoordig Zuid-Limburg gerekend moet worden", besluit hij zijn artikel.
Nog meer zekerheid, dat Coriovallum in het tegenwoordige Heerlen was gelegen hebben we sinds 1952, toen van maart tot september te Heerlen een oudheidkundig bodemonderzoek werd verricht. Van Hommerich, Jongen en Schobben publiceerden in *Het Land van Herle* (1952 afl. 5 blz 93 t/t 98) het artikel *De ontdekkers van Coriovallum.* De schrijvers geven een overzicht van de ontdekkingsgeschiedenis van Coriovallum en van de feiten, die het onderzoek van 1952 hier nog aan toegevoegd heeft. De vele vondsten maakten het Van Hommerich in 1961 mogelijk, bij zijn bijdrage *Heerlen's Romeins Verleden* in het *Jubileumboek 1950 - 1960* , (naast bladzijde 14) een plattegrond van Romeins Heerlen te reconstrueren.

De naam Lichtenberg.

C. Quix vermeldt de Lichtenberg als hij het verloop van een Romeinse weg beschrijft, die volgens hem loopt van Neuss over Rimburg naar Ravensbosch, dat hij, evenals Cudell voor Coriovallum houdt. "Bei dem herrlichen Schlosse Rimburg", gaat deze weg over de Worm om dan verder te lopen, door het dorp Groenstraat, naar Lichtenberg, in het parochiedorp Schaesberg - Scheidt gelegen. Van hieruit loopt de weg dan, volgens Quix, verder door Heerlerheide en Rennemig richting Ravensbosch.
J. Habets tenslotte, die er in 1881 al van overtuigd is, dat Coriovallum te Heerlen heeft gelegen, laat de "Heerbaan" vanuit Heerlen lopen in de

richting van een boerderij genaamd "Leen". De weg passeert Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos "de Streep"en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar "den Heerweg". Volgens hem ligt de Lichtenberg dus niet aan de Romeinse weg. J.J. Jongen vermeldt in het hoofdstuk *Lichtenberg,* opgenomen in het boek *Schaesberg in woord en beeld,* dat het straatdorp Lichtenberg deel uitmaakt van een zeer oude weg, die van de Baanstraat via de Dormansberg naar Heerlerheide en Ten Eschen loopt. In zijn *Gedenkboek* schrijft hij, dat de naam Lichtenberg hem doet denken aan de Romeinse tijd: "De Romeinen bouwden langs de heerwegen wachttorens of uitkijkposten op punten die een goed uitzicht boden, zoals b.v. de Lichtenberg aan de Maas bij Maastricht. De torens werden gebruikt om berichten door te geven. Dit kon bij nacht geschieden door lichtseinen, vandaar de naam Mons Lucis of Lichtenberg. Jongen meende, dat de toren had gestaan in de buurt van de vroegere boerderij Giesen, die gelegen heeft aan de tegenwoordige Markiesstraat, tussen Koninginneplein en Lichtenbergerstraat. Hij verwachtte, dat er bij graafwerkzaamheden ter plekke resten uit de Romeinse tijd zouden worden gevonden. Er zijn echter (tot nu toe nog) geen resten van fundamenten van een wachttoren of van ander Romeins materiaal op de Lichtenberg ontdekt. Wel is er sprake van een tumulus, gevonden boven aan de Moltweg, vlak bij de Lichtenberg.
P. Peters beschrijft in de *Maasgouw* van 1935, nr 4, in het artikel *Een Romeinsche wacht- of seintoren te Heerlen* de vondst van de fundamenten van zo'n toren aan de Scheidter Gracht bij het Sanatorium, nu "Huize de Berg" aan de Voskuilenweg. "Staat men nu op de plek waar 't gebouwtje werd blootgelegd, dan heeft men een onbelemmerd , vrij uitzicht op de plaats van het legerkamp Coriovallum, op den vandaar in oostelijke richting loopenden Romeinschen hoofdweg en tevens op de heuvels in het noordwesten en noorden en de zich ver en breed uitstrekkende oostelijke hoogte van Schaesberg, waarachter Rimburg verborgen ligt".
Op het hoogste punt van deze oostelijke hoogte nu ligt de Lichtenberg (+155 m A.P.), waar Jongen een wachttoren situeerde. Schobben vermoedde in Ubach over Worms, bij het speel/recreatieterrein bij "het Steenbergje" de resten van een Romeinse seintoren, van waaruit het "kazernement" bij de brug over de Worm kon worden gewaarschuwd. Van Hommerich verzorgde in 1967 een inleiding voor de *Spiegel van Schaesberg,* een gemeentegids voor de voormalige gemeente

Schaesberg. In hoofdstuk II, getiteld *Schaesberg in het licht der historie*, schrijft hij: "Er is één punt te Schaesberg, van waaruit reeds zéér vroeg het locale licht van het verleden heeft geschenen : de Lichtenberg. Van hieruit functioneerde de met lichtsignalen werkende, Romeinse , rijks-wegen-post-bewakingsdienst naar alle richtingen.....". "Vanaf de Lichtenberg kon men het verkeer over het belangrijke wegtracé Heerlen - Rimburg, alsmede een gedeelte van de Noord-zuid verbinding, die aan de Laurensberg, richting Aken - Trier, voorbij ging, in de gaten houden. Daar komt nog bij, dat er een Romeinse weg langs de Lichtenberg liep, die via de heide verbinding gaf met Ten Esschen, en die langs kasteel Rivieren verder richting Klimmen liep".

De Romeinse tumulus bij de Lichtenberg.

In zijn *Gedenkboek* vermeldt J.J. Jongen bij de vondsten uit de Romeinse tijd in Schaesberg een tumulus of grafheuvel. "In 1837 werd (bij het delven van kiezel voor de verbetering van de weg Heerlen - Sittard) in de kiezelgroeve bij de Lichtenberg een grafheuvel (tumulus) aangetroffen". Deze bevatte een groot aantal voorwerpen. Ook van Hommmerich heeft het er over als hij in de *Spiegel van Schaesberg* schrijft over "nabij de Lichtenberg in 1837 gedane romeinse vondsten." In 1838, Schaesberg hoorde toen bij België, rapporteerde Roulez in de *Bulletins de l' Aca-demie Royale de Bruxelles*, deel V, nr 2, de vondst van de tumulus in het artikel *Rapport sur quelques objects antiques, découverts à Schaesberg.* Dr. Leemans bericht er in 1843 over in zijn boek *Romeinsche oudheden te Maastricht.* Op blz 63 schrijft hij: "Schaesberg: Nog verder oostwaarts in dezelfde richting werd in 1837, in het dorp Schaesberg, bij het leggen van den weg van Heerlen naar Sittard een Romeinschen grafheuvel vergraven, in welken de navolgende voorwerpen gevonden werden: - Een bronzen handvat in de vorm van het hoofd van eenen arend, waarschijnlijk van eenen dolk. - drie andere diergelijke kleinere bronzen handvatten van messen of andere werktuigen, van welken twee in de gedaante van als mummie ingewikkelde beeldjes. - een fragment van een bronzen gesp. - een schotel van fijn rood aardewerk met het opschrift binnen op de bodem GAIVS Fecit: een diergelijke met het opschrift CRISPINA. - twee kommetjes, insgelijks van rood aardewerk, het eene met een onleesbaar opschrift, op het andere: BVCCVS Fecit. - eene lamp van witte pijpaarde, in de vorm van een napje, van boven open, hoedanige er ook op Aretsburgh en elders gevonden zijn. - eindelijk eene asch-urn en

eenige munten, welke laatste evenwel ongelukkigerwijze door deskundigen niet onderzocht zijn kunnen worden."
Habets vermeldt de vondst zowel in de *Publications* van 1865 *(Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg)* als in die van 1881 *(Découvertes d'antiquités dans le Duché du Limbourg)* In 1865 schrijft hij: "En 1837, pendant l'execution de la nouvelle chaussée de Heerlen à Sittard, on a foullé près de Schaesberg un beau tumulus romain,....". In 1881 heet het: "Schaesberg: Voyez sur un tumulus romain trouvé à Schaesberg *Bulletins de l'académie royale de Belgique,* tome V, p 1-7.". Er wordt tevens verwezen naar *Publications II,* blz 218 en naar Leemans: *Rom. Oudh. te Maastr,* p. 63.
A.W. Byvanck schrijft op blz 335 van zijn werk *Nederland in den Romeinschen tijd* : "Bij het aanleggen van den weg van Heerlen naar Schaesberg is een groote Romeinsche grafheuvel opgeruimd, waarin versierde bronzen voorwerpen zijn tevoorschijn gekomen; maar van deze ontdekking is anders niets bekend."
Tot 1950 is deze tumulus, gevonden in Schaesberg, niet in verband gebracht met de Lichtenberg. Jongen wist echter, dat de gemeentelijke kiezelgroeve in die tijd lag aan de Moltweg, de verbindingsweg tussen Lichtenberg en Kakert, en wel daar, waar nu de Kempkensweg uitmondt op de Moltweg. Jongen schrijft dan ook in 1950 in zijn *Gedenkboek* : "In 1837 werd (bij het delven van kiezel voor de verbetering van de weg Heerlen- Sittard) in de kiezelgroeve bij de **Lichtenberg** een grafheuvel (tumulus) aangetroffen."
In het Rijksarchief bevindt zich tussen de documenten betreffende de aanleg van de weg van Heerlen naar Sittard *(Rijksarchief Limburg 07.H05 Rijkswaterstaat nr 688)* een brief, gedateerd 7 juni 1838, waaruit men het volgende kan opmaken: In 1837 werd de weg van Heerlen naar Sittard opnieuw aangelegd. De hiervoor benodigde kiezel haalde men uit de groeves te **Schelsberg** en Steengracht. Deze groeves waren echter uitgeput: men was in 1838 op zoek naar een nieuwe delfplaats. Die dacht men gevonden te hebben in een stuk grond, die op dat ogenblik toebehoorden aan Peter Leonard Stassen te Heerlen. Mogelijk is dat men in 1837 te Brussel de naam Schelsberg voor Schaesberg heeft aangezien

De Hereweg te Nieuwenhagen

Historici meenden, dat als in de naam van een oude weg of straat het woord "heer" voorkwam, men te doen had met een van oorsprong Romeinse weg. Over zo'n "heerweg" zou het Romeinse heer of leger

zich ooit hebben verplaatst. Voorbeelden zijn de Hereweg van Heerlen over Heksenberg naar Brunssum en de Hereweg te Nieuwenhagen. Opmerkelijk zijn in dit verband ook de veldbenamingen "Zwischen dem Menn- und Heerweg" en "Zwischen dem Heer- und Fletweg" ten noord-oosten van Abdissenbosch op Duits gebied.
Zowel Habets als Hanssen geven aan, dat het deel van de Romeinse weg, dat door Nieuwenhagen loopt "den Heerweg" heet. In 1950 meende Jongen dat de weg vanaf Heerlen niet over de Heerlenseweg - Op de Heugden, richting Nieuwenhagen liep, maar dat hij via de Kissel, de Brandhofstraat, Stenen Brug en Dormig, aansloot op de Hereweg. In het *Jubileumboek 1950 - 1960* van het Land van Herle schrijft hij echter dat de weg langs de steenfabriek van Russel richting Eygelshoven loopt. Deze meningsverandering van Jongen zal het gevolg zijn geweest van een *Archeologische Mededeling* in *Het Land van Herle* van 1951, blz 103, waarin van Hommerich mededeelt, dat er te Schaesberg , nabij de Koeweg, 500 meter oostelijk van de steenfabriek van Russel, een Romeins wegtracee aan de oppervlakte is gekomen. Op de akkers in de nabijheid van de steenberg van de mijn Laura is mede de grindlaag van de weg geconstateerd. Van Hommerich schrijft dan: "Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimburg, die vanuit Heerlen langs het slachthuis liep, door de Kissel, vervolgens de Brandhofstraat, Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg, naar Eygelshoven. Opmerkelijk is echter dat Van Hommerich in 1967 in zijn artikel *Schaesberg in het licht der historie* in de *Spiegel van Schaesberg* de weg weer over de Brandhofstraat, Pieterstraat, door de Dormig naar de Hereweg en verder in de richting Rimburg - Jülich - Keulen laat lopen! En dat doen alle schrijvers, die na 1967 iets over het verloop van de Romeinse weg hebben gepubliceerd, hem na.
In de buurt van de Hereweg zijn verschillende keren Romeinse vondsten gedaan. Zo vond men op 10 juni 1964, bij het verrichten van machinaal graafwerk voor de bouw van een lagere jongensschool (nu 't Valder) op 90 meter van de Hereweg, een grote hoeveelheid oudheidkundige voorwerpen. Het bleek een brandgraf uit de Romeinse beschavingsperiode te zijn. Men vermoedt, dat het de laatste rustplaats van een maatschappelijk welgestelde dame is geweest. Op 17 juni 1965 stoot men, bij diezelfde school, bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel, op een grindlaag. Omdat deze grindlaag zo dicht in de buurt van de vondt uit 1964 ligt, vermoedt men dat men hier heeft te doen met een deel van een Romeinse weg. Toen een deskundige de

vondst in ogenschouw wilde nemen, bleek de put echter al gedicht te zijn. Belangrijk in verband met de Romeinse oorsprong van de naam "Hereweg" is het artikel van M. Quaedflieg in het *Bulletin van het O.C.GL.* 1996, nr 2 getiteld *Hereweg? Waar komt die naam vandaan?* De schrijver maakt drie dingen duidelijk. Ten eerste, dat het woord "Heer" in Hereweg niets te maken heeft met het Romeinse leger, maar alles vandoen heeft met de "Heer" van de nabijgelegen Vaechshof. Ten tweede, dat de naam Hereweg oorspronkelijk alleen werd gebruikt voor een klein stukje van de tegenwoordige Hereweg. En ten derde, dat men de hele straat tussen Spaans Kentje en de gemeentegrens met Schaesberg pas in het begin van de 20ste eeuw Hereweg is gaan noemen.

De naam Eygelshoven.

In de *Maasgouw* van 1963 afl. 6 publiceerde Arthur Schrijnemakers het artikel *De "Eygel" van Eygelshoven en de "Naald" van Naaldwijk.* Daarin stelt hij, dat de plaatsnaam Eygelshoven uit twee delen bestaat: " Eygel " en "hoven ". Men was er al snel van overtuigd, dat het tweede deel "hoven", niet het meervoud was van "hof", maar dat het een verbastering was van oge, oze of ose, het middeleeuwse augia, dat weide, beemd grasland of broekland betekent. Het eerste deel "eygel" hielden de historici voor een persoonsnaam, Eigelo, Egelo of Agilo. Schrijnemakers viel het op, dat er nog meer toponiemen met "Eygel" bestaan. Zo staat er te Mainz een Romeins monument met de naam Eygelstein. Te Keulen is een Eygelstein bekend, die langs de weg stond, die vanaf de noordelijke poort van de Romeinse stad naar het noorden voerde. Op acht km afstand van Trier ligt de plaats Egele, waarvan men de naam in verband brengt met een 25 meter-hoog Romeins grafmonument, dat daar langs de weg stond. De dialectnaam voor Eygelshoven is "Egelze". Ook de Nederlandse plaats Naaldwijk dankt haar naam aan een aldaar gevonden zuil of "naald" van Romeinse oorsprong. Volgens taalkundigen is het woord eygel, eigel of egel verwant aan het latijnse woord agulia, het Italiaanse aguglia of het Franse aiguille, dat telkens "naald" betekent. Het zoogdier de egel b.v., ook wel eens stekelvarken genoemd, draagt puntige uitsteeksels ter bescherming. Een andere betekenis van "egel" is bloedzuiger, een dier met een wormachtige vorm. In het Limburgs komt het woord "achele" voor. In onze omgeving noemt men deze stekelige naalden aan de gerste-aren "hachele". Schrijnemakers haalt Brunsting aan, die naast de drie Duitse "eygels"

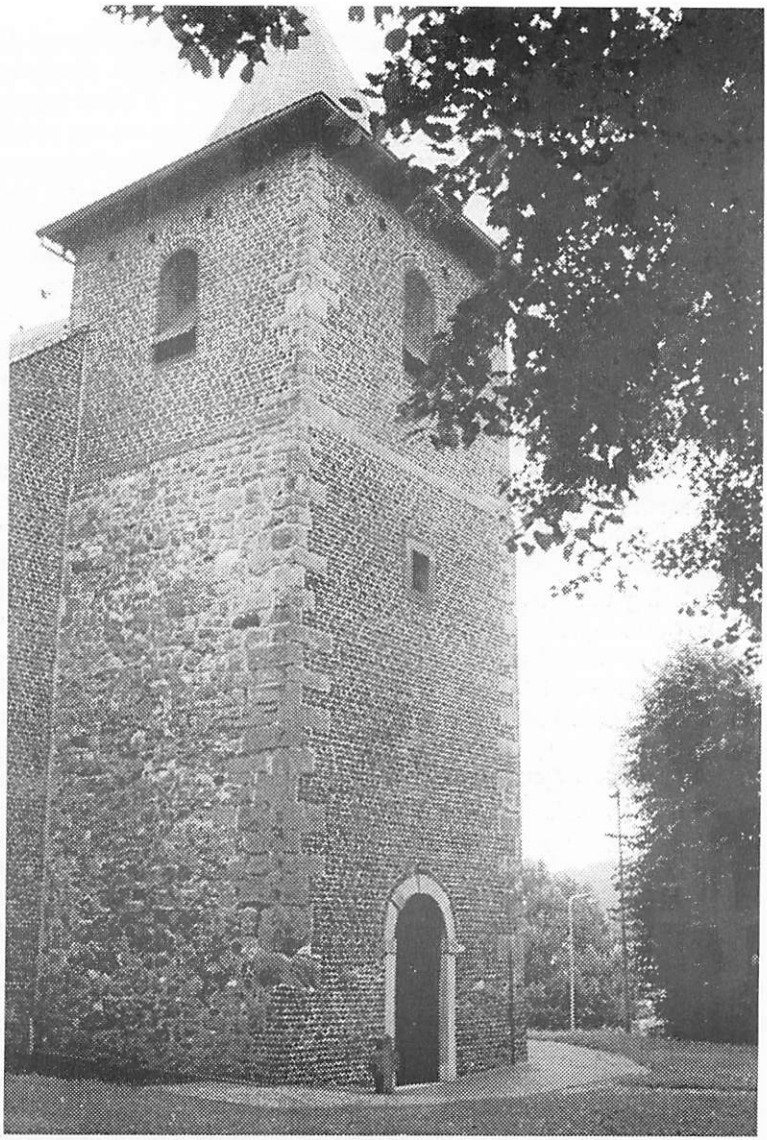

In de toren van de oude kerk te Eygelshoven zijn resten van Romeinse bouwwerken verwerkt. In de fundamenten vond men fragmenten van Romeinse mijlpalen. Een aanwijzing dat hier ergens de Weg gelopen heeft?

en de Hollandse "naald" nog een grafpijler vermeldt, en wel een, die gelegen is te Eygelshoven. Brunsting schrijft in zijn artikel *Romeinse Grafpeilers in Nederland* in *L'Antiquité classique* t. XVII (1948) op blz 80: "Tenslotte moet ik nog even verwijzen naar een recente vondst Van een vierkant of rechthoekig fundament van breuk- en veldsteen aan de rand van een bruinkoolgroeve (waarvan een deel reeds was neergestort) te Eygelshoven, enige km oostelijk van Heerlen. Reeds vroeg waren hier herhaaldelijk vrij arme Romeinse graven uit de tweede eeuw voor de dag gekomen. De ene nog meetbare zijde van het fundament was 4,60 m lang; de binnenruimte (1,25m lang of breed) bevatte een tufstenen askistje met crematie, staande boven brandstapelresten. Een enkele terra sigilata scherf wees op den tijd omstreeks 200 na Chr. Waarschijnlijk is hier het fundament van een grafpijler gevonden. Volgens conservator Houpermans kwam ter plaatse nog een steen met opschrift te voorschijn, die echter verloren ging". Schrijnemakers trekt uit het voorafgaande de conclusie, dat het woord "Eygel" in de naam Eygelshoven te maken kan hebben met de aanwezigheid van deze Romeinse zuil, die in de Middeleeuwen nog overeind moet hebben gestaan, en zo aan de plaats zijn naam heeft gegeven. Hij schrijft verder: "Het spreekt vanzelf, dat al deze vondsten te Eygelshoven belangrijke aanwijzingen verschaffen voor het verloop van het Romeins wegennet. We kunnen thans daar niet op ingaan, doch willen ons beperken tot de opmerking, dat ze ons inziens de onhoudbaarheid van sommige gangbare opvattingen aantonen". In *Het Land van Herle* nov/dec 1963 nr 6 sluit J.J. Jongen zich bij Schrijnemakers aan. "Is deze verklaring juist," zo schrijft hij, "dan moet in de eerste eeuwen van onze jaartelling ter plaatse een voornaam heer gewoond hebben, voor wie men een grafmonument heeft gebouwd, dat bij het ontstaan van de nederzetting nog overeind stond. Misschien is het afgebroken voor bouwmateriaal voor de kerk, die ca 1000 gebouwd werd".

In de *Maasgouw* mrt/apr 1949, blz 32, verscheen onder de titel *Nova et Vetera-Oudheidkundige bodemvondsten* het volgende bericht:

"Eygelshoven: In februari 1949 werden bij een afgraving van lössgrond langs de Nieuwenhagerweg, kort bij het station Eygelshoven de substructie's blootgelegd van een Romeinse villa, waarvan het type evenwel niet kon vast- gesteld worden, omdat reeds lange tijd geleden het grootste deel der fundamenten bij plaatselijke terreinveranderingen was verdwenen. De vondsten zijn miniem.

In de *Maasgouw* van 1918 vermeldt Goossens dat er in de muren van de kerk van Eygelshoven de fragmenten van een Romeins gebouw gevonden zijn, o.a. een steen met beeldhouwwerk. Ten oosten van de parochiekerk, rechts van de weg naar Waubach, vond men een Romeins gebouw met een badinrichting. In 1920, eveneens in de *Maasgouw*, wordt melding gemaakt van de vondst op het terrein der bruinkoolmaatschappij "Herman" van overblijfselen van een Romeinse woning. Tevens vindt men in dat jaar aan de weg naar Waubach de overblijfselen van een Romeins grafveld. Op grond van al deze waarnemingen kan men dus stellen, dat er in Eygelshoven, ten oosten van de (oude) kerk een Romeinse villa heeft gelegen. Deze villa had een verbindingsweg die in de buurt van de Brunestraat de grote baan bereikte. Aan deze verbindingsweg, die over het terrein van bruinkoolgroeve "Herman" liep, stond de Eygel en lag een Romeins grafveld. En bovendien.... het veld, dat op de kadasterkaart: *Gemeente Eygelshoven - Staat der openbare wegen en voetpaden* uit 1895 Brunestraat wordt genoemd, ligt vlak bij de plaats, waar Schobben de doorsnede van de Romeinse weg zag in de staande wand van een sleuf, gegraven om er de gasbuizen voor een verbinding tussen de Staatsmijnen en die te Alsdorf in neer te laten. Deze weg liep evenwijdig aan de grens tussen Eygelshoven en Ubach over Worms, in de richting van de Hoven of Vulenbach.

De mijlpaal aan de Broekhuizenstraat te Rimburg.

Van belang voor het verloop van de Romeinse weg lijkt ook een steen, die staat aan de Broekhuizenstraat (die op de Tranchotkaart Ober-Bruchhausen heet). De straat vormt de verbinding tussen Rimburg enerzijds en de Groenstraat/Vulenbach en Eygelshoven aan de andere kant. Ze behoorde gemeentelijk bij Ubach over Worms. In zijn artikel *Romeinsche Mijlpalen in Nederland* in de *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* nr XXVII (1946), laat H. Brunsting de tot op dat moment in Nederland gevonden Romeinse mijlpalen de revue passeren. Aanleiding was o.a. het feit, dat "in Zuid-Limburg bij Eygelshoven voor enkele jaren fragmenten van twee mijlpalen zijn ontdekt." Brunsting berekende, dat langs de ongeveer 250 Gallische mijlen (=555 km) aan Romeinse weg door Nederland, zo'n 250 mijlpalen gestaan moeten hebben. Daar de onderlinge afstand ook wel eens 5 mijlen of meer was, zullen het er wel minder zijn geweest. In 1946 waren er slechts 6 in Nederland bekend.

Het enige bovengrondse restant van de Romeinen in Landgraaf staat in Rimburg aan de Broekhuizenstraat. Is het een rest van een oude mijlpaal ?

Mijlpalen werden alleen maar geplaatst langs hoofdwegen. Nadat Brunsting op blz 34 en 35 van genoemd artikel de twee, in de fundamenten van het kerkje van Eygelshoven ingemetselde fragmenten van mijlpalen heeft beschreven, stelt hij: "Eygelshoven ligt aan of nabij den Romeinschen heerweg Tongeren Keulen. Aan dien weg zijn reeds twee mijlpalen bekend, beide te fragmentarisch om een interpretatie toe te laten. Een basement van nog een mijlpaal, eveneens van zandsteen, staat nog steeds aan **den weg tussen Eygelshoven en Rimburg."** F.X. Schobben wees in 1965, tijdens een excursie van het L.G.O.G. op "een Romeinse mijlpaal te Broekhuizen - Rimburg". In het *Jaarboek* 1989 van het O.G.C.L. vermeldt W. Beckers in zijn artikel *Rimburg - De Romeinse Tijd* de steen ook. Hij beschrijft hem als "console van een mijlpaal, welke bij de verbreding van de weg onder het oppervlak werd aangetroffen. (Beckers merkt echter ook op, dat sommigen de steen voor het onderstuk van een fontein houden). Oudere inwoners van Rimburg vertelden echter, dat de steen al sinds mensenheugenis op dezelfde plaats staat.

Als deze steen aan de Broekhuizerstraat inderdaad een mijlpaal is, dan zou men kunnen stellen, dat daar de Romeinse heerbaan heeft gelopen. Brunsting schrijft immers, dat mijlpalen alleen geplaatst werden langs hoofdwegen. De Romeinse weg zou dan niet via de Lindegracht de helling hebben bestegen, maar via de Broekhuizenstraat richting Eygelshoven, Vulenbach, Groenstraat hebben gelopen. Bovendien zou de steen dan het enige zichtbare relict uit de Romeinse tijd binnen Landgraaf zijn.

Rimburg.

Al in het begin van de 19de eeuw vermeldden Ernst en Cudell dat Rimburg aan de grote Romeinse weg lag, en dat de weg bij die plaats over de Worm ging. Ernst geeft enkele argumenten voor zijn stelling, o.a. het bestaan van een "Brunestraat" ten zuiden van Übach (D) en van een tumulus ten zuiden van het kasteel Rimburg. En ook alle auteurs na Ernst zijn ervan overtuigd dat de Romeinse weg bij Rimburg de Worm overstak. Cudell meent dat de overgang over de Worm gelegen heeft bij de molen van het kasteel. Hanssen wijst er in *Die Rimburg* in 1912 op, dat Cudell zich vergist, wat de Wormovergang betreft. Hij stelde vast, dat de kiezellagen in de beemden, die Cudell voor de fundamenten van de Romeinse weg hield, in werkelijkheid natuurlijke kiezelvoorkomens zijn. Hanssen laat de weg door Rimburg lopen in een rechte lijn over de Dorpstraat, die in 1632 nog "Herstraet" wordt ge-

noemd, naar de Worm toe. Schobben schrijft, dat "één van de beroemdste heerbanen uit het begin van onze jaartelling , de vanuit het verre Rome komende en via Coriovallum (Heerlen) naar Juliacum (Jülich) en Colonia Agrippinensis (Keulen aan de Rijn) gaande , legertevens paardepostweg, in Rimburg zelfs een, door strategische versterkingen en dekkingen op de omringende heuvels beveiligde, brug had." Bij door hem geïnitiëerde en door Brunsting uitgevoerde opgravingen in de veeweide van de heer Kallen aan de Palenbergerweg zijn "huzaren-kazernement-achtige" gebouwen en funderingen van winkeltjes uit de Romeinse tijd tevoorschijn gekomen. (*Het Land van Herle, jan/mrt 1970, nr1, blz 38 e.v.)*

In het in 1989 door Wilhelm Pieper uitgegeven boek *Archäologie im Kreis Heinsberg* beschrijft J.T.J. Jamar in het artikel *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Strasze über die Wurm bei Rimburg* de tot dan toe bekende feiten over het Nederlandse en het Duitse Rimburg uit de Romeinse tijd. Over het Nederlandse Rimburg bericht hij dat in 1947 en 1949 dr. Brunsting van het Rijksinstituut voor Oudheden te Leiden onderzoekingen deed op de Nederlandse oever van de Worm. En ook hij vond daar fundamenten van huizen van hetzefde type, als eerder (1927) aan de Duitse kant waren ontdekt. In 1970 vonden er weer opgravingen plaats aan de Nederlandse kant. Bloemers van de R.O.B. kon toen gegevens verzamelen over de bouw en de breedte van de Romeinse weg ter plaatse. Ook hij vond langs de weg weer resten van huizen van het al eerder gevonden type. In 1971 vond men tenslotte de juiste plek, waar de Romeinse weg de Worm kruiste. Men constateerde op de Nederlandse oever, in het verlengde van de vondsten, die men eerder aan de Duitse kant had gedaan, de resten van houten palen, die tot fundering van de brug hadden gediend. Ook vond men er, (net als eerder aan de Duitse kant) grafstenen, waarvan echter de opschriften niet meer te ontcijferen waren vanwege de al te grote slijtage. Alles bij elkaar kan men dus aannemen, dat er even ten noorden van kasteel Rimburg een brug in de Romeinse weg heeft gelegen. Op de kaart van de gemeente Rimburg in de *Atlas van de gemeenten in Limburg* uit 1865, is nog de aftakking van de Palenbergerweg te zien, waar een zijweg de richting van de Worm koos. J. Gielen publiceerde in *Het Land van Herle* juli/sept 1970 nr 3, het artikel *Romeinse grafvondsten te Rimburg.* In juli 1970 werd ten noorden van de Dorpstraat (nu Rinckberg) te Rimburg een 4 m brede en 2 m diepe sleuf voor buizenaanleg gegraven. Hierbij werden een aantal Romeinse

brandgraven door de graafmachine gestoord. Door de oplettendheid van de eigenaar van dit terrein , de heer P.J. Spierts, werd een groot gedeelte van de bijgiften gered en kon tevens van een aantal voorwerpen worden nagegaan uit welk graf ze afkomstig waren. De graven lagen op 40 tot 42 meter afstand van de rooilijn van de Dorpstraat Bij verdere werkzaamheden zal de sleuf ook door de Dorpstraat getrokken worden en mogelijk zal men dan kunnen constateren of zich hieronder de Romeinse weg bevindt, waarop de nu ontdekte graven georiënteerd zijn. Naar het noorden toe werd de weg in deze sleuf niet teruggevonden.

Het Duitse Rimburg. (Übach - Palenberg).

Meer gegevens over Romeins Rimburg aan de Duitse kant van de Worm krijgen we in de jaren 1926 tot 1930, als de Akense conservator Mayer gaat zoeken naar de Romeinse weg en de brug over de Worm. Inderdaad vindt hij al in 1926 de fundamenten van een huis, van een pottenbakkersoven uit de derde eeuw na Chr en diverse andere voorwerpen uit de Romeinse tijd. In 1927 vindt hij enige grafstenen. In 1928 ontdekt hij tenslotte de plaats van de Wormbrug, gemarkeerd door een serie grafstenen, daterende uit het einde van de eerste eeuw en het begin van de tweede eeuw. De stenen waren in de fundamenten van de brug verwerkt. De 13 namen, uitgehouwen op deze stenen blijken toe te behoren aan de leden van 3 families.

Wilhelm Pieper geeft in 1989 een lijvig boekwerk uit getiteld *Archäologie im Kreis Heinsberg.* Hierin zijn alle tot dan toe bekende archeologische vondsten in de Kreis Heinsberg beschreven, en op kaartjes ingetekend. Voor Übach-Palenberg is het verloop van de Romeinse weg vanaf de Brünestrasze in het oosten tot aan de Wormovergang even ten noorden van het kasteel aangegeven. In zijn bijdrage *Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Staatsstrasze über die Wurm bei Rimburg* in het bovengenoemde boek van Pieper concludeert Jamar voor Rimburg aan de Duitse kant van de Worm : "dasz der Vicus Rimburg eine ununterbrochene Bewohnung hat von der Mitte des 1. bis zum Ende des 4. Jh. " "Zudem schienen die Häuser mit der schmalen Seite entlang der Strasze gebaut und ziemlich tief gewesen zu sein. Die Menschen lebten von Handel und vom Verkehr über den Weg in eine typische bürgerliche Niederlassung (ein Vicus) mit kleinen Betrieben wie Töpferei, Sattlerei, Schmiede, ein Laden für Erzeugnisse aus Messing usw. Auch wurden einfache Produkte aus Knochen gefertigt."

Tenslotte moet er nog gewezen worden op de fraai gerestaureerde resten van een klein badhuis, dat heeft behoort tot een Romeinse villa, die gestaan heeft daar, waar het beekje de Ubach uitmondt in de Worm, in het huidige Naherholungsgebiet, even ten noorden van Palenberg.

6 Conclusie: er blijven twee mogelijke tracees over.

Niemand twijfelt er meer aan, dat het Coriovallum van de Peutinger kaart lag op de plaats van het huidige Heerlen. Ook staat vast, dat de weg van Bavai naar Keulen, die langs Coriovallum liep, bij Rimburg de Worm kruiste. Vraag is hoe het verloop van de weg was tussen die twee punten. Twee mogelijkheden doen zich voor. We zullen ze voor het gemak het Herewegtracee en het Koewegtracee noemen. Over het **Herewegtracee** schrijft Habets in 1881 : "Wij menen, dat de weg Heerlen verlaat door een straat, genaamd Gasthuysstraat, zo genoemd omdat daar eertijds een hospice voor reizigers lag. De weg loopt in de richting van een zeer brede straat die in oude documenten "die Heerbaan" wordt genoemd, en gaat dan verder in de richting van een boerderij, genaamd "Leen", waar aldaar gevonden grafaardewerk getuigt van zijn aanwezigheid. Vervolgens passeert de weg Schaesberg aan de linker kant, gaat langs het bos "de Streep" en loopt verder naar Nieuwenhagen. Hij heet daar "den Heerweg". De weg kruist vervolgens de Grünstraet, waar hij de naam Maastrichterweg draagt en waar hij nu nog in volle breedte aanwezig is. Het verdere verloop van de weg tot aan de grens met Pruissen, door Rimburg, is onderzocht en beschreven door Cudell". In het begin van de 20ste eeuw volgen Hanssen en Peters Habets in diens mening en geven verder nog enkele preciseringen. Hanssen vult aan voor het Rimburgse gebied : "Noch ehe sie (die Römerstrasze) den Rimburger Boden betritt, in der früheren Herrlichkeit Bruchhausen, wird sie urkundlich 1632 noch "de Herstraat" genannt, die heutige Dorfstrasze". Volgens Hanssen volgt de weg in rechte lijn de Dorpstraat door Rimburg, loopt aan de hoeve Kreuzstrasze voorbij, door het aan de overkant liggende weiland tot aan de Worm. Peters vermeldt voor het Heerlense gebied, dat de weg bij de hoek Nobelstraat, de Akerstraat kruiste, dan over het terrein van het (oude) ziekenhuis (tegenwoordig Putgraaf) liep, dwars door het Caumerdal en vervolgens via een lange gracht langzaam omhoog steeg, door het zuidelijk gedeelte van het plantsoen van het Sanatorium naar de Voskuilenweg. Deze lange gracht heette de "Oude Scheydtergracht" of plaatselijk "de Landgraaf"

d.i. Lankgraaf, lange gracht. Hier vond men Romeinse graven, de fundamenten van een wachttoren en, bij het uitschachten van een kelder voor een huis, bij het snijpunt met de Voskuilenweg, de kiezellaag, die ooit de basis vormde voor de Romeinse weg. Jongen gaat in zijn *Gedenkboek van Schaesberg* (1951) uit van het tracee van Habets en Peters. Als kenner van het Schaesbergse wist hij van een vondst van Romeinse munten aan de Kissel. De weide , waarop de Schaesbergse Markt werd aangelegd , heette in de volksmond "Kapelleweide" Jongen schrijft, dat deze naam er op wijst, dat hier een kapel moet hebben gestaan. In vroeg-christelijke tijden bouwde men langs de oude Romeinse wegen kapellen, op plaatsen waar heidense tempels of offerstenen hebben gestaan. Verder vermoedt Jongen, dat de kadastrale naam "Stenen Bruk", gelegen hoek Pieterstraat/Baanstraat/Brugstraat ook van Romeinse oorsprong is. In 1950 was Jongen dus van mening dat het tracee van de Romeinse weg door Schaesberg is: vanuit Heerlen, tussen Aambos en Sanatorium door, over de Kisselsweg, (dus niet meer over de Heerlendeweg/ Op de Heugden) de Brandhofstraat en de Pieterstraat. **Via de Dormig** sloot het aan op de Hereweg en vandaar via de Haanweg naar de Maastrichterweg in Ubach over Worms, om dan achter de St. Jozefkapel door, langs de Lindegracht, de Dorpstraat en de Palenbergerweg, over de veeweide van Kallen, uit te komen bij de Worm, waar in de Romeinse tijd de brug heeft gelegen. **Het Koeweg-tracee.** In *Het Land van Herle* 1951 verscheen op blz 103 een bericht van de hand van Van Hommerich waarin melding wordt gemaakt van de vondst van een romeins wegtracé, dat te Schaesberg nabij de Koeweg, 500 meter oostelijk van de steenfabriek van Russel, aan de oppervlakte kwam. Ook op de akkers bij de steenberg van de mijn Laura werd de grindlaag geconstateerd. " Vermoedelijk behoort dit wegtracé tot de grote baan van Heerlen naar Rimburg, die vanuit Heerlen langs het slachthuis , door de Kissel, over de Brandhofstraat, de Pieterstraat, evenwijdig aan de Koeweg naar **Eygelshoven** liep."zo schrijft Van Hommerich. Dit bericht heeft in de jaren 1950 - 1960 bij de regionale historici hun mening over het verloop van de Romeinse weg zeer beïnvloed. Diverse artikelen in het in 1961 verschenen *Jubileumboek 1950 - 1960,* uitgegeven door de Historische Kring van "Het Land van Herle" getuigen hiervan. Jongen schrijft dan over het tracee, anders dan in 1951, : "Een militaire weg, n.l. die van Bavai over Maastricht naar Keulen, liep door de gemeente Schaesberg, en wel komende van Heerlen, door de Putgraaf, het Voskuilenveld en de Kissel,

door de Brandhofstraat en de Pieterstraat, en verder langs de steenfabriek van Russel naar Rimburg. Dit tracee wijkt dus af van het voor de hand liggende, lopende door de Streep, over de Heugden en de Herenweg onder Nieuwenhagen.
Spierts geeft in datzelfde *Jubileumboek* als zijn mening over het verloop van de Romeinse weg door Nieuwenhagen: "ook moet de weg van Tongeren naar Keulen door de gemeente Nieuwenhagen gelopen hebben. Het tracee is echter nog niet vastgesteld kunnen worden. Vermoedelijk heeft het de Oude Eyweg en het laatste gedeelte van de Rouwenhofstraat gevolgd, om dan over "Prots" en "A ge bumke", over de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven naar de Hoven en Rimburg te lopen".
Voor Ubach over Worms herinnert Schobben aan zijn waarneming van het profiel van de Romeinse weg, die hij rond 1948 heeft gedaan in de wand van een sleuf, die werd aangelegd om er gasbuizen in neer te laten. De richting van de weg was evenwijdig aan de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven, en lag in het verlengde van de vondst bij de Koeweg te Schaesberg Opmerkelijk is ook, dat in de buurt van de plaats, waar Schobben de doorsnede van de Romeinse weg zag, het terrein ligt, dat Brunestraat wordt genoemd.
In zijn artikel *Romeinsche mijlpalen in Nederland* in de *Oudheidkundige Mededelingen enz.* Nr XXVIII (1946) laat Brunsting de tot op dat tijdstip in Nederland gevonden Romeinse mijlpalen de revue passeren. Aanleiding tot dit artikel was o.a. Het feit, dat .."in Zuid-Limburg bij Eygelshoven voor enkele jaren fragmenten van twee mijlpalen zijn ontdekt." In heel Nederland waren er in 1946 slechts 6 mijlpalen bekend. Nadat hij de twee, in de fundameneten van het kerkje te Eygelshoven ingemetselde fragmenten van mijlpalen beschreven heeft, stelt Brunsting: "Eygelshoven ligt **aan** of **nabij** den Romeinschen heerweg Tongeren -Keulen. Aan dien weg zijn reeds twee mijlpalen bekend, beide te fragmentarisch om een interpretatie toe te laten. Een basement van nog een mijlpaal, eveneens van zandsteen, staat nog streeds aan den weg tussen Eygelshoven en Rimburg".
In 1969 vertelde Schobben, aan de deelnemers van een excursie over " het vermoedelijk beloop van het tracé van de heerbaan Keulen - Jülich - Rimburg - Coriovallum ter plaatse, **in afwijking** van de tot nu toe bekende meningen". Op grond van de waarnemingen van Van Hommerich en Schobben en de aanwezigheid van de Romeinse mijlpaal aan de Broekhuizenstraat zou het Koewegtracee als volgt hebben

gelopen: vanuit Heerlen door de Kissel, over de Brandhofstraat en de Pieterstraat, evenwijdig aan de (oude) Koeweg (vondst bij steenfabriek Russel), over het veld bij de steenberg van de "Laura", richting het grote viaduct onder de autoweg bij de Gravenweg/Schanserweg, naar tuincentrum Licom-Groen bij de kruising Waubacherweg/Europaweg-Zuid/Groenstergracht. Vervolgens de grens tussen Eygelshoven en Ubach over Worms volgend (waarneming Schobben), naar de achterzijde van het tuincentrum aan de Eygelshovense Boomgaardskuilweg (Brunestraat), om langs het Pambos, achter de Hoven door, de Rimburgerweg te bereiken. Van hier loopt hij via de Broekhuizenstraat, Rinckberg en Palenbergerweg, via de veeweide van Kallen naar de Romeinse brug over de Worm.

7 Kiezen.

Uit het voorgaande komen er dus twee mogelijke tracees van de Romeinse weg tussen Heerlen en Rimburg te voorschijn: het Hereweg-tracee en het Koeweg-tracee. Tot de vondst van de resten van de weg nabij de Koeweg in 1951 en de waarneming van Schobben bij de grens met Eygelshoven kende men alleen het Hereweg-tracee. Na die vondsten kregen de plaatselijke historici en ook mensen als Brunsting en Schrijnemakers steeds meer belangstelling voor het iets meer zuidelijk gelegen Koeweg-tracee. Dat blijkt vooral uit de verschillende artikelen in het *Jubileumboek 1950-1960* van het Land van Herle in 1961. Daarna verstomd deze discussie. In de rond 1980 verschijnende boekwerken over de verdwijnende gemeentes Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg is er alleen nog maar sprake van het Hereweg-tracee. In het boek *Langs de Weg*, in 1987 verschenen ter gelegenheid van de expositie *De Romeinse weg van Boulogne- sur -Mer naar Keulen* heet het: "Na Heerlen raken we het spoor van het tracé bijster. Er zijn geen opgravingen of zelfs waarnemingen ten oosten van Heerlen die ons zekerheid kunnen verschaffen. Toponymische argumenten wijzen in de richting van de Heerweg in Schaesberg en Nieuwenhagen en het gehucht Groenstraat".
En het Herewegtracee dan? Wellicht is het later ontstaan. In eerste instantie als een verbinding tussen de Romeinse bewoning bij de watertoren te Rimburg en de villa aan de Koelweg te Nieuwenhagen. In de Middeleeuwen wordt dit tracee steeds belangrijker. Het overvleugelt de - onder andere wegens het verdwijnen van de internationale handel

en een sterk toegenomen decentralisatie - overbodig geworden weg tussen Keulen en Bavai. Het Koewegtracee raakt buiten gebruik en verdwijnt volledig onder de landerijen al blijft er wel een herinnering aan bestaan in bijvoorbeeld de grens tussen Ubach over Worms en Eygelshoven.
In zijn artikel *Geschiedenis der Kerkelijke instellingen tot 1900* in *Geschiedenis van Hoensbroek* afd III, blz 353, schrijft J. Th. T. De Win in 1967: "dat de Romeinen - omtrent het midden der 3e eeuw niet meer in staat zijnde de Rijn-Waal-linie met succes te verdedigen - rond het jaar 260 de hoofdmacht van hun troepen in Germanië gaan legeren in een teruggetrokken nieuwe "stelling" langs de heerbaan van Keulen naar Bavai ."En "Kort na de invallen der Franken, omstreeks 272/273, krijgt Tongeren een nieuwe, sterkere omwalling. Ook de onlangs ontdekte restanten van Romeinse vestingmuren te Maastricht schijnen uit het einde van de 3e eeuw te dateren, terwijl eveneens het Romeinse Heerlen (Coriovallum) in deze periode met een wal omgeven wordt". Het is mogelijk, dat in die tijd het iets noordelijker en vooral hoger gelegen Hereweg-tracee belangrijker is geworden. De drie sein- of wachttorens waarvan sprake is, liggen langs dit tracee: één op de hoogte bij het Heerlense sanatorium, waarvan de fundamenten door Peters zijn opgegraven, één volgens Jongen op de Lichtenberg en de derde wordt door Schobben bij het recreatieterrein boven Rimburg gesitueerd. Het Hereweg-tracee heeft nog tot lang na de Romeinse tijd een belangrijke functie gehad als doorgaande weg. Quaedflieg vond in aktes uit de 17de en 18de eeuw voor de Hereweg benamingen als: "die Heerestraat loepende van Heerle naar Ubach", "de Heerewech van Heerle naar Ubach"en "aan de landstraat loopende van Heerle tot Rimborg op den Heerwegh". Toen in de 16de en 17de eeuw de stadjes Herzogenrath en Geilenkirchen belangrijker werden, werden ook de afsplitsingen van de oude weg in de richting van de plaatsen belangrijker. Vanuit de Streep ging men over de Lichtenberg, Nieuwenhagerheide en Waubach naar Geilenkirchen. Vanaf de Haanweg ging het langs "Het Hekske", de Groenstergracht en de Waubacherweg naar Eygelshoven, en vandaar naar Herzogenrath . Van het tracee-gedeelte Haanweg - Groenstraat - Warderkapel - recreatiegebied was tot voor kort nog een veldweg over. H. Goosens zag bij de ruilverkaveling van het gebied nog de resten van deze Romeinse weg, voor ze onder de nieuwe kavels verdwenen.

8 Wens.

De conclusie over het verloop van de Romeinse weg(en) door Landgraaf is gebaseerd op een aantal publicaties in het verleden, op de theorie dus. Toch blijft de wens, dat beroeps- en amateurarcheologen in

Langs de rand van het Palmbos evenwijdig aan de afrastering richting Rimburg zouden we moeten zoeken naar resten van de weg.

de toekomst, door een deskundig bodemonderzoek, door opgravingen dus, gaan vaststellen, in hoeverre deze conclusie juist is. Dit onderzoek zou met name moeten gedaan worden op twee plaatsen. In het gebied tussen de Eygelshovense Boomgaardskuilweg en de Landgraafse Rimburgerweg, voordat de gemeenten Landgraaf en Kerkrade de daar geplande boslokatie gaan realiseren, èn op de hoek tussen Einsteinstraat en Rouenhofweg bij de ijzeren spoorbrug, voordat men daar met de bouw van het avonturenpark en het hotel van het Taurus project van start gaat.

Dit artikel is mede tot stand gekomen door de hulp van de werkgroep archeologie van het OCGL, maar vooral ook door de hulp die de heer A Verreck verleende, zowel inhoudelijk als redactioneel. Waarvoor mijn dank.
J.B.

Het verloop van de Romeinse weg door Landgraaf.

1 Coriovallum / Heerlen
2 Scheidter Gracht / grafstenen.
3 Voskuilenweg / seintoren.
4 De Kissel.
5 Kapelleweiden / Markt Schaesberg.
6 Stenen Brug / Baanstraat.
7 De Dormig.
8 De Lichtenberg.
9 Tumulus aan de Moltweg.
10 Hereweg
11 Romeinse villa aan de Koelweg.
12 Romeins graf Hoefveld.
13 Romeinse weg bij de Koeweg,
14 Romeinse weg bij de steenberg van de mijn Laura.
15 Romeinse weg en Brunestraat op de grens met Eygelshoven.
16 Romeinse villa te Eygelshoven.
17 Mijlpaal aan de Broekhuizenstraat.
18 Romeinse vondsten en seintoren bij recreatiegebied.
19 Vicus Rimburg op beide zijden van een brug over de Worm.

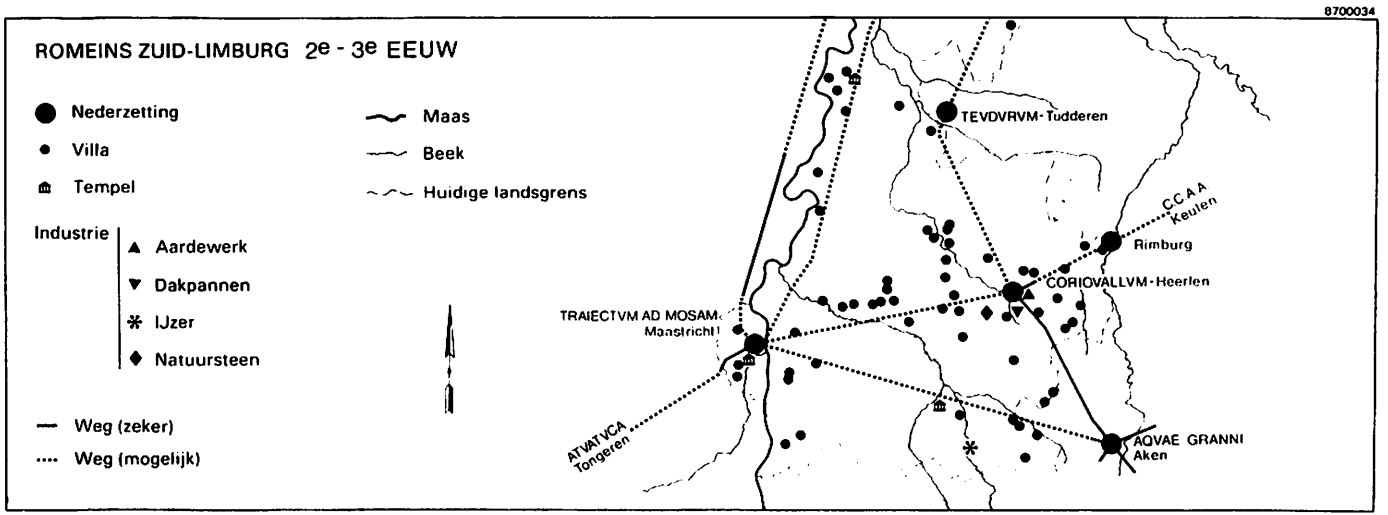

Romeins Zuid-Limburg in de 2e-3e eeuw. Naar: Willems, 1987, p. 9.

Uit het dorpsleven in de 19e eeuw

De gemeente Ubach over Worms, van oudsher bestaande uit de gehuchten: Waubach, Groenstraat, Broekhuizenstraat en het z.g. Spaans Kentje, in 1886 nog uitgebreid met het Nederlandse deel van de vroegere gemeente Rimburg. Waarbij in de 20e eeuw nog kwamen de bewoners van de kerkdorpen Lauradorp en Abdissenbosch, vormde in de 19e eeuw een vrij statische gemeente. Het aantal bewoners en huizen bleef haast een eeuw lang ongewijzigd. Een volkstelling c.q. belastinglijst op vensters en deuren uit 1808 geeft ons een eerste beeld van het aantal inwoners en woningen. De toenmalige gemeente telde nog geen duizend bewoners, het aantal huizen bedroeg circa 250. De bevolkingslijst van 1821 geeft het volgende beeld: 1187 inwoners, gehuisvest in 247 woningen. Geleidelijk kroop het aantal inwoners omhoog. In 1839 telde de gemeente 1309 personen, in 1847 was het aantal gedaald tot 1228, bij de volksteling van 1879 was het inwoneraantal gestegen tot 1298, tien jaar later weer teruggevallen naar 1292. Eerst na de eeuwwisseling rond 1900 werd de tweeduizend gepasseerd. De grote bevolkingsaanwas zou pas komen met de komst van de mijnen, ze zou bovendien gepaard gaan met grote veranderingen op velerlei gebied.

De hiergenoemde dorpskernen waren allen z.g. straatdorpen. De huizen lagen gegroepeerd langs één enkele straat. In Waubach waren dat de Onderste en de Bovenste straat, in de Groenstraat de gelijknamige straat, In Broekhuizen en Rimburg de Dorpsstraat. Ook in de naburige gemeenten Nieuwenhagen en Schaesberg was de toestand eender. In de eerste gemeente lagen de huizen langs de Hereweg (de dorpskern Nieuwenhagen) en langs de "Hoogstraat" (de dorpskern Nieuwenhagerheide). In Schaesberg vormde de "Hoofdstraat" de bewoonde wereld. In al deze gemeenten lagen buiten de toenmaligen woonkernen slechts enkele verspreid liggende boerenhoeven. In Ubach over Worms b.v. de uit 1819 daterende Nieuwhof, de reeds in 1820 verdwenen Warderhoeve en de later gesloopte Bungerhof. In Nieuwenhagen waren dat de Heihof, de Rouwenhof en de Vaechshof.

De 19e eeuw kende een drietal soorten woonhuizen: het boerenhuis, het burgerhuis en de arbeiderswoning.
Het boerenhuis (reeds bekend in de 18e eeuw) vormde een gesloten bouw. De buitenmuren kenden geen ramen en zo die er waren, dan waren ze voorzien van stevig traliewerk. De grote en kleine poorten waren vervaardigd van solide materiaal en konden van binnenuit stevig vergrendeld worden. In die tijd had ieder nog zorg te dragen voor eigen veiligheid en viel er weinig te rekenen op steun van de overheid en andere gezagsdragers. Een grote toegangspoort vormde de entree. Op de binnenplaats prijkte de mestvaalt, een onmisbaar deel van het toenmalige landbouwbedrijf, waar een andere vorm van bemesting nog niet gehoord was. Via de z.g. "sjprunk" bereikte men de voordeur van het woongedeelte. De stallen bevonden zich aan de overzijde. Aan de achterzijde van de binnenhof gaf een grote inrijpoort toegang tot de schuur met de "den". De daken vormden luifels, ze staken vrij ver uit over de muren, waardoor het hemelwater de gevels op het binnenhof niet kon bevochtigen en de huisbouw droog bleef. Onder deze luifels kon de boer allerlei gereedschap aan de muren bevestigen. De neervallende regen kwam in een goot terecht en werd afgevoerd. In de voorgevel aan de straatzijde bevond zich onder het dak een ronde opening. Dit was de vrije toegang voor de uilen om op de zolders de muizen weg te vangen. Boerderijen van dit type zijn er in de gemeenten in de oude dorpsstraten (vooral in Ubach over Worms) nog verschillende te vinden.
Het burgerhuis was de woning van overheidspersonen of rijke handelaars. Het dateerde van latere datum en was na 1800 gebouwd of verbouwd. Het was een z.g. deftig huis met een bovenverdieping, het had een deur en vensters aan de straatzijde. De voordeur bevond zich in het midden van de straatgevel. Zij gaf toegang tot een lange gang, waarlangs zich aan weerszijden de huiselijke vertrekken bevonden. In de19e eeuw zijn in onze streken vele nieuwe huizen naar het voorbeeld van dit type gebouwd. Dergelijke burgerhuizen zijn o.a. de oude pastorij in Ubach over Worms (huis Loozen), de kapelanie, huis Schnitzeler

tegenover de kapel in de Groenstraat, huis Gillissen (Berns) in de Grensstraat en het voormalig huis Loyson te Nieuwenhagen.
Het arbeidershuis was een woning, waarvan de smalle voorgevel naar de straatzijde was gekeerd.In deze gevel vormde een klein zolderraampje de enige opening.Ramen en deuren bevonden zich in de lange zijgevel nabij de "sjprunk". De toegangsdeur was tweedelig. Waren de bewoners aanwezig, dan stond de deur bij goed weer open, bij afwezigheid van de bewoners was het onderste deel gesloten. Geleund op deze benedenhelft voerden de huisgenoten hun gesprekken met de buren, kennissen en rondtrekkende kramers. De gang, de Ehre, gaf links toegang tot de woonruimte en rechts tot de z.g."sjping". Naast de woning bevond zich wederom de mestvaalt.
Soms waren twee of drie woningen achter elkaar gebouwd. Dit duidde op een erfdeling uit vroeger jaren. Kwamen deze achterste woongedeelten later leeg te staan, dan werden ze eenvoudig omgetoverd tot schuur en bergruimten. Kwam er na jaren weer woningnood in de familie dan werden de ruimten opnieuw geschikt gemaakt voor bewoning. Men stelde geen hoge eisen aan een woning, met weinig primitieve middelen beoefende men in dergelijk gevallen de kunst tot bouw en verbouwing uit. Deze veranderingen in de huisbouw verklaren tevens het feit, dat in bevolkingslijsten vaak huisnummers ontbreken en bij een volgende telling weer ingevuld zijn. Er was dan geen sprake van nieuwbouw of afbraak, men had gewoon een huisbouw opgedeeld in 2 of 3 woningen of twee woongedeelten verenigd tot een.
Van de bovenvermelde huisnummering moet men zich geen hedendaagse dunk vormen. De ambtenaar, belast met de volkstelling - meestal de veldwachter - liep de huizen af, zoals dat in onze dagen de postbode of de meterlezer doet. Hij nam n.l. omdat de huizen geen gesloten rijen vormden, die groepen bij elkaar die hem in zijn rondgang het doeltreffendste gelegen waren. Een huisnummering, zoals wij die kennen met even en oneven nummers, was onbekend. De gemeente was ingedeeld in wijken, elk aangeduid met een letter van het alfabet. Waubach was wijk A, Spaans Nieuwenhagen wijk B, de Groenstraat wijk C, Broekhuizen wijk D en na 1886 Rimburg wijk E. De buurtschap

"De Hoven" werd bij de Groenstraat gerekend, de eerste bewoningen van Abdissenbosch na 1887, bij de wijk Waubach, evenals de nog spaarzame bewoning van het Stenenkruis. Deze indeling in wijken bleef gehandhaafd tot en met de volkstelling van 1912. Eerst in de twintiger jaren verschenen de straatbenamingen of werden ze althans van gemeentewege ingevoerd.
De oorspronkelijke arbeiderswoningen waren opgetrokken in vakwerk en waren ontstaan uit de Frankische huizenbouw. In later jaren verkregen ze een stenen voorgevel en verschenen er een deur en vensters aan de straatzijde. Ook werden er toen naast de woning een schuur en stallen bijgebouwd, waardoor de typische L-vorm ontstond, die tot voor een tiental jaren nog bij sommige huizen te zien was. Vooral de Groenstraat telde diverse van deze arbeiderswoninkjes. In de Grensstraat is in de jaren zeventig van de vorige eeuw het laatste van dit type verdwenen. In dezelfde straat bevond zich ook nog een typisch wevershuisje. Het lag met de lange woonzijde naar de straatzijde gekeerd dit in afwijking tot de hierboven beschreven arbeiderswoningen. Het merkwaardige van deze woning was, dat de lange achtergevel in delen kon worden weggenomen, waardoor men het grote weefgetouw naar binnen kon brengen. De familie Plum, die er het weversvak tot op het einde van de 19e eeuw had uitgeoefend, was van oudsher bekend om haar weefproducten, die tot ver in de omtrek aftrek vonden. Na de aanleg van een schuur en stalling kwam er ter afsluiting aan de straatzijde een poort. De bovengeschetste arbeiderswoningen zijn thans uit de gemeente verdwenen ofwel – indien nog hier en daar aanwezig – zijn ze grondig verbouwd en als zodanig nauwelijks meer herkenbaar.
Verschillende huizen, meestal oude boerenhoeven, dragen in de voorgevel een ankerjaartal of –letters. Deze jaartallen duiden op de bouw of herbouw van het gebouw. Veelal stonden voorheen op dezelfde plek eenvoudiger behuizingen. Met het stijgen van de welvaart van de bewoner werd ze verbouwd tot solidere panden, uitgevoerd in steen en groter van omvang. Opvallend hierbij is, dat de ankerletter-datering van alle panden omstreeks 1750 ligt. Dat hing samen met een wet van de toenmalige keizerin van Oostenrijk, Maria Theresia, heerseres over onze

gebieden, die een verandering bracht in de grondbelasting van de opstal; sindsdien kon men op het bouwerf gemakkelijker een bouw oprichten, zonder daartoe te hoge belasting te moeten betalen. De ankerletters geven meestal de eerste letter van de voor- en achternaam van het bouwende echtpaar aan. In Waubach vindt men hiervan nog talrijke voorbeelden. We laten er hier enkele volgen. Opgemerkt zij nog, dat de bouwende echtelieden niet alleen hun naam vereeuwigden door ankerletters, zij lieten ook vaak hun initialen uitkappen in een houten schuurbalk of in een hardstenen poortsteen.

ANNO 1760 · I+K · C+F

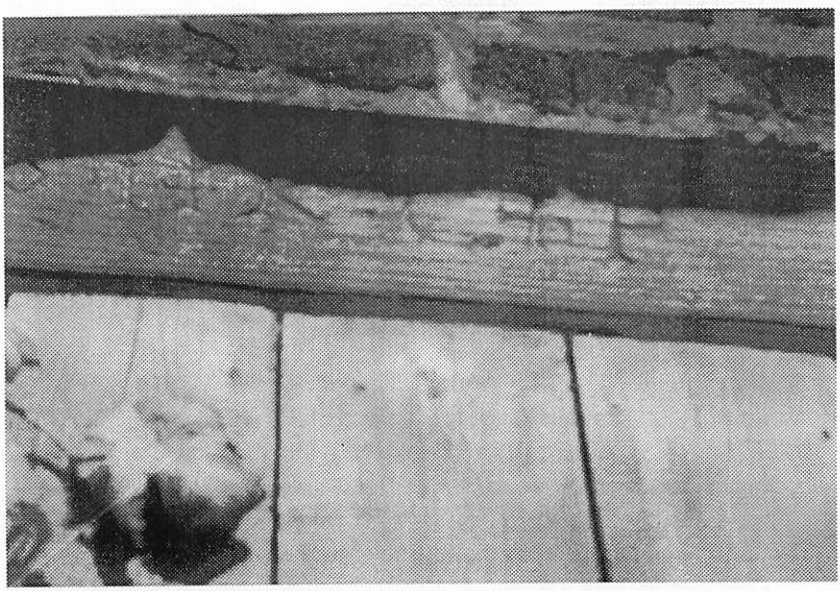

Anno 1760

Grensstraat:
H.S. I.E.I. 1818 Hendrik Schobben x Johanna Elisabeth Jongen
P.V. G.W. 1757 Petrus Vaessen x Getruda Werden
P.S. A.G.M. 1768 Petrus Stapelmans x Anna Gertrud Melchers
Anno 1769 (in een sluitsteen boven de poortingang)
Marktstraat (C.Frehen straat):
P.H. G.B. 1785 Petrus Hanssen x Getrud Bloemen
In dieses Jahr Anno 1722 de 10 Merts Jacob M(ahr) en E(lisbeth) G(illis). Uitgekapt in een balk boven de huisdeur.
Kantstraat:
Op een schuurbalk: G(odfried) L(ouppen) Bauer F(rancisca) W(erden)
Dieses Haus steyt in Gottes Hand. Gott bewahr es fur Feur und Brand.
Op de Hoven:
A.R. A.G.L. Albertus Römkens x Anna Gertrud Louppen
Groenstraat:
DN GL AC PK 1819 Dionisius Godland x Anna Cath. Peuskens
In hetzelfde huis op een schuurbalk: Anno 1760 I+K+C+F

De oorspronkelijke vakwerkhoeven en –huizen bestonden uit een raamwerk van houten balken. Daartussen was dan een vlechtwerk van dunnere stokken en spijlen. De dan nog overblijvende openingen werden gedicht met een mengsel van leem en stro. Deuren en ramen hingen vaak scheef door verzakkingen. De toegangsdeur op de binnenplaats was (zoals vermeld) tweedelig. De ramen waren klein en uit veiligheidsoogpunt vaak voorzien van traliewerk.
De dakbedekking bestond uit stro, hetgeen in de wintermaanden niet zo koud aandeed en in de zomertijd voor enige koelte zorgde. Op deze strodaken teelden vaak welig mos en andere plantengroei. Van verre leken de daken soms op daktuinen. Het onderhoud van het dak vormde dan ook een belangrijke zorg voor de bewoners. Geregeld moest het dak gerepareerd worden, daar anders grote schade aan de huisbouw kon ontstaan. Het was zelfs zó belangrijk, dat in menig pachtcontract ook het onderhoud van het dak geregeld werd. Strodekkers waren geziene vakmensen en hadden voldoende werk in een vroegere

dorpsgemeenschap. In de winter, wanneer het dak bedekt was met een flink pak sneeuw, vormde het een gewild speelobject voor de jeugd. Een sneeuwbal, gegooid op een zulk vrij steil oplopend sneeuwdak, kon de hele massa sneeuw als een lawine omlaag doen tuimelen, dit tot grote ergernis van de bewoners. Bij het smelten van de sneeuw hingen er dikke lange ijspegels aan de dakranden, een lekkernij voor de passerende jeugd.

Het risico van brand bij een dakbedekking van stro vormde uiteraard een groot gevaar. Indien er brand uitbrak dan was de ramp meestal niet te overzien. Het laaiende huis brandde nagenoeg steeds tot de grond toe af. Stonden er in de directe omgeving nog andere strodakhuizen dan was hun hetzelfde lot beschoren. Met het gevaar voor brand diende men steeds rekening te houden. Branden kwamen maar al te vaak voor. De in die dagen opererende nachtwacht had o.a. als een der belangrijkste taken het opsporen en onderdrukken van beginnende branden en zo nodig de buurt te waarschuwen opdat men tijdig het gevaar kon afwenden of vee en goederen kon redden. Het was ten strengste verboden in het donker met kaarslicht of open petroleumlamp in de schuur of in de veestal te komen. Een eenmaal ontstane brand was nauwelijks te blussen. De brandblusmiddelen waren uiterst primitief. In Waubach waren anno 1836 een dertigtal poelen, deels dienend tot drinkwater voor het vee, deels vormend een onmisbaar middel bij de bestrijding van brand. Met emmers werd het water uit de poel geschept en dan van hand tot hand doorgegeven door de brandbestrijders; de dorpelingen vormden een keten tot aan de brandhaard. Meestal was van de waterinhoud van de emmer niet veel meer over als hij bij het brandende huis was gearriveerd. Indien in droge zomers de poelen weinig of geen water bevatten, was het blussen een onbegonnen zaak en kon het vuur gretig om zich heen zijn alom vernietigende werk uitoefenen. Wat bij zulke rampen verloren ging behoeft geen betoog. Belangrijke documenten, onmisbaar voor de historie, zijn op dergelijke wijze voor immer verloren gegaan.

De drinkwatervoorziening vormde een even groot probleem vooral in de droge zomermaanden. Waterleiding was nog onbekend; die zou pas in

de jaren 20 van de vorige eeuw komen. Op verschillende plaatsen in Waubach waren waterputten die vaak een diepte hadden van meer dan dertig meter. Het bekende waterputje aan de Bung in de onderste Groenstraat was wel een van de belangrijkste waterputten. Het bevatte altijd water en bereikte een grote diepte. Het schijnt zelfs in oeroude dagen het enige putje te zijn geweest dat nog water bevatte in heel droge tijden want de bewoners van Waubach, die in hun dorpskern enkele waterputten bezaten, trokken in zulke tijden via de - helaas verdwenen Putweg – naar het putje aan de Bung om het kostbare nat te halen.
Met een juk over de schouders, waaraan twee emmers bevestigd waren, ging men naar de waterput toe. In latere jaren geschiedde het waterhalen met een wasketel geplaatst op een karretje of kruiwagen. Het deksel van de ketel werd geklemd ter voorkoming van zo weinig mogelijk waterverlies.

1693 Werden

Hoe belangrijk een waterput was voor de bevolking leert ons een putcontract, opgemaakt in 1787 door bewoners in de omgeving van de Ling op de grens van Broekhuizen en Rimburg. De oude volksverhalen, als zou er van oudsher een vete bestaan hebben tussen de Broekhuizenaren (gemeente Ubach over Worms) en de bewoners van Rimburg, wordt door deze acte tegengesproken. De omringende putbewoners, zowel uit Rimburg als uit Broekhuizen, namen gezamenlijk de zorg en onderhoud van de put op zich. Zij alleen waren gerechtigd het benodigde water aan de put te halen en na hun dood ging dit recht over op hun familieleden. Dorpsveten ons door de overlevering meegedeeld, hadden vaak een heel andere oorsprong en dateren niet uit oude tijden maar waren voortbrengselen uit jongere dagen. Dorpsputten in Waubach o.a. in de Kantstraat, in de Kieër en op de hoek van de Schoolstraat en de toenmalige Marktstraat, in Nieuwenhagen aan de Hereweg waren geliefde ontmoetingsplaatsen voor de dorpsbewoners. Het vele werk gaf de mensen weinig gelegenheid met elkaar te praten, althans overdag als het licht was. Bij de waterputten vernam men het laatste nieuws en kon men lief en leed vertellen aan vrienden en kennissen. Jongelui plachten er een glimp op te vangen van hun geliefden of hen te ontmoeten op weg naar of van de waterput.
In zeer droge zomers, als welhaast iedere normale waterput leeg stond, was men verplicht water te halen in de Brunssummerheide. Van gemeentewege werd het bronwater met karren gehaald en onder de bevolking verdeeld. Het valt te begrijpen dat men op zulke dagen (maar ook op gewone tijden) niet al te kwistig met het putwater mocht omspringen. (In de volksbenaming was het woord put gelijk aan drinkwater). Het drinkwater ten huize van de bewoners werd bewaard in een grote stenen baar, die meestal een plaats had op de gang naast het woonvertrek of in de keuken. Het werd enkel gebezigd voor de allernoodzakelijkste bezigheden in de keuken, bij het bereiden van de maaltijden en in andere nodige gevallen. Een kom waswater in een gezin van acht personen werd een week lang gebruikt om er zich handen en gezicht in te wassen. Eerst als het water te zwart was geworden, werd het vernieuwd. Water om te schrobben, ramen te lappen en voor andere

reinigingswerkzaamheden haalde men uit de dorpspoel of uit de regenton, een onmisbaar voorwerp op het huiserf. De reinheid van het gebruikte water liet vaak te wensen over. Het gebruik ervan veroorzaakte meermalen besmettelijke ziekten zoals buikloop en cholera. Indien een dergelijke ziekte zich voordeed, werd het bevolkingsaantal met een derde verminderd. Vooral onder de zuigelingen en kleuters richtte die een ware slachting aan. Ziekten van allerlei aard kwamen geregeld voor. Wegens het ontbreken van de nodige kennis was men aangewezen op eigen of burenhulp. De grote sterfte onder de bevolking was een der hoofdoorzaken van de geringe bevolkingsgroei. Zolang er geen verbetering in de hygiënische toestanden op handen was, zou deze toestand tot in de twintigste eeuw voortduren. Vooral de sterfte onder de zuigelingen was groot. De gevreesde kraamkoorts eiste talrijke slachtoffers zowel bij de moeder als bij de borelingen. Men vocht tegen onbekende ziekten maar de hoofdoorzaak lag in de hygiëne. Men wist echter niet beter. Aloude familietradities hadden de overhand en deze konden moeilijk opzij geschoven worden. Hij of zij, die het geluk had gevrijwaard te blijven van een der veel voorkomende ziekten, was een lang leven beschoren, doch helaas was dit slechts aan de minderheid van de bevolking gegund. Vele kinderen werden geboren doch weinige hadden een redelijke overlevingskans. Meer dan de helft stierf reeds voor hun zesde jaar. De overblijvenden haalden gemiddeld niet hun vijftigjarige leeftijd. Alleen de sterken, of beter gezegd de gelukkigen, haalden een hoge leeftijd, zij het voor het gros van de bevolking in kommervolle omstandigheden. Goddank zou de twintigste eeuw hierin verandering brengen.

Naast het onderhoud van de daken had de rest van het huis ook zijn verzorging nodig. De buitengevels, in het bijzonder toen deze nog vakwerk waren, hadden veel te lijden van weer en wind. Losgeslagen plekken leem moesten gerepareerd worden. Waren de noodzakelijke reparaties voltooid dan kreeg het uitwendige een grondige verfbeurt. De muren werden netjes witgekalkt en deuren en raamkozijnen geverfd of gelakt. Het onderste deel van de gevels, ter hoogte van ca. 75 cm. werd zwart geteerd, daar dit muurgedeelte bestand moest zijn tegen het water.

Genoemde werkzaamheden werden ten uitvoer gebracht in het voorjaar tegen de tijd dat kermis of de grote bronk in aantocht waren. Het was een lust voor het oog om in die dagen een wandeling door het opgeknapte dorp of gemeente te maken.
Op processiezondag zag alles er op zijn best uit. Heggen waren geknipt en wegen, voor die tijdsbegrippen, in een fatsoenlijke staat gebracht. Huizen werden versierd met vlaggen, waarop godsdienstige afbeeldingen prijkten, op straten waar het Allerheiligste voorbij zou komen waren zandlopers in allerlei bonte kleuren midden op de weg aangebracht. Op de trottoirs stonden de bronkpaaltjes met wapperende slingers waaraan de gele en witte vlaggetjes in ruime mate aanwezig waren. Bijzonder sierlijk waren de plekken waar de rustaltaren stonden opgesteld. De door de buurt opgerichte en vervaardigde triomfbogen, rijkelijk versierd met kleurrijke bloemen en allerhand groen, gaven het geheel een feestelijk uiterlijk. De hele parochiegemeenschap werkte mee, ieder droeg zijn steentje bij om de processie tot iets moois te maken, iets waarover men nog lang zou napraten. Naast de processiedag waren er nog tal van andere feestelijkheden. We denken aan de Communie- de neomistenfeesten, de gouden bruiloften en andere jubilea. Het waren werkelijk dorpsfeesten die groot van opzet waren en waaraan talrijke personen deel hadden.
Het huisinterieur was eenvoudig maar doelmatig. Een huisbel b.v. was overbodig en ontbrak. Overdag stond de hoofddeur meestal open. Eenieder kon gastvrij binnentreden. Maakte iemand gebruik van de klopper of werd er aan de deur geklopt, dan diende zich een onbekende bezoeker aan. De buurt- en dorpsbewoners hadden weinig geheimen voor elkaar. Men hielp elkaar waar het nodig was in alle omstandigheden. Burenhulp was een begrip; men was eenvoudig op elkaar aangewezen, het behoorde eenmaal bij het toenmalige leven. In de korte avonduren zocht men elkaars gezelschap op, men vernam dan het dagelijkse nieuws en de voorvallen uit het dorp en de omtrek. Een krant verscheen er nauwelijks; slechts enkelen waren de lees- en schrijfkunst machtig. Wel brachten de "geletterden" de krant soms uit de stad mee en lazen de anderen eruit voor, vooral als het belangrijke

gebeurtenissen uit den lande of nabuurstaten betrof. Ofschoon de Limburger Koerier reeds dateerde uit ca. 1850 verschenen de uitgaven ervan hier pas regelmatig na 1900.
Tot diep in de 19e eeuw bleven de vakwerk-arbeidershuisjes bestaan. Eerst na de eeuwwisseling werden de buitengevels meer en meer in steen opgetrokken, in z.g. veldsteen, die door de bevolking zelf gemaakt en in een veldoven gebakken. De binnenmuren bleven in hun oude toestand, in leem en tengelwerk, tot in onze tijd voortbestaan. De keuken was tevens woonvertrek. Aan de voorzijde, de straatzijde, bevond zich de goede kamer, meestal genoemd dé kamer. Er werd vaak op eerbiedige wijze over gesproken als ware het een soort heiligdom. Ze werd enkel gebruikt op hoogtijdagen, b.v. bij huwelijk, doop- en communiefeest, kermis of familiebezoek. Het rook er steeds muf wegens de geringe ontluchting. In de kamer stond het z.g. deftige meubilair. Een fraaie eikenhouten kast herbergde het talrijke serviesgoed, grotendeels verkregen door overerving en dat slechts hoog zelden gebruikt werd. Deftige stoelen rondom een sierlijk bewerkte tafel vormde het midden. Luie, gemakkelijke stoelen waren onbekend. Aan de muren prijkten grotere en kleinere schilderijen, voorstellend figuren uit de Bijbel of taferelen uit het leven van Christus of de H. Familie.Ze waren gekocht van rondtrekkende handelaren uit het Duitse grensgebied. Ook herinneringen aan overleden familieleden, ingelijste bidprentjes (al of niet voorzien van een haarlok), sierden de wanden. Op kasten en consoles stonden porseleinen heiligenbeelden of andere voorwerpen uit de Biedermeiertijd. In een hoek zag men een bijna levensgroot beeld van Christus of Maria met aan de voeten een grote glimmende koperen kaarsenstandaard. De welgestelden kenden een salon in wezen een deftiger uitvoering van de goede kamer van de arbeiders. Het interieur was er eender, enkel het meubilair en servies waren van duurdere kwaliteit en nog talrijker voorradig. Salon en goede kamer waren nagenoeg steeds op slot, het waren onbehaaglijke en uiterst onpersoonlijke vertrekken. Bij de doorsnee bevolking waren de goede kamers vaak de bergplaats van de zondaagse kleren en het goeie schoeisel. Na het bijwonen van de Zondagse Mis werden de "beste"

kleren uitgetrokken en in de kamer uitgestald over de stoelleuningen tot de volgende gelegenheid. In sommige huizen werd het vertrek zelfs een soort opbergruimte. Alles, wat van waarde was en in het "woonhuis" in de weg stond, verkreeg er zijn plaats. Bij diverse mensen was het goede vertrek dan ook inderdaad een rommelkamer. Naast de ingang was de "Nere of Ehre", een opbergruimte voor allerlei huishoudelijk gerei. In de keuken bevond zich vaak, onder de trap die naar de zolder of bovenverdieping leidde, de alkoof of "koetjs", een slaapplaats, afgesloten door deuren of een gordijn. Onder de brede, hoge schouw brandde het vuur waarboven aan een ketting de ketel hing waarin pap, water en melk gekookt werden. In later tijden had men het open haardvuur vervangen door een fornuis half ingebouwd in de schouw dat daardoor in de veelal grote keukenruimte weinig warmte verspreidde. In de winter kon het dan ook in zulke keukens ongezellig koud zijn. Sommige mensen hadden er daarom een dikbuikige kachel bij geplaatst die voorzien was van een lange pijp die naar de schouw leidde. Het geijkte stookmiddel was hout dat het gemakkelijkste te verkrijgen was. Ieder huisgezin had daartoe zijn eigen of gepacht perceeltje bos, waarvan men het benodigde hout betrok voor de haard en het bakhuis. Op het einde van de 19e eeuw stookte men ook "schlamm of klute". Dit waren langwerpige brokken gemaakt van een mengsel van kolengruis en leem (vlg. het woord "klutedrek"). Kolen waren in die dagen nog een te kostbaar stookmiddel. Omstreeks 1880 was er nog geen mijnindustrie, uitgezonderd dan te Kerkrade, maar daar werkte toendertijd nog niemand uit Waubach. Zij zou pas even voor 1900 tot ontwikkeling komen. Onze streken kenden tot dan toe nagenoeg als enig bestaansmiddel de landbouw, zij het ook nog in armoedige en primitieve omstandigheden. Iedereen was genoodzaakt in de dagelijkse levensbehoeften zelf te voorzien. Er was geen geld om allerlei dingen te kopen; enkel het hoogst noodzakelijkste werd gekocht en dan ook nog in of met mondjesmaat. Het begrip afbetaling moest voor de 19e eeuwse bevolking nog worden uitgevonden.

De vloeren in de huizen waren meestal van leem of kiezelbeton. Alleen de goede kamer kende een eenvoudige, ruwe plankenvloer, die van tijd

tot tijd bestreken werd met rode of bruine lak. Vloerkleden en zeil waren een ongekende weelde. Bij hoogtijdagen werd de lemen vloer met zand bestrooid en netjes bij geveegd. De verlichting bestond uit petroleum- of kaarslicht. Er viel uiteraard bij een dergelijk zwak licht niet te werken. Over het brandgevaar ervan is reeds gewag gemaakt. Alle arbeid diende te geschieden bij daglicht. Overwerk en nachtarbeid waren onbekend. "Met het vallen van de avond ging men naar bed en met het aanbreken van de dag kroop men weer van de stomatras af", zo ongeveer luidde in die dagen het begrip overdag. Lang opblijven of uitslapen waren onbekende begrippen. Misschien waren de mensen van toen wel te benijden. Ze waren weliswaar arm en leden gebrek; ook misten ze de levensgemakken die wij nu als onmisbaar ervaren. Toch waren zij over het algemeen gelukkig en tevreden. Ze leefden in een idyllische rust vergeleken met onze jachtige, zenuwslopende tempotijd.

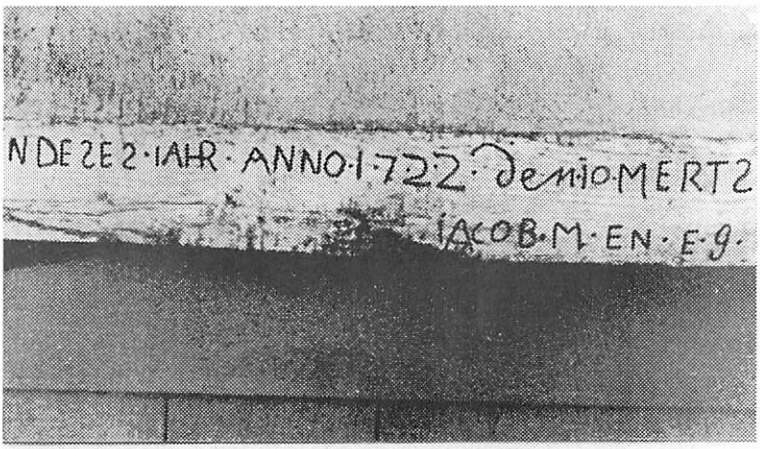

Balkhuis Kleinjans

Op straat was 's avonds geen verlichting. Na het vallen van de avond was er buiten weinig of niets te beleven. Eenieder die niet hoognodig de straat op moest voor burenbezoek of andere noodwendige zaken bleef binnenshuis. Alleen personen met oneerlijke bedoelingen vertoefden bij duisternis op straat en dezen diende men te vermijden. Gezeten bij het haardvuur had men van oudere huisgenoten vele malen horen vertellen over overvallen en andere ongelukken die mensen op straat in het donker waren overkomen. Al waren die spook- en griezelverhalen niet echt gebeurd, toch duidden ze op (voor die tijd) gevaarlijke toestanden voor een nachtelijke voetganger of reiziger. Het tijdperk van de Bokkerijders was nog niet zo lang voorbij en menig huisgenoot kende de echt gebeurde rooftochten en –overvallen uit de mond van zijn ouders of had ze zelf nog van nabij meegemaakt. Op straat straalde vanuit café's geen licht naar buiten; er waren immers geen bezoekers. De toenmalige herbergen waren eenvoudige woonhuizen, aangegeven als café of herberg door een bos jeneverbessen, een bosboom, of een tak van de berkenboom. Verlof of vergunning tot verkoop van sterke drank bestond niet zodat een ieder die als herbergier wilde optreden daar vrijelijk de kans toe had. Het aantal herbergen in de 19e eeuw was echt niet minder dan in onze dagen misschien wel meer doordat ieder die een herberg wilde beginnen om wat bijverdiensten te hebben dat doen kon. Hij hoefde daartoe maar de goede kamer te bestemmen. Waren er geen klanten dan kon de ruimte als huisvertrek gebruikt worden. Het bier werd zelf gebrouwen, een gebruik dat na 1900 veranderde bij de opkomst van diverse bierbrouwerijen in het Limburgse land. Bier was trouwens in die tijd de populaire drank bij uitstek. Bij feestmaaltijden werden vaak enorme hoeveelheden genuttigd, gedronken uit stenen kroezen en geschonken uit sierlijke literkannen. Ook het z.g."dröpke" de borrel, werd door enkele dorpsbewoners zelf gestookt. Soms gebeurde dat in naburige plaatsen. Een bekende stokerij uit die dagen was eigendom van de familie Beckers in de Gracht bij Oirsbeek.
Omstreeks 1880 kostte een glas bier 4 à 5 cent, een borrel 3 cent en een pakje tabak 8 cent.

Ook het verkeer kenmerkte zich als eenvoudig. Meestal ging men te voet naar de bestemde plaatsen o.a. de markten in Kerkrade, Heerlen, Geilenkirchen en Aken. Eerst omstreeks 1900 kwam er treinverkeer tussen Aken en Maastricht. Maar ook dit kostte geld en iedereen kon dat niet betalen. Reizen te voet bleef tot ver in de 20e eeuw het geijkt transportmiddel. Meestal reisde men niet alleen. Onderweg kreeg men vast en zeker gezelschap van personen die dezelfde kant uit moesten gaan en al pratende vergat men de lange afstanden. De wegen waren ongeplaveid, het waren grindwegen, die slechts goedkoop onderhoud vergden. In de herfst, als het werk op het land ten einde was, werden de gemeentenaren opgeroepen om hand- en spandiensten te verrichten. In de Brunssummerheide werd met paarden en karren kiezel gehaald waarmee de wegen gerepareerd werden. Aan de veldwegen werd nauwelijks iets gedaan, de zorg hiervan kwam ten laste van de landgebruikers. Ze waren rijkelijk begroeid met gras, dat weer gretig voedsel vormde voor de koe of de geit van de arbeider, waarmee hij na gedane arbeid het veld introk om haar de dagelijkse portie groen te geven. De meeste arbeiders waren niet in het bezit van een eigen of gepacht stukje weiland en moesten daardoor hun koe of geit gaan hoeden. Ook vrouwen en kinderen zag men wel met de koe of geit door de velden wandelen. De geit werd wel eens genoemd "de koe van de arme man".
Het postverkeer kwam ook eerst na 1900 op gang. In de eerste jaren werd onze gemeente vanuit Heerlen van post voorzien. Tweemaal per week verscheen de postwagen en bracht hier de spaarzame brieven, grotendeels bestemd voor het gemeentebestuur of de welgestelden.
De kleding was eenvoudig, van eigen maaksel en niet duur. Indien mogelijk teelden de bewoners het eigen vlas, dat later verwerkt werd tot het onverslijtbare linnen. Bezat men geen grond om het vlas zelf te verbouwen dan werd het "gekocht" bij andere dorpelingen, meestal in ruil voor andere goederen. Wol en linnen werden door de boerin zelf geweven, kousen en wanten gebreid. Vooral het ondergoed was van eigen maaksel. Bovenkleren werden nog wel eens in de stad gekocht. Men was er heel zuinig mee. Zondagse kleren werden, indien niet meer

nodig, verwisseld voor minder goede kleding. Het was toen de tijd van de bolhoed voor de jonge en oudere mannen. De vrouwen droegen 's zondags grote omslagdoeken, prachtig van kleur en met zorg geweven. In de rouwtijd droegen zij zwarte falée. Rondtrekkende naaisters en kleermakers deden op de boerderij vaak het verstelwerk. Een kunst daarbij was het om te "sjtukkere" dat wil zeggen zo onzichtbaar mogelijk nieuwe stukken in een jas of broek te zetten. Men kende in die dagen een heel volkje van rondtrekkende marskramers, schoenmakers, ketellappers, scharen- en messenslijpers en andere ambachtslieden die op geregelde tijden op de boerenhoeven en in het dorp te vinden waren om het in ongerede geraakte gereedschap weer op te knappen. Bij langdurig werk verbleven ze soms meerdere dagen op de boerderij. Hun gereedschap voerden zij mee in karren voortgetrokken door een onder de kar gespannen trekhond. Zij maakten lange dagreizen en drongen diep in het Duitse land door. Veel dagelijkse benodigdheden maakte de boer of de knecht zelf. Bezems b.v. werden vervaardigd van hei. Ze werden in huis gebruikt en om de dorsvloer en het erf te vegen. Bezems gemaakt van sleedoorn dienden om de bladeren in de tuin bijeen te vegen. Het schoeisel bestond uit klompen of grove werkschoenen. Om het leer soepel te houden werd het ingewreven met een spekzwaard, de "sjwaat", of met raapolie. Had een arbeider geld om nieuwe schoenen te kopen dan werden deze alleen gebruikt bij het ter kerke gaan op zondag en bij andere feestelijke gebeurtenissen. Buiten deze tijden hadden ze, net als de goeie kleren, een vaste plaats in de goede kamer.
Er waren dagelijks vijf maaltijden. 's Morgens verscheen er een grote pan spek op tafel, waaruit door de tafelgenoten met z'n allen gegeten werd en het vet "gesopt". In de slachttijd was de pan gevuld met bloedworst of balkenbrij. Wittebrood was een luxe-artikel dat enkel met kermis, op zondag en bij speciale feestelijkheden op tafel kwam en dan ook nog in bescheiden mate per persoon een of twee sneetjes. Men at vooral zwart brood waarop men zelfgemaakte stroop of witte kaas smeerde. Nagenoeg ieder huisgezin had zijn eigen stukje tuin of land, ook al werkte men in loondienst. Als het even kon had men een koe of een geit. Zo verkreeg men goedkope groenten en melk. De boter werd

zelf gekarnd of men deed het bij de boer waar men als dagloner in dienst was. Vlees bij de dagelijkse maaltijd was een zeldzaamheid. Bij de warme maaltijd omtrent het middaguur at men aardappelen met saus van uitgebakken spek of stamppot met af en toe als nagerecht pap. "Beersjlemp" was soep gemaakt van bier. Van "bochesmèèël" of boekweit maakte men pap en pannenkoek. Men kende als zodanig "Hete bliksem" of appelproetsj" gemaakt van appelmoes; "zoermoos" was zuurkoolstamppot; in de winter was stamppot van boerenkool geliefd. Daarnaast waren er nog de "sjieëve" rauwe aardappelschijven, gebakken in vet of olie. "Schwelméнkes" waren de in de schil gekookte kleine aardappelen, die door de kinderen uit de kokende veevoederketel werden gevist om ze daarna, ontdaan van de schil, op te peuzelen. "Rieëfkook" was een ronde platte koek gemaakt van aardappelmeel of van geraspte rauwe aardappelen vermengd met eieren die gebakken werden in raapolie. En dan waren er nog de "Sjpekkook" en de "kieësjekook" pannenkoeken met stukjes spek of kersen erin. Tijdens de huisslachting verscheen er rijkelijk vers vlees op tafel. De huisgenoten kregen dan "blood" in de pan en "heuëtkieës". De laatste was gemaakt van stukjes hart en lever. "Berevet" was uitgesmolten varkensvet. Al het vet van het geslachte varken werd in kleine stukjes gesneden en dan uitgebakken. Het gesmolten vet werd bewaard in een Keulse pot, het vetreservoir voor de rest van het jaar bij het bakken, braden en gebruikt als broodsmeersel. De overgebleven "krepkes" werden gegeten als broodbeleg, meegekookt onder de stamppot of onder het voedsel van de huisdieren vermengd. Verpakte reuzel of margarine was nog niet in de handel. Het vlees werd verwerkt tot "sjinken", die aan de zoldering in de keuken of elders werden gedroogd. Ander vlees werd verwerkt tot allerlei soorten worst, in potten ingeweckt of in baren of stenen vleeskuipen in de pekel ingelegd. Na de slachttijd verscheen er geen vers vlees meer op tafel. Bij bijzondere gebeurtenissen b.v. met kermis werd later wel eens vers vlees gekocht. Met de komst van een slager werd de eerste jaren vooral boterhamvlees besteld. Het brood werd zelf gebakken. Veel gezinnen hadden achter het huis, in de huisweide, een bakoven staan; dit vanwege het brandgevaar. Later toen de huizen

merendeels van steen waren en een pannendak hadden, verkreeg de oven een plaats dichter bij het huis. Het z.g. "bakkes" bestond uit een oven en een bakhuis. Bij het bakken werden in één keer zoveel broden vervaardigd als een huisgezin in veertien dagen nodig had. Kwam men door een of andere oorzaak met de geplande hoeveelheid brood niet uit, dan leende men het tekort bij de buren. Bij het volgende "baksel" werd het geleende weer teruggegeven. In grote langwerpige houten baktroggen werd het deeg met de voeten "getreden" en gemengd of gekneed. Bij een grote hoeveelheid deeg was dat een zwaar karwei. Het "treden" van b.v. 40 pond deeg stond ongeveer gelijk met een voetmars van ca. 20 km. Nadat de broden, en bij feestelijke gelegenheden de vlaaien, uit de oven waren gehaald, werden in stukjes gesneden appels en peren in de nog hete oven geschoven om tot "euft" te worden gedroogd dat ten tijde van kermis etc. als vlatoeslag diende.
Zoals reeds gezegd leefde de bevolking in de 19e eeuw bijna uitsluitend van de landbouw hetzij als zelfstandige boer, als pachtboer of als knecht in loondienst. Anderen vonden hun emplooi in de handel als marskramer of koopman of waren ambachtslieden meestal ook weer in dienst van de landbouw. Tijdens de oogsttijd kwamen de boeren handen te kort. Er waren geen machines, alles geschiedde met mankracht. Vele pachtboeren golden als welgesteld, hetgeen niet altijd gezegd kon worden van hun collega's, de landbouwers-eigenaars. De pachtboeren bewoonden grote hoeven, die eigendom waren van grootgrondbezitters of adellijke personen. Bij die hoeven behoorde steeds een groot aantal landbouwgronden. De landbouwers-grondeigenaren waren kleine boeren, in die zin, dat zij een grootte aan akkers bezaten voldoende om door twee paarden bewerkt te worden. Het werk op de akkers werd uitgevoerd met ossen of koeien. De veestapels uit die tijd geven beduidend meer koeien en ossen aan dan paarden. De landbouwopbrengst was gering. In slechte jaren, b.v. tussen 1880 en 1900, hadden de boeren het hard te verduren. Daarnaast drukten ziekten onder het vee en de landbouwgewassen hun stempel op de welvaart van de boerenstand. Alles wat de boerderij aan producten opbracht, werd op de markt gebracht. In Aken verkocht men de eieren, jonge hanen en

fruit. Voor dag en dauw toog men op weg. Op het hoofd droegen de vrouwen een "wusj" om de korf met waren op te zetten. Waren de aangevoerde artikelen verkocht dan werd van het geïnde geld de noodzakelijke levensmiddelen gekocht, die men in het dorp niet kende of kon vervaardigen. Onmiddellijk na deze gedane zaken toog men weer huiswaarts, want daar wachtte nog veel werk. Men kende geen achturige werkdag men werkte zolang het licht was. En dit gold niet alleen voor de boer en de boerin maar ook voor de knecht, de meid en de dagloner. De laatste had vaak een stukje grond, dat hij met paard of os van zijn baas mocht bewerken. Had hijzelf een koe dan bezorgde hij de stalmest bij de boer, in ruil daarvoor verleende deze hem een of meer andere diensten of verpachtte hem een deel van een klaverakker als veevoer. De lonen waren laag. Omstreeks 1880 kreeg een scheper of schaaphoeder in loondienst bij een boer, voor gedane arbeid per jaar 15 schapen met inbegrip van kost en inwoning. Daarnaast mochten 6 eigen schapen bij de kudde van zijn baas meegrazen. Met 1 oktober (Sintermees) verliet of kwam men in dienst bij een baas. Half maart was de aangewezen tijd om als pachtboer van hoeve te veranderen. Dit gebeurde op feestelijke wijze. In een lange karavaan van karren, met opeen gestapeld huisraad en allerlei gereedschap, voortgetrokken door keurig uitgedoste paarden, vertrok de boer met zijn gezin en personeel naar elders. Een tafereel dat door het hele dorp werd gadegeslagen.
Na 1870, toen Duitsland de grenzen sloot voor vele van onze producten van landbouw en veeteelt, was men gedwongen het roer om te gooien. Verschillende oude gewassen die jarenlang niet meer verbouwd waren deden weer hun intrede. Ook de schapenteelt ondervond van de nieuwe Duitse wetgeving de weerslag. Het aantal gewolde dieren moest noodgedwongen drastisch verminderd worden. Duitsland zelf maakte in de jaren na 1870 een economische bloei door. Er was voor vele mensen werk en dit lokte natuurlijk menige werkloos geworden arbeider uit onze streken. Het was ook de tijd van de Groenstraatse "kappers" die op "d'r haorschnitt" gingen in het Eifelgebied en die zich bij deze nering bedienden van een apart handelstaaltje een "krimmertaal" abusievelijk genoemd: het Groenstraat-Bargoens. Lange haren waren nl. een gewilde

grondstof voor de fabricage van pruiken die bij de rijke en deftige lui in de grote steden gretig aftrek vonden. Helaas was ook deze handel van korte duur. Na 1874 kwijnde de "haorschnitt" weg en moesten de haarhandelaars uitzien naar een andere handelsvorm en –artikel. Men handelde trouwens met allerlei waren en snuisterijen: citroensap, zeep, schoenpoets, knopen, paraplu's, henneptouw, kachelpoets, witsel, textiel, lucifers en menig andere spullen. Men was dagen onderweg, men overnachtte in volksherbergen of sliep in een schuur of onder de blote hemel. Voor het geïnde geld van de verkochte waren kocht men andere spullen, die op weg naar huis verkocht werden. Uit deze kleine handelaars of marskramers zijn later grote kooplieden voortgekomen. De familie Plum uit de Groenstraat vestigde in Keulen een zaak van Europees formaat; de Jurgens uit Groenstraat-Nieuwenhagen in Oss een margarinefabriek, waarvan de grondslag aldaar gelegd werd door de Stapelmans uit Waubach. De Maussens en Kochs uit Nieuwenhagen deden gelijke zaken elders en vormden de grondslag voor latere grootbedrijven. Daar op Duits grondgebied arbeidskrachten gevraagd werden, vonden tussen 1880 en 1900 velen hun werk over de grens. Vooral de steenfabrieken waren in trek. Het werk was er zwaar en langdurig, het loon voor toenmalige begrippen redelijk. Van maandag tot zaterdag was men van huis weg. De arbeiders sliepen in de buurt van het werk en zorgden vaak zelf voor de kost. 's Vrijdagsavonds, na gedane arbeid, toog men huiswaarts. Soms trokken zelfs hele gezinnen naar Duitsland om te werken. Het achtergelaten huis werd met planken dichtgetimmerd of verhuurd. Anderen vonden emplooi in de Duitse weverijen b.v. an die Rote Erde te Aken. Derden waren werkzaam in Duitse bouwbedrijven of verdienden hun geld op de knopenfabriek te Herzogenrath. Het was voor deze arbeiders een hard leven. Vrije tijd schoot er nauwelijks over. Om 5 uur vertrok men van huis en omstreeks 21 uur was men weer bij moeders haard. Men kon dan meteen naar bed want de volgende ochtend moest men weer vroeg uit de veren. De vaders kregen hun kinderen vaak een week lang niet te zien. Als vader wegging en als hij weer thuiskwam lagen zij in bed te slapen. Op het einde van de 19e eeuw waren er ook al mijnwerkers op de mijnen te

Alsdorf of op de "Hollandse koel" te Kerkrade. Men verdiende er een goed loon en er waren geregelde werktijden. Sociale voorzieningen waren er niet of nauwelijks. Hoofdzaak was dat er werkgelegenheid was. Geschoolde arbeiders waren er niet; zij moesten uit Duitsland komen. Met de komst van de mijnen in het begin van de 20e eeuw trad er een grote verandering in. Naast het werk en goede lonen brachten zij een kentering in het dagelijkse leven vooral in dat van de arbeiders. Men hoefde niet meer in Duitsland werk te gaan zoeken. Na de dagelijkse arbeid op de mijn bleef er tijd over om thuis tuinarbeid te verrichten. Men kon van het verdiende loon wat geld opzij leggen om daarvan "straks" een eigen huis te bouwen. Er kwamen steeds meer mijnen, arbeiders werden steeds meer gevraagd. Onze regio kon niet voldoende arbeidskrachten leveren wat tot gevolg had dat arbeiders elders moesten worden aangeworven. Uit heel zuidelijk Limburg maar ook uit andere Nederlandse provincies en zelfs uit het buitenland kwamen werklieden met hun gezinnen naar onze streken om werk te vinden op de mijnen. Zij zochten huisvesting en velen van hen lieten zich neer in onze gemeente. Deze gang van zaken was reeds te voorzien op het einde van de 19e eeuw. Gewiekste zakenlieden zochten onze gemeente op en bouwden een winkelpand gelegen langs de aan- of toevoerwegen van de mijnen. In Waubach kreeg de Mesweg, thans Kerkstraat, in de jaren na 1900 zijn bebouwing. De schoolstraat em de Kloosterstraat zouden weldra volgen.
Met het vorenstaande zijn we in de 20e eeuw beland.Het dorpskarakter uit de 19e eeuw zou met de komst van de mijnen van gedaante veranderen. Abdissenbosch, dat tot 1900 slechts twee huizen telde, werd steeds meer bouwrijp gemaakt. Vooral vreemdelingen uit het noorden des lands gingen er wonen. In Nieuwenhagen werd de Voort bouwrijp gemaakt, dit gebeurde in de twintiger jaren van de vorige eeuw. Ditzelfde gebeurde te Schaesberg in de buurt van de latere ON II mijn en in Leenhof. Het grote aantal vestigingen zou pas na 1930 komen. Al deze mensen moesten gehuisvest worden. Lauradorp werd gebouwd. De komst van de vele nieuwkomers deed het aantal inwoners met sprongen stijgen. Was het aantal inwoners te Waubach in 1887 – na 80 jaar –

slechts gestegen tot 1300, veertig jaren later was dat verdrievoudigd. De aloude straatdorpen gingen van aanzien veranderen. Er verrezen huizen buiten de traditionele dorpsstraten, nieuwe wegen zouden aangelegd worden. Waterleiding en verlichting kwamen. Bleef aanvankelijk, tot ongeveer de twintiger jaren, het oude dorpskarakter nog enigszins overeind, met de bouw van de mijnhuizen in Waubach, Schaesberg en Nieuwenhagen kwam er een grondige verandering in het 19e eeuwse dorpsbeeld dat tenslotte met de moderne tijd na de tweede wereldoorlog geheel zou verdwijnen.

Hein Goossens, Tijdschriften "Het Land van Herle", "Veldeke", "De Natuurgids", Heimatskalenders des Kreis Heinsberg-Geilenkirchen en artikelen in de Streekdagbladen

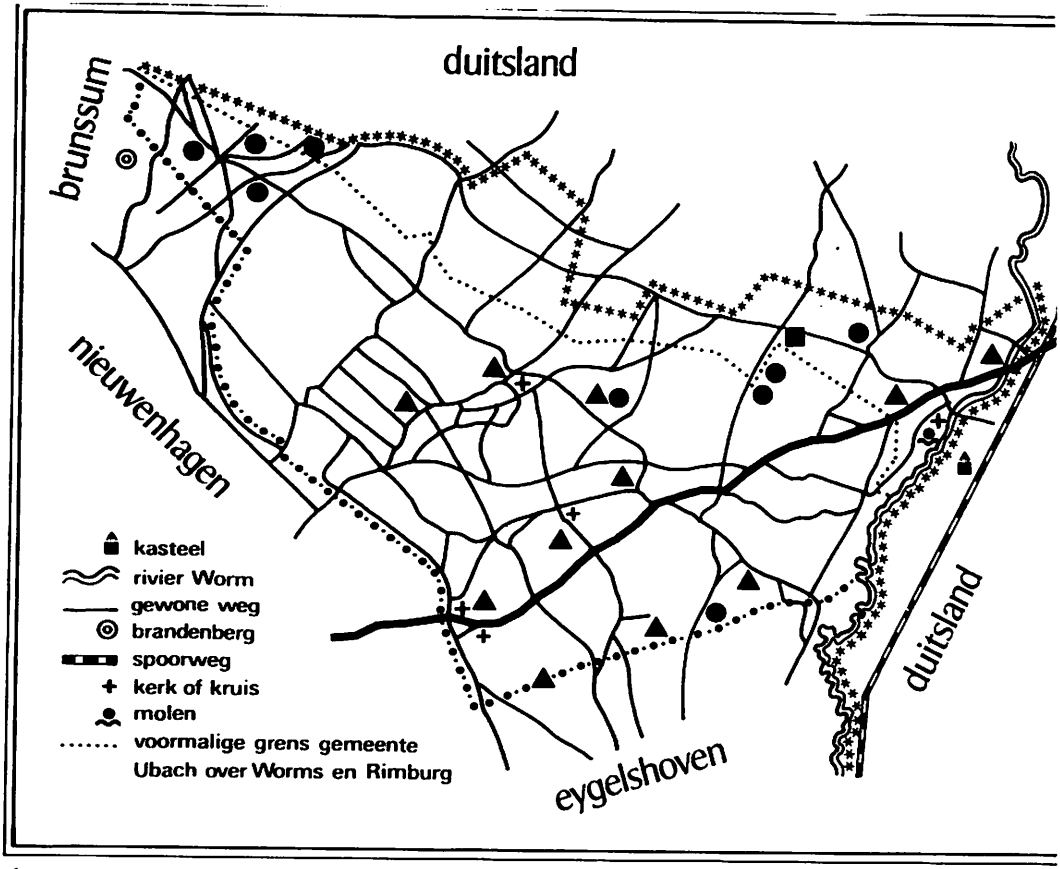

▲ Vindplaatsen van Romeinse voorwerpen te Ubach over Worms
● Vindplaatsen van prehistorische voorwerpen te Ubach over Worms
■ Vindplaats vuistbijl
▬ Romeinse weg

Herinneringen van Miets Daemen

Onze leden Riet en Jeu Palmen hebben voor dit jaarboek onderstaande herinneringen die door hun moeder zijn opgetekend ter beschikking gesteld. Hun moeder Miets Daemen woonde met haar ouders van 1913 tot 1929 in de Groenstraat. Korte tijd woonde het gezin in het huis Groenstraat Oost nummer 145 tegenover het kermisplein waarna het gezin verhuisde naar het zuiden van de Groenstraat naar het huis naast het huis van de familie Lutgens thans nummer 219. Deze herinneringen geven een prachtig beeld van het dagelijks leven, zoals dat zich in de twintiger jaren afspeelde in de Groenstraat.

Op 10 juni 1911 werd ik geboren als enige dochter van TH. Daemen en Clara van Nuys. Ik was ook de jongste van 4 kinderen. Toen ik geboren ben was moeder al 46 jaar oud. Mijn drie broers en ik zijn allemaal in Schinveld geboren. Hub in december (21) 1903. Sjeng in februari (2) 1905. Pierre de 21ste juni 1907. Ik Miets 10 juni 1911. Ik ben zoogenaamd het moejgeschraps. Toen Hub al naar de grote school ging bezochten Sjeng en Pierre de bewaarschool.

Pap werkte in die tijd op de Mijn Laura in Eygelshoven en moest dan elke dag 28 tot 30 kilometer lopen. Busverkeer was er nog niet en voor een fiets was geen geld. Pap mocht een revolver dragen want je kon maar nooit weten wat er voor gespuis rondliep. Een keer op een avond, pap kwam weer naar huis, het was pikdonker en op de weg lag kiezel, dus je kon de voetstappen goed horen. En pap ging aan de rechterkant van de weg en hij hoorde dat tegenover aan de rechterweg ook iemand kwam. Pap ging naar links lopen, die andere persoon ook. Dat ging zoo een paar keer links, rechts totdat ze tegenover elkaar kwamen te staan en pap zei: "Wie bent u", maar die persoon gaf geen antwoord. Pap vroeg nog eens, maar geen antwoord. Pap zei:" Ik vraag nog een keer anders schiet ik je neer". En toen kwam een angstig antwoord. "Maar Thei, bis doe dat". Laat dat nu een vrouw Scheeren zijn die haar zoon tegenkwam, die werkte ook op de Laura. Die had een paar zware schoenen aan en een doek om haar hoofd. En pap kon niet zien of het een vrouw of man was. Maar ze waren wel alle twee blij dat het zoo goed was afgelopen.

Dat was voor pap geen doen en we zijn toen maar naar Eygelshoven

verhuisd. En kwamen bij tante Liezebet te wonen, een zus van mam.
Daar was nonk Gabrielle, tante Liezebet en die hadden twee jongens en 3 meisjes. Wij woonden met 13 onder een dak. Daar kwam later nog een nicht bij, Mie van Amsterdam.
Ik liep al met 10 maanden en als ik weer eens naar beneden ging, wij woonden boven, kwam mam mij achterna en zei: "Waar is die schietvot weer." En Mie van Amsterdam heeft mij dat verteld, anders wist ik dat niet.
Nicht Clara die ging elke morgen met mij, wij waren toen twee jaar, naar vrouw Ponsen daar kregen we dan een boterham met suiker, maar om mij te plagen gaf vrouw Ponsen eerst mijn nichtje de boterham en die zei dan "ook een voor Marieke". Meer weet ik niet, want we zijn toen naar de Groenstraat verhuisd.
Wat in Eygelshoven is gebeurd weet ik alleen van mam en pap en broers. Toen ik 2½ jaar was zijn we naar de Groenstraat verhuisd.

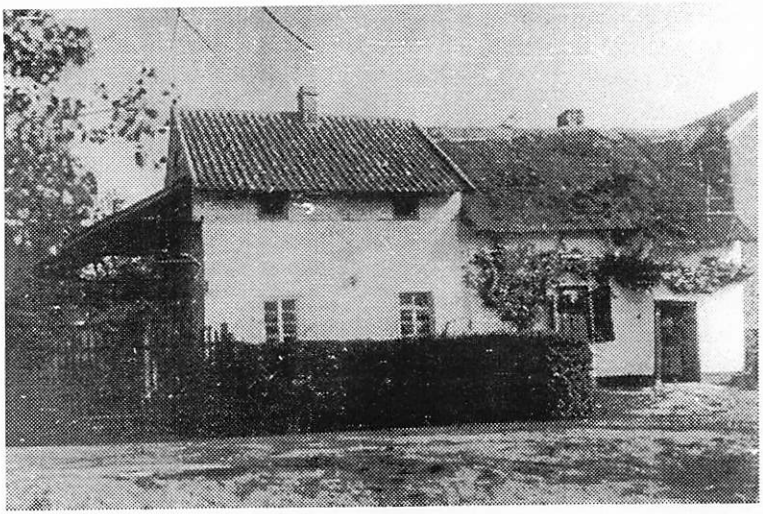

Links huis Groenstraat-Oost nummer 145 waar de familie Daemen woonde.

Ik was misschien 5 of 6 jaar oud toen ik merkte dat mijn broer Sjeng pakjes sigaretten verstopte. Hij dreigde mij een flink pak rammel te geven als ik wat aan mam vertelde. Toen begreep ik dat het smokkelwaar was. Omdat mam met tassen winkelwaar naar huis kwam begreep ik dat mam ook smokkelde. Dat was een gevaarlijk spel, omdat wij 2 douane bij ons in huis hadden. Een keer ging het mis onze twee douane hadden op een dag mam te pakken en moest zij de smokkelwaar afgeven. Daar gingen de zuur verdiende centjes van mam . Maar die douane deden niet anders dan hun plicht en ze bleven toch goede vrienden. Ook werd er geregeld huiszoeking gedaan en als ze dan wat vonden moest ze dat afgeven. Maar de buren waarschuwden, die hadden ook smokkelwaar in huis en dan werd die smokkelwaar in een plaats verstopt die zij alleen wisten. De verstopplaats van mam was een grote eikenboom, die stond bij ons naast het huis. En daar zag je niets van, die tas was door de bladeren bedekt. En als dan het gevaar geweken was werden die tassen er weer uitgehaald.
Ik kan mij ook herinneren dat Sjeng op een dag thuis kwam en gaf mam 50 mark (want toen werd met Duits geld betaald). Mam die schrok, die dacht dat Sjeng dat geld gestolen had. Hij kreeg ze ook erg op zijn kop. Toen ze hoorde dat hij dat verdiend had met smokkelen, was ze toch wel blij, want 50 mark was voor ons gezin veel geld.
Het huis was niet zoo groot, boven waren 2 slaapkamers, een voor pap en mam en op diezelfde kamer was een klein hokje voor mij. En die andere kamer was voor mijn broers. Beneden was een keuken en een kamer met lemen vloeren, daar werd zand over gestrooid. In de keuken stond een bank, tafel en stoelen en een pottenbank, daar kon je alles op kwijt pannen, emmers, borden en kopjes. En dan stond er nog een fornuis voor de zomer een stoof voor de winter. Dat was alles, meer had een gewoon gezin ook niet nodig. In de kamer stonden ook nog wat andere meubeltjes, niet veel bijzonders. Daar ging je toch niet zitten, daar had mam geen tijd voor. Dus je huisde in de keuken. In de winter maakten wij een gat of kuil in die lemen vloer en speelden dan met knikkers, bij ons waren dat frenkel, dat was dan stoeke en die de meeste over de zand had gekregen die had gewonnen.
In de oorlog hadden wij een nichtje bij ons, die kwam uit Duitsland. Wij hadden niet veel te eten, maar die hadden nog minder. En als we dan gingen eten en zij had al verschillende boterhammen op dan zei ze tegen mam "ich wil ouch nog eine stute haben mit kraut", bij ons stroop of zeem.

Wij hadden ook een tuin waar mam wat groenten in verbouwde, want mam moest ook voer hebben voor het varken. Dus hadden we ook een mestvaalt en naast die mestvaalt stond een grote kersenboom, daar kom ik later nog op terug.
Het zaterdagsmiddags als de school uit was had iedereen een taak. Ik was nog een beetje te klein, maar mijn broers moesten meehelpen van mam. Een moest schoenen poetsen, de andere moest de straat vegen en de plaats waar de eikenboom stond. De andere moest water halen aan de put, dat was een heel stuk lopen tot aan het eind van de straat. Die moest wel 4 of 5 keer gaan. Die had dan een haam en daaraan twee tobben. Dat was dan voor een paar dagen, daar werd mee gekookt en dat was badwater en voor de was. Daar had je dan genoeg aan tot maandag, want zondags mocht dat niet dat was slavenarbeid. Ook mocht je niet breien of kousen stoppen, wel mocht je borduren, maar dat was meer voor gegoeden mensen, voor de gewone mens die kan dat niet die was al blij als hij breien en naaien kon. Die hadden niets aan de fisematente.
Dan moest het bestek gepoetst met zand en soda, dat was gewoon van ijzer, zoo als zich dat hoorde voor de kleinen mensen.
Bij ons thuis hadden wij niet zooveel meubels, maar net wat nodig was. Maar die meubels, die we hadden daar was mijn moeder trots op. Als die door haar zelf met warm sodawater en zand en eene streng sop geschrobd werden en in de zomer goed afgespoeld en in de zon gedroogd, die waren dan zoo schoon dat we bang waren om er op te gaan zitten. Dat was dan de trots van mijn moeder.
Toen ik 4 jaar was heb ik heel erg de kinkhoest gehad, maar daar weet ik niets van, mam heeft me dat verteld. Van de eerste communie kan ik me ook niets herinneren. Dat moet het laatste jaar van de oorlog 14/18 zijn geweest. Toen was er niet veel te krijgen en misschien alles veel te duur. Daarom weet ik daar ook niets meer van.
In die tijd gingen we met Pasen naar de school. Ik was nog 5 jaar in juni werd ik 6 jaar. Mijn broer Hub die was al van school af. Die was ook 5 jaar toen die in de eerste klas kwam, omdat hij in december geboren was.
Met Sjeng en Pierre ging ik dan mee naar school. Hun school was niet zo ver als die van mij. Ik moest nog een stuk verder lopen. Maar Sjeng kwam me altijd ophalen. In de vierde klas kregen wij duitse les. Ik kwam toen naast Troutje Dautzenberg te zitten en van die tijd af zijn we vriendinnen geweest en zijn het altijd gebleven. Zij was altijd

nummer 1 van de klas, ik nummer 2. Hebben ook alle twee de kans gekregen om voor onderwijzeres te gaan leren, maar wij hadden daar geen zin in, want ik kon niet goed van huis af. Die studie werd betaald door de gemeente, want thuis en ook bij Dautzenberg was daar geen geld voor. En daarom kregen de twee beste van de klas die kans.
Mijn broers hebben ook nog de tsiedong 'het Zuiden' huis aan huis bezorgd, daar kregen ze dan wat geld voor. Die tsiedong moesten ze in Schaesberg gaan halen. Mij hebben ze eens een keer mee genomen naar het Station. Ik ging aan de overweg op die slagboom staan. Die was naar beneden gelaten omdat er een trein langskwam. Toen die voorbij was draaide die man in het wachthuisje de boom omhoog. Ik schreeuwde en die man maar lachen. Dat duurde misschien een minuut, maar het was voor mij of het een half uur duurde. Ik ben wel nooit meer mee geweest.
Na de oorlog 14/18 is mijn broer Hub voor Missionaris gaan studeren, dat werd ook door de gemeente betaald. Daar waren ook drie broers van Hol. Dat waren zoons van de school opziender Hol. Die hadden alle 3 de priesterkleren aan en hebben ze ook alle 3 ze weer uitgetrokken. Mijn broer Hub heeft het ook niet zoolang uitgehouden. Als hij met vakantie naar huis kwam dan werd ik door meisjes die waren ouder als ik naar huis gebracht. Dan zei mam, "als die missionaris wordt dan word ik het ook". Maar voor hij zijn priesterkleren aankreeg kwam hij met zak en pak naar huis. Mijn moeder was daar wel op voorbereid, maar ze vond het toch niet zoo leuk. Maar het leven ging verder.
Ik werd weer naar school gebracht door Sjeng, die kocht altijd snoepjes voor mij en dat was een heerlijke tijd. Tot op zekere dag pap met een paar borrels op naar huis kwam. Hij zei tegen mam:"ik ga wat kersen plukken." Of mam al zei "laat dat maar tot morgen", maar pap klom toch in de boom. En mijn broer Pierre klom met hem mee de boom in. En mam maar bidden, "als dat maar goed gaat". Opeens krak, daar kwam een dikke tak naar beneden, en pap en Pierre ook. Pap hadden wij al gauw gezien, maar Pierre niet. Die tak kwam op de mesthoop terecht, toen ontdekte mam mijn broer in de mestpoel, hij kwam nog net met zijn hoofd er boven uit. Hij kon zich nog aan de tak vasthouden tot mam en Sjeng hem eruit haalden. Toen moest pap nog geholpen worden, dat was niet zoo makkelijk, die was helemaal verward in de takken en schreeuwde het uit van de pijn. Wat was het geval, hij had zijn enkel gebroken. Ze hebben hem toen naar binnen gebracht en de

dokter gehaald. Hij moest toen 6 weken met dat been op een stoel rusten. Mam ging naar de buurman, die zou dat melden op de Mijn. Maar daar hoorde ze van buurman dat pap niet meer op de Mijn werkte en dat hij was ontslagen.
Wat Moeder toen heeft klaargespeeld heb ik nooit goed begrepen. Pap kon niet werken, dus ook geen geld, (naderhand hebben ze me dat verteld) mam had wat spaarcentjes. Ze was 35 jaar toen ze met pap trouwde, pap was 8 jaar jonger als mam. Mam had altijd gewerkt als dienstmeisje en een kleine erfenis gekregen (ook dat hebben ze later verteld). Dat geld had ze altijd bewaard, maar toen moest ze dat gebruiken, want we moesten toch eten. En hulp van anderen wou ze niet, daar was mam te trots voor, ook al moest zij dag en nacht werken, want dat deed ze. Alles naaide ze zelf, van een klein stukje stof wist zij nog altijd wat te toveren, want dat was het.
Ik weet nog goed, toen pap weer beter was en weer wat kon werken. Hij was timmerman van zijn vak. Hij maakte toen een grote paardenkar, dat was ook nodig want de centen van mam die waren op. Wij waren toen heel arm, maar zijn er toch bovenop gekomen, dank door een hardwerkende en vindingrijke moeder.
Omdat de huisbaas het huis zelf nodig had moesten wij verhuizen en moesten pakken wat te krijgen was. Het was geen mooi huis. Wij hebben daar ook maar 9 maanden gewoond, het waren wel de treurigste maanden van mijn hele leven. Pap had weer werk. Hub werkte op de Distributie in Heerlen. Sjeng was bij Gitsels, een vishandel in Heerlen. Pierre die prutste hier en daar wat en ik ging naar school. En mam zorgde voor de hele boel.
Toen ik drie maanden naar school ging werd Sjeng ziek hij kreeg tyfus. Wij kregen een briefje op de deur geplakt met 'besmettelijke ziekte'. Ik mocht niet naar school, mocht ook niet met andere kinderen spelen. Ik vond dat heel erg. Dat heeft zoo 6 tot 8 weken geduurd. Eindelijk kon ik weer naar school. Van mam mocht ik de zondagse jurk aantrekken. Ik was zoo trots als een pauw. Toen om 12 uur de school uit was en we waren met meer kinderen bij elkaar gingen wij door het veld, dat was de kortste weg naar huis. In het veld was een boer aan het werken en die had een hond bij zich. Wij waren die hond aan het plagen en die boer zei,"pak ze maar". En wij rennen, ik was niet snel genoeg en de hond kreeg mij te pakken en trok zoo een hele lap van de zondagse jurk. En ik huilend naar huis. Ik kwam binnen en zag alleen Sjeng en

zei,"wat moet ik nu vanmiddag aantrekken" en Sjeng," je hoeft vanmiddag niet naar school want mam is ziek". De dokter was geweest en mam had ook tyfus. En toen begon de ellende weer van voren af aan. Weer een briefje op de deur 'besmettelijke ziekte'.
14 dagen later kreeg mijn broer Pierre dezelfde ziekte. Zij mochten niet eten. Mam kon daar beter tegen, maar Pierre die huilde van de honger. Sjeng had dat ook die had een keer candijsuiker uit de kast gehaald. Daar wist mam niets van, maar dat zag wel dokter Bekkers van Heerlen en zei:"Wat is hier gebeurd". Toen moest Sjeng wel zeggen dat hij stiekem was opgestaan en had die suiker genomen.
Toen moest pap thuisblijven om mam en Pierre te verzorgen. Hub werkte nog in Heerlen en Sjeng en ik waren helemaal op onszelf aangewezen. Ik zag mam en Pierre 4 weken niet en pap ook maar een paar keer. Ik mocht alleen door een kier in de deur goede nacht en goede morgen zeggen.Dat heb ik heel erg gevonden. Sjeng moest toen voor het eten zorgen voor pap en Hub en mij en hem. Als Hub thuis kwam gingen we met ons drieën eten en pap die kreeg dan door de kier van de deur zijn eten en hij moest dat stiekem opeten zodat Pierre en mam dat niet zagen. Zij mochten immers niet eten, alleen drinken. Als ze op de po waren geweest moest alles ontsmet worden, daar werd dan kalk over gedaan. En kwam op de mest. Sjeng kookte elke dag hetzelfde; droge aardappels. Hij deed dan een klein stukje boter in de pan en als ze dan droog waren deed hij er wat water bij. Dat was alles. Meer kon ook niet, want het was nog altijd heel erge armoede. Dat kwam nog van de oorlog. En pap kon niets verdienen, omdat hij thuis moest blijven.
Sjeng en ik gingen twee keer in de week naar tante Liezebet, die deed de was voor ons. Maandags gingen we ze brengen en zaterdags haalde we ze op. Ik had toen de hele rug vol zweren, alles van armoede. Tante Liezebet verzorgde mijn rug met groene zeep en borstel, dat deed wel pijn, "maar het moet toch gebeuren", zei tante Liezebet. Ik kan me nog goed herinneren toen de rekening kwam van Bekkers dokter. Dat was 129 gulden een heel kapitaal voor die tijd. Hoe mam die betaald heeft dat weet ik niet. Dat deed ze misschien per maand zooveel afbetalen. Maar dat was anders niets voor mam. Mam was heel zuinig als die 5 cent had was dat na een paar weken 25 cent. Daar heb ik mam altijd voor bewonderd. Zoo gingen de maanden voorbij en dat was de treurigste tijd van mijn hele jeugd.

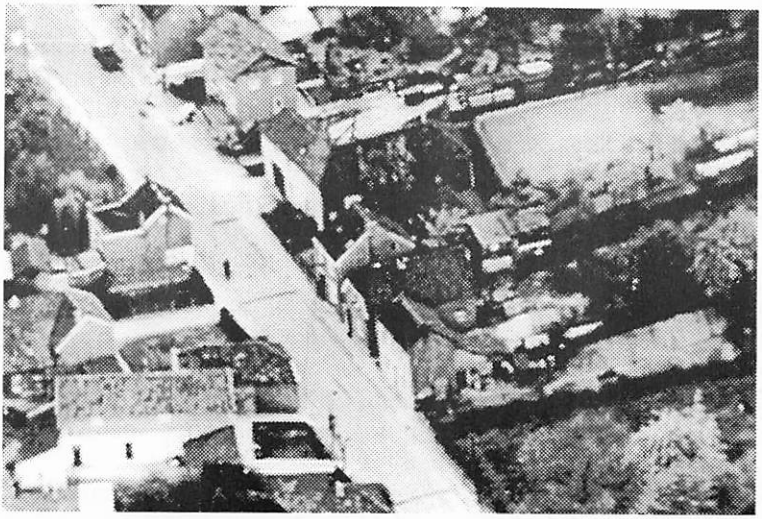

Luchtfoto 1974 van de Groenstraat-Oost.
Rechtsonder de huizen Peters (afgebroken), Lutgens, Daemen en Schuncken (afgebroken).

Toen zijn we verhuisd naar het huis Jakobs. Mam, Sjeng en Pierre waren weer zoo ver opgeknapt en iedereen kon weer werken. Pap die timmerde thuis en is ook bij putman in de timmerwerkplaats geweest. Naderhand is hij op de Mijn Julia gaan werken ook in de timmerwerkplaats. Toen de distributie was afgelopen is Hub bij Vleysheijer in de Klompstraat in Heerlen gaan werken. Die hadden een wijnhandel en leerlooierij. Sjeng ging al vroeg in de Mijn werken bij de Laura. Pap heeft voor hij naar de Julia ging werken ook nog op de ringoven gewerkt waar ze bouwstenen maakte, hij voor het timmerwerk. Pierre heeft daar ook nog een tijdje gewerkt, maar dat was toch te zwaar voor hem, want die was niet zoo erg sterk ook door die ziekte. Pap heeft voordat hij naar de Julia ging het Lauradorp mee opgebouwd. Pap en een oom uit Duitsland hebben daar de dakbinden gemaakt, waar de pannen op kwamen te liggen. Dan moest ik altijd het eten brengen, dat moest altijd, dat was altijd tussen de middag en dat moest altijd vlug gaan want ik moest ook weer naar school. Alleen

woensdag dan had ik meer tijd. Toen pap op de ringoven werkte moest ik ook het eten brengen met nog meer kinderen in de buurt. En als pap dan wat over liet en dat deed hij altijd, want hij wist dat ik dat zoo lekker vond, dan gingen we met zijn allen aan de kant van de weg zitten, die andere vaders hadden ook wel wat overgelaten, dan gingen wij dat opeten en dat smaakte zoo lekker net zoo lekker als een kermismaaltijd. Dat heb ik nooit vergeten. Een keer ging ik ook het eten brengen en zag Pierre nergens. Ik zei tegen pap:"waar is Pierre". Pap zei,"ga maar eens achter de oven kijken" en daar lag Pierre helemaal uitgeput van dat zware werk. En pap heeft daarna niet meer willen hebben dat hij daar werkte.
Pierre is toen maar voor kapper gaan leren bij Heidendael in Waubach. Ik ging weer naar school. En mam deed weer het hele huiswerk. Dat huis van Jacobs was veel groter als dat vorige huis, met een grote tuin. Wij hadden twee slaapkamers, een voor mam en pap en voor mij, die was wel door een gordijn gescheiden. En nog een voor de jongens en nog een kleine ruimte bij de trap waar een paar kisten konden staan waar mam van alles in bewaarde.
Dan hadden wij beneden de goeie-kamer, daar stonden wat mooie meubels in en daar mochten wij alleen met kermis in of als er een feest was bijvoorbeeld mijn plechtige communie. En met de eerste vrijdag van de maand dan moesten we voor het H.Hart van Jezus bidden, want dat had een ereplaats in de kamer. En verder werden daar de zondagse kleren klaar gehangen, dat gebeurde zaterdagsavonds en zondagsmorgens werd zich daar aangekleed.
En 's avonds werden die weer netjes op de stoelen opgehangen. 's Maandags deed die mam die weer uitborstelen, broeken persen en schoenen poetsen en dan ging alles weer naar boven. Een klerenkast hadden we niet, wel een plank met haakjes ingedraaid en voor ze te beschermen tegen stof hingen daar witte gordijnen voor.
Dan hadden we nog de keuken en de stal. Daar stond de werkbank van pap in. Daar was een varkensstal, daarboven een kippenren met 2 of 3 kippen. Dan stond er een bankje met de weschpan, een zeepbakje en een handdoek, dat was de badkamer. In de winter werd de weschpan in de keuken gezet. Anders was er kans dat ijs op het water stond. In de keuken stond een kastje met daar boven een rekje met de potten. Daar naast stond de putbaar met water voor te drinken, aan de andere muur stond een potbank. Die was voor de kookpannen en emmers met water

voor te koken. Wij moesten altijd het water aan de put halen.
Maar dat was nu niet meer zoo ver. Wij hoefden maar de straat over, ook niet meer bij der gekke Joep in de wei. De pomp stond nu aan de straat. Je moest wel 's avonds de emmers al klaar zetten aan de pomp, die was afgesloten en 's morgens kwam iemand, ik denk van de gemeente, die openmaken. Want het is al gebeurd dat vrouwen slaags raakten, omdat de een zijn ander emmer vooraan zette zodat ze het eerst aan de beurt was. Toen ze in Rimburg, dicht bij het Kasteel, een bron aanboorden was alle leed geleden. Toen kregen wij een kraan in de keuken met een bak eronder, dat was een hele verbetering. En het dragen van zware emmers en herrie was ook afgelopen. Want toen hadden wij waterleiding.

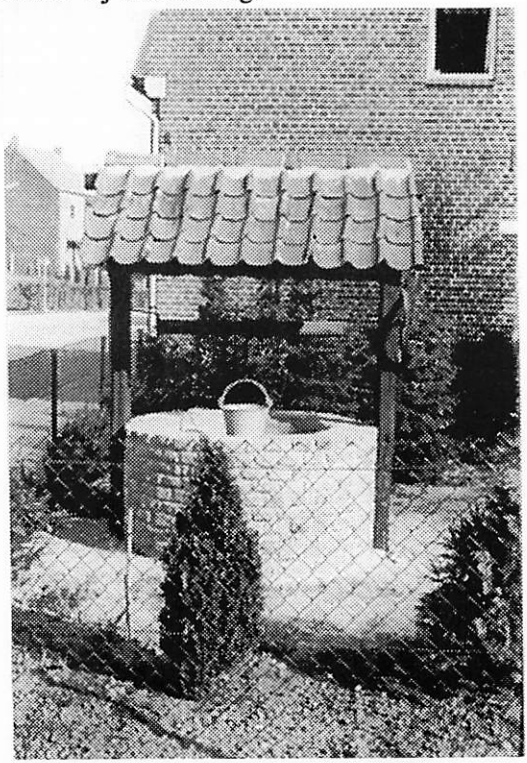

Puthuisje in de tuin van de fam.Lemmens- Simons op de plaats van de oude put.

Boven de pottebank hing het lepelbleek met soep- en sauslepel en de schuimlepel. Daar aan het rek was nog een bakje voor lucifers en andere rommel in te doen. Naast de pottebank stond in de zomer het fornuis, in de winter de stoof, daar vertel ik straks meer van. Daarnaast stond de leunstoel voor pap, onder het raam een bank, ervoor een grote tafel, naast de bank nog een stoel, dan de deur, dan aan de muur nog 3 stoelen en de deur. Daar was de trap waar je naar boven ging. Nu moet ik eerst vertellen anders vergeet ik dat, als de keukendeur openging kon je niet zien wie daar achter op die stoel zat.

Op zekere dag ik zat op de stoel en Sjeng ernaast op de bank en mam aan tafel. Toen werd er geklopt en mam zei,"binnen", toen kwam Logister binnen. Die verkocht kammen, schoenpoets, schoenriemen en zoo van alles. Die man liep mank en wij zeiden scheve wikkes tegen hem, maar dat wist mam niet, die dacht dat is de echte naam. "Vrouw Daemen hebt u wat noodig vandaag", en mam zei:"Nee wikkes". "Helemaal niets vrouw Daemen", en mam, "nee wikkes". En Sjeng en ik wij schudden eens met ons hoofd om mam een teken te geven dat ze niet wikkes zou zeggen. Maar mam werd kwaad en zei "apen bemoeien jullie zich nergens mee" en zei "als ik niets noodig heb, heb ik niets noodig". "Nee wikkes ik heb niets noodig". Toen die man weg was kregen wij ze nog eens op onze kop. Mam die was kwaad, want vroeger mocht je maar zoo niet met je hoofd schudden of tegen mopperen, dat hoorde niet voor kinderen. Maar toen wij zeiden: "Mam dat is een scheldwoord voor die man", was ze kwaad, omdat wij dat niet eerder hadden gezegd. Maar dat durfden wij ook weer niet. Mam kon niet hebben als over andere mensen werd gekletst, zij deed dat ook niet. Die wikkes kwam gewoon weer bij ons langs. hij heeft dat mam niet kwalijk genomen. Zoo dat was der wikkes.

Dan hadden we ook nog een spin, dat was een ruimte onder de trap als je naar boven ging. Dat was tevens kelder. Daar waren rekken aan de muur waar mam wat potjes met appelmoes en peren en pruimen bewaarde. Dat was dan de inmaak. Dat waren niet van de glazen die ze naderhand hadden. Dit waren potjes met een glazen schroefdeksel. Die werden eerst in sodawater gespoeld, dan met schoon water nagespoeld en op de kop gezet om uit te lekken. Dan werd een lucifer aangestoken en die in het glas laten opbranden. Dan werd de appelmoes en ander fruit in de potten gedaan en dan celasier(gelatine) om schimmel tegen

te gaan. Dan de deksel erop geschroefd. En zoo deden ze vroeger inwekken. Dan hadden wij nog 2 baren stenen potten, een voor zuurkool en een voor snipperbonen. In september begon de inmaak, dan moesten wij allemaal meehelpen want dat kon mam niet allemaal alleen. De groente hadden we allemaal in de tuin en ook het fruit. Die potten moesten eerst goed schoongemaakt worden, dan werd de witte kool gesneden en die kwam dan laag na laag in de baar. Het eerst kool, dan zout, goed aangestampt, dan weer kool, tot dat de pot vol was. Dan kwam daar een plankje op, daar een zware steen en een doek overheen. Datzelfde gebeurde met de snipperbonen. Als die een tijd hadden gestaan dan konden die zoo lekker stinken, net kattepoep. De bonen moesten het eerst gesnipperd worden. Dat gebeurde als volgt: met vieren zaten we dan om een mand met ieder een schone handdoek op schoot, die hing dan tot in de mand. Die boon hield je dan tegen je wijsvinger aan en dan met een scherp mesje gesnipperd. Je moest alleen oppassen dat je niet in de vingers sneed, dat gebeurde ook wel eens. Wij vonden dat niet zoo leuk en mopperden ook wel, maar daar trok mam zich niets van aan. Ik ging liever spelen. Mijn broers waren ouder als ik, die gingen ook liever naar hun vriendje. Maar mam zei,"eerst meehelpen en dan kunnen jullie gaan". Dan werden die potten in de spin gezet. Dat was dan voor de winter.
In die spin stond ook nog een grote ketel waar het brood in werd gedaan voor alledaags gebruik. Mam bakte alles zelf. Een dag in de week bakte mam 3 of 4 zwartbrood en ook zooveel witte brood. In de winter kwam de moelj(houten trog) in de keuken te staan. Alleen als mam moest bakken, anders stond die in de stal. Daar werd dan ook de voorraad brood in bewaard. 's Avonds maakte mam het deeg klaar voor zwart brood. Dat was roggemeel en zuurdezem en water. Dan werd dat goed doorkneed en bleef dan de hele nacht staan. Dat was zwaar werk voor mam. 's Anderendaags werd nog eens goed doorkneed en ging het naar de bakker. De boeren hadden allemaal een eigen bakus, maar wij moesten daarmee naar de bakker. Dan ging mam witbrood maken. Daar kwam witte bloem, gist en melk en een beetje olie door. Daar bleef de wik zacht van, zei mam. Dan maakte ze broden, voor die mooi rond te krijgen, dat was ook nog kunst. Die broden kwamen op een plank te liggen en met twee man naar de bakker gebracht, want dat was een zwaar karwei. Van te voren moest je afspreken hoe laat je het brood kon brengen. Het zwartbrood moest langer in de oven als het witte brood, maar betaalde je ook meer voor. Voor vlaaije betaalde je wat

minder, die hoefden maar een kwartier in de oven. Met de kermis kon je wel een paar keer gaan met die plank, want dan werden veel vlaaijen gebakken. Gewone appelvlaa leuderkes; linzetaart, dan kwam de echte taart, die mocht ik dan van mam kloppen. Alles met de hand en met een houten lepel. Daar kreeg je wel pijn in de arm van, maar als troost mocht ik de pan uitlikken. Maar van te voren als mam niets zag had ik toch al eens geproefd hoe lekker of die was.

Met kermis mochten we dan in de kamer, daar werd dan gegeten. Warm eten daar maakte mam dan een heel feest van. En als toetje kregen wij vanillepudding met grenadine, dat was ook zo leuk die gele pudding en die rooie saus daar over heen. Maar dat was ook alleen maar met kermis of een ander feest. Een gewone zondag gaf het dat niet.
Aan het huis waren 5 grote ramen. Boven 3 en beneden 2, een in de kamer en een in de keuken. De voordeur was in het midden. En voor die ramen hingen witte lange gordijnen. Van buiten stond dat heel deftig. Door de week hingen in de keuken korte gordijntjes, die lange gordijn werd zaterdags opgehangen als de keuken schoon was. Vrijdags werden de slaapkamers en de kamer gedaan. 's Zaterdags was dan de keuken aan de beurt. Want in de winter moest de stoof gepotlood worden, dat was een vies werkje. Toen ik nog op school was hoefde ik niet mee te helpen. Mam deed dat nog alleen naderhand moest ik wel meehelpen. Als wij vrijdags vroeg naar bed gingen dan was de stoof nog warm, en dan ging het potloden veel beter en vlugger, maar als mam dat zaterdagsmorgen moest doen dan was de keuken koud en de stoof die was van ijzer en ook koud. Eerst werd alles ingesmeerd met potlood, een soort schoensmeer. De stoof, de raam, hier kwam de stoof op te staan, en een trom en een zware deksel van de stoof. Als alles goed ingesmeerd was dan begon het werk pas goed. Dan moest alles met een borstel goed uitgeborsteld worden tot dat het allemaal goed blank was, want dat was dan de trots van mijn moeder. Dat stofte wel een beetje, vandaar dat de keuken zaterdags werd gepoetst. Mam stond altijd vroeg op en als wij dan beneden kwamen was de boel opgeruimd en de stoof die brandde dan en het was dan ook al lekker warm. En mam had dan ook al de koffie klaar dat wij maar zoo hoefden aan te vallen. De stoof was een heerlijk ding, daar kon je zoo lekker om heen zitten met de voeten op de raam heerlijk. Dan was er nog een trom daar stond altijd

een waterketel op. Zoo had je altijd warm water en je kon ook het eten warm houden voor de laatkomers. Als de stoof tot middag had gebrand en het eten klaar was, dan werd nog een kom voor afwaswater gewarmd. Dat gebeurde allemaal op de stoof. Als een vrouw het water liet koken en niet direct afwaste, dat was geen goede huisvrouw. Als dat dan allemaal gebeurd was dan werd de stoof weer opnieuw opgestookt. Zoo noemden ze dat, dan werd die helemaal vol gegooid met schlam en bovenop kwam kluite drek. De kluiten werden gemaakt van uitgezeefde as uit de asla en kolengruis, dan leem en een emmer zeepsop en zaagsel. Dat werd dan om en om geschept, dan moesten we klompen aan en dan werd dat gekneed, net als het brood. Niet met de handen, maar met de voeten. Als wij dan thuiskwamen van school of de jongens en pap van het werk dan was het heerlijk warm in de keuken. Dat was ook de enige plek waar gestookt werd, voor de rest was het ook overal koud.

Als Sjeng van de Mijn kwam en had gegeten dan pakte hij een kussen en ging op de grond liggen langs de stoof en sliep daar een paar uur, want hij moest altijd vroeg opstaan, zowat om vier uur. Als we allemaal bij elkaar waren en voordat het licht aanging werd de rozekrans gebeden. Mam die bad dan voor, wij moesten op de knieën gaan zitten, ook pap, voor een stoel. Mam mocht op de stoel blijven zitten die was al een beetje oud. Dan werd de rozekrans gebeden. De litanie en de nodige schietgebedjes. Een schietgebedje werd in het Duits gebeden en een regel kon ik nooit onthouden. En als het dan zoover was dan ging ik altijd wat water drinken. Dat is mam nooit opgevallen, want anders zwaaide er wat. Pap die duurde het wat lang, die speelde wat met de kat. Mam deed net of ze dat niet zag. Pap was niet zoo vroom, die geloofde het wel. Hij gaf dan ook niet zo'n goed voorbeeld aan ons.

Een kat en een hond die hadden wij ook. Ze zeggen wel eens die verstaan zich als kat en hond, maar dat was niet zo bij die van ons. Die sliepen samen en aten uit een bak, die speelden samen en daar hadden wij veel plezier aan. De hond Terrie kreeg 3 of 4 jongen, dat weet ik niet meer. Een hielden wij voor ons, die ander hebben we weggegeven. Die van ons heette Mop, die staat ook nog op de foto met mam en Pierre en ik met de kat op de arm. Een keer per jaar kwam een fotograaf langs de deur. Ik moest naar school, maar ik wilde ook graag

op de foto. Kwam daardoor te laat op school en moest prompt honderd regels straf schrijven. 'Ik mag niet te laat op school komen'. Maar wat zou dat, ik stond op de foto.
Op school heb ik toneel gespeeld, dat stuk heette 'de blinde Otielieje'. Ook heb ik het herdersschopje aan pastoor Oberje mogen geven toen die in Waubach kwam. Ik weet niet waarom ik dat altijd moest doen als het een of ander moest gebeuren. Misschien omdat ik de kleinste was, want zo'n lieverdje was ik nou ook weer niet, als er kattekwaad werd uitgehaald was ik er toch maar altijd bij.

Toen ik de plechtige communie deed, dat was een groot feest. Als enig meisje tussen 3 broers en die zorgden er wel voor dat ik kreeg wat ik graag wou hebben. Zoo kreeg ik 3 jurken en 2 paar schoenen. Voor de eerste dag hadden wij allemaal zwarte jurken aan. Alleen die van kleermaker Cremers die hadden creme met zwarte ringen, die waren ook wat meer dachten ze. Op die zwarte jurk werd een breed wit lint van 15 tot 20 centimeter achter met een groote strik gebonden, een kransje op het hoofd, lange zwarte kousen en zwarte hoge schoenen. Op die jurk was ook nog een mooi kanten zakdoekje, dat was om de kaars vast te houden. Wij gingen van de pastorie met brandende kaars naar de kerk. Die dag mochten wij in de grote banken zitten. Anders altijd op die kleine kniebankjes, niets voor je, niets in de rug en dan gebeurde het wel vaker dat van achter een duwde en allemaal vielen we naar voren. Dan werden er klappen uitgedeeld van de juffrouw of zuster. Wie de schuld had daar werd niet naar gevraagd. Allemaal waren wij de dupe. Met die grote dag mochten wij in de grote banken. Zo'n mis duurde wel twee uur. Je moest nuchter blijven van 's avonds 12 uur en dan gebeurde het ook wel dat een jongen of een meisje flauw viel van de honger. Als de mis uit was gingen we in optocht naar de pastorie, daar kregen we dan van de pastoor een prentje en konden dan naar huis. Als je thuis kwam dat was zoo tegen 10 uur dan kreeg je voor de ergste honger een boterham. Om 12 uur werd dan warm gegeten. Mam kookte heel lekker, dan kregen we ook pudding met grenadiensaus, want dat gaf het niet elke zondag. Dan moesten we naar de vesper. Om 4 uur kwam de peter en meter en andere familie. Dan was er vla en taart. Dan kreeg je van de peter en meter een prentje of als die het een beetje goed kon een gulden, maar dat was dan wel het meeste. Om 8 uur was dan avondbrood, met gekookte ham en schink, die hadden we van onszelf, omdat we ook nog een varken hadden geslacht. Dat was

dan even smullen. Grote cadootjes kreeg je niet, alleen een Mariabeeldje of een prentje voor aan de muur te hangen. Die waren van gips en als die vielen waren ze aan gruzelementen, maar we waren er toch blij mee. Van tante Liezebet kreeg ik een kerkboekje, een hele mooie met een knooken omslag. Van een andere tante kreeg ik een zilveren rozenkrans.
Voor de tweede dag had ik een groen geruiten jurk en zwarte lakschoenen, die vond ik mooier als die hooge. Mam wou die schoenen niet kopen die kosten 2 gulden en 50 cent, maar mijn broers zeiden, "koop dat kind die schoenen, wij hebben maar een zusje". En toen was mam al gauw omgekocht. Van de buurvrouw Lutgens kreeg ik een hoedje en een buideltje tasje.

Nu moet ik nog vertellen hoe ik aan die 3 jurkjes kwam. Ik ging met mam naar Rimburg dat was vlak bij de Duitse grens, daar was een huis Peusens, die hadden café en winkel en de grens liep midden door het huis. De winkel op Duits gebied en het café op Nederlands gebied, daar werd ook veel gesmokkeld. Van te voren had mam met een juffrouw Maal, dat was haar naam, afgesproken dat we om 3 uur in het café waren en dan kwam die juffrouw van de winkel naar het café en daar werd dan van alles verhandeld. En omdat die ook nog een rood geruit jurkje had en mam in een goede bui was kreeg ik die groene en de rode. Ik was de koning te rijk, want dat had ik niet verwacht.

De tweede communiedag heb ik van mam een flink pak rammel gekregen. Zonder mijn schuld. Ik ging naar de kerk met mijn vriendin en ging daarna met haar naar huis een kop soep eten. Dat deed ik wel vaker en dat wist mam ook wel, maar ze had nog gezegd dat ik op tijd thuis moest zijn om te eten, want het 's middags kregen we nog de buren op bezoek. Toen ik bij mijn vriendin thuis kwam stonden die klaar om te gaan wandelen naar Strijdhagen, dat is bij Schaesberg en zeiden "ga je mee". Ik zei, " dan moet ik eerst thuis gaan vragen of dat mag, anders dan weet mam niet waar ik zoo lang blijf". "Och", zei de moeder van mijn vriendin, "ik zal wel iemand sturen naar je moeder". Dan ging ik maar mee en we gingen, de vader van mijn vriendin nog een broer en een zusje. Dat was heel leuk, maar toen ik thuis kwam was het niet meer leuk. Ik was nog niet binnen of er vielen al klappen en ik wist niet waarom. Mam die was zoo kwaad, omdat ik niet op tijd thuis was. Ze geloofde me niet, had die broer van mijn vriendin toch niets

thuis gezegd. Toen ik alles verteld had was mam toch een beetje bedaard, maar heeft toch nog een hele tijd gemopperd, niet op mij maar op die van Dautzenberg. Ik kon dat wel begrijpen, want mam die had in angst gezeten. Nou dat pak rammel is me wel nog lang bij gebleven en dan op zo'n dag.

De broers van mij hebben me altijd de hand boven het hoofd gehouden, de een wat meer als de andere en die trokken ook altijd partij voor me dus ik kon al eens een potje breken.

Dan kwam nog het Vormsel, dan moesten we dezelfde kleren aantrekken als met de eerste dag van de communie. Dan moesten we in de kerk van Waubach bij elkaar komen en gingen dan biddend naar Nieuwenhagen naar de kerk. Daar kregen we dan het Vormsel toegediend en gingen dan weer biddend terug. Ik was toen 10 jaar en het einde van de schooltijd kwam toen heel vlug. Met Pasen gingen we naar school. En in juni werd ik 11 jaar, mijn broer Hub en ik zijn allebei met nog geen 6 jaar in de school gekomen. Toen ben ik nog een jaar naar de huishoudschool gegaan. Ik was toen 12 jaar en toen begon voor mij de ernst van het leven. Dat was nog heel jong, maar dat was zoo in die tijd.

Voorheen heb ik geschreven dat pap op de Mijn Julia werkte, maar die heeft het eerst nog op de ringoven steenfabriek gewerkt. Mijn broer Pierre heeft daar ook gewerkt, maar dat was toch te zwaar voor hem. Toen hij vliegende jicht kreeg was dat afgelopen. Hij heeft toen 6 weken in bed gelegen en had veel pijn. Dokter Willems van Eygelshoven die kwam en zei "jullie moeten bruine zand uit de kieskoel halen". Die was tussen de gele zand, die werd in een ijzeren ketel gedaan en op het vuur gezet en goed heet gemaakt en dan in linnen zakjes gedaan en dichtgebonden. En dan op die plekken gelegd waar Pierre die pijn had. En als de zand afgekoeld was werd die weer opnieuw warm gemaakt. Dat ging zoo door tot Pierre helemaal beter was.

Pap werkte nog op de steenfabriek. Dan ging ik met nog een paar kinderen warm eten brengen in het mietje aan een kant was dat voor soep en de andere kant was voor stampot of wat mam gekookt had. Wij

hoefden niet zoo ver te lopen en het eten was dan ook nog lekker warm. Als pap gegeten had en er was nog wat over, maar pap liet altijd wat over, ook als hij nog honger had. Maar dat deed hij dan voor mij, hij wist dat ik dat zoo lekker vond. Dan gingen we met z'n allen, want die andere vaders hadden ook wat overgelaten, langs de weg zitten en aten dat dan op, dat was heerlijk. Voordat pap naar de mijn Julia ging werken heeft hij het eerst nog het Lauradorp mee opgebouwd. Omdat hij timmerman was heeft hij die houten kappen waar de pannen op kwamen te liggen gemaakt. Dat werk had hij aangenomen, maar omdat hij dat niet alleen afkon haalde hij een neef van ons uit Duitsland. Van Lambrook die was de hele week bij ons sliep en at bij ons. Zaterdags ging hij dan weer terug. Daar moest ik ook het eten naar toe brengen, maar daar bleef niet veel van over. Dat was voor pap en Leonard, maar dat was ook niet zoo leuk om in je eentje langs de weg te zitten.

Pierre was weer opgeknapt toen werd Hub ziek en kreeg pleurites. Toen moest een bed naar beneden gehaald. Dat was ook beneden toen Pierrre ziek was. Mam moest Hub om de twee uur verzorgen. Dat ging als volgt. Hub had nat pleurites en moest om de twee uur een natte omslag krijgen. Dan legde mam en stuk prietniets, een soort gummi, dat het bed niet nat werd, daarop een stuk wollen deken, dan kreeg Hub een natte handdoek in de rug en ribben. Daarover kwam dan die wollen deken en de prietniets en moest Hub zoo twee uur blijven liggen. En dan weer opnieuw. Mam had daar veel werk mee dus moest ik al flink mee aanpakken. Verwend ben ik nooit geweest. De ziekte van Hub heeft een paar maanden geduurd en toen hij weer aan het werk ging, hij was toen in Heerlen bij Vleeschhouwers en moest te voet naar de trein in Eygelshoven, dan moest mam het 's morgens en 's avonds de rug met koud water af wassen. Een paar jaar later het was op een zondagmorgen Hub was zich de haren aan het kammen, opeens een schreeuw en Hub viel op de grond. Mam en ik, wij waren thuis. Wij waren erg geschrokken. De dokter kwam die was pas in de Groenstraat en heette Harbers. Hub was een van de eerste zieken van hem, die onderzocht hem en zei " je moet direct naar het ziekenhuis, want je hart is verschoven". En dat moest met rust weer op de plaats komen. Wij vonden dat wel gek, maar hij heeft toch 6 weken in het ziekenhuis gelegen. Zoo dat is genoeg van die narigheid en begin aan een ander kapittel over de buren.

De beste buren waren die van Lutgens, die hadden toen 3 jongens, naderhand is daar nog een jongen bijgekomen. Daar ging ik veel naar toe om wat te helpen; op de kinderen passen en een beetje licht huiswerk. Van vrouw Lutgens mocht ik dan schoenen met hoge hakken aantrekken, die waren me wel te groot, maar dat vond ik prachtig. Lutgens was in die tijd bij de gemeenteraad en opzichter op de mijn, daarom moesten de jongens altijd tot in de puntjes zijn. Mooie hempjes en de kraag moest altijd over de jas gedragen worden. Die kraag noemden ze een schillerkraag. Voor de was kwam vrouw Arets. Op een keer had die een blaar in de hand en had die open gestoken en kreeg daardoor een ontsteking en kon niet meer bij vrouw Lutgens komen wassen. Toen moest ik in het gareel. Bij ons deed ik de was op het wasbord en had mijn hele vingers kapot. Bij vrouw Arets die had een wasmachine. Vrouw Lutgens had ook een wasmachine.
Zondags als ik uit de kerk kwam ging ik bij vrouw Arets de was uit de sodawater doen en insmeren met groene zeep. En 's middags dan zette Arets de wasketel op het vuur, dan kon de was goed trekken. Maandagsmorgen ging ik dan de was verder doen. Vrouw Arets die deed met de linkerhand de wasmachine slaan. Dat was toen nog alles met de hand, de rest moest ik dan doen. In de winter werd dat allemaal in de keuken gedaan. Dan deed ik de keuken nog poetsen en was dan klaar als Arets van de mijn kwam, want die gromde nog al eens. Daar kreeg je dan 1 gulden voor, dat was zoo in die tijd. Dinsdags ging ik bij vrouw Lutgens de was doen, maar dat deden we samen. Dat heb ik 12 weken gedaan, ik was toen 12 jaar. Ik ging toen nog meer naar Lutgens want daar waren intussen nog 2 kinderen bij gekomen. Er was nog meer werk maar dat deed ik graag. Ook deed ik boodschappen, als ik maar de schoenen aan mocht met de hoge hakken. Toen de jongens groter werden moesten die ook mee aanpakken, zoals ramen wassen en ander poetswerk.
Ik moest toen meer thuis helpen , want mam kon toen niet zoo goed meer. Ze had vaak hoofdpijn, later ben ik daar achter gekomen dat ze toen met de overgangsjaren begonnen was. Daar werd vroeger toch niet over gesproken. Ook niet dat je ongesteld kon worden. Van mam heb ik ook nooit wat van gemerkt of gezien. Ik weet nog dat ik op een zondag morgen wakker werd en dat ik bloed in mijn broek had , ik was toen 11 jaar en ik wist me geen raad. Ik voelde me zoo raar, maar toch te bang om wat te zeggen. Tot na de vesper en de jongens de deur uitwaren heb ik alle moed bij elkaar gepakt en het aan mam gezegd.

Het enige wat mam zei was "och, dat krijgen alle meisjes" en dat ik nu moest oppassen voor jongens, waarom zei ze niet, en dat was dan de hele voorlichting. Wel moest ik het maandverband goed weg doen, dat mochten de jongens niet zien. Van mam heb ik ook nooit wat gezien, daar werd altijd zoo geheimzinnig over gedaan.
Als mam eens met een buurvrouw praatte waar ik bij was, dat ging dan altijd in het bargoens. Toen ik ouder werd begreep ik dat wel en konden ze me niet veel meer wijs maken. Dat bargoens was zo'n soort boeventaal. Naderhand heb ik daar veel plezier aan gehad. Als wij bargoens praatten en niemand ons verstond, dan konden we ze zoo fijn voor de gek houden.
Nöl en Sjeng Lutgens kwamen veel bij ons. Mam bakte 's avonds altijd aardappels en dan konden die twee smullen, want bij hun thuis aten ze die niet, die vonden ze niet lekker. Alleen als vrouw Daemen ze had gebakken. Maar vrouw Lutgens wou dat ook niet hebben dat mam altijd de aardappels moest doen en bracht dan stiekem een pan met aardappels naar ons. En die smulden en hadden niet in de gaten dat het hun eigen aardappels waren, want het kon toch niemand zoo lekker aardappels bakken als vrouw Daemen. Als we gegeten hadden dan ging Sjeng en Nöl ieder aan een kant van pap zitten, want die had voor die twee ieder een klein pijpje gemaakt en dan kregen ze een beetje tabak in en dan paften ze met pap mee. Die hadden daar zo'n lol aan, en mam die begon te schelden en vrouw Lutgens die mocht daar ook niets van weten. Maar pap had daar zo'n plezier aan en zei al "laat die kinderen toch". Maar dat was toch geen goede opvoeding.
Vroeger hadden wij de hele maand augustus vakantie. Wij kregen die tijd om niet om zoo als de rijken mensen op vakantie te gaan. Nee wij moesten naar het veld om te seumeren. Dat was aren lezen en met een hark stro bij elkaar harken, dat was dan voor onder het varken te strooien. Die aren die werden gedorst en de korrels gingen dan naar de molen, werden daar gemalen en dan werd daar dan brood van gebakken. Maar voordat we naar het veld gingen, we waren altijd met een hele troep, gingen we het eerst aan de appels bij boer Boymans. Maar als die dat in de gaten had dan kwam hij ons achterna, maar hij heeft ons nooit te pakken gekregen, want wij waren hem altijd te vlug af. Dat was nu onze vakantie, maar we hadden toch veel plezier en daar ging het toch maar om en konden zoo ook nog een steentje bijdragen voor het huishouden.
Morgens gingen wij eerst naar de kerk, want als je in de mis was

geweest kon je een pijltje in een groot hart van Jezus steken en als je dan de hele vakantie in de kerk was geweest kreeg je een mooi prentje. En wat deed men vroeger al niet om een prentje, nu zouden ze zich liever uitslapen en gelijk hadden ze. Als ik in deze tijd geleefd had was ik ook niet meer zoo gek.

Toen ik nog op school zat en Sinterklaas kwam, dat was altijd leuk. Pap die maakte ons midden in de nacht wakker. En dan stormden we de trap af. Veel kregen we niet een stuk speelgoed en de rest was altijd wat nuttigs, maar ook een bord met snoep. Dan namen wij de borden mee naar boven en gingen samen in een bed zitten met een deken over ons heen, anders was het veel te koud en dan begonnen we te smullen. Sjeng had altijd het beste van zijn bord op en dan wou hij bij ons komen snoepen, maar dat wilden wij niet en dan was hij kwaad. Zoo was het ook met Kerstmis of met Nieuwjaar. Want vroeger moest je op school een brief schrijven en die moest je dan met Nieuwjaar voorlezen en daarin beloofde je dan dat je braaf was en goed zou leren. Sjeng deed dat ook en pap zei dan "dat zal me eens benieuwen" en dan werd Sjeng kwaad, gooide de brief in een hoek en hij zei dan de hele dag geen woord meer. De laatste keer dat we de borden hebben klaargezet met Sinterklaas dat weet ik nog zoo goed. Wij stonden op de trap, ik onderaan, dan Pierre, dan Sjeng en dan Hub. En mam die was aan het draven van de kamer naar de keuken en die had niet in de gaten dat wij al alles wisten wat we kregen. Mam die dacht nog altijd dat ik nog heilig geloofde in Sinterklaas en daarom moesten de jongens meedoen, maar ik wist allang dat Sinterklaas niet bestond, maar ik liet mam maar in de waan. Mam die was alles mooi op de borden aan het leggen, opeens had ze ons in de gaten en ze werd zoo kwaad en dat was het einde van Sinterklaas, daarna hebben we nooit meer wat gekregen.

Met Paschen kregen wij ook een chocolade ei met een strik eraan, die werd dan in de kast met de glazen deuren opgehangen, maar die bleven niet lang hangen. Sjeng had het weer het eerst opgegeten en Hub en ik ook, maar Pierre die kon altijd alles goed bewaren. En dat ei hing dan ook nog eenzaam in de kast. Op een dag zei Sjeng "dat moeten wij maar opeten, want Pierre lust dat toch niet". De helft hebben wij opgegeten en met de goede kant naar voren weer in de kast gehangen. Een tijd later zei Pierre "ik ga maar eens dat ei opeten" en toen hij in de

kamer ging en zag dat daar nog maar de helft was, werd hij zoo kwaad gooide de rest in alle stukken en zei "vreeten jullie dat ook nog maar op".

Pierre kon goed bewaren, hij had ook altijd geld. Een keer kwam een man langs de deur met stof en die had ook een mooie bedsprei. Mam vond die mooi maar had geen geld om die te kopen. Pierre zag dat en hij heeft toen die sprei voor mam gekocht. Ook Hub en Sjeng leenden zich wel eens geld bij Pierre, bijvoorbeeld met de kermis. De derde dag dan hadden ze niets meer en van mam hadden ze hun kermisgeld al opgemaakt en dan gingen ze naar de bankier, zoo noemden ze hem, maar ik geloof dat hij nooit iets terug heeft gekregen.

Toen ik ouder werd moest ik al meer bij de boer gaan helpen aardappels poten. En in september werden die gerooid en dan moesten we de aardappels achter de machine oprapen. Dan ging je het morgens om 7 uur was je bij de boer, dan stond de koffie klaar en werd het eerst flink gegeten en dan ging je in de boerenkar naar het veld. Om half 10 kwam de dochter van de boer met koffie en boterhammen, dan had je een kwartier rust. Dan ging dat weer verder tot 12 uur en dan kwam de meid met het middageten, dan had je een half uur tijd om te eten. Wij kregen dan stampot met spek, dikwijls was dat spek zoo vet, dan stopten we het in de voor. Het is ook al gebeurd als de boer het veld ging eggen dat het spek weer boven kwam en dan moesten we dat verdonkeremanen. Om 3 uur kwam de meid weer met koffie en appel-vlaai, dan hadden we weer een kwartier rust, maar dan begon je rug ook al een beetje pijn te doen. Om 7 uur waren we dan weer bij de boer en stonden de aardappels al te dampen op tafel, met uiensaus daarna kreeg je nog een bord pap. Het eten was erg goed, dat moest ook wel, want het was zwaar werk en zeker als je nog zoo jong bent. Dan betaalde de boerin iedereen uit. Dat was dan een gulden voor de hele dag, dat was toen toch veel geld. Maar je rug voelde je wel. 's Anderen daags kon je bijna niet meer recht komen van de pijn.

Als het geregend had dan gingen wij ook naar het veld, dan waren die aardappels die nog waren liggen gebleven mooi schoon geregend en dan konden we die aardappels oprapen van de boer. Die waren dan voor ons thuis, soms waren dat heel veel en dan moest een naar huis gaan

om hulp te halen. Dan kwam mam of een van de broers met de bolderwagen. Zoo heb ik toch veel aardappels geraapt, dan hoefde mam die niet allemaal te kopen.

Een keer is mam nog mee geweest. 's Nachts had het flink geregend en ik wist waar veel aardappels lagen. Wij gingen al vroeg op weg, we moesten nog een heel stuk lopen. Ik weet nog goed dat de maan nog aan de hemel stond. In tijd van niks hadden we twee zakken vol. Mam bleef toen in het veld zitten en ik ging de bolderwagen halen. Toen we thuis kwamen was pap kwaad, want die wou niet hebben dat mam meeging, omdat die 's morgens last had van een been. dat had ze als jong meisje gekregen, dan moest ze het 's morgens eerst een half uurtje lopen dan ging het weer, daarna is mam nooit meer mee gegaan.

Toen de watertoren gebouwd werd gingen we daar kooks rapen. Dat waren het eerst kolen geweest, waarvoor ze die kolen gebruikten dat weet ik niet. Op een dag bleef ik nog al lang weg en stuurde mam mijn broer Pierre na om mij op te halen. Daar was hij kwaad over omdat hij toen al naar de meisjes begon om te zien en daardoor zijn afspraak in de war kwam. Maar daar kende mam geen pardon voor. Die kooks gebruikte ze dan thuis om te stoken. Zoo deed ik van alles en dat deed ik graag, daar mopperde je niet over, dat deed je gewoon.
Ook ging ik paardenkeutels oprapen en koeievlatten, dat was dan mest voor in de tuin. Als een paard of koe wat liet vallen dan was een ware wedloop wie er het eerst bij was. 's Zondags werd alleen opgeraapt wat net voor de deur op straat lag. 's Maandags ging je dan ook al vroeg op stap om dan zoo veel mogelijk bij elkaar te rapen. En dat was goede mest voor in de tuin.
Wij hadden een grote tuin. Pap en de broers die spitten de tuin om en mam en ik deden dan de rest zoals rooien en poten en onkruid uittrekken. Zaterdags dan moesten de paadjes mooi geharkt worden. Daar zag je vanaf de straat niets van, maar toch moest dat gebeuren van mam. Achter de tuin was nog een graspleintje, daar werd de was gebleekt en ook opgehangen en daar mocht geen wasknijper op blijven steken voor de zondag. Dat hoorde allemaal niet. Op dat grasveld stond ook een perenboom, een pruimenboom en een appelboom. Op een dag had het zoo hard gestormd dat veel peren waren afgevallen en omdat wij die niet allemaal op konden eten heb ik ergens een weegschaal geleend en ben die langs de deuren gaan verkopen voor een dubbeltje per kilo. 2

peren dat was al een kilo, zoo dik waren die.
Bij vrouw Scholtes ging ik ook de was doen en zaterdagmiddag ging ik er poetsen. Voor de was kreeg ik een gulden en voor het poetsen 50 cent.
Bij tant Liezebet ging ik "dubbelbier" halen, dat kwam dan onder het varkensvoer, dat hadden de varkens graag. Een keer, het was nogal warm, ik kwam thuis en dacht die varkens hebben ook dorst en goot een hele kan in de trog en die begonnen daar aan te sloeberen. Opeens ging het van holder de bolder in de stal. Mam vroeg: "wat is met de varkens los?" Ik zeg: "die heb ik bier gegeven voor de dorst". Ik had niet in de gaten dat die daar van nog dronken konden worden.
Toen ik 14 of 15 jaar was begon ik ook al eens naar jongens te kijken. Een paar huizen verder als Scholtes daar woonde een vriend van mijn broer Pierre. Die heette ook Pierre. Daar had ik een oogje op en hij op mij. Die hadden een winkel en ze verkochten van alles. Ook hadden ze een bakkerij, daar heb ik al eerder over geschreven. Als ik daar in de winkel kwam, dan moest Piere me altijd bedienen en als ik veel moest dragen dan moest Pierre van zijn moeder mij meehelpen met het naar huis dragen en dan vroeg ze "Hebben jullie nog aardappelschillen of ander afval voor de varkens, dan kan Pierre dat mee brengen". Ik was toen alles bij hun, maar toen mijn broer Hub de zuster van Pierre wat voor de gek hield, deugde ik ook niet meer. Ik kwam nog wel op de winkel maar dat werd altijd een beetje minder en dan stookte ze Pierre op, hij mocht niet meer met mij omgaan. Toen waren we opeens niet meer goed genoeg voor hun want wij hadden niet zoveel "drek" (centen) als zij en moesten wij altijd stiekem bij elkaar komen. Dat was een hele sport. Een keer hebben ze een broer van Pierre achter ons aan gestuurd "t Neereske", die heeft toen een flink pak rammel van Pierre gehad, die kwam ons niet meer uit loeren. Mijn vriendin Troutje had ook een vriendje, Frans Steens. Wij gingen dan met ons vieren wandelen. Bij Winteraeken dachten ze dat Pierre met zijn vrienden weg was en hadden niets in de gaten; dat is zoo door gegaan tot we naar Schinveld verhuisden, maar daar kom ik nog op terug.
Toen ik 15 jaar was ging ik ook veel naar tante Liezebet, toen ik 12 jaar was ging ik ook maar dan met Mam naar tante Liezebet en dan hadden de nichtjes graag dat ik daar bleef slapen maar dan zei ik "dat durf ik niet, als er eens wat gebeurd met Mam dan ben ik niet thuis". Mam had ook een vriendin, daar gingen wij een keer naar toe en die vroegen of ik slapen bleef.

Huis Winteraeken 1920 . Winteraeken Pierre + 1945 (4e van links).
Zie voor de fam. Winteraeken Jaarboek 1995 blz. 95(red.)

Ik zei ja. Toen Mam en tante Liezebet weg gingen keek ik ze na en toen ze uit het gezicht waren heb ik het op een lopen gezet en kwam ze in de Groenstraat weer bij. Ik hoor Mam nog zeggen "dat wist ik wel dat die niet bleef slapen". Ik hield heel veel van Mam, ook van Pap en de andere maar van Mam toch het meest zeker omdat ik eenigs meisje was en de jongste.
Met 11 of 12 jaar deden we allerhand spelletjes met ballen en dan zongen wij "kaatze bal ik heb je al, met ene hand, met beide handen van je een twee drie" en dan moest je de bal hoog op gooien en rond draaien en hem weer opvangen. Dan deden we nog hoepelen en met een draaitol, touwtje springen of een hele lange touw, daar konden dan wel 5 kinderen in springen of we hadden twee touwen en daar moest je dan mee slaan dat ze niet in de war raakten dat was niet zoo makkelijk. Dan deden we ook nog voetballen, niet met een bal maar met een egel. Wij wisten niet dat die egele daar ook pijn van had. Ook speelden we met "vrenkele"(knikkers). Ook hadden we een spel dan moesten 8 of 10 man in een rij gaan staan en 5 meter verder stond een man, die ene riep dan "Herder laat je schaapje gaan.Ik durf niet.
Waarom niet.Om de boze wolf niet.De boze wolf zit gevangen.Tussen 2 ijzeren stangen. Ziet geen zon, ziet geen maan.Herder laat je schaapje gaan".
En de wolf moest dan proberen om een schaapje te vangen, als hij ze dan allemaal had gevangen begon het spel weer van voren af aan.
Dan hadden we ook nog "diabole". Dat waren twee stokjes met een touw. Op het touw moest je de diabole leggen en dan moest je met die stokjes heen en weer en op en neer werken dat de diabole goed in beweging kwam en dan hem hoog in de lucht gooien en dan weer opvangen; maar daar moest je wel lang op oefenen dat was niet zoo makkelijk.
Op een dag waren we weer aan het diabole, kwam vrouw Jongen langs die kan altijd zoo schelden. Daar zeiden ze dan ook "schatere Truut" tegen en dat schatere Truut zei "hebben jullie weer wat nieuws", en ik was niet op mijn mondje gevallen en zei "Ja schiete is get ouws", en dan begon Truut weer te schelden en zei "vregge aap, ik zal dat eens aan je moeder vertellen". "Je doet maar", zei ik dan.
Van die tijd ben ik altijd de vregge aap geweest, maar toen werd ze nog meer geplaagd.
Bij Wintraeken hadden ze een toonbank met een hoek en het Truut

kwam ook in de winkel en bleef dan altijd nog al lang kletsen met het Scheel Marie, dat was vrouw Winteraeken. En het Truut stond dan in die hoek van die toonbank en met de kont, en ze had een flinke kont, stond ze naar achteren. Op de toonbank stond van alles, kistjes met pruimen, abrikozen en rozijnen. Daar kon je zoo lekker aan snoepen want 't Scheel Marie die zag toch niets. Ook stonden daar twee scheppen met meel en ik kon de verleiding niet weerstaan en pakte een handvol meel en maakte op die dikke kont van 't Truut een kruis. Wie dat toen verteld heeft dat ik dat had gedaan, dat weet ik niet.
Als ik dan naar de winkel moest, ik had toch wel een beetje angst voor 't Truut, dan keek ik eerst aan de deur of het raam of de kust veilig was. Dat ging een hele tijd goed tot op een keer, ik keek weer door de deur en door het raam, zag niets en ging naar binnen. Ik zei "daag" en had meteen een draai om mijn oren. Stond dat Truut toch aan de andere kant van de winkel. Toen heb ik de plagerij maar opgegeven, maar dat was toch niet het einde want toen begonnen de jongens haar te plagen.
In die tijd waren de kapperszaken gesloten. Mijn broer Pierre en een neef, en wel Jacob, dat waren allemaal kappers; dan was er nog een "Lange" van der Rinkens. Die maakte dan de Groenstraat onveilig. Vaak was het Schatere Truut het mikpunt. Dan deden ze "ruitje tikken" en bij het Truut moest je door de poort naar binnen. Aan een kant woonde 't Truut, aan de andere kant vrouw Schunken. Dan maakten de jongens een draad aan de klink van de poort vast en gingen de straat over en gingen bij de "laam" vrouw Frins achter de regenton zitten en begonnen aan dat touw te trekken en dan konden ze zien dat het Truut naar buiten kwam, dan trokken ze het touw, dat was niet zoo dik, dan trokken ze dat over, dan deed Truut de poort open maar daar was natuurlijk niets te zien en dan begon Truut te schelden "is die Lange van der Rinkens weer daar bij".
Die avond hadden de jongens dat al een keer gedaan, maar ze wilden dat nog een keer doen. Een was al op weg om het touw weer vast te maken maar toen kwam vrouw Schunken de straat over en moest de jongen gauw terug gaan. Vrouw Schunken die deed novenen bidden voor zieke mensen en die kwam de straat over en wist van niets. Ze was aan het bidden weesgegroet enzevoorts en kwam al dichter bij de poort. Opeens ging de poort open en kreeg vrouw Schunken een emmer water over zich heen en die gaf een schreeuw. Toen was het Truut perpleks "mar vrouw Schunk ziet gier dat, ik dacht dat waren die lummels weer". Maar een week later begon het spelletjes weer opnieuw, dat was

veel te leuk voor de jongens alleen omdat 't Truut altijd zoo vreselijk kon schelden.
Bij de jongens was der Lange van der Rinkens en bij de meisjes altijd die aap van Daemen schuld. Wij hadden het altijd gedaan ook als we er niet bij waren geweest.
Naast het Truut woonde smid Boijmans. Dat was een ruige bink. Naast de smid was een ijzeren poort en als we met een paar kinderen bij elkaar waren en het donker was dan gooiden we stenen tegen die poort dat gaf een flink lawaai en dan moesten we het op een lopen zetten want die smid kwam ons achterna en als die je te pakken kreeg dan was het raak.
Dat heb ik zelf een keer mee gemaakt. Op een avond waren we weer met een stel meisjes bij elkaar, gooiden weer stenen tegen de poort aan. Ik geloof dat hij op de loer lag, want hij was zoo bij ons. Ik liep de verkeerde kant op en hij kreeg mij bij Rinkens te pakken. Ik dacht dat ik daar veilig was, maar dat merkte ik eerst toen ik die grote handen op mijn rug voelde. Ik dacht dat hij het aambeeld tussen had. Van die tijd af was de pret voorbij. Naast Lutjens woonden 2 families Nievelstein. Een was het "laam Marie" daar weet ik niet zo veel van te vertellen, die hebben er niet zoo lang gewoond. die andere Nievelstein dat was "der Piet" en "het Beb". die hadden 2 jongens en 2 meisjes. die handelden met groente. Die hadden ook een geit en als ik dan groenten moest halen; dat arme dier die zat in een klein hokje daar moest ze met de voorpooten tegen de deur staan want met vier poten op de grond daar was dat hokje te klein voor; deed ik gauw "der wirvel" van de deur en dan kon die geit los, dan liep die zoo hard als ze kon weg en was ze voor een paar uur weg en Beb zei dan "wie heeft nu dat dier weer los gelaten". Ik wist natuurlijk van niets en zei "die deur stond al open toen ik kwam" want Beb verdacht mij er toch niet van.
Een van de jongens was Wil en de andere was Jup.
Wil die ging naar Hollekamp in Heerlen om een hoed te kopen en de verkoopster had al verschillende maten laten passen en geen hoed paste omdat die Wil zo'n dikke kop had en toen zei die juffrouw "ik zal eens achter gaan kijken of ik daar nog wat heb" en ze kwam terug met een vijgenmand en zei "als die niet past dan kan ik u ook niet helpen".
Dat zijn van die leuke dingen waar niemand kwaad over werd. Wij hadden voor het huis een brede stoep en als dan in de zomer de hele dag de zon op had geschenen dan was 's avonds die stoep lekker warm en daar kwam de hele buurt als het werk gedaan was dan bij elkaar

zitten en dan werd verteld en gezongen en dan gebeurde het wel eens dat Jup in slaap viel en 's morgens als de zon weer op kwam lag Jup nog te slapen.
Tegen ons over woonde ook nog een Nievelstein en die hadden een meisje die kon niet goedlopen en die had een onderstel van een kinderwagen met daar een plank op. Daar kon ze zich zelf mee voort bewegen. Daar was ze heel handig in. Aan hun huis waren 5 trappen en als ze dan graag naar buiten wou dan roesjte ze op de bibs 3 trappen af, dan trok ze de wagen de trappen af en ging zonder hulp op dat ding zitten.
Wij namen haar ook mee naar school, maar niet altijd want ze was nog al vaak ziek. Als er een onweer kwam en de straten stonden vol water gingen wij haar halen, dan moest zij er bij zijn. Dan trokken wij haar tegen de stroom in en wij op blote voeten en als ze dan "der boam" goed nat had brachten wij haar naar huis en dan had ze daar zo'n plezier aan dat ze flink nat was, dat was niet erg dat vond ze zelf leuk.
Het Mooneze Driekske dat was ook zo'n figuur. Die haalde voor de mensen kolen op de mijn. Dat was een slimme. Die had altijd een lege zak bij zich en dan pakte hij uit iedere zak een stuk kool en deed dat in de leege zak. Zoodoende had hij kolen voor niets. Of hij die thuis afleverde of dat hij die in drupjes omzette dat weet ik niet.
t Driekske had ook een platte wagen daar reed hij dan het zondags mee als de mensen met de kinderen ook eens een uitstapje maakten.
Wij zijn ook eens een keer mee geweest, dat heet Mam en ik en tante Liezebet en mijn nichtjes Clara en Lieske en neef Hub. Op die wagen stonden 2 banken voor op te zitten en op een zondag morgen togen wij naar Schinveld. Dat was een hele reis. Wij mooi opgedoft. Wij meisjes hadden alle drie een matrozen pak aan, Claar en Lieske een blauwe en ik een rode. Dan hadden we nog een strooien hoed op. Dat was vroeger zoo. Je ging nergens naar toe tenminste niet op zondag of je had een hoed op. Om die hoed was een blauwfluwelen band. Dat hing een stuk op je rug en aan dat band was dan een toef kersen of margrieten en achter op de hoed ook. Dat was heel mooi.
Nou we waren maar wat deftig. Mam en tante Liezebet waren ook gehoed en ook mooie kleren aan. Dan hadden we nog een tas met boterhammen voor onderweg en limonade. Die bezorgde de tante want die had café. Tante bezorgde ook een klein bubelke voor 't Driekske, niet te groot want dan wisten we niet of we nog heelhuids thuis

kwamen. We gingen al vroeg op weg, want dat was toch al gauw 2 of 3 uur rijden, want dat paardje liep maar stapvoets.
Toen we in Schinveld kwamen, gingen we het eerst naar familie om wat te eten en wat te vertellen. Naderhand gingen we dan naar bekenden. We hadden zoo veel bekijks of we van een ander werelddeel kwamen. Daar gingen de gordijnen en de ramen open. "Och daar heb je Claar en Liezebet ook en zijn dat de kinderen. Wat hebben wij elkaar lang niet gezien".
Overal werden we staande gehouden. "Hoe gaat het nog met de meisjes van der schnieder". Allemaal werden we bewonderd want die van door de hei waar de mijnen waren, dat waren in hun ogen een hogere klas mensen. Voordat we huiswaarts keerden, moesten wij het eerst nog bij Pietje der Schnieder wat eten. Pietje was een halfbroer van Pap. Het begon al een beetje donker te worden want 't Driekske moest de lamp al aanmaken. Aan iedere kant van de wagen hing een lamp die was gevuld met carbit, daar werd dan wat water opgedaan en dan aangestoken. Zoo was dat ook met een fietslamp en in de winter als het water bevroren was dan werd er ook al eens in een lamp geplast; dit even terzijde. Als het erg donker was dan draaiden ze de lamp helemaal open. Dat was niet dat de mensen konden zien maar dat ze gezien werden, zo van daar komt een voertuig aan.
We gingen dus weer naar huis en het was erg donker en de weg viel ons veel langer als 's morgens. Wij vielen zoo wat in slaap maar als 't Driekske een hoek om moest dan begon hij te fluiten, dan waren wij wakker en konden dan eens hartelijk lachen maar toch moesten wij oppassen dat 't Driekske kwaad werd maar al met al was het een heerlijke zondag geweest.

Dat was het verhaal van "t Mooneze Driekske.

Ik ben ook al met Pap te voet of op de fiets naar Schinveld gegaan. Dat was een hele toer. Als we met de fiets gingen dan werd een kussen op de stang van de fiets gebonden, daar moest ik op zitten. Dan gingen we eerst naar Heerlerheide naar St. Cornelius om te bidden voor de zenuwen; dan gingen we door naar Schinveld. Intussen had ik al een hele gleuf in de billen van op die stang te zitten, maar dat had ik er graag voor over als ik maar met Pap mee kon gaan.
In Schinveld aangekomen moesten we het eerst bij tante Bet, een zus

van Pap eten. Die woonde nog in het oudershuis van Pap en had daar café. Dan gingen we nog andere familie bezoeken en als we dan nog eens gegeten hadden dan gingen we weer naar huis; dan was de gleuf in de billen een beetje bijgetrokken. Maar eerst moest Pap nog een borrel drinken, dat was dan de eerste statie; dan tot bij Hanssen op de Bouwberg, tweede statie; dan door naar Velraeds Naart, derde statie; dan tot bij Boerman, vierde statie; dan tot bij Suylen in Waubach, vijfde statie; dan nog bij Schunken in de Groenstraat, zesde statie; dan kwamen we thuis, ik viel van de fiets en Pap viel ten tweede maal onder het kruis.
Als we te voet gingen, dat was dan dezelfde volgorde, alleen moest Pap niet mij maar ik Pap vasthouden.
Ook ging ik met hem naar Palenberg, Marienberg in Duitsland. Daar woonde een vrouw die was ook van Schinveld en had ook een café en omdat dat een bekende was moest Pap die toch ook wat laten verdienen zei hij dan. Het gekke was, al die kennissen hadden allemaal een café, maar als kind dacht je dat zoo moest. Toen ik te groot was om overal met Pap mee te gaan, had Pap verschillende buurmannen. Dan gingen ze het zondags naar A gen Bil in Scherpenseel. Ook dat was Duitsland, en dan zei Mam en die andere vrouwen "daar gaan ze weer brand blussen." Jaren later stond Pap bij Borjans Frans goed in de olie zodat hij zich moest vasthouden aan de teek en zei dan met een uitgestreken gezicht" in een cafe kom ik nooit".
Die Pap.
Naast de smid woonde Sofie van der Frins. Die leerde ons dansen. Agnes Cordewener en mij. Wij waren nog apen van 9 jaar. Na een half jaar dansten we als de ouden. Dat was de "Spaanse Walser, de Veleta en de Frühlichsbote en dan de Walser". En als het dan kermis was stond er een danstent. die was dan gehuurd door de Zangvereniging Rochus en die mannen moesten zorgen dat er geld binnen kwam. Dan werd met halve dans geld of bonnen opgehaald. Die bonnen moest je het eerst kopen, die kosten 5 cent per bon.
En als mijn broer Sjeng aan de beurt was met bonnen op halen, stopte hij mij altijd wat bonnen in de hand want dansen was voor mij mijn lust en mijn leven. Maar omdat we nog te jong waren werden wij altijd van de tent weg gejaagd, maar dat kon niet baten.
Hier joegen ze ons weg en aan de andere kant kwamen we weer op de vloer en dansten dan lustig verder tot ze ons weer wegjaagden.
Toch was dat een leuke sport.

Groenstraat-Oost rond 1915

Met kermis kreeg ik ook kermisgeld van Mam, maar ook van mijn broers. Van Sjeng kreeg ik het meeste, van Hub ook wel maar dat was niet zoo veel en van Pierre die draaide elk dubbeltje wel tien keer om voordat ik het kreeg. Dat was een echt Pfenningsfutser. Die had altijd wel geld. Als de andere broers niets meer hadden om uit te gaan dan gingen ze maar naar de bankier zoo noemde ze hem altijd. Dan zei Pierre " dat is goed maar dan moet ik wel mee kunnen gaan met jullie en ik krijg dat geld wel weer terug".
Of dat altijd gebeurd is weet ik niet, ik denk dat ze hem toch dikwijls besjoemeld hebben.
Pierre heeft Mam eens een mooie bedsprei gekocht omdat hij zag dat Mam die mooi vond en zij daar geen geld voor had. Zoo was hij ook.

Nu moet ik vertellen anders vergeet ik dat. Als we geslacht hadden dan werd de varkensblaas gedroogd en dan op een stenen pot gespannen in het midden een klein gaatje waar een stroospier door kon en dan gingen wij bij de mensen die ook een varken hadden geslacht en dat was zoo bij alle mensen, gingen wij dan aan de deur en dan moest je met dat stroospier op en neer, dat gaf dan zo'n piepend geluid en dan zongen wij
"foekepot rommelpot, geef ons wat van de verkesvot, snij maar aan de lange, laat de korte maar hangen" en dan kregen we wel eens een stukje vlees maar niet overal. We werden ook wel eens van de deur weggejaagd, maar dat waren van de mensen die niets konden missen.
Dan was er ook nog zo'n week of vier voor Sinterklaas, dan kwamen de Hans Muf. Die hadden dan kettingen bij zich, daar rammelden ze dan mee om de kinderen bang te maken; dan klopten ze op de deur en riepen dan "sind auch brave kinder hier" en dan riep Mam "kom maar naar binnen" en dan kwamen ze naar binnen, hadden zich helemaal zwart gemaakt en begonnen met de kettingen te rammelen en dan was ik zoo bang dat ik bij Mam op schoot klom en dan zeiden de Hans Mufs "bete einmaal" en dan moest je bidden en kreeg dan een of twee versjroempelde appels. De groten moesten ook bidden, deden ze dat niet dan kregen ze met de kettingen gerammeld. Vroeger werd je voor alles bang gemaakt.
Die grote jongens haalden een biet uit het veld, deden die helemaal uithollen, dan maakten ze een gezicht op met ogen en mond, deden daar een brandende kaars in en die biet op een stok en dan kwamen ze als het donker was aan het raam en bewogen die biet heen en weer, dat was net een spook en wij maar schreeuwen van angst. Ik schreeuwde, ik wist goed dat het een van de broers was maar toch verging je van de angst.
Ook als Pap vertelde van het zilverbeen. Dat was een man die had een zilveren been en toen die gestorven en begraven was, wou een dief dat been gaan stelen, en toen hij de kist had open gemaakt en dat been wou pakken, zei een stem: "Mein Bein, mein Silberbein, lass liegen das Bein", en de dief wist niet hoe gauw hij van het kerkhof af kwam en zoo had Pap nog meer van die verhaaltjes.
Dan moet ik nog vertellen, toen ik een keer met Pap van Schinveld naar huis in de Groenstraat kwam. Wij waren op de fiets, dat wil zeggen ik zat weer op de stang. Wij zagen voor ons een stofwolk maar konden

niet zien wat dat was. toen wij dichter bij der Velraeds Naart kwamen toen zagen wij wat het was, want daar moesten wij afstappen, want dat was een van de staties waar Pap toch even moest bidden, dat wil zeggen een drupke drinken; en toen zagen wij ook wat die stofwolk was. Knubben van Waubach die had zo'n wagen met twee wielen, daar had hij een geit in zitten, die was met een touw vastgebonden, maar door dat heen en weer schommelen en de slechte toestanden van de weg was dat dier er uit gevallen en die sleepte achter de wagen aan. Die Knubben had dat niet gemerkt, die had een flink stuk in en omdat hij moest bijtanken bij der Velraeds Naart zag hij dat toen pas. Had dat arme dier toch van Schinveld achter die kar gehangen. Ze hebben haar direct wat te drinken gegeven en zoo is het dier toch weer bijgekomen. Wat de drank al alles kan veroorzaken. Dat arme dier.
Nu moet ik verder vertellen van de dorpsfiguren. Dan kom ik bij 't Scheel Marie van der Wik: vrouw Winteraeken.
Daar heb ik het al eerder over gehad. 't Scheel Marie was de moeder van Pierre die een oogje op mij had en ik op hem en als ik dan in de winkel kwam, moest Pierre me altijd helpen, ook als ik veel te dragen had of zijn moeder vroeg "hebben jullie nog afval voor het varken", dan moest Pierre mee gaan om die op te halen en mijn tas te dragen. En zoo begon de vrijerij en was alles koek en ei, maar Pierre had ook een zus en die had weer een oogje op mijn broer Hub. Maar die hield haar voor de gek. Toen ze bij Winteraeken merkten dat Hub Tinie wat voor de gek hield, kon ik ook geen goed meer doen en had die zus zoo lang met haar vader en moeder gepraat dat ik toch niet goed genoeg was voor Pierre, want wij hadden niet zoo veel drek, dat wil zeggen geld als zij. Ik kwam niet meer op de winkel en Pierre kreeg verboden om met mij te praten, maar dat hadden zij gedacht. Toen kwamen wij stiekum bij elkaar, maar ze zijn er toch achter gekomen en dan kreeg Pierre ze op zijn kop, maar dat mocht toch niet baten, we kwamen toch bij elkaar. Als mijn vriendin en ik 's zondags na de middag gingen wandelen dan kwamen Pierre en Frans Steens, dat was de vriend van Troutje, stiekum achter ons aan. En als ze bij Winteraken dat merkten, stuurden ze het Neereske, dat was de jongste broer van Pierre achter ons aan tot een keer dat het Pierre genoeg was, heeft hij het Neereske flink op zijn donder gegeven en een flink pak slaag met het gevolg toen Pierre thuis kwam was voor hem de hel los, dat werd zoo erg dat Pierre die moest nieuwe kleren hebben maar die kreeg hij niet zoo lang hij met mij

omging. Toen hadden wij afgesproken dat we niet meer bij elkaar kwamen om de indruk te wekken dat het uit was tussen ons. Maar toen Pierre in de nieuwe kleren was gestoken begon het spelletje van voor af aan, alleen moest het toen nog veel stiekemer gebeuren. Maar Pierre die had goede vrienden en die gaven de boodschap wel door. Pierre was bij Gilissen in Rimburg. Die hadden een groothandel in kruidenierswaren, en Pierre moest met de vrachtwagen die waren in de winkels brengen en als hij dan bij ons langs kwam dan toeterde hij zoo hard dat ze het bij hun hoorden. Wij woonden een stuk uit elkaar en als hij dan bij hun thuis wegreed dan begon hij te toeteren. Iedereen wist dat is Pierre en dan waren ze bij hun zoo kwaad, maar daar trok Pierre zich niets van aan, ze maakten het alleen maar erger. Het was ook geen echte verkering, het was meer vriendschap. Daar was ik ook nog veel te jong voor. Ik was toen 16 jaar en Pierre was 21 jaar. Die vriendschap is zoo gebleven tot wij naar Schinveld verhuisden, maar daar kom ik later op terug.
Dit moet ik nog vertellen. Een broer van Gilissen die was pastoor in Heerlen en Pierre die moest hem vaak halen en naar Rimburg brengen en die wist ook van ons twee en als die dan in de wagen zat dan zei hij tegen Pierre "Nu moet je hard toeteren dat ik ook op 't Marieke kan zwaaien" en dan had hij de grootste lol, want die vond ook dat spel zoo belachelijk. Die pastoor is naderhand naar Simpelveld gegaan en is daar de bekende douvepiet geworden.
Dan was daar een familie Borjans. Die hadden een dochter die had zo'n rare voeten, die liep op haar enkels, daar hadden wij geen pret om, dat vonden wij heel erg. Die andere dochter was ook zo'n raar figuur. die was klein en had zo'n gedrongen figuur, daar zeiden wij het Koffiepotje tegen. Die was niet getrouwd maar had toch een kind en de mensen vertelden dat het kind van Herman Römkens was (een broer van Tante Leen).
Tegenover het huis van Borjans stond de kapel. Daar verzamelden zich de jongens van de Groenstraat en werd van alles vertelden en ook kattekwaad uitgehaald. Ze stonden toch met de rug naar Onze Lieve Heer toe. Op een dag zegt het Koffiepotje tegen haar kind "Mia, ga naar je vader en dan vraag je een dubbeltje" en dan werd die Herman zoo kwaad en zei "Maak dat je weg komt lelijke aap", want hij wou niet weten dat hij de vader was.
Naast het huis van Borjans lag een groot herenhuis. Ik weet niet meer of dat van de ouwe burgemeester was die daar woonde. Ik weet wel nog

goed dat die mevrouw altijd in het raam lag met een kussen onder de armen en naar buiten keek en iedereen die langs kwam aan de praat hield. Ik kan me die mevrouw nog goed voorstellen. die had altijd een paars fluwelen blouse aan; een zakdoek kende ze niet, want die veegde altijd haar neus aan de mouwen af en op het laatst had ze dan ook een echt spiegel op haar mouwen. Dat weet ik nog heel goed, dat vonden wij maar wat vies.
Bij het huis van mijn vriendin woonde mijnheer Smeets. Daar heb ik het al over gehad toen Pap uit de kersenboom is gevallen. Daar gingen wij met Kerstmis aan de Kerstboom zingen. Vaak ook bij andere mensen, maar bij hem waren we een keer aan het zingen, wij hadden al alle liedjes gezongen, wij wisten geen meer en Smeets zei "Zing toch nog een dan krijgen jullie ook een paar waffelen" en wij maar zingen "Houw mer op die kist bis dat der bouw draaf is", maar toen moesten wij de deur uit en ook nog zonder waffels. Aan de andere kant van het huis van mijn vriendin woonde het Kakstulke. Dat was ook zo'n klein vrouwtje en ook niet getrouwd en die had altijd de pest in en daarom werd ze ook altijd geplaagd. Als de mannen het zondags naar de duiven keken of die nog niet kwamen, gingen ze wel eens bij haar op de stoep zitten, maar dat duurde niet lang, dan kwam 't Kakstulke met een emmer water en als die mannen niet gauw weg waren dan kregen ze die emmer water over zich heen. Ik mocht van thuis nooit mee doen met de plagerij. 't Kakstulke kwam van Schinveld en schreef zich Pagen. Ook hadden wij een stuk tuin bij haar, daarom moest ik me in houden.
Dat Kakstulke heeft mij ook gaatjes in de oren geprikt. Dat deed ze met een stopnaald en een dikke aardappelschijf. Die hield ze tegen het oor aan en zoo maakte ze dan gaatjes in de oren. Dat deed erg pijn en het bloedde ook flink. Toen kreeg ik dadelijk oorbellen in, dat waren net rode eikels, dat weet ik nog goed. Die oorbellen waren niet voor de schiek maar dat was goed voor de ogen zei Mam en dat moest je dan maar geloven.
Daar woonde ook een familie Ploem. Wij zeiden niet bij der Ploem maar "die met die vuist uver geneed". Die man had net zo'n paardenhoeven. Ploem had een zoon die was wat aan de luie kant. die zei dan ook als hij om werk ging vragen: "Heeft u werk voor mij, nee wa".
Dan woonde er nog een Jantje Dijseldonk. Die was schoenmaker en die ging ook met schoenriemen en lint en zoo van alles venten. Die woonde bij Peters in een soort stal en rommelig dat het daar was. Wij gingen

daar schoenen brengen en dan bleven we daar wat praten. Hij was een vrolijk Jantje. Hij maakte altijd flauwe kul en kon ook goed zingen. De as van het fornuis die veegde hij onder het fornuis en als de winter om was dan stond het fornuis 1 meter hoger. Als wij daar iets van zeiden dan lachte Jantje en zei "zoolang het niet tot aan het plafond is, heb ik nog plaats genoeg". Als je Jantje zag dan dacht je wat is dat een arm kereltje, maar dat was niet zoo. Die had geld genoeg want hij was familie van de Everlastig fabriek in Heeze Leende. Daar had hij ook zijn kapitaal in steken. Hij was heel sjoveltjes gekleed en eten deed hij ook heel gewoon, een homp brood en wat slappe koffie, dat was genoeg voor hem. Als hij geen schoenen had voor te repareren, dan ging hij venten en kwam dan ook bij ons.

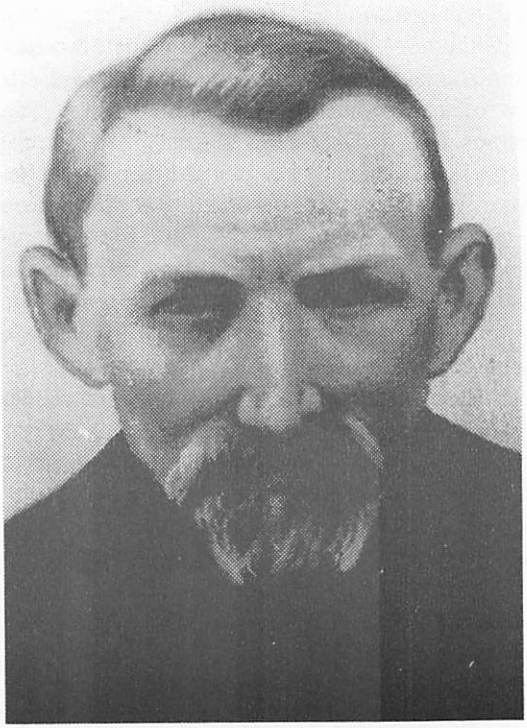

Johannes Jacobus van Dijsseldonk geb. 23-2-1865 Heeze + 30-4-1942 Groenstraat

Mijn broer Pierr speelde wat op de viool. Hij had een driekwart viool. Jantje zag dat en zei "die jongen moet les gaan nemen en ook een andere viool hebben". Maar Mam wou dat eerst niet hebben, zelf kon ze dat niet betalen maar Jantje hield voet bij stuk en Pierre kreeg een grote viool en ging in Aken les nemen. Pierre is ook al eens met Jantje naar Heeze Leende geweest naar zijn familie en die zijn ook al bij ons geweest. Dat was een deftige familie maar die schaamde zich toch niet voor oome Jan. Dat was oome Jan hier en oom Jan daar. Hij had ook veel geld in de fabriek zitten. Die fabriek bestaat nog altijd onder de naam Everlastig.
Op een keer vroeg Jantje aan Mam of ik ook een keer mee ging naar Heeze Leende. Mam die zei niet direct ja, maar ik vond dat prachtig zo ver met de trein. Maar toen Pierre thuis kwam en Mam vertelde dat zei Pierre: "Mam laat haar niet mee gaan want Jantje kan zijn vingers niet thuis houden, want dat heeft hij ook bij mij geprobeerd, daarom ben ik ook de tweede keer niet mee geweest". Pierre had daar misschien nooit over gesproken als hij niet gevraagd had om mij mee te nemen. Mam was daar wel van geschrokken. Ik ben ook niet mee geweest. Wij hebben nooit wat aan hem gemerkt. Hij kwam gewoon bij ons maar ik hield me toch wel wat meer op een afstand. Wij hadden nooit wat aan Jantje gemerkt maar zoo kan men zich toch vergissen in de mensen.

Daar woonde nog een boer Dortangs. die had een zoon en een paar dochters. die zoon heette Martin en de boer was trots op zijn zoon, maar die boer kon slecht praten en dan vroegen wij hem van alles omdat we dan konden lachten. Zoo zei hij bevoorbeeld: "Ooze Matin is een gouwe jong dae pouwt ee hoes van pouve bis ong". Of hij zei: " Matin maak 't fuuke oet, de fonke fliege in de huute".

Nu kom ik aan der gekke Joep. Dat was een zielig figuur. Die woonde tegen ons over en had een boerderij maar die was helemaal vervallen. Toen leefden zijn moeder en zus nog. Die mam en zus die waren ook niet helemaal in orde. Die hebben ze ook naar een inrichting gebracht. Joep heette Luchtman en die had in Leuven gestudeerd. Maar toen zijn moeder en zus weg waren werd hij zoo eenzaam en echt menschenschuw. Hij kwam ook niet veel buiten en als hij eens buiten kwam dan rende hij heel vlug over straat. Maar de mensen waren wel een beetje bang voor hem, maar hij deed geen muis kwaad. Om bij de

boerderij te komen moest je zo'n steegje door gaan en daar moest je ook langs om water te halen, dat heb ik al eerder verteld, en als je Joep maar met rust liet dan deed hij ook niets maar de kinderen plaagden hem en dan werd hij kwaad. Ik deed daar niet aan mee, daar vond ik hem te zielig voor. Wij konden ook geen kwaad bij hem. Hij had een grote tuin en als hij dan groenten rijp had dan kwam hij altijd wat brengen van alles wat hij in de tuin had. Wij waren ook de enigen waar hij wat naar toe bracht maar dat ging allemaal met een vaartje. Hij is pas echt schuw geworden toen hij een meisje van Cremers vroeg om verkering. Die heeft hem toen afgewezen en toen was het helemaal mis met hem.
Als het kermis was of wij hadden geslacht dan moest ik van Mam Joep altijd wat brengen. Ik ging niet graag naar binnen en riep dan altijd aan de poort en dan kwam Joep naar buiten. "Och Marieke kom maar naar binnen". Hij liet ook niet iedereen naar binnen. Ik was ook een beetje bang voor hem maar ik ging dan toch mee. Als je binnen kwam zag je niets zoo zwart waren de muren omdat hij altijd hout stookte en daar was in jaren niets meer in huis gewit of geverfd. Het dak lekte en overal blies de wind door de kieren. Dat die man nog niet bevroren is dat heeft nooit iemand begrepen. Op een dag kwam hij naar binnen met een pakje onder zijn arm. Hij zei tegen Mam: "U kunt goed naaien, hier kunt u wat voor Marieke van maken". Hij deed het pakje open en daar was een grote lap donker blauw stof met voering en alles wat erbij behoorde, garen, knopen. Mam zei: "Joep dat kan ik toch niet aan nemen, dan moet je zeggen wat het kost", maar daar wou Joep niets van weten. "Jullie zijn altijd goed voor mij" en toen vertelde hij dat hij de stof gekocht had voor dat meisje van Cremers, maar die had hem toen afgewezen en die stof lag al zoo lang bij hem op zolder en dan kwam er de mot maar in. Mam bedankte hem en zei: "Joep komt wel goed". Toen hij weg was hebben we de lap uit mekaar gedaan, dat was wel 3 of 4 meter en zeker 1 meter was al opgevreten van de motten. Die arme Joep had het toch zoo goed bedoeld. Zielig voor Joep. Mam heeft dat stuk waar de motten aan gevreten hadden. afgeknipt, het andere stuk voorzichtig, het was wollen stof, gewassen want wij waren er toch wel een beetje vies van. Mam naaide anders altijd alles zelf voor mij maar daar moest toch maar de naaister voor komen, want dat durfde ze niet goed aan. Dat was ook de eerste keer dat de naaister kwam, en dat was Marie Lutgens, dat was een zus van Lutgens onze buurman. Marie had een handnaaimachine. Mam had ook een maar Marie was op die van

haar gewend. Als de naaister kwam dan was er feest. Dan kookte Mam lekker en we kregen dan ook goede boter op het brood, anders was dat altijd "Maria zu Liebe"

Als Marie kwam, werd het eerst gegeten en dan ging Marie aan de slag. Twee dagen is ze gekomen, maar het was ook een mooie jurk geworden. Van lichte blauwe stof kreeg ik een mooie bef en aan de mouwen van diezelfde stof zo'n ballonnen. Dat was heel mooi. Die jurk heb ik in Schinveld nog gedragen. Toen die jurk klaar was zei Marie Lutjens: "Vrouw Daemen, daar staan die zwarte kousen niet bij", want vroeger kende je geen andere als zwarte kousen. Marie zei dat daar lichte kousen moesten want die was al een beetje moderner dan Mam. Maar Mam zei: "Niet van die vleeskleurige, dat is net of je bloote benen hebt", want dat mocht niet, dat was onfatsoenlijk, maar ik heb net zoo lang gezeurd en met hulp van Marie mocht ik ze ook gaan kopen bij 't Simons Pietje, "maar niet van die dunne waar je de benen door ziet", zei Mam nog eens. Ik kocht een paar "Fitikos" zoo noemde ze die toen en ze kosten 45 cent. Ik kwam thuis maar Mam had nog altijd wat te mopperen, dat ze veel te licht waren, maar Marie Lutjens hielp me en zoo kreeg ik mijn eerste lichte kousen en was maar wat trots.
Ik was toen 16 jaar en al een beetje verstandiger geworden, haalde niet meer zoo veel kattekwaad uit, ging ook meer naar tante Liezebet en mijn nichtjes, bleef daar ook vaak slapen want de tijd was voorbij dat ik altijd bang was dat met mam wat kon gebeuren. Nu had dat een andere oorzaak. Met kermis dan ging ik altijd naar tante. Daar waren een troep jongens, die kwamen altijd achter ons aan. Ook toen we nog jonger waren. Dat waren dan Hub Hansen, Mat Edems, Jos Hamers en Gerard Badjou. En Hub Hansen was de vriend van mijn nicht Clara, wij gingen naar de kermis maar gingen ook nog wat wandelen en kwamen bij Sjenkske Palmen. Die verkocht snoepgoed. De jongens kochten chocolade en ik kreeg van Hub Hansen een stukje met een koningin op, maar toen kreeg ik ze van mijn nichtje Clara op mijn kop want ik had haar de vriend afgepakt. Wat een flauwe kul. Tante Liezebet had café en dan moesten wij dikwijls klein geld gaan halen bij de schommel van Knubben. Die bestaat nog altijd. Wij mochten dan altijd mee naar de woonwagen en die hadden een prachtige woonwagen met allerhande mooie spullen. Die zag je nergens als bij hun maar die verdienden ook goed geld op de kermis. Die Knubben en Scheffer bestaan nog altijd maar die zaken zijn nu overgenomen door de kinderen. Die heb ik goed

gekend. Later heb ik een van die meisjes nog eens getroffen in Heerlen op de kermis en nog eens van vroeger verteld. Dat was heel leuk.
Een keer mochten wij naar de kermis gaan maar niet te laat thuis komen. Tante had gezegd om 9 uur. Maar wie let nou op de tijd als het leuk is dus wij ook niet. Die jongens waren weer bij ons en wij dachten Tante heeft het toch te druk in het café, die merkt dat toch niet. Maar of die dat merkte. In plaats dat wij door het café naar binnen gingen, nee wij gingen aan de zijkant naar binnen en daar moesten wij aanbellen en omdat wij te laat waren stond Tante ons al op te wachten. Zij deed de deur open en zei: "Och jongens, hebben jullie de meisjes naar huis gebracht. Dat vind ik fijn". Ze was zoo vriendelijk tegen de jongens en wij dachten dat is dan goed afgelopen. Dat had je gedacht. Ze bedankte de jongens nog een keer en deed de deur dicht, maar toen kwam het pas. Ze haalde een stok achter haar rug vandaan, die hadden wij niet gezien en sloeg ons de trap op naar boven en wij maar schreeuwen, maar daar trok tante zich niets van aan. Ik kreeg ze net zoo goed als mijn nichtjes. Wij vonden dat niet goed wat tante deed. Eerst was ze heel vriendelijk en toen dat pak slaag, maar tante die keek verder. Die jongens die moesten later klanten van haar worden. Daarom was ze ook zoo vriendelijk maar van die tijd zijn wij altijd op tijd thuis gekomen.
Daar was nog een tante Marie, die hielp altijd bij tante in het café en die zei tegen tante: "Hadden ze de knullen bij zich?" "Ik zal ze knullen", zei tante dan.

Toen ik 16 jaar was ging het leventje zoo zijn gangetje. Pap werkte op de Julia in de timmerwerkplaats. Daar werkten ook Tjechen. Die bouwden een hoge schoorsteen en waren de laatste balk aan het op trekken om hem vast te maken, is er zeker een fout gemaakt. Kwam dat hele zaakje naar beneden en die hele toren sloeg om. Net de andere kant uit. Als hij op de timmerwerkplaats was gevallen, dan had Pap ook wat mee gekregen. Nu waren er 7 doden, allemaal Tjechen. Die zouden daags er na naar huis zijn gegaan. Dat moet wel een vreselijk bericht zijn geweest voor die families thuis.
Mam en ik zijn ook nog gaan kijken of niets met Pap gebeurd was, maar niemand mocht de poort in. Opeens zagen wij Pap en hij zag ons ook. Dat was een hele opluchting voor ons en Pap.
Hub heeft op de bus gereden. Dat was toen Römkens Kemperdick. Daar heeft hij ook zijn latere vrouw leren kennen Tante Leen. Toen was hij

ook op de mijn Julia maar bovengronds op kantoor. Sjeng werkte op de Laura en had verkering met tante Trina wat later zijn vrouw werd. Pierre was bij Bastiaans als kapper in Nuth. Die was de hele week weg. Zondagsmiddags kwam hij naar huis tot dinsdags, dan ging hij weer weg, want in die tijd waren ook de kapperszaken maandags dicht. Pierre had in die tijd verkering met Keetje Smeets van Nieuwenhagen maar dat is niets geworden. Ik trof nog altijd Pierre stiekem en mijn vriendin Troutje der Frens.
Mijn broers waren alle 3 bij de zangvereniging St. Rochus en met 2e Kerstdag dan werd toneel gespeeld. Hun heeft een keer Suskeweit gespeeld in het stuk "daar waar de ster bleef stille staan". Sjeng hield meer van operette. Pierre heeft een keer mee gespeeld in een drama "Eer je vader en je moeder" of de Ondergang van Pierre. Dat was zo'n aangrijpend stuk dat er mensen flauw vielen. Ik heb ook een keer meegespeeld. Toen was ik 14 jaar en moest een jongetje spelen van 11 jaar. Maar dat kon goed omdat ik klein was en ik kon Duits praten. Dat was een eenakter het heette "Verschmete Liebe". Ik had nog een keer mee moeten spelen toen ik 16 was. Dat heette "De blonde rakker". Heb ook al geoefend maar kon dat toen niet mee spelen omdat Pierre een kapperszaak in Schinveld begon. Want op een zondag kwam een broer van Pap praten of Pierre niet bij hem in huis een kapperszaak wou beginnen, maar Pierre had daar nog niet zoo veel zin in, maar door lang praten is het er toch van gekomen. Toen werden de meubelen gekocht en Pierre ging naar Schinveld. Ook toen waren de kapperszaken maandags gesloten. Hij ging dinsdagsmorgen met de fiets naar de zaak, nam dan aan servetten en handdoeken mee wat hij dacht wat hij nodig had. Ik ging zaterdagsmorgen en nam een heel koffer met servetten, handdoeken, kapmantels en alles wat wij zoo nodig hadden. Als ik dan naar de bus ging en kwam bij Winteraeken voorbij en die zagen mij dan en dachten daar gaat ze, nu is er geen gevaar meer voor Pierre, maar ze wisten niet dat Pierre aan de kapel op me stond te wachten en mij naar Schinveld bracht. Dat was niet elke week zoo. Als Pierre niet kon ging ik met de bus en nam dan ook het kind van het Koffiepotje meer, waar ik het al eerder over had. Die was toen getrouwd en woonde in Schinveld en om de 3 weken vroeg vrouw Borjans, dat was de oma, of ik het Mia mee kon nemen naar Schinveld. Dat was voor het weekend, want het zondagsavonds zette ze haar weer op de bus naar de Groenstraat.

Ik ben bijna een jaar elke zaterdag naar de zaak gegaan tot zondagsmiddags. Ik moest daar van alles doen, poetsen en de mannen zeep om de mond smeren. Inzepen noemen ze dat.
Naderhand moest ik ook scheren, dat mijn broer me wel geleerd. Ik stond daar als meisje tussen die mannen en moest me vaak wat aan hooren. Ook als mijn broer leugens vertelde, moest ik even hard mee doen, anders kreeg ik 's avonds op mijn kop. Ik zei: "Pierre, dat is toch niet waar wat je allemaal vertelt", dan zei hij: "dat is goed voor de zaak". Als dat zoo is, dan doe ik maar mee met liegen. De klanten geloofden hem ook nog en hadden daar plezier in wat hij allemaal vertelde. Zoo kreeg hij veel klanten en de zaak ging goed. De een vertelde dat aan de ander "met die Pierre daar kun je mee lachen" en hij was ook nog een zoon van Theike van Sjang Daemen en van Clara van der Schnieder en zelf in Schinveld geboren. Ook deed Pierre aan 'spiritisme'. Dan moesten de klanten die dat wilden, niet iedereen wou dat, die moesten dan aan een kant van de tafel gaan zitten en moesten de handen op tafel leggen zoo dat ze met de vingers elkaar aan raakten. Je moest ook een beetje in geloven en dan begon Pierre 'Tischlein erhebe dich'. Direct kwam de tafel niet omhoog dan zei Pierre tegen een van die mannen "ga jij maar achter die tafel uit, want jij gelooft er toch niet in". Dan zei Pierre dat ze er in moesten geloven en dan begon hij opnieuw 'Tischlein erhebe dich". Dan begon de tafel te kraken en kwam langzaam omhoog. "Nu zal ik hem laten zeggen hoe oud je bent" en dan wees hij iemand aan en die begon al te denken hoe oud hij was en dan klopte de tafel hoe oud die persoon was. Dat was dan spiritisme.
Een keer waren daar een paar oudere mensen zoals Theunissen en der Schol en omdat het hard regende konden die niet naar huis en Pierre zei "Zal ik de tafel eens laten dansen?" en die oudjes waren toch al een beetje bang, maar gingen toch achter de tafel zitten en deden wat Pierre zei en dat ging goed met die tafel. Zoo goed dat Theunissen naar de pastoor ging en zei "Die Pierre van Daemen is met de duivel bezeten" en Pastoor vroeg "wat doed hij dan" en Theunissen begon te vertellen. "Och", zei Pastoor, "dat is niet erg, dat deden wij op Rolduc ook".
Voor de zaak moest ik de haren naar de laatste mode geknipt hebben dus kreeg ik de boebie-kop en toen ik zondags thuis kwam en Mam mij zag, kon ze niets zeggen want voor we die zaak hadden, mocht ik de haren niet kort dragen, maar nu moest ik toch voor model lopen. Andere meisjes hadden de haren al kort en om een beetje mee te doen ging ik bij vrouw Lutjens haarspelden vragen en deed de haren naar

binnen draaien en stak ze met haar spelden vast. Dat was net of ik ze geknipt had. Dat moest ik dan stiekem doen, want Mam vond dat ook niets, dus moest ik de haren weer dragen zoo als Mam dat zei. Erg lang haar had ik niet, wel krullen. Die werden dan heel strak achter over gekamd en in de nek vastgebonden en achter de oren niet er over want dat hoorde niet. Dat waren geen fatsoenlijke meisjes die over de oren hadden. Wist ik veel wat dat was. Naderhand heb ik dat begrepen. Dus die werden in de nek vastgebonden en dan deed je daar een zwarte of witte strik in.
Pierre heeft me ook een echte jongenskop geknipt, alles voor de zaak. Toen Mam dat zag....
Dat was weer niet goed, maar voor de voor de zaak deed je van alles.
Dat laatste jaar in de Groenstraat ging zoo langzaam voorbij. Ik was toen 17 jaar en ging vaker naar tante Liezebet en de nichtjes maar wij gedroegen ons ook meer als jonge dames. Die wilde jaren waren zoo wat voorbij. Een enkele keer waren wij toch nog eens ondeugend. Als die van Winteraeken dachten 'dat is van de baan met Pierre en mij' ik kwam dus niet meer op de winkel en ging een paar dagen naar Schinveld, dus ze zagen mij niet zoo vaak meer en de vrienden van Pierre die verklapten niets en zij dachten dat ze gewonnen hadden. Maar dat was niet zoo. Wij kwamen toch stiekem bij elkaar. Hij vond dat heel erg dat wij naar Schinveld verhuisden en zei al eens ' dan zal het wel gauw uit zijn met ons' en hij heeft ook nog gelijk gekregen ook. Pierre is verschrikkelijk aan zijn einde gekomen(Zie jaarboek OCGL 1995 pagina 95).
Toen wij bij tante Ida de zaak hadden, daar kwamen veel jongens en iedereen dacht dat ik van hem moest zijn. Dat hadden ze gedacht, ik was vriendelijk tegen iedereen. Een was daar die dacht dat hij toch wel eens naar de Groenstraat moest komen. Ik zei "je doet maar". Ik dacht die komt toch niet. Dat was "Sjirke Wolfhagen", die liep mank en was ook zoo geen schoonheid. Op een zondagmiddag, het regende flink en mijn vriendin en ik stonden in de deur op de gang. Vrouw Lutjens lag boven in het raam en die zei "Wat komt daar de straat af?" Ik keek, dat kon toch niet waar zijn, maar jawel daar kwam Sjirke. Ik zeg "Wat kom jij doen?" "Je had toch gezegd dat het goed was" zei Sjirke. Daar stond ik met de mond vol tanden en wist me geen raad. Ik zeg tegen mijn vriendin "die laten we mooi in de regen staan, dan wordt hij afgekoeld". Mijn vriendin en ik, wij stonden droog. Mam riep al eens "Laat die jongen naar binnen komen". Mam dacht natuurlijk daar gaat

een klant. Ik zei:'"Mam, die moet zoo de bus hebben". Hoe lang hij in de regen wou staan moest hij zelf weten. En de regen kletterde maar op hem neer. Toen hij goed nat was is hij met de bus naar huis gegaan. Van Mam en Pap heb ik ze flink op mijn kop gehad. Die zeiden "Dat kun je toch niet doen, dat is toch een klant". Ik zei: "Klant of geen klant, daar ben ik van af".
Maar Sjirke was niet kwaad en is toch klant gebleven. Jaren later kwam ik hem tegen. Hij zei "Dag Miets" maar ik kende hem niet. Hij zei: "Ken je die jongen niet meer die je in de regen hebt laten staan?" Ik zei: "Och Sjirke ben jij dat" en toen hebben we daar nog eens hartelijk om gelachen. Zoo, dat was Sjirke Wolfhagen.
Pierre bracht op een zondag Loewie Rademakers mee naar de Groenstraat en 's avonds gingen ze naar Palenberg over de grens dansen. 's Maandagmorgen, Loewie stond zich te wassen. Ik zei: "Hoe was het gisteravond, hebben jullie nog plezier gehad?" "Nou en of", zei hij, "we hebben de hele zaal leeg geslagen", want ze hadden ruzie gehad. Ik zei: "Dat zie ik aan je oren" want die waren helemaal blauw. Maar dat kwam toch zijn eer te na, want hij ging graag door voor held en een beetje ingebeeld was hij ook, zo'n dandie.
Dat was Louwie Rademaker.

Diezelfde Louwie die kwam altijd zondags tegen 12 uur voor te scheren. En zijn vriend Bral. Op een zondag zegt Bral "Miets doe me de haren krullen". Dat ging goed want die had kort haar, dus hij kreeg een mooie krullebol. Toen moest Louwie dat ook hebben. Ik zeg: "Dan moet Pierre je het eerst de haren kort knippen, anders gaat dat niet". Pierre knipte de haren en ik deed de rest. Die twee gingen trots de deur uit. Bral had een beetje krullend haar, maar Louwie had van die steile haren en toen 's maandag de krullen er uit waren was Lou net een stekelvarken. Na die tijd heb ik hen nooit meer krullen hoeven te maken.
Mijn broer Pierre kon niet alleen goed liegen, ook kon hij goed viool spelen. Toen de stomme films nog waren speelde Pierre en Frans Wolak en Leo Scholtes de passende muziek bij de films. Ook was hij zo'n echte knutselaar. Eens heeft hij zo'n soort perpete mobilee gemaakt en hij was daar zoo trots op, maar die andere broers hielden hem voor de gek 'kijk het genie van ons' en Pierre werd zoo kwaad en sloeg het hele ding in elkaar. Daar lag de hele 'uitvinding'.

Naderhand heeft hij met de figuurzaag poppetjes uitgezaagd en die in een sigarenkistje gebouwd. Dat moest wat voorstellen van Kwattachocolade. Daar heeft hij toen 3 grote dozen Kwattarepen mee gewonnen en toen keken die broers van mij toch wel op hun neus want toen zagen ze ook dat toch wel wat in hem zat. Zij hadden toen niets.

De laatste maanden gingen nogal vlug voorbij. Ik ging nog wel wat helpen bij Lutjens, maar de jongens waren al groot en moesten ook mee aanpakken. Bij ons moest toen voor de verhuizing gezorgd worden. Hub en Sjeng waren toen al de deur uit en getrouwd, want die gingen niet mee naar Schinveld. Pap werkte nog op de Julia. Een van de jongens van Lutjens die vond dat zoo erg dat wij gingen verhuizen. Dat was Nöl.
15 augustus was het dan zoover, en Nöl is toen met ons mee gegaan en bij ons gebleven tot de school weer begon en toen was het nog huilen geblazen omdat hij bij ons weg moest.
Een ding moet ik nog vertellen. Met een mei gingen de jongens van de Groenstraat met een hele troep, maar dan was het wel al donker, paartjes uitroepen. Dat ging dan zoo. Toen ze bij ons aan de deur kwamen werd het eerst het hele huis in het licht gezet, dan konden ze zien of je achter het raam stond. Dan begonnen ze te zingen "Hört ihr liebe Leut zu, was der Kaiser und König befehlen tut. Was befehlt er dann? Er befehlt nach seinem Sinn. Was soll dass dann sein. Hei wud ut Marieke van der Daemen mit der Pierre van der Vek. Ist das nach eurem Sinn? Jawohl"
Dan gingen ze verder naar een ander huis waar jongens en meisjes woonden, en óp de zondagmiddag dan kwamen ze weer langs de deur om eieren op te halen en dan zongen ze "mei eieren, mei eieren, eieren motte vier han, en kriet dat Marieke die eieren nit, krit ut och der Pierre nit. Mei eieren, eieren motte vier han" en dan gaf je eieren zooveel als je kon missen. Wie dan de meeste eieren gegeven had was dan de meikoningin voor dat jaar.
Ze zijn ook al eens van de deur afgejaagd, dat ze een paartje hadden uitgeroepen wat niet bij elkaar paste, bijvoorbeeld het scheel Marie mit der pokkele Piet.
Dat was zoo ver wat ik me herinneren kan van de Groenstraat.

Schinveld, Kloosterlaan 45
Omdat de zaak te klein werd bij oom en tante zijn we verhuisd naar een groter huis van Pagen. Sjeng hielp mee verhuizen en is een paar dagen bij ons gebleven. Nöl Lutjens bleef bij ons tot de vakantie om was. Pierre Winteraeken kwam ook nog altijd aan want die had verschillende klanten waar hij moest zijn. Maar dat viel die jongens op, dat die voor mij kwam, want dat mocht niet, die vreemde snoeshaan had in Schinveld niets verloren, dus begonnen ze hem te pesten. Een keer hebben ze hem de band van de fiets kapot gestoken. In september was in de Groenstraat kermis en Pierre en ik gingen er naar toe met mijn broer Pierre. Ik sliep bij mijn broer Hub en Pierre bij Sjeng. Wij gingen 's zondags maar van Mam moest ik dinsdag naar huis komen want dinsdag moest Pierre weer in de zaak zijn en omdat Pierre Winteraeken in Schinnen moest zijn, bracht die ons naar huis. Toen we thuis kwamen, stond Mam al in de deur. Pierre stapte uit en Mam zei: "Is Marieke niet meegekomen", maar ik had me verstopt omdat ik nog geen zin had om naar huis te gaan en wou nog een dag langer op de kermis blijven. Ik hoorde Mam zeggen "Als die morgen naar huis komt, krijgt ze wel een pak slaag" maar ik dacht, dan heb je die dag toch lekker gehad en ben met vriend Pierre naar Schinnen gereden naar de stroopfabriek. Wat ik daar zag heb ik mijn hele leven niet vergeten. Met een grote straatbezem veegden ze in de stroop en die man die dat deed die pruimde ook nog en opeens spuugde hij in de stroop en zei "die is toch donker" en schudde van het lachen. Ik heb zeker 3 jaar geen stroop meer gegeten zoo vies vond ik dat. Ik ben toen nog een dag op de kermis geweest en ik dacht 'wat je hebt dat heb je'.
's Anderendaags Pierre die bracht me weer naar huis. Mam begon wel wat te schelden maar een pak slaag heb ik niet gehad. Pierre was jaloers op die jongens die in de zaak kwamen. Daar moest ik toch ook vriendelijk tegen zijn, dat waren toch klanten en zoo langzamerhand is die vriendschap uit geraakt. Als hij in Schinveld kwam dan toeterde hij toch nog altijd, maar kwam niet meer naar binnen. Een jaar later heeft hij me nog eens een brief geschreven van 8 kantjes om me te vertellen dat hij een meisje had in Duitsland en hoe lief hij die had. Hij wou me zeker nog op andere gedachten brengen maar ik heb nooit iets laten horen.
We hadden een drukke zaak, we hadden twee leerjongens Hein Jansen en Martin Cremers en Pierre en ik . Naderhand heb ik de damessalon er bij gekregen. Toen moest ik van alles doen, inzepen en naderhand deed

ik ook de mannen scheren. Daar waren mannen bij die waren liever door mij dan door Pierre geschoren niet omdat ik een meisje was maar ik had een zachtere hand als Pierre en de oude koster die kwam altijd 's maandags als de zaak dicht was en dan zei hij tegen Pierre geef het kind maar een goede schaaf dan kan zij dat wel.
We hadden een drukke zaak maar er was toch altijd tijd voor flauwe kul uit te halen. Bijvoorbeeld: zaterdagsmorgen kwamen de gekken van de Kuf. Die gekke van der Kuf waren thuis met 5 personen, 2 meisjes en 3 jongens. Die waren al een jaar of vijftig. 2 kwamen bij ons in de zaak. Een dacht dat hij wat beters was maar die was het gekste van allemaal. Als die maar een pet op had van een chauffeur dan was hij de koning te rijk. Die andere zusters die hadden een winkel en verkochten van alles en daar kwam Pierre Winteraeken, dat was die vriend van mij.
Die andere twee kwamen bij ons in de zaak en zaten daar van 's morgens half acht tot 12 uur want dan moesten ze naar huis anders kregen ze op hun kop van Fien en Betje.
In zo'n kapperszaak wordt van alles verteld. Dat ging allemaal onder het knippen en scheren, en de ene, Driek zei of het paste of niet in het gesprek "dat zikt er good dat er dat zikt" en veegde met een vieze zakdoek zijn pijp schoon. En Joep die zei alleen maar "sakerjeu"
Om elf uur werd het wat rustiger en dan zei Hein Janssen dat was een van de leerjongens "Kom op Driek, dan gaan we eens rinkele en die wint krijgt een flesje limonade" en dan begon dat geholderdebolder. Dat was een lawaai van jewelst want Driek had klompen aan en dan liet Hein Driek altijd winnen. Dan kwam Hein in de keuken, pakte een flesje limonade, dronk dat op een klein beetje na uit, ging naar de pomp, vulde het weer, kwam naar binnen en zei tegen Driek "dat heb je eerlijk verdiend" en Driek dronk het flesje leeg en vond dat het lekker was.
De andere leerjongen was Martin, die was 13 jaar. Hein was toen al 16 jaar en die Martin die was om 4 uur zaterdags altijd weg. Ik dacht nog hij is naar de WC, maar na een tijdje kwam hij weer terug. Ik had al een paar keer tegen mijn broer gezegd "Waar is die Martin toch altijd naar toe?" Dat was voor Pierre ook een raadsel. Op een keer hij kwam weer binnen nadat hij weer eens weg was ik zeg: "Martin waar ben je geweest" "Och", zei hij "om 4 uur maakt Leonie altijd de pudding voor de zondag en dan ga ik altijd het pannetje uitlikken". Hij hoefde niet zoo ver te lopen naar huis. De volgende zaterdag ik zeg tegen Mam: "Ik maak al de pudding voor morgen." Mam zei: "Dat is toch veel te

vroeg". Ik zei: "Die Martin moet ik dat afleren altijd om 4 uur weg te gaan." Ik maakte de pudding en maakte de deur van de salon open. Het was heel druk in de zaak, en stak het pannetje door de deur en zei "Martin, kom het pannetje uitlikken." Hij keek en de klanten ook, kreeg een rooie kop en zei "dat hoef ik niet"
Hij is nooit meer weggegaan. Dat had ik hem in een keer afgeleerd. Hij was wel zoo kwaad dat hij een hele week niet tegen mij gepraat heeft. Naderhand was hij de beste leerling. In die tijd was geen winkelsluitingswet. Je kon zoo vroeg en zoo laat open houden zoo lang er klanten kwamen. Op een zaterdag, ik was de zaak aan het poetsen, het was al een uur, kwamen nog een paar klanten. Die kwamen van de mijn en wilden nog geschoren worden. Ik zeg "Zijn jullie gek geworden, weten jullie niet hoe laat dat het is en Pierre ligt al in bed, komen jullie morgen maar terug", want het zondags waren de zaken ook open. Dan ging je het eerst om 6 uur naar de kerk, dan werd ontbeten en dan begon het lieve leventje weer tot 12 uur 's middags. In die tijd had ik de damessalon erbij gekregen en als wij dan gegeten hadden ging ik nog klanten aan huis kappen, dat was onduleren met een tang. En daar kreeg je dan 35 cent voor, dat waren toen de prijzen, 35 cent voor het kappen, 25 cent voor het knippen of het nu een man of vrouw of kinderen waren, dat was hetzelfde en scheren kostte toen 10 cent.

v..l.n.r Miets Daemen,Pierre Daemen en Daemen-van Nuys voor hun huis in de Groenstraat rond 1920.

De boomgaard bij de Erens Hoeve

De fruitboomgaard bij de woning in de agrarische cultuurgeschiedenis had zeker voor de boomgaard van het Erens huis een aparte plaats in onze gemeente Landgraaf. Vooreerst de plek, bijna het hoogste punt van Nederland en was eigendom van een Nederlands bekende naam, uitgaande van de omschrijving door Godfried Bomans indien hij spreekt over de gebroeders Erens als Limburgse literaire Tachtigers. (rond 1880). Voor ons als omwonenden was de circa 3 hectaren grote boongaard van een uitzonderlijk geheel, zeker gezien de meer als 300 fruitbomen met exclusieve soorten. Maar welke geschiedenis ging aan een fruit boomgaard vooraf.
Rondtrekkende troepen van jagers en vissers, welke zich toevallig wel eens tegoed deden aan rijpe vruchten van sleedoorn, appel, bospeer of hazelnoot, waren materieel zelden zo uitgerust om de vele potentiële mogelijkheden van deze lekkere en gezonde vruchten ten volle te genieten. Men moest de als zich vestigde bewoners van de midden Europese gebieden uit de steentijd afwachten om meer optimaal gebruik te zien maken van deze vruchtsoorten, zeker door het systematisch verzamelen, drogen en vriezen als wintervoorraad. Toe er echter kolonisatie ontstond en ganse stammen zich vestigden op gerooide plaatsen, bleek spoedig hoe aantrekkelijk het was om fruitboompjes over te planten in de nabijheid van het woonhuis, en het rendement behoorlijk kon opdrijven door de koestering van schaduw, water en mest....en een dagelijkse portie tederheid...Zo ontstonden eigen gaarden. Vooral de Cisterciënzers die Noord Europa, vaak met duizenden lekenbroeders het zeewater bedijkten, staan aan de oorsprong van talrijke boomgaarden, waarvan men de sporen nog terugvindt op plaatsen van de eerste waterkeringen. En die monniken bleven zo aan hun boomgaard gehecht dat men die op oude documenten vaak benoemd als "paradijskens"en dat ze niet aarzelden hun stoffelijk overschot toe te vertrouwen aan de wortels van fruitbomen, om ze op te nemen in een oneindige kringloop van wortel tot vrucht., tot pit en boom opnieuw tot in de eeuwigheid. Veel gebruiken en bewaar methoden zijn van hen afkomstig en worden nu nog toegepast.
Meer effect verkreeg men door het op plaatsen te zaaien met een geschikte bodem. Weer later door het enten van geselecteerde onderstammen met het uitgezochte edelras, vooral onder invloed van de klassieke beschavingen vanuit Azië, via Griekenland naar Rome. Bij het

teloor gaan van de Gallo Romeinse villa's raakte veel verworvenheden in de vergetelheid.
De schaars opkomende dorpen poogden paal en perk te stellen aan de vloedgolven en de toenmalige gezagsdragers beschermde de fruitbomen binnen gevrijwaarde omheiningen, speciaal door wetten die er niet om logen. Toen tegen deze strooptochten burchten werden opgeworpen, aanvankelijk met beperkte woonruimte zien we een nieuwe fruitcultuur onstaan meestal uitgeoefend door edel dames die tijdens de kruistochten iniatief hier toe namen, of gezag toebedeeld kregen. Het zijn tenslotte de talrijke abdijen die vooral vanaf de 11e eeuw West Europa hebben omgetoverd tot graanvelden en tiendschuren en uiteraard de boomgaarden. Intussen nam de vraag naar steeds grotere hoeveelheden fruit toe mede door de opkomst van de steden en toename van welvaart. Wat buiten de stadsmuren prompt werd vertolkt in grotere en commerciële boomgaarden. Alsook meer toevoer naar de markten.
Deze middeleeuwse tendens zette zich toen door de meest intieme toepassing van liefde tussen boom en mens en wel het aanplanten van leibomen langs de gevel van huis en schuur.Wat heden ook nog gebeurt. De zg. Erens boomgaard waar dit verhaal mee begon is immers moeten wijken voor nieuwbouw evenals de hoeve zelf, het enige wat nog herinnerd is het onlangs gerestaureerde theehuisje. Zelfs voor het bakken van brikken van de zg.brikken was de grond geschikt; er zijn bij de nieuwbouw restanten gevonden van deze oude pottenbakkers ovens.Men kan zeggen: Wie geen mooie boom meer duldt is geen vrome vrucht meer waard...
Wat waren het voor mooie vruchten in deze boomgaard en wat waren de mogelijkheden tot het verwerken of bewaren?
Naast de talrijke functies als landschapsverfraaiing, temperatuurregeling of toevluchtsoord voor mens, plant en dier levert de fruitboom ons gespreid over een volledig groeiseizoen een enorme variatie aan vruchten. Geoogst voor vers gebruik, voor de smaak , voor de sapwinning, voor wijn en stroop. Steeds weer vormen zij de basis. Maar er is nog meer. In de lente de fruitbloesem en de nectar. Het zijn insecten en vooral de honingbij de er door aangetrokken worden. Zij worden gelokt door de kroonblaadjes die als kleurrijke uithangbordjes de plaats aangeven waar stuifmeel en nectar te krijgen zijn. Uit de nectar puren de bijen de honing en als mens en natuur hand in hand gaan kan een boomgaard aardig wat honing opleveren. Zo levert 1 ha peren ongeveer 25 kg honing; 1 ha appels ongeveer 150 kg honing. Alhoewel

men spreekt van een dierlijk product is het toch van plantaardige oorsprong. Honing bevat meer dan 100 verschillende componenten in tegenstelling tot bv bietsuiker die deze componenten mist Tegenwoordig wordt meer en meer honing aangewend voor de bereiding van gerechten, dranken, snoepgoed, gebak enz. enz. Bovendien is het in de keuken het zoetmiddel bij uitstek. Indien de fruitoogst hoofdzakelijk voor eigen gebruik was gewenst dan werd de boomgaard natuurlijk goed en intensief volgens een bepaald onderhoudsplan bewerkt. Want naast de natuurlijke fruitopbrengst was er in de boomgaard tevens de nodige woonruimte van wortel tot kruin voor veel diersoorten. Aan de wortels leven de muizen, verstopt zich de egel. In de stam boren zich kevers en wespen terwijl de boomkruiper zijn voedsel zoekt beginnen de spechten met de bouw van holen die later weer door vleermuizen betrokken kunnen worden. Op de stam groeien de nodige algen en boomkorst mossen waaraan de slakken zich te goed doen. In de takken bouwen de vogels hun nesten. De hier bedoelde boomgaard welke door een inheemse plantenhaag was omringd; in die haag leefden vele dieren die op zoek waren naar voedsel en die op strooptocht in de boomgaard waren. Dit alles maakte de boomgaard levendig, waarvan men vanuit het theehuisje volop kon genieten. Hiernaast levert de fruitboom echter, gespreid over een volledig groeiseizoen, een enorme variatie aan vruchten op. Het is bekend dat niet alle fruitvariëteiten voor een min of meer lange bewaring in aanmerking komen. Zo zal het voor appels zeker niet lukken om vroege zomer variëteiten zoals de oogstappel of James Grieves te bewaren, Deze zijn daartoe minder geschikt en kunnen het beste meteen verbruikt worden. Veel wintersoorten daartegen zoals Jonagold of de Keuleman zijn echte bewaarkampioenen. Peren bewaren is nog iets moeilijker. Het hangt niet alleen van de vruchten zelf af of ze goed en lang te bewaren zijn, het groeiseizoen, de bodem en de levensomstandigheden, de plek en de verdere behandeling spelen een voorname rol. Te hoge temperaturen met te snelle en te vroege rijping , benadelen de bewaring. Tevens mag men, geplukt fruit niet in de zon

laten staan, dit is funest voor de bewaring daar dit het rijpingsproces enorm versnelt. Tijdens het bewaren mag de temperatuur in de bewaarruimte niet hoger oplopen dan 7 a 8 graden voor appelen en 2 graden voor peren wat het moeilijk maakt om deze vruchten samen te bewaren. Het gebruik van zg, ijskelders aan de talrijke kasteelhoeven (o.a.Strijthagen) was een poging tot temperatuur controle in die richting.

Beperken we ons tot de huisbewaring bij Hoeve De Kamp dan was de bewaring van de hiertoe geschikte vruchten de inkuiling in de grond. Deze zg. fruitsilo naar het principe van de bieten en aardappelkuilen.
Waarschijnlijk gelijk de kloosterlingen hadden velen vastgesteld dat onder de bomen in het gras liggende vruchten vaak zeer lang goed bleven. Soms onder een sneeuwlaag liggende vruchten zijn een aangename voedselbron voor de vogels in de winter. Het is dus zeker niet vreemd om voor een natuurlijke bewaring zijn toevlucht te zoeken tot dezelfde bodem. Door de fruittelers werden zoals door onze voorouders overgeleverde bewaarmethode zodoende duizenden kilo's Keuleman ingelegd; mogelijk ontleend deze vrucht daaraan zijn naam Kuileman/Keuleman. Bovenop werden de vruchten afgedekt met een laag stro of riet met bladeren welke bij strenge vorst afgedekt werden met grondplaggen of zelfs met een gehele grondlaag.
Drogen van fruit is waarschijnlijk de oudste en meest verspreide bewaarmethode welke door de mens is toegepast. In principe is drogen enkel het verwijderen van vocht uit de levensmiddelen, wat dodelijk is voor bacteriën en schimmels. Gedroogde vruchten, zijn mits de nodige voorzorgsmaatregelen, maanden zelfs jaren houdbaar. Voor het drogen komen nagenoeg alle fruitsoorten in aanmerking, maar hoofdzakelijk werden en worden appel, peer, pruim, abrikoos en druif gebruikt. Alom zijn wel bekend de rozijnen en de gedroogde zwarte pruimen. Steriliseren, diepvriezen of scheikundige bewaarmiddelen hebben momenteel de alom bekende en gebruikte bewaarmethoden verdrongen. De geschilde appels of peren werden ontdaan van hun klokhuis in schijfjes gesneden en vervolgens aan een draad of touw geregen. Deze draden werden in de zon of boven de haard of fornuis te drogen gehangen; ook kunnen de schijfjes vrucht open en gespreid op een rooster in de zon te drogen gelegd worden. Een huiselijke methode bij de fam. Erens was het drogen op zolder onder het door de zon verwarmde pannendak. Vanouds was en is het gedroogde fruit hoofdzakelijk bestemd voor keukengebruik ongeacht dat het ook als lekkernij uit het vuistje wordt gegeten. Door de jaren heen zijn typische gerechtigden overgeleverd. Denken we aan de Limburgse vlaai met spijs welke in de volksmond "euft"is geheten waarbij de regel geld "dun van leer maar dik van smeer". Daarbij is er geen kermis zonder vla met name de "bakkemuizevlaa"met als spijs de gedroogde peren, de "bungelkesvla" of de zwarte vla met de gedroogde zwarte pruimen welke men soms de begrafenisvla noemde.

Onder sappen van vruchten wordt verstaan door het vermorzelde en daarna uitgeperste vruchten verkregen sap. Deze ongegiste vruchten sappen kunnen tevens het basisproduct zijn voor wijnbereiding, men spreekt dan van "most". De naam "susmost"door de Duitsers voor deze vruchtensappen ligt hieraan ten grondslag. Most werd bij de fam.Erens niet gemaakt, wel mochten Joegoslavische mijnwerkers uit de omgeving de afgevallen pruimen oprapen en meenemen. Deze brachten dan later een fles pruimenjenever "slivovitsj" uit dank terug. De geschiedenis van het fruitsap is even oud als de vrucht zelf. Reeds in de oudheid maakte men vruchtensap, dat eerst vers werd gedronken en men later bewaarde als gegiste drank of, als de smaak tegenviel bewaarde totdat het was overgegaan tot bruikbare azijn. Van diverse wijnen vindt men de oorsprong in de omgeving van abdijen welke steeds goed voorzien waren van aardse goederen zoals wijngaarden. Daarbij hadden deze

abdijen veelal de tijd en de mogelijkheden om er iets mee te doen om zodoende deze lekkernijen op tafel te krijgen. Zo verkreeg men een perenlikeur door om de kleine vrucht aan de boom een fles te schuiven en de peer verder te laten groeien in de fles om deze na rijping te plukken. Zo verkrijgt men een peer in een fles welke dan met jenever werd overgoten.
Door de eeuwen heen is het fruit een onderdeel geweest van de volksgeneeskunde en ook heden ten dage blijft deze waarde behouden voor diegene die de natuur ervaart als Gods wijde apotheek. Hieronder een overzicht van geneeskrachten die in ons fruit aanwezig zijn:

- Perzik — werkt bevordelijk op de spijsvertering
- Peer — rijk aan natrium, kalk en suiker; vormt een evenwichtig voedsel; gezonde suikergever.
- Appel — bevat ijzer, fosfor en appelzuren; heeft goede invloed op stofwisseling; werkt reinigend; bevat natrium, past dus in een zoutarm dieet. Verwijdert kalk uit de nieren;bevat fosfor dit versterkt zenuwen en hersenen. Daarom was de boom der kennis in het paradijs een appelboom.
- Kersen — Helpt bij koorts.Door hun hoge ijzergehalte geschikt voor mensen met bloedarmoede.
-Tuinkruiden — Knoflook het middel tegen cholesterol in het bloed. Huislooksap voor het bestrijken van wratten die hiermee verdwijnen.

Appelsap is tevens het middel voor het bereiden van stroop. Dit werd echter in huize Erens niet zelf gemaakt. Het fruit voor eigengebruik werd gedroogd of verwerkt en de rest van de grote hoeveelheid werd per boom verkocht aan de fruithandelaar. Dat de jeugd zich zo nu en dan wel eens aan een appeltje vergreep wat niet zo erg, indien men maar niet in de boom klom, zodat er takken konden breken, dan werd in huis Erens wel alarm geslagen. Direct achter het theehuisje stond een zeer grote moerbeiboom met uiterst zoete en sappige vruchten waarvan de kinderen des huizes geen gebruik van mochten maken dit vanwege het kleurige sap op de kleding. Deze boom was zo groot en het bladerdak zo zwaar dat men rond de takken een kabel liet aanbrengen om het breken van takken te voorkomen.
Verder was het fruit voor het verweken bij het gebak dat in huis bakklaar werd gemaakt om dan door landbouwer Vonken te worden afgehaald om in zijn veldbakoven gebakken te worden.

De huizen Charles Frehenstraat nrs: 39 - 41 - 43 - 45.

Op de plaats van huis Charles Frehenstraat 32 stond omstreeks 1700 het woonhuis van de familie Hensgens-Pesch. De heer des huizes was afkomstig uit Scherpenseel en gedoopt te Mariënberg op 12 juni 1666. Op 32-jarige leeftijd huwde hij te Eijgelshoven met Agnes Timmermans uit Waubach. Uit dit huwelijk werd slechts één dochter geboren,gedoopt te Eygelshoven op 19 juli 1702. Maria was nauwelijks vier jaar oud toen haar moeder overleed.
De weduwnaar, zonder familie in het dorp Waubach, zocht naarstig naar een verzorgster voor het kind; hij vond ze in zijn "Heimat". Zij verhuisde naar de Bovenste Straat en bleek een ware moeder voor de baby te zijn. Volgens verwachting paste het stel bij elkaar en reeds in 1704 trouwden ze. De echtgenote, Gertrud Pesch, schonk haar man liefst negen kinderen, van wie de helft op zeer jeugdige leeftijd overleed. De jongste zoon Petrus, jaargang 1719, trouwde met Anna Metzmacher; het paar ging in het hun toegevallen "coopmanshuis" in de Onderste Straat wonen, thans huis Binnenhof, Grensstraat 87.
De dochters Maria Agnes en Thecla erfden het ouderlijk huis. De eerste verhuisde - na de geboorte van haar tweede kind - naar elders en verkocht haar erfdeel aan haar jongere zus. Deze huwde in 1743 Joannes Braun uit Nieuwenhagen en zij werden de stamouders van o.a. de families Hermans, Erens, Claessen en Meijs, die tot het einde van de 19e eeuw op deze plek gewoond hebben.
Het ouderlijk huis met erf had een grootte van ruim 10 roeden of 200 ca.

Maria Hensgens kreeg uit de erfdeling van haar moeder een weiland, gelegen aan de zuidzijde van de Offenste (= Bovenste) Straat, recht tegenover het ouderlijk huis. Zij huwde op 19-jarige leeftijd met landbouwerszoon Joannes Janssen. Er volgden vier kinderen, drie dochters en een zoon, die ongehuwd bleef. Grootoom Herman Timmermans, een der notabelen uit de dorpsgemeenschap, had haar in zijn erfenis in 1686 zijn huis en huisweide in de Bovenste Straat toebedeeld.

De huizen Charles Frehenstr. Nr. 32 en 45 (zijkant)

Het huwelijk van de heer Timmermans met Elisabeth Coervers was kinderloos gebleven en aangezien de erfdeling ontbreekt, is er niets bekend over het haar toegevallen huis. Ook de sterfdatum van Timmermans staat niet genoteerd, wel dat hij in 1686 weduwnaar was. Nichtje Agnes is kennelijk bij haar oom gaan wonen om hem tot aan zijn dood te verzorgen en erfde daardoor het huis. Mogelijk is ook, dat haar oom haar de middelen verschafte om na haar huwelijk een huis te bouwen. Bij de dood van haar man op 17 juni 1735 stond er in ieder geval een huis, want deze keer werd het duidelijk omschreven in de deelacte van landmeter Vaessen uit de Groenstraat.
Op 17 augustus 1738 trouwde de weduwe te Heerlen opnieuw. De bruidegom was Herman Pelzer, geboren te Nieuwenhagerheide in 1698 en sinds 1738 weduwnaar van Thecla Triebels, met wie hij acht kinderen kreeg. Een zijner kleinzonen zou later trouwen met een kleindochter van zijn tweede echtgenote. We zullen hen nog ontmoeten bij een der erfdelingen in ons verhaal. Een kleindochter uit zijn eerste huwelijk vormde de start van het latere huis Ch.Frehen-straat 45. Maria Hensgens overleed te Waubach op 19 september 1750, haar man ging bij een zijner kinderen te Nieuwenhagen wonen, waar hij op 14 mei 1765 overleed.

Op 29 februari 1752 volgde de erfdeling van het echtpaar Janssen-Hensgens. Er waren, zoals gezegd, nog vier kinderen in leven gebleven. De totale waarde van de te verdelen goederen, bestaande in het ouderlijke huis met bijbehorende weide,akker- en weilanden, beemden en bosgerechtigheden bedroeg 466 pattacon, 5 schillingen en 1½ stuber. Elk kind kreeg een erfdeel ter waarde van circa 117 pattacon. Bij de nalatenschap verdeelde de landmeter het geheel in vier ongelijke stukken, die ook in waarde verschilden. De beide oudste dochters, Margaretha en Agnes , ontvingen elk als hoofdmoot de helft van een groot weiland, gelegen achter de Scherpenseelerhof. De twee jongsten kregen een deel van het ouderlijk huis. Hier werd de aloude regel toegepast: de dochter, die het langst in huis blijft en de zorg voor de ouders in hun laatste levensdagen op zich neemt, erft een deel ofwel het hele ouderlijk huis. Het eerste lot was voor zoon Johan Peter. De waarde van zijn erfenis bedroeg liefst 197½ pattacon, waardoor hij de verplichting kreeg ruim 80 pattacon uit te betalen aan de andere erven.
Lot 2 was voor dochter Catharina en haar man Herman Cremers en behelsde: een gedeelte van het huis en wel de kamer langs de straat, de kelder, het bergwerk op zolder, de aangebouwde "sjop" of schuur, een deel van de

misten plus de helft der huisweide.De schoorsteen met het rookkanaal moesten ze in tweeën delen tot aan het dak toe, opdat lot 1 in zijn keuken ook kon stoken. De "sjop" stond op het grondgebied van lot 1 en daardoor moest de eigenaar van lot 2 aan zijn kant een nieuwe ingang maken. Dit oostelijk deel van de erfenis grensde met een lange zijde aan de weide van de weduwe Moers en liep gedeeltelijk op langs de weg achter de Waubacher hooff (de Hovenstraat). Het had "een kentgen over het greun wegsken" heen, waarvan 12 voeten breedte was afgetrokken voor het wegsken".
Lot 2 kreeg verder nog akkerland en erfbos en vormde het begin van het latere huis Charles Frehenstraat 39/41.

Lot 1 bestond uit: de keuken achter de kamer met de helft van de schoorsteen, de ehren en het kamertje ernaast, de paarde- en koeienstal, de poort langs de straat, de den en wusj met de ernaast staande varkensstal; dit alles met de erboven en -onder gelegen ruimten. Verder de hele misthof met uitzondering van een klein hoekdeel, waarop de kamer van lot 2 stond en de helft der huisweide, uitgezonderd de voormelde acht vierkante roeden van lot 2. De bezitters van de loten 1 en 2 moesten goedvinden "elkaars gaan en staan, sjurgen en drijven met vee om bij hun huisdeel te komen."

Dit westelijk deel had als reingenoot Philip Mahr, die enkele jaren fungeerde als koster van de Waubacher kapel. De waarde van dit lot bedroeg 150 pattacon, waardoor het nog aan de loten drie en vier 33 pattacon moest betalen. Lot 2 vormde de start van het latere huis Charles Frehenstraat nr.43.

Johan Peter Janssen bleef vrijgezel en bracht zijn levensdagen hoofdzakelijk door ten huize van zijn zus Agnes, gehuwd met Joannes Nelis. Nog vóór het jaar 1770 had hij hun zijn erfdeel verkocht (of met hen geruild) en ook hier erfde de jongste dochter Nelis, die oom Johan en de ouders in hun laatste levensdagen verzorgd had, het huis met toebehoor.
Dochter Grit (= Margaretha) huwde Gerard Hanssen en woonde afwisselend

---

[1] *Voorafgaande aan de erfdeling hadden zij 8 roeden vierkant als bouwplaats uit de huisweide gekregen.*
[2] *Een roede (vierkant) was ca. 20 ca en was verdeeld in 16 voeten.*
Een morgen was 150 roeden.
Een voet was ca. 30 cm.

te Scherpenseel en te Waubach. Zij kregen twee kinderen,die beiden op jeugdige leeftijd stierven. De moeder overleed enkele maanden voor de oudste zoon, waarschijnlijk ten gevolge van een besmettelijke ziekte, die in dat jaar meerdere slachtoffers telde. Vader Hanssen overleed in 1789 te Scherpenseel, maar werd begraven te Waubach op het kerkhof naast de kapel in de Kerkberg.
In het aangifteboek, waarin de Waubacher bevolking - volgens plakaat van 4 april 1770- haar eigendom moest laten inschrijven, vinden we bij de bewoners van de Bovenste Straat vermeld: Herman Cremers. Hij verklaart te bezitten:
Een stuk ploegbaar akkerland, groot 45 roeden en 2 voeten.
Een dito, groot 36 roeden.
Een dito groot 1 morgen en 16 roeden.
Een dito groot 90 roeden en 3 voeten.
Een dito groot 39 roeden en 7 voeten.
Een dito groot 61 roeden en 10 voeten.
Een dito groot 21 roeden en 10 voeten: totaal 3 morgen en 10 roeden.
Een boomgaard groot 44 roeden en 10 voeten, gelegen achter de schuur van de aangever en oplopend tot de "Hovenstraaat"
Een haag groot 78 roeden.
Een huis groot 11 roeden en 4 voeten, grenzend ten noorden en westen aan J.Nelis, ten zuiden aan zijn boomgaard en ten oosten aan Laurens Reinartz.
De goederen waren belast in de Landscronerpacht, in de Kosterij te Schaesberg en in de Regulierpacht te Aken.
Opm: Van de voorschreven stukken land moest jaarlijks 1/3 deel of 120 roeden braak blijven liggen, ze mochten pas in het braakjaar bebouwd worden, tot 5 maal toe.
Joannes Nelis verklaart te bezitten:
Een stuk ploegbaar land groot 105 roeden en 4 voeten.
Een dito groot 53 roeden en 9 voeten.
Een dito groot 57 roeden en 13 voeten.
Een dito groot 16 roeden en 14 voeten.
Een dito groot 66 roeden en 12 voeten.
Een dito groot 15 roeden.
Een dito groot 45 roeden en 2 voeten : totaal 2 morgen, 45 roeden en 2 voeten.
Opm: Ook hij moet 1/3 deel van de ploegbare akkers braak laten liggen en pas in het braakjaar bebouwen,vijf jaar achter elkaar.

Een boomgaard groot 44 roeden en 10 voeten, gelegen achter zijn schuur en oplopend tot aan de "weg achter de hooff", grenzend in het oosten aan zwager H.Cremers.
Een beemd groot 54 roeden.
Een haag groot 78 roeden.
Een huis met stallen, schuur en mesthoop, groot 13 roeden, grenzend in het noorden aan de straat,in het zuiden aan zijn boomgaard,in het oosten aan Laurens Reinartz en in het westen aan Philip Mahr.
De goederen waren belast, zowel in geld als in rogge of haver, in de Bunger-, in de Landscroner-, in de Coopmans- en in de Regulierenpacht, alsmede op het huis te Rimburg.
In de Franse bevolkingslijst van 1796 vinden we als bewoners van huis Ch.Frehenstraat 39:
De weduwe van Herman Cremers, 60 jaar, landbouwster.
Maria Margaretha Cremers ,29 jaar,dochter.
Leonard Bemelmans, 29 jaar, schoonzoon, landbouwer.
Maria Elisabeth Cremers, 23 jaar, dochter.
Jacobus Pelzer, 28 jaar, schoonzoon, handelaar.

In huis Charles Frehenstraat 43 wonen:
Joannes Nelis, 71 jaar, landbouwer.
Maria Agnes Janssen, 70 jaar, echtgenote.
Anna Gertruda Nelis, dochter.

Op de plek van huis Charles Frehenstraat 45 wonen:
Caspar Deckers, 28 jaar, koopman.
Maria Agnes Pelzer, 28 jaar, echtgenote.

Huis Charles Frehenstraat 39/41.

Herman Cremers was geboren te Nieuwenhagen en gedoopt te Heerlen op 9 januari 1720.
In 1752 huwde hij te Eygelshoven Catharina Janssen. Uit hun huwelijk werden 9 kinderen geboren, van wie er vier op jeugdige leeftijd overleden.
In de veelijst van 1776 staat Cremers genoteerd met één koe en één "rind".
Hij is van beroep landbouwer, maar de grootte van de veestapel duidt erop dat het een keuterboerenbedrijf was.
Zijn producten brengt hij te gelde op de markt en aan de huisdeuren tracht hij

allerhande huishoudelijke artikelen te verkopen. Naast dit alles vinden we hem als dagloner werkzaam bij de plaatselijke "grote" boeren. Hij stierf op zestigjarige leeftijd, achterlatend zijn weduwe met vijf kinderen. De oudste dochter Maria bleef ongehuwd, zij zorgde met haar moeder voor het huishouden en het werk op het boerenerf. Zij bleek een zwakke gezondheid te hebben, waardoor ze met moeite de zware huisarbeid kon vervullen. Ze werd ziek en stierf op 35-jarige leeftijd.
De enige zoon uit het gezin werkte als landbouwersknecht elders, hij trouwde in 1790 met mejuffrouw Kempen en ging nabij de schoonouders "op d'r Kank" wonen.
Uit zijn huwelijk werden zes kinderen geboren.
Bij de erfdeling van de familie Cremers-Janssen werd het bezit onder de vier kinderen verdeeld. Zoon Hendrik kreeg enkele ploegbare akkers en voegde deze bij de "erfenis" van zijn vrouw, Anna Christina Kempen.
De dochters Maria Margaretha en Anna Gertruda kregen elk een deel uit de huisweide.
De laatste kreeg het noordelijke deel (het eerder genoemde "kentgen over het greun wegsken " uit de deelacte van 1752); het werd het begin van huis Hovenstraat 100.
De eerste erfde het middendeel, uitlopend op de weg "achter de hooff " en grenzend met een lange zijde aan "het greunwegsken"; dit werd de start van huis Groenewegje 1, dat met de nieuwbouw in de zeventiger jaren vernummerd werd in Hovenstraat 107.
Ook bij dit gezin paste men de oude erfenisregel toe. De ouderlijke woning viel toe aan dochter Maria Elisabeth, die in 1796 gehuwd was met haar neef, de 28-jarige Jacob Pelzer, handelaar van beroep. Hij werkte in hoofdzaak als marskramer in de Duitse grensgebieden. Soms trok hij wel verder Duitsland in om zijn waren aan de man of vrouw te brengen. Met een grote langwerpige mand op zijn rug trok hij van huis tot huis in de veelal afgelegen dorpen.
Hij legde dagelijks heel wat kilometers af en wist 's avonds nooit waar hij zijn moede hoofd te rusten zou leggen.Zijn handelswaar bestond uit :puimsteen, zeep, tafel- en keukengerei, naaigaren, kortom alles wat er in die dagen in huis onontbeerlijk was.

Huizen Charles Frehenstr. 39/41

Bij de opkomst van de citroenhandel met Keulen legde hij zich meer en meer toe op dit product. Het bleek een goed lopend handeltje te zijn, waarin heel wat mensen uit de omgeving een goed belegde boterham vonden. Tijdens bar winterweer keerde hij eens op een van deze tochten huiswaarts. Nabij de kruising van de Maastrichterweg en de Mesweg (de tegenwoordige Kerkstraat) vonden enkele voorbijgangers hem de volgende dag levenloos in het struikgewas. De pastoor noteerde in het sterfteregister op 16 februari 1825:
" Heden werd in de vroege morgen langs de Mesweg in de buurt van het gehucht Groenstraat dood gevonden Jacobus Pelzer, echtgenoot van Maria Elisabeth Cremers, oud 58 jaren."
Volgens de overlevering liet de familie van de ongelukkige op de onheilsplek een kruis plaatsen, dat bij de renovatie van het drukke verkeerspunt in de jaren 70 verdwenen is.

In de belastinglijst uit 1808 staat het huis van de familie Cremers genoteerd met drie ramen en één deur, er is geen poort. De bewoners zijn dezelfde als in 1796, ook in 1821 is er geen verandering.
Het gezin telde elf kinderen van wie er zes vroegtijdig stierven.De oudste zoon Hendrik huwde in 1821 mejuffrouw Willems uit Gillrath. Het paar woonde enkele jaren in de Bovenste Straat (de tegenwoordige Charles Frehenstraat), maar kort na de geboorte van de eerste baby verhuisden ze naar Duitsland. Zoon Mathias vestigde zich in 1825 te Bruchhausen-Rimburg en zijn broer Johan woonde na zijn huwelijk in de Groenstraat. De beide jongsten bleven bij moeder in huis. Het waren ook weer kramers, die hun geld buiten de geboorteplaats moesten verdienen. Zoon Peter, de Benjamin in huis, had op zijn handelstochten in het Duitse grensgebied zijn levenspartner gevonden en verdween voorgoed uit Waubach.
In de memorie van successie, opgemaakt na de dood van de vader des huizes, lezen we dat de overledene de bezitter was van een deel van een woonhuis met grasweide te Waubach, gelegen naast Peter Koch in de Bovenste Straat. De grootte was 5 roeden 21 ellen en de waarde bedroeg
40 gulden. Daarnaast had hij nog de helft van een perceel bouwland, ook gelegen acher zijn huisdeel, ter waarde van 10 gulden. Al met al dus een schamel bezit,zeker als men bedenkt, dat de weduwe achterbleef met een vijftal onvolwassen kinderen. Zij waren dan ook voorbestemd om op jeugdige leeftijd mee te helpen geld in het laatje te brengen. In een achtervertrekje van het huis vinden we in 1830 zelfs Maria Ritzerfeld wonen, die met haar

huurcentjes ook meehielp de touwtjes aan elkaar te knopen.
Herman,de enige zoon die nog in huis was, trouwde in 1836 met Agnes Brepols uit de Onderste Straat. Zij namen hun intrek in het ouderlijk huisje, dat door de wisseling der bewoners enigszins van vorm en grootte veranderd was. In de loop der jaren waren stallen en vertrekken bijgebouwd en andere verdwenen. Het was toen heel gewoon om een teveel aan woonruimte te veranderen in stalling en bij gebrek aan woning het omgekeerde te doen. De arbeidershuizen waren klein en telden hooguit twee benedenvertrekken, waarin het hele gezin huisde, ongeacht het aantal kinderen. De slaapgelegenheden waren boven, twee muffe kamertjes onder het pannendak.
Het jaar 1843 bracht door verkoop een wijziging in het kadaster:
Sectie C 69 (het huis van de familie Pelzer-Brepols, groot 2 roeden 55 el) werd C 1892, Sectie C 70 werd vernummerd tot C 1894 (boomgaard van dhr.Pelzer) en in Sectie C 1893 en 1895 (boomgaard van buurman Jacob Koch).
Op perceel C 1893 verscheen korte tijd later een bijbouw, die jarenlang diende als woonruimte voor een ongehuwde dochter van de heer Koch.
Ook in de jaren na 1850 blijkt er op het achtererf van huis 39 heel wat bijgebouwd te zijn. Er huizen soms gezinnen, die korte tijd later weer verdwenen zijn. Ook buurtbewoners komen we er tegen en daardoor is het vaak moeilijk uit te maken wie nou precies in welk huis woonde.
De nummering van de huizen toen lijkt helemaal niet op ons hedendaags systeem. Bij iedere tienjaarlijkse volkstelling wijzigden de nummers. De woningen lagen ook niet allemaal langs de straatkant, vele waren "aaneengegroeid" tot huizenblokken, waarvan niet elk huis een eigen nummer had.
Herman Pelzer was barbier (kapper); in het kamertje aan de straatzijde oefende hij zijn vak uit.
Moeder en kroost leefden in de keuken of hadden hun bezigheden buitenshuis. Veel klandizie zal er niet geweest zijn. Waubach telde nauwelijks 500 inwoners; hij moest het in hoofdzaak van de buurtbewoners hebben (er waren immers nog drie barbiers in het dorp). Geen wonder dat hij naast het kappersvak nog andere nering uitoefende. Hij was kramer, dagloner, dienstknecht, kantonnier en landbouwer. Zijn gezin telde vier kinderen, twee waren er kort na de geboorte overleden. De oudste zoon verdween op dertigjarige leeftijd uit Waubach; hij had elders zijn emplooi gevonden. In 1888 duikt hij in de registers nog eens op; hij is dan landbouwer en woont

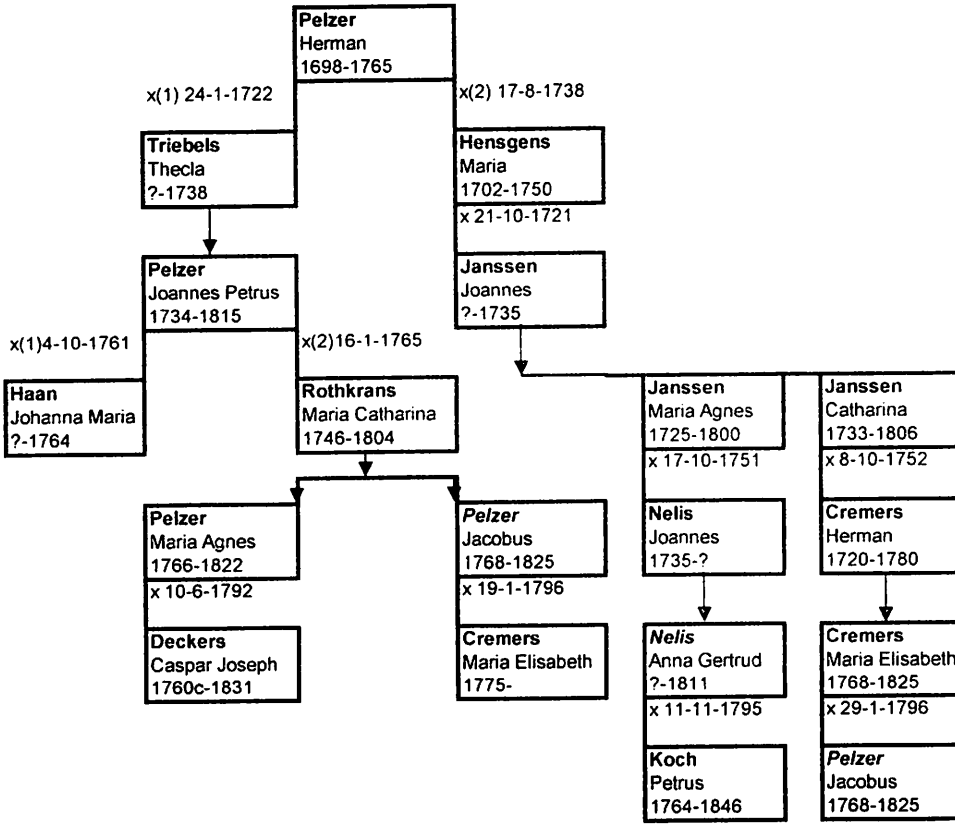

Fragment genealogie van de familie Pelzer.

met zijn gezin in Schinnen.
Vader Pelzer overleed in 1872. In zijn nalatenschap geven de nabestaanden aan dat hij eigenaar was van woonhuis, sectie C 1892 (groot 15 ca), en van 30 ca boomgaard. Het huisje was ten opzichte van vroeger wel erg klein geworden. Door de nood gedwongen had hij tussen 1862 en 1872 nog een deel van zijn grondbezit moeten verkopen. Op 29 april 1888, ruim een jaar na de dood van Maria Agnes Brepols, volgde de erfdeling. Er waren vier erfgenamen.
De nalatenschap bestond uit huis en boomgaard en vier percelen bouwland. De totale waarde bedroeg vierhonderd en veertig gulden. Huis en boomgaard vielen toe aan de twee ongehuwde kinderen Maria Gertrud en Johan Joseph. Zij bleven in het huis wonen en waren kooplieden van beroep.
Dochter Maria Elisabeth,in 1870 gehuwd met Joannes Egidius Simons, woonde elders in de Bovenste Straat. Eerst na de dood van de vrijgezellen, respectievelijk in 1916 en 1922 verhuisde het echtpaar naar het hun toegevallen woonhuis.
Op 21 mei 1888 nam de heer Simons een hypotheek op zijn bezit in de Bovenste Straat, te weten: woonhuis, schuur, stalling, tuin en boomgaard (groot 19,15are. De hypotheek werd op 29 maart 1897 omgezet in een koopakte.
Hun huwelijk telde zeven kinderen, twee zoons en vijf dochters. Twee van hen verdwenen na hun huwelijk uit Waubach. De jongste dochter trouwde in 1906 onderwijzer Jan Hendrik Peters, een der oprichters van schutterij Sint-Joseph te Waubach. Na zijn benoeming tot onderwijzer te Hoensbroek verhuisde hij met echtgenote naar zijn nieuwe standplaats.
Zoon Peter Joseph was in eerste echt gehuwd met Anna Elisabeth Mispelbaum, die in 1919 overleed. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren van wie een zoon op 30-jarige leeftijd overleed. De oudste zoon Egidius, invoeger van beroep, huwde in 1934 de Duitse Johanna Lehmann. Het echtpaar woonde in huis Marktstraat (Ch.Frehenstraat 19). Op 6 september 1950 kochten zij het huurhuis met tuin. Op dit laatste perceel bouwden zij een nieuw woonhuis ,dat na hun dood in het bezit kwam van de tegenwoordige bewoner,de heer Bernard Bloemer. Vader Simons huwde in tweede echt zijn jongere schoonzus Hubertina Mispelbaum. Zij namen hun intrek in het aangekochte huis nr.43. Uit hun huwelijk werden drie dochters geboren.De dochters Maria en Anna woonden na hun huwelijk resp. in huis 39 en 41. Na de dood van de heer des huizes (1958) ging dochter Elisa met echtgenoot bij moeder inwonen. Na het overlijden van de laatste werden de

huizen 39,41 en 43 in 1961 in het openbaar verkocht. De kopers waren de naaste buren Johan Joseph Hendriks en zijn zus Theresia.
Huis nr.41, met boomgaard groot 1,40 are, was bij acte van 21 februaria 1862 door de erven Koch- Hermans verkocht aan het echtpaar Godfried Rischmeyer en Anna Theresia Vossenkaul. Zij waren gehuwd in 1856 te Frelenberg, de geboorteplaats van de echtgenote, en woonden sedert 1860 te Waubach. Twee dochters uit hun huwelijk trouwden met twee broers Vreuls uit Nieuwenhagen. De jongste van hen, geboren in de Bovenste Straat, ging na haar huwelijk in 1889 te Nieuwenhagen wonen. De oudste, Anna Maria, bleef bij haar ouders om hen in hun laatste levensjaren bij te staan. De moeder overleed in 1891 en in hetzelfde jaar trouwde de dochter met Willem Hubert Vreuls uit Nieuwenhagen. Het echtpaar bleef bij vader in huis wonen en erfde bij diens dood in 1896 het ouderlijk huis. De heer Vreuls was arbeider van beroep en na de opkomst van de mijnen werkte hij als ondergronder op de mijn Laura te Eygelshoven. Na hun dood verkochten de erven huis nr.41 op 30 september 1930 aan Peter Joseph Simons, inmiddels reeds eigenaar geworden van de panden 39 en 43.
De huizen 39 en 41 waren in 1969 eigendom van het echtpaar Baur-Kölgens. Zij lieten ze grondig verbouwen en voegden ze (weer) samen tot een woonhuis. In de achtervertrekken werd een atelier ingericht, waarin de heer Baur zijn schilderstalenten kon uitleven en op verdienstelijke wijze meerdere dorpsgezichten van Waubach heeft vereeuwigd.

Huis Charles Frehenstraat 43.

Het aan Joannes Petrus Janssen bij erfmeting op 19 februari 1752 toebedeeld huis met erf, tuin en boomgaard deelde de ongehuwde landbouwer met zijn oudere zus Maria Agnes, die een jaar tevoren gehuwd was met landbouwer Johannes Nelis. Gedrieën woonden zij in het huis, waarbij in de volgende 12 jaren vijf kinderen Nelis bijkwamen. Ze hadden een boerenbedrijfje met twee koeien, een varken en wat kippen, die voor de eerste levensbehoeften zorgden. De geërfde akkers en weilanden werden gezamenlijk bewerkt. Maria Agnes (Niske genoemd) was een vrij groot weiland nabij Scherpenseel ten deel gevallen, waarop de twee koeien graasden. Naast boeren waren de beide zwagers ook handelaars. Een van beiden was meestal op handelstocht in Duitsland. Het operatiegebied was het Rijnland, waar men bepakt met een grote korf bij de huizen in de afgelegen dorpen zijn koopwaar trachtte kwijt te worden. Johannes Nelis was geboren omstreeks 1720; hij was

marskramer,die veelal in het buitenland vertoefde.
In de eigendomslijst van 1770 staat hij genoteerd als landbouwer,doch wij weten uit het verhaal van zwager Herman Cremers en diens schoonzoon wel beter wat het beroep van landbouwer in die dagen inhield. Vrouwlief was de landbouwster,de heer des huizes verdiende met allerlei andere nering zijn brood, maar veelal was dat de handel. Opmerkelijk is dat zwager Janssen niet in die lijst (en ook niet in de Franse lijst) voorkomt. Blijkbaar had hij toen reeds zijn bezit overgemaakt aan zijn zus en zwager en meer in bijzonder aan diens jongste dochter Anna Gertruda.
Johannes Nelis overleed op 85-jarige leeftijd in 1804. Zijn echtgenote was op 30 december 1800 te Waubach overleden en op nieuwjaarsdag te Eygelshoven begraven.Uit zijn huwelijk waren in de jaren 1752 tot 1758 te Waubach vijf kinderen geboren. De oudste dochter Maria huwde Michaël Plum uit Teveren en verhuisde naar het Duitse grensgebied. Zoon Johan Peter huwde in 1775 Maria Anna Beckers. Zij woonden tot 1780 in een deel van het ouderlijk huis, waarin vier kinderen geboren werden, van wie er twee kort na de geboorte overleden. In 1781 vertrok het gezin met onbekende bestemming. Van de twee andere zonen weten we niet veel. Zoon Gerard gaat volledig de mist in; hij is te Waubach geboren en voor de rest ontbreekt elk spoor. Waarschijnlijk zal hij zijn vader op zijn kramertochten vergezeld hebben en daarbij in den vreemde een bestaan gevonden hebben. Via een notitie in de Franse kadastergegevens bleek de jongste zoon Johan Hendrik op zijn handelsreizen terecht gekomen te zijn in Almelo, waar hij zich in 1796 gevestigd had.
Van de jongste dochter Anna Gertrud, die voor ons verhaal het belangrijkste is, weten we noch geboortedatum noch -plaats. De Franse volkstelling van 1796 geeft aan dat zij 38 jaar oud en ongehuwd was. In het doopregister te Eygelshoven staat zij niet ingeschreven. Mogelijk is zij elders geboren.Volgens de overlijdensakte van de Burgerlijke Stand was zij bij overlijden 46 jaar oud. Zij zou dan in 1765 geboren zijn.
Zij bleef het langst bij de ouders in huis en stond hen bij in hun laatste levensjaren; om die reden erfde zij het ouderlijk huis of een gedeelte ervan. Het deel langs de straat van het toegevallen huisdeel uit 1752 was in andere handen overgegaan. Haar broers en zusters hadden hun erfdeel van de hand gedaan, enkel het achterste deel met de tuin en weide was bij de nalatenschap, omstreeks 1805, overgegaan op Anna Gertrud. Zij was in 1795 gehuwd met Petrus Koch, geboortig in 1764 te Welz-Ruhrdorf. Uit hun huwelijk werden tussen 1796 en 1803 vijf kinderen geboren, twee zonen en drie dochters,

welke laatsten allen kort na de geboorte overleden. Van de oudste zoon is niets bekend; zoon Jacob, jaargang 1800, zou een belangrijker rol spelen. Moeder Koch werd na de geboorte van haar jongste kind ziek, waarschijnlijk ten gevolge van de moeilijke bevalling, waardoor het kind reeds na veertien dagen overleed. Ze bleef sukkelen en het ziekbed houden, totdat de Heer des Levens haar op 27 november 1811 tot zich riep. Vader Koch hertrouwde twee maanden later met een oudere dame, Maria Catharina Bosch uit Heerlen, oud 52 jaar. Zij zal wel broodnodig in huis geweest zijn omwille van het enige kind aan wie de vader door drukke bezigheden nauwelijks aandacht kon schenken.

De tweede echtgenote overleed in 1842 en vier jaar later luidden de doodsklokken voor Peter Koch, overleden in huis nr. 88 te Waubach.

Het huis was toen onbewoond en bracht geen geld op.Een huurder meldde zich al spoedig. Het was de familie Rothkrans-Mulders, voorheen wonend in dezelfde straat op een steenworp afstand aan de overzijde. Zij bleven er wonen tot 1854, toen het gezin Hendriks-Koch bij hun moeder kwam inwonen.

Koopman Jacob Koch erfde in 1842 huis, erf en weiland. Van dit goed werd twee jaar later het een en ander verkocht en bijgekocht. Een boomgaard gelegen achter de tuin en het huis kwamen in het bezit van Jacob. Van de erven Cremers kocht hij een deel uit hun boomgaard, waarop hij een huisje liet bouwen. In 1825 trouwde hij met Anna Maria Hermans uit Rimburg. Uit hun huwelijk werden te Waubach de twee oudste dochters geboren, de drie zonen zagen het levenslicht in het Duitse Teveren. Tot 1830 bleef het gezin in de Bovenste Straat wonen (huisnummer 106), daarna verhuisde het naar Teveren waar de vader overleed. De weduwe keerde in 1852 met dochter Gertrud en zoon Antoon nar Waubach terug. De laatste was kleermaker en bleef ongehuwd. Hij overleed te Waubach op 6 januari 1860, nalatend 1/10 deel van een stal met schuurtje en 1/5 deel van het ouderlijk huis met tuin en boomgaard. De enig overgeblevene te Waubach was toen nog dochter Gertrud, die in 1852 te Teveren gehuwd was met Heinrich Hendriks (Heinrichs). Toen de moeder in 1862 overleed, besloten de erven de hun toegevallen nalatenschap te verkopen.

Deze bestond uit:

a. Huis, erf en tuin, sectie C.65 en 66, groot 2 roeden en 5 el.
b. Boomgaard, deel van C 67, groot 92 el.
c. Boomgaard, deel van C 67, C 68 en C 1895, groot 10 roeden 98 el.
d. Huis, stal en erf, sectie C 1893, groot 1 roede 40 el

a en b gingen over op dochter Gertrud en echtgenoot Hendrik Hendriks, beiden handelaren.
c werd gekocht door de gebroeders Meijer, wonend te Nieuwenhagen en door de familie J.G.Rischmeyer-Vossenkaul.(zie huis Charles Frehenstraat 41)

Toen dochter Gertrud, handelaarster, in 1872 overleed, was zij enkel nog in bezit van het huisje, groot 90 ca. In de memorie van successie van haar man in 1860 staat vermeld, dat hij niet in het bezit was van enig vast goed of vruchtgebruik; alles stond op naam van zijn vrouw.
Het gezin telde drie kinderen. De jongste zoon Leonard was schoenmaker en handelaar van beroep. Hij verliet Waubach met onbekende bestemming. Dochter Maria Agnes, alias eiere Niske, handelaarster in eieren en ongehuwd, kwam door erfdeling in 1879 in het bezit van huis nr.43.
Na haar dood ging het in 1930 over op het echtpaar Pieter Joseph Simons en Anna Mispelbaum. Zij verkochten het in 1961 aan Johan Joseph Hendriks en zus Theresia.
Broer Pieter Joseph Hendriks, eveneens handelaar en gehuwd met Maria Elisabeth Schormans, had in 1887 van de erven Kunkels-Deckers huis nr.45 gekocht. Uit hun huwelijk werden negen kinderen geboren, van wie zoon en dochter Johan en Theresia het ouderlijk goed erfden en zo we gezien hebben in 1961 tevens de eigenaars werden van de huizen 39,41 en 43.
Johan Hendriks had een aangenomen dochter, geboren in 1930. Zij huwde in 1952 met Mathias Leo Thijs,afkomstig uit Hunsel. Uit hun huwelijk ontsproten twee kinderen. Na de vroege dood van mevrouw Thijs bleef de weduwnaar met een dochter en kleindochter in huis nr. 43 wonen.
Op 3 mei 1995 viel hij bij een dakreparatie aan het pand naar beneden en was op slag dood. Het huis werd een jaar later verkocht; de dochter met kind gingen elders in Waubach wonen.

Op de achtergrond de huizen 39-41 en 43 in de Charles Frehenstraat

Huis Charles Frehenstraat 45.

In het eerste deel hebben we gezien dat bij de aangifte der goederen in 1770 Joannes Nelis verklaarde te bezitten o.a. een huis met stallen, schuur en mesthoop, groot 13 roeden, grenzend in het noorden de Bovenste Straat, in het zuiden zijn boomgaard, in het oosten Laurens Reinartz en in het westen Philip Mahr,koster te Waubach van 1730-1745. De laatste was gehuwd met Anna Creins en overleed in 1773. Zijn woning stond ter plekke waar zich thans huis Charles Frehen-straat nr.45 bevindt. Zoon Gerard erfde het huis en woonde er met vrouw Maria Catharina Moers tot omstreeks de eeuwwisseling. In de Franse kadastrale meting van het jaar 1807 vinden we dat de eigendom van de heer Mahr: huis , gebouw, plaats, tuin en bouwland is overgegaan op het echtpaar Deckers-Pelzer. Verkoper Mahr woont dan in de Groenstraat in het geërfde huis van zijn oudoom Willem Hamers (thans huis Groenstraat-West 110). Mevrouw Mahr-Moers was reeds overleden in 1792, in welk jaar handelaar Caspar Deckers, geboren te Dürboslar in Duitsland, huwde met Catharina Pelzer uit Waubach, kleindochter van de eerder genoemde Herman Pelzer, die in 2e echt Maria Hensgens had gehuwd. Volgens het register van 1796 woonde het echtpaar Deckers-Pelzer in genoemd jaar in de Bovenste Straat. Aannemelijk is dan dat Gerard Mahr na de dood van zijn echtgenote het huis verkocht heeft aan het pas getrouwde stel en hij verhuisd is naar de Groenstraat, waar hij in 1812 is overleden. Volgens de belastinglijst op ramen en deuren van 1808 had het huis slechts één deur en geen raam aan de straatzijde. Hun buren waren de familie Koch. De acte van successie van mevrouw Deckers-Pelzer (1822) geeft aan dat zij voor de helft eigenaar was van een huisje met erf ter waarde van 47 gulden. De totale waarde van huis, land en tuin bedroeg 195 gulden.
Tot 1830 bleven de Deckers de enige bewoners van het huis. Dan komt het echtpaar Kunkels- Deckers, bestaande uit vier personen, inwonen. Na de dood van de heer Pelzer vond in 1831 de erfdeling plaats. Het gezin telde negen kinderen, van wie er twee heel jong overleden. De overigen waren ieder gerechtigd voor 1/7 deel. Dochter Anna Maria Gertrud, jaargang 1799, wist 2/7 deel van het huis in te pikken, de rest ging naar de jongste zoon Johan Joseph. De andere broers en zusters hadden bouwland gekregen, doch om rede zij gehuwd waren met handelaars en zich buiten Waubach hadden gevestigd, verkochten zij hun erfdeel aan een der beide huisbezitters. Dochter Anna speculeerde op allerlei wijze erop het hele huis in haar bezit te krijgen. Zij woonde reeds sinds haar huwelijk (1828) met Jan Lambert Kunkels in het

huis,terwijl haar broer wegens handelsactiviteiten tijdelijk in Teveren gehuisvest was.
In 1817 nam de heer Kunkels bij de R.K.Kerkfabriek te Waubach een lening op van 100 franken tegen 5%. Zijn toekomstige schoonvader stelde zich borg voor de opgenomen som. 17 jaar later had hij echter nog steeds niets afgelost, wel trouw jaarlijks 5 francs rente betaald. In 1834 werd hij aangemaand de schuld af te lossen. Bij notaris Vreuls werd een nieuwe leenakte opgemaakt, waarin hij zich verplichtte het bedrag binnen tien jaar af te lossen. Als onderpand stelde hij - met goedvinden van zijn jongste broer het nog onverdeelde huis met erf, gelegen te Waubach naast Peter Koch en Paul Werden, ter grootte van een roede en met bijbehorende moestuin aan het Elzenwegske, groot twee roeden.
Een jaar later werd bewaarheid waarop hij gehoopt had. Zijn jongste zwager, in Teveren gehuwd met Maria Gertrud Aretz, verkreeg het schoonouderlijk huis in de Groenstraat en hij besloot er te gaan wonen. Zijn 5/7 huisdeel in de Bovenste Straat verkocht hij aan zwager Kunkels, die hiermee in het bezit kwam van de beide huisdelen, grenzend met een zijde en een hoofd aan Petrus Koch.
Lambert Kunkels was geboren in 1794 te Kempt in Duitsland. Op zijn handelsreizen was hij in 1823 in contact gekomen met zijn latere echtgenote en schoonouders. Zijn vrouw was de enige dochter in het ouderlijk huis en volgens de toenmalige huisregels diende zij de ouders tot aan hun dood te verzorgen. Als beloning mocht zij erop rekenen het huis te erven, waarbij zij wel de andere (minder bedeelde) erven schadeloos moest stellen.
De echtelieden trouwden in 1828. Uit hun huwelijk werden vier kinderen geboren van wie de jongste vier dagen na haar geboorte overleed. In 1841 overleed de echtgenote en bleef Lambert met drie jeugdige kinderen achter. Vier jaar later hertrouwde hij handelaarster Catharina Elisabeth Habets, geboren in 1808 te Wijnandsrade. Uit dit huwelijk werden nog twee kinderen geboren. De moeder overleed in 1867. De jongste dochters uit de beide echten vestigden zich in Aken. De oudste dochter en handelaarster Maria Catharina Josepha huwde Bartholomeus Beaujean uit Heerlerheide. Zij woonden - met als kostganger haar ongetrouwde broer - nog enkele jaren in het ouderlijk huis. Bij de dood van vader Kunkels in 1871 bestond diens nalatenschap uit de helft van 1/7 huis, groot 1,50 are. Er waren 5 erven. De zoon liet bij zijn dood in 1877 een half huis na, groot 65 ca,waarde f.140,- te verdelen in vier loten. De erfgenamen van dochter, mevrouw Beaujean, lieten in de memorie van successie noteren, dat hun moeder op haar sterfdag in het

bezit was van een half huisje ter grootte van 1,35 are met tuin, groot 2,50 are. De nog overgebleven erven verkochten op 7 augustus 1887 het laatstgenoemde voor 360 gulden aan Peter Joseph Hendriks, echtgenoot van Maria Elisabeth Schormans, dagloners.Daarmee waren de huizen nrs. 43 en 45 in het bezit gekomen van één eigenaar.
Op 9 mei 1940 had voor notaris Dolmans de erfdeling plaats van de onverdeelde goederen van het echtpaar. Hun nalatenschap omvatte o.a. tuin, huis en erf ter grootte van 3,40 are. Ze ging over op de twee ongehuwde kinderen: Johan Joseph en Theresia. In 1942 had er een verbouwing plaats. Er volgde een vereniging met het huis ernaast. De drie huizen tezamen kregen kadastraal nummer C 4167. Na verkoop van het huis van "Eiere Niske" en de verhuizing van de eigenaars naar nr. 43 werd het echtpaar Kraft -Oerlemans in 1963 eigenaar van huis nr.45 (sectie C 2266). Vier jaar later deden ook zij het weer van de hand.

Huis Hovenstraat 107

In het eerste deel van ons verhaal hebben we gezien dat bij de erfdeling na de dood van Herman Cremers een deel der huisweide was toegevallen aan dochter Anna Gertruda. Zij was geboren in 1758 en huwde op 27-jarige leeftijd in de kerk te Mariënberg Peter Joseph Beckers uit Scherpenseel. De eerste jaren van hun huwelijk woonden ze bij de ouders Beckers-Plum, waar in 1786 hun eerste kind, Hendrik Joseph geboren werd. Het huis was echter te klein voor een dubbelgezin en aangezien de jonge moeder Beckers beschikte over een perceel bouwgrond te Waubach, werd besloten daar een huis op te richten. Alle beschikbare familieleden beiderzijds hielpen mee. Materialen werden aangesleept en de nodige grondwerkzaamheden verricht.
Een architect en aannemer had men niet nodig. Bij buren en familie waren genoeg krachten, die duvelsgoed wisten hoe een vakwerkhuis gebouwd moest worden. Hoe lang eraan gewerkt is, weten we niet; vast staat in elk geval, dat de woning in 1789 klaar was. In maart van dat jaar werd er dochter Johanna Catharina geboren.Er volgden nog vier kinderen, van wie er een, 34 dagen oud, overleed. Het huis was gebouwd op perceel C 74, waarbij ook behoorde boomgaard C 73. Beide percelen lagen in rechte lijn achter de huisweide van zwager Jacob Pelzer en grensden aan de oostzijde aan het "greunwegsken" (thans Groene Wegje) en in het westen aan de boomgaard van oom Peter Joseph Nelis.

Huis Workum gezien vanaf de kerktoren(1935). Links de Hovenstraat.

successie bestond haar eigendom uit huis met stalling en weide "aan het veld" met een grootte van ruim vier roeden en met een waarde van f. 250,-. Een jaar na haar dood trouwde de jongste dochter. Ze ging met haar man, Hendrik Meijers,bij vader in huis wonen, waardoor zij er de zaak kon beredderen en hem de laatste levensjaren bijstaan. Het huis was echter niet groot. Het lag met de voorgevel naar het oosten toe. Aan beide zijden naast de voordeur bevond zich een vertrekje met daarboven onder het pannendak de lage slaapkamertjes. De lemen muurdelen tussen de balken werden na 1830 vervangen door bakstenen, waardoor het beter bestand was tegen regen en koude. Vooral de ijzige oostenwind in de wintermaanden maakte het onbehaaglijk in huis. Aan de zuidzijde bevond zich, naar aloud gebruik, de keuken.In dit vertrek was de enige stookgelegenheid en hier hokte men bij koud weer bij elkaar. Toen het huis nog vakwerk was, profiteerde de keuken door haar ligging het meest van het zonlicht en was het er het minst vochtig. Maar voor twee gezinnen, in het bijzonder als er meerdere kinderen waren, was dit vertrek te klein. We zien dan ook telkens, als een der getrouwde kinderen in het huis komt wonen, zij na de geboorte van het tweede of derde kind een ruimere woning opzoekt. Vader Meijers vertrok na de dood van zijn echtgenote in 1841 met vier kinderen naar Nieuwenhagen. Schoonbroer Peter Dominicus Beckers huwde in hetzelfde jaar en kreeg inwoning bij zijn schoonouders in de Bovenste Straat. Zus Johanna Catharina Coervers - Beckers woonde al twintig jaar met haar gezin in de Groenstraat. De oudste zoon was omstreeks 1820 te Scherpenseel gehuwd met Maria Ida Plum uit welk huwelijk in 1821 dochter Maria Theresia was geboren.
Met hulp van zijn zoons en schoonzoons werd er in de jaren veertig van de stalling een woonvertrek gemaakt; dit ten behoeve van een ander kind dat met man en kroost een woonruimte zocht.
In de daaropvolgende jaren bleef het een komen en gaan van kinderen en kleinkinderen.
In 1847 zijn de bewoners van huis Waubach, nummer 104:
1. Weduwnaar Peter Joseph Beckers, oud 85 jaar, dagloner.
2. Hendrik Meijers met tweede echtgenote Maria Cornelia Jongen en 3 kinderen.
3. Hendrik Joseph Beckers met echtgenote Maria Ida Bloem.
Bij de dood van vader Beckers op 18 februari 1850 werd de nalatenschap in twee delen gesplitst: het oude huis (sectie C 74), gelegen op de hoek van het Groene Wegje en de weg achter de Waubacher Höäf (thans Hovenstraat) viel toe aan zoon Hendrik. Bij de dood een jaar later van echtgenote Bloem

ging het over op dochter Maria Theresia,in 1843 gehuwd met Nicolaas Joseph Melchers. Het later gebouwd huis (op de vroegere boomgaard, sectie C 73) met tuin viel toe aan dochter Catharina Elisabeth Kempen-Beckers en ging na haar dood in 1854 over op dochter Anna Gertrud,gehuwd met Jan Joseph Schormans.
Het huis was korte tijd te voren weer veranderd in stalling en werd verkocht aan de familie Koch, waarna het nog een aantal jaren als woning diende voor een ongehuwde handelsdochter Koch. Via erfdeling en koop belandde het omstreeks de eeuwwisseling in handen van de eerder genoemde Pieter Joseph Hendriks (1854-1939), gehuwd met Maria Elisabeth Schormans, dochter van voormelde Jan Joseph.
Het oorspronkelijke huis Beckers werd sinds 1845 voor de helft bewoond door Maria Theresia Beckers en haar gezin en na haar dood in 1854 door weduwnaar Nicolaas Joseph Melchers, in tweede echt gehuwd met Anna Catharina Werden. In het andere deel huisde de bovenvermelde heer Meijers, in tweede echt gehuwd met Maria Cornelia Jongen uit Nieuwenhagen. Zij bleven te Waubach tot 1878, waarna hun plaats werd ingenomen door dochter Maria Catharina, gehuwd met vishandelaar Willem Joseph Simons. Al deze lui waren handelaars en wie van hen de eigenaar of eigenaars waren, is wegens gebrek aan bewijzen moeilijk uit te maken.
Het bevolkingsregister van 1879 geeft als bewoners:
a. Willem Joseph Simons met echtgenote Maria Catharina Meijers en
b. Willem Joseph Ringens met echtgenote Maria Elisabeth Tilmans.
In 1893 is het eerste echtpaar verhuisd en in hun plaats zien we dan metselaar Hubert Joseph Dautzenberg, gehuwd met de Maria Elisabeth Ringens, dochter van b.
In 1912 woont het eerste echtpaar er nog. Mevrouw Ringens-Tilmans is dan weduwe,haar man was op 84-jarige leeftijd overleden op 24 november 1905.
In 1918 wordt het huis verkocht aan de bewoners: Hendrik Gijsbert van Workum met echtgenote Hendrika Greven. De eerste overlijdt in 1928 en na de dood van mevrouw in 1983 gaat het huis bij erfdeling der goederen voor 3/4 deel naar zoon Hein en voor 1/4 deel naar kleinzoon Jan Mathias van Workum. Het geheel bestaat dan in huis, tuin en stal, ter grootte van 2,60 are.
In 1956 volgde een verbouwing en vereniging van de percelen. Het gerenoveerde huis met bijbehorende tuin is dan groot 8,95 are en wordt kadasternummer C 4099. Na de dood van de ouders Van Workum-Bothmer in 1977 laat de voormelde M.H.van Workum, alleen-eigenaar, het huis afbreken om enkele meters zuidwaarts een nieuwe woning te bouwen met de

voorgevel aan de Hovenstraat en met huisnummer 107.

Huis Hovenstraat 100.

Zoals we reeds gezien hebben bij de erfdeling van het gezin Cremers-Janssen in 1780 had dochter Maria Margaretha de boomgaard geërfd, gelegen aan de overzijde van het kentgen aan het greun-wegsken aan de zuidzijde van de toenmalige weg oplopend langs de de Waubacher hoof. (= Korte Hovenstraat en de Hovenstraat tot aan de Sloterstraat).
Vanaf hier tot aan het Steenenkruis heette het omstreeks 1800 Hovenervoetpad en dat was het ook inderdaad. De hoofdweg liep toen vanaf de Holenweg/Kloosterstraat via de oude markt, Korte Hovenstraat - Hovenstraat - Don Boscolaan naar de Kustersdriessen (waar nu de kerk van Lauradorp staat) en vandaar in rechte linie via de Rötscherweg naar Nieuwenhagen.
Maria Margaretha Cremers huwde in 1795 Jan Leonard Bemelmans, geboren in 1765 te Scherpenseel .Hij was dagloner van beroep en werkte veelal bij bekende boeren in zijn geboortedorp, waar hij meehielp op het veld en bij de thuisarbeid. In Waubach leerde hij zich bij de schoonfamilie bekwamen in de kramerhandel. Doch al gauw bleek deze nering hem niet te liggen en legde hij zich meer en meer toe op het boerenwerk. Hij was spaarzaam van aard en erfde via zijn vrouw diverse akkers en weilanden. Van zijn zuur verdiende centen wist hij zelfs enkele driesgronden of ongecultiveerd grasland in bezit te krijgen, alle gelegen in het veld oftewel in de buurt van de Kustersdriessen, zo genoemd omdat de opbrengst of pacht ervan sinds 1722 afgedragen moest worden aan de koster der kapel te Waubach.
De driesen waren onontgonnen braakliggende gemeentelijke weidegronden, waarop de inwoners hun vee op gezette tijden en onder toezicht mochten laten grazen. In het archief van de gemeente Ubach over Worms wordt nog een contract bewaard aangaande het hoeden van vee op de gemeentegronden dat een aardige kijk geeft op de gang van zaken en tal van inwoners uit die dagen vermeldt.

Huis Boermans-Tick, gebouwd rond 1800 op de hoek Hovenstraat/Don Boscolaan.

De onderstreepte personen komen ook in ons verhaal voor.

1. Jan Willem Janssen, grondeigenaar
2. Jan Dominicus Reinartz, grondeigenaar
3. Laurens Joseph Reinartz, grondeigenaar
4. Paul Xaverius Werden, grondeigenaar
5. Nicolaas Joseph Toenbreker, winkelier
6. Arnold Brepols, smid
7. Jan Joseph Schobben, boswachter
8. Pieter Koch, dagloner
9. Maria Anna Janssen, weduwe Joseph Mingers
10. Maria Elisabeth Cremers, weduwe Jacob Pelzer, zonder beroep
11. Anna Gertrud Claessen, weduwe Arnold Debets, zonder beroep
12. Leonard Bemelmans, dagloner
13. Willem Paulus, dagloner
14. Jan Willem Ploum, bakker
15. Alexander Jongen, landbouwer
16. Jacob Cörvers, kramer
17. Maria Elisabeth Reinartz, weduwe Alexander Hanssen, zonder beroep
18. Jan Christiaan Direchs, mijnwerker
19. Jan Willem Cremers, dagloner
20. Arnold Brepols, namens Jan Godfried Tholen, kleermaker
21. Jan Pieter Boermans, dienstknecht
22. Anna Christina Römkens, weduwe Jan Henskens, zonder beroep
23. Jan Cordewener, veldwachter, namens Pieter Joseph Kempen, winkelier
24. Leonard Bemelmans, namens Joseph Beckers, dagloner
25. Hubert Kunkels, dienstknecht
26. Coenraad Rischmeijer, landbouwer
27. Jan Dominicus Reinartz, namens Anna Barbara Römkens-Speel, landbouwer.
28. Jan Joseph Schobben, namens broer Pieter Dominicus Schobben, winkelier.
29. Johanna Catharina Spiertz, weduwe Wijnandus Rinkens, zonder beroep

verklaren het navolgende te zijn overeengekomen met betrekking tot het hoeden van hun hoornvee op de gemeentegrond, de Drieschen, in de gemeente Ubach over Worms.

De comparanten verklaarden de volgende overeenkomst getroffen te hebben betrekkelijk het hoeden van hun respectief hoornvee of te wel koeien en

runders, die zij op de voortgedreven gemeente willen laten gaan grazen door drie personen, hebbende ieder ten minste den ouderdom van vijftien jaren, dagelijks op gemeentedrieschen te doen hoeden in voege ende manieren navolgende:

A. Ieder der comparanten te beginnen met de drie eersten in ordine en zoo vervolgens iedere dag een persoon, die stellen tot de hoeding van hun gezamenlijk hoornvee, welke het vee, zoo wel in het zomer als in het herfstsiezoen des morgens om vijf uren door het blazen van een hoorn, zoo als naar oude gewoonte, zullen verzamelen en naar de gemeente begeleiden en aldaar behoorlijk hoeden tot om elf ure voormiddags, het zelve zal plaats hebben des namiddags van drie uren aan tot aan den avond; zij moeten ook het vee behoorlijk naar thuis begeleiden.

B. Ieder der comparanten is gehouden gedurende den tijd tot voor den dag, dat hij met de hoeding van het vee belast is, voor alle schade in te staan door het zelve aan het veld of elders veroorzaakt, zoo wel als met de betaling van alle politieboeten, waartoe de overlooping van het vee op eens andermans grond zoude konnen aanleiding geven, waar voor hij mits deze verantwoordelijk gestelt wordt.

C. En in geval dat de een of andere der comparanten zoude nalatig blijven met deze overeenkomst na te komen, kunnen de overige comparanten, of een hunner, de noodige personen tot hoeding van het vee in zijn plaats hebben en de nalatigen als dan gehouden zijn de kosten daarvan te betalen aan degenen, die het vee gehoed zullen hebben met een frank voor ieder persoon.

D. En eindelijk bij overlijden van een der comparanten blijft dit contract voortduren voor de overigen of voor hunne erfgenamen zoo dezelfde hunne vee op elke gemeente willen laten gaan en van deze overeenkomst profiteren.

Gedaan in de gemeenteraadszaal te Ubach over Worms den 18e juni 1836. Getuigen: Pieter Hendrik Toenbreker,herbergier en Lodewijk Truyen,wever.

w.g. notaris Vreuls te Ubach over Worms.

Het echtpaar Bemelmans-Cremers zoeken we tevergeefs in de bevolkingslijsten van 1796 en1808. Hun acht kinderen zijn allen te Waubach geboren en gedoopt, zodat we wel moeten aannemen dat het echtpaar de eerste tien jaren van hun huwelijk bij de ouders Cremers-Janssen inwoonden.

Van de kinderen stierven er drie op zeer jeugdige leeftijd, een zoon bereikte de leeftijd van 29 jaar en stierf aan t.b.c. in 1826. Vijf jaar tevoren was er een volkstelling gehouden en daarop prijkt ook het gezin Bemelmans, zij het dat de moeder op 26 maart van dat jaar overleden is. In de memorie van successie, gedagtekend 26 maart 1819, wordt aangegeven dat zij eigenares was van een ½ huis aan de Groeneweg (ter waarde van f.100,-) met een tuin ter grootte van 8,69 are (waarde f.42,-). Zij woonden in huis nr.105. De heer Bemelmans moet dus tussen 1795 en 1821 een huis gebouwd hebben. Helaas beschikken we weer niet over enig bouwgegeven. Aannemelijk is wel dat het huis gebouwd moet zijn kort na de trouwdatum in 1795; immers een gezin met drie à vier kleine kinderen kon moeilijk inwonen in het overbevolkte huis van de ouders Cremers- Janssen, zoals we gezien hebben bij de beschrijving van huis Charles Frehenstraat nr.39.
Weduwnaar Bemelmans had door zijn drukke landbouwerswerkzaamheden uiteraard weinig of geen tijd de verzorging van zijn kroost op zich te nemen. De 17-jarige dochter Maria Elisabeth was daartoe voorbestemd. Tezamen met haar zusters Magdalena en Gertrud moest zij zorgen voor de huisarbeid. Dochter Gertrud was de eerste die het huis verliet. Zij trouwde in 1830 Andries Mahr, een geboren marskramer. Beiden waren sinds hun kennismaking meer op reis dan te Waubach. Van hun vier kinderen, allen geboren te Waubach, stierven er twee jong en van de beide andere is verder niets meer vernomen. Waarschijnlijk zijn ze op de handelstochten van hun ouders overleden ofwel "in bewaring gegeven bij familie of kennissen". Moeder Gertrud overleed reeds in 1839 en van vader Mahr is niets meer bekend.
Dochter Maria Elisabeth huwde in 1832 Mathias Stevelmans uit Brunssum. Uit hun huwelijk werden te Waubach vier kinderen geboren. Na de dood van de moeder in 1839 zijn ze met vader verhuisd met onbekende bestemming. Sinds haar huwelijk in 1842 is dan inwonend dochter Maria Magdalena. Veel plezier heeft de vader van zijn dochter nooit gehad. Zij was "losbandig, opwindend, ruziezoekend en ongezeglijk". Haar onwettig kind uit 1837 kende slechts een tweejarige levensduur. Haar late huwelijk op 35-jarige leeftijd met weduwnaar en marskramer Herman Tilmans was al evenmin een succes. Hij was een drinkebroer, die herhaalde malen in zijn kraag gegrepen werd, veelal wegens openbare geweldpleging en dronkenschap. Zijn echtgenote maakte het nog bonter. Ze maakte ruzie met iedereen en mishandelde zelfs haar oude, zieke vader. Ze bleek tenslotte een gevaar te zijn voor gezin, familie en buren Meermalen zat ze in de gevangenis te Maastricht. Aan haar tienjarige tirannie

werd in 1853 een einde gemaakt. De gemeentelijke overheid wilde een definitief einde aan haar dagelijkse burenruzies. In samenwerking met de brigadecommandant te Heerlen en de officier van justitie te Maastricht werd ze opgepakt en onder begeleiding van veldwachter A.Steenwinkel geboeid naar Maastricht geleid. Daar kreeg ze een plaats op de stoomboot, die haar naar 's-Hertogenbosch naar het gesticht voor krankzinnigen bracht. De gemeentekas betaalde jaarlijks voor haar verpleging 172 gulden. De provincie kende voor hetzelfde een jaarlijkse subsidie toe van 40 gulden.
In 1858 berichtte de gemeente aan Gedeputeerde Staten dat mevrouw Tilmans-Bemelmans voor een derde eigenaarster was van een huis met drie perceeltjes land. Acht jaar later liet de burgemeester de directie van het gesticht weten, dat haar echtgenoot op 12 augustus tijdens een handelsreis te München-Gladbach overleden was. Na enkele jaren "verpleging" overleed zij op 10 oktober 1870. Uit haar huwelijk waren twee kinderen geboren, die waarschijnlijk op jeugdige leeftijd met vader op kramertocht zijn meegegaan. Ze zijn al vroeg uit Waubach verdwenen en over hun lotgevallen is niets bekend. Vader Mahr was in eerste echt gehuwd met Catharina Tory, een dame uit Breill in Duitsland, die hem twee kinderen schonk, de oudste geboren in Breill, de ander in Oirsbeek. De geboorteplaatsen geven enigszins een beeld van de leefwijze van een handelsfamilie. Man en vrouw trokken van plaats naar plaats en op hun haltes werd zo nodig hun kroost geboren dat vervolgens mee moest reizen naar de volgende pleisterplaatsen. Geen wonder dat veel geboorte- en overlijdensdata van de gezinsleden van zulke rondreizende kramerfamilies onbekend zijn ofwel men dient ze te zoeken in plaatsen op hun handelsroutes.
Vader Bemelmans was overleden in 1849. Een nicht van schoonzoon Herman Tilmans,gehuwd met Willem Joseph Rinkens,zijn in 1851 de huurders van het huis. Door hun toedoen wordt het huis in 1869 overgedragen aan zwager en landbouwer Pieter Joseph Boermans, echtgenoot van Maria Catharina Gerards. Huis, stal en schuur (sectie C 76) hadden een grootte van 1,60 are en de erachter gelegen boomgaard (C 77) was 5 are. Mevrouw Boermans overleed in 1912,haar echtgenoot in 1918. De erfgenamen waren de vijf kinderen. Na onderling overleg werd enkele jaren later besloten het ouderlijk goed toe te wijzen aan zoon Arnold Joseph, olieboormeester in Oost-Europa. Hij was in 1905 gehuwd met de Duitse Dorothea Fick. Hun huwelijk telde drie kinderen, allen geboren in Duitsland. In 1955 werd het grondoppervlak uitgebreid met een tuin en bouwland, totale grootte werd 20,15 are. Het echtpaar hield er een boerenbedrijfje op na. Vrouwlief deed

het werk in huis en verzorgde het vee, een varken en enige kippen. Manlief maakte zich nuttig in de tuin en de boomgaard. Daarnaast werkte hij als onderhoudswerker op de jongensschool te Waubach, waar hij o.a.zorgde dat in de stookmaanden iedere ochtend de kachel werd aangemaakt en de kolenbakken gevuld waren. Houthakken was dan ook een werk, waarmee hij veel bezig was. Door een ongelukkig toeval verdronk hij op 30 december 1945 in de regenput naast zijn huis.Zijn echtgenote bleef nog tot aan haar tachtigste levensjaar in het huisje wonen. Toen ze ziek en hulpbehoevend werd, nam haar oudste dochter in Scherpenseel haar in huis op. Aldaar overleed ze in 1969; haar begrafenis vond echter plaats te Waubach.
Nog in hetzelfde jaar verkochten de erven het huis met tuin en bouwgrond .Het circa 150-jarig bouwwerk werd gesloopt om plaats te maken voor een groot pakhuis; op de voormalige boomgaard verscheen een houten apothekersgebouw, later ingericht als lokaal voor peuteroppas. Het pakhuis diende jarenlang als Edahwinkel. Na overname door de heer De la Roy veranderde het pakhuis in een autoshop met wasserij met langs de straat een modern benzinestation.

Bijlagen.

1. *Pro Justitia.*

In het jaar 1849 den 28e maart ten zes uren naarmiddag,voor mij ondergeteekende burgemeester der gemeente Ubach over Worms, kanton Heerlen, hertogdom Limburg, zijn verschenen Steenwinkel Adrianus, oud 30 jaren, veldwachter der gemeente Ubach over Worms,en Meijers Hendrik Joseph,oud 45 jaren, handelaar, woonachtig te Ubach over Worms,dewelke verklaren,dat Bemelmans Maria Magdalena, huishoudster van beroep en echtgenoote van Tilmans Hermannus, handelaar van beroep en woonachtig te Ubach over Worms, haren zieken en te bed liggende vader met name Bemelmans Jan Leonard, oud 83 jaren,waarbij zij inwoont, zeer mishandelde; hierover meermalen gemaand zijnde door den voormelden onzen veldwachter, waaraan zij geen gehoor geeft, daar zij heeden den ouden zieken man zoo veele kneuzingen over zijn geheel lichaam en aangezicht aangebracht heeft, dat dit niet meer te dulden is; daarenboven heeft zij ingevolge verklaring van Meijers Hendrik, hier voornoemd, verklaart, dat zij den hook wilde in brand steeken,bestaande in 3 huizen. Dit niet langer kan
gedoogd worden, heb ik den commandant der brigade te Heerlen gerekwireert om dezelve naar Maastricht voor den heer officier van Justitie

te brengen, waarvan het tegenwoordig proces-verbaal is opgemaakt te Ubach over Worms op dag en dato als voor en heeft de veldwachter met ons geteekend,den tweeden getuig verklaart schrijvens onervaren te zijn.
w.g. A.Steenwinkel P.J.Valkenberg,burg.

2. Pro Justitia.
In het jaar 1854 den 24e der maand februari ten acht uren voormiddag is voor mij ondergeteekende burgemeester der gemeente Ubach over Worms, hertogdom Limburg verschenen Steenwinkel Adrianus,oud 35 jaren, veldwachter alhier, welke mij klagtig verhaald heeft,en zo het in het algemeen bekend is,dat eene persoon met name Bemelmans Maria Magdalena,oud 44 jaren, huishoudster, echtgenoot van Tilmans Hermanus, handelaar, woonachtig te Ubach over Worms, hem des nachts van den 22e op den 23e in zijne functie als nachtwaker waar hij tevens met belast is, gestoord heeft en dat zij in meernoemde nacht in het gehucht Waubach van deur tot deur rondgezwerft en aangeklopt heeft met geweld; dat op zijn verzoek zij niet heeft willen wijken en zich tot hare woning te begeven, en dat zij bij de weigering nog uitgeroepen heeft, daar zij met geweld door hem wierd aangegrepen, dat bij aldien hij zich niet van haar verwijderde, zij binnen den tijd van een uur zijne vrouw en kinderen ongelukkig maakte en zij den boedel, zoo als het geheele dorp in vuur en vlam stak. Daar zij van de straatschending niet wilde afzien, heeft hij zich genoodzaakt gevonden eenen gebuur tot hulp aan te kloppen.Vergezeld van deze, met name Brepols Jan Leonard, oud 41 jaren, hoefsmid, geboren en woonachtig te Waubach, hebben zij haar met geweld naar hare woning gebracht en bij haar wacht gehouden, zooals tot heden toe geschied is. Om verdere onaangenaamheden en ongelukken voor te komen, heb ik den commandant der brigade te Heerlen gelast haar in hechtenis te nemen en haar voor de officier van Justitie te brengen. Waarvan het tegenwoordig proces-verbaal is opgemaakt bij den eed bij den aanvang mijner bediening gedaan.

w.g. A.Steenwinkel,veldwachter G.J.Reinartz,secretaris
P.J.Valkenberg,burgemeester

Ook Rimburg had een armbestuur

Een beeld ervan kun je je vormen aan de hand van zijn verslagboek 1876-1981 (Albert Verreck)

Mijn moeder had tot op hoge leeftijd de beschikking over een voortreffelijk geheugen. Voor historisch geïnteresseerden was zij hierom een aantrekkelijke gesprekspartner. Met name van de Rimburgse geschiedenis wist zij onvoorstelbaar veel. Ze was er in 1906 geboren en had er heel haar leven gesleten; ze kende als het ware iedereen die er sinds 1910 gewoond had. Het was dan ook niet vreemd dat Wiel Beckers bij haar terecht kwam voor informatie over mensen van wie hij de namen had aangetroffen in het verslagboek van het armbestuur van Rimburg. Wiel Beckers was een fervent onderzoeker van het plaatselijk verleden. Hij had een uitgebreide verzameling historische documenten en beheerde de heemkundige nalatenschap van Paul Collon. Onafgebroken was hij op zoek naar mensen die met hem herinneringen wilden ophalen over de gemeenschap Rimburg zoals zij vroeger was. Het armenboek was voor hem een schitterende vindplaats waarover hij niet uitgepraat raakte. Door een toeval was het in zijn bezit gekomen: de zoon van Huub Collon, het laatst levende bestuurslid van het armbestuur, had het aangetroffen in diens nalatenschap. Hij wist niet goed wat hij ermee moest en bood het hierom aan aan Wiel Beckers van wie hij wist dat hij zich voor de geschiedenis van Rimburg interesseerde. Ik trof mijn moeder en Wiel op een middag aan midden in een intensief gesprek naar aanleiding van dit boek. Mijn moeder kon Wiel overigens niet veel verder helpen omdat de mensen naar wie hij vroeg tussen 1880 en 1900 geleefd hadden, dus ver voor haar tijd. Ik kreeg de indruk dat zij trouwens helemaal niet wist van een armbestuur in Rimburg. Ook ik had nooit ervan gehoord. Mijn voorstel aan Wiel om samen een publicatie voor te bereiden erover voor Jaarboek of Bulletin van het OCGL, viel in goede aarde. Jammer genoeg is het bij een goed voornemen gebleven dat wel zo nu en dan het hoofd boven water stak.
Intussen zijn de nodige jaren verlopen. Mijn moeder en Wiel Beckers zijn overleden. Het verslagboek is samen met de heemkundige verzameling van Wiel terecht gekomen bij zijn zoon Henk Beckers die hoopt eraan verder te bouwen, zodra de tijd hem dit mogelijk maakt. Toen ik hem medewerking vroeg voor dit artikel ging hij direct akkoord en stelde hij mij het boek ter beschikking.

Opbouw van dit artikel

Ik begin met een beeld van Rimburg in 1877, het feitelijke oprichtingsjaar, als achtergrond voor de rest van mijn verhaal. Vervolgens beschrijf ik kort het verslagboek en schets ik het beeld van het armbestuur dat bij mij is ontstaan door lezing en bestudering ervan. Ik ga in op de vragen: waarom een armbestuur in Rimburg, hoe heeft het gefunctioneerd, wie waren zijn cliënten, over welke middelen beschikte het en hoe beheerde het die ? Vanzelf ontstaat op die manier een beeld van zijn 105-jarige geschiedenis.

Uiteraard zou het handig zijn als ik bij deze beschrijving ook zou kunnen terugvallen op statuten, notariële akten en de boekhouding van de penningmeester . Mogelijk bevinden deze zich nog ergens, maar tot op dit moment heb ik ze niet aangetroffen. Ik zal me dus moeten behelpen met wat het verslagboek zelf me biedt.

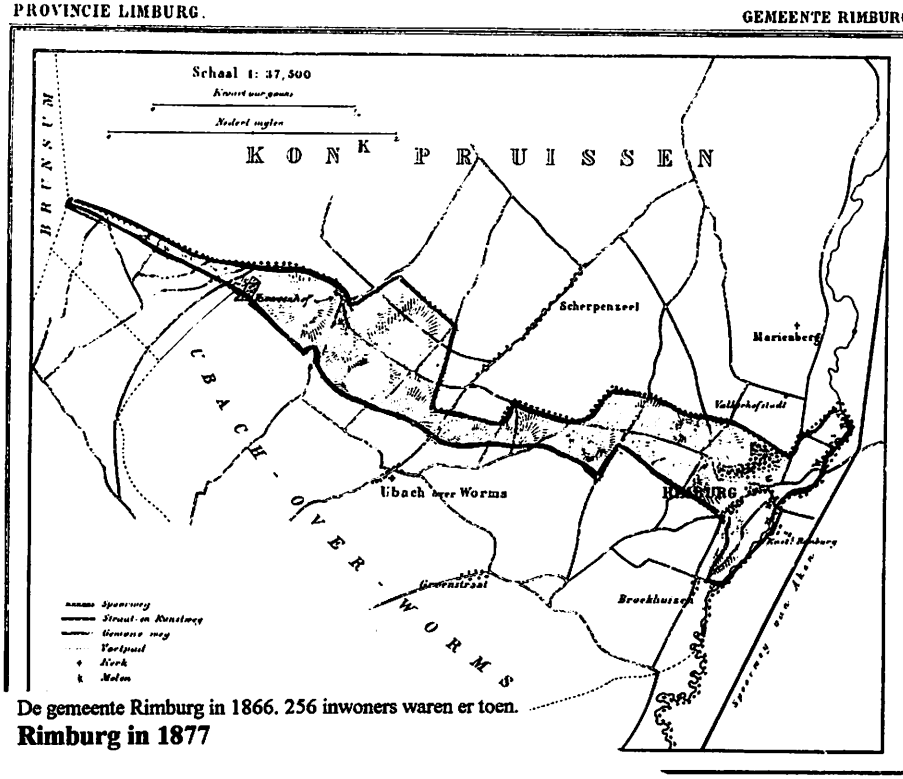

De gemeente Rimburg in 1866. 256 inwoners waren er toen.

Rimburg in 1877

ik baseer me voor deze beschrijving op het jaarverslag van de gemeente Rimburg over 1877 dat zich bevindt in het archief van de gemeente Landgraaf.

In 1877 is Rimburg nog een zelfstandige gemeente. Het bewoonde deel omvat de huidige Rinckberg, de Brugstraat en de Palenbergerweg. Verder bestaat ze uit een langgerekte strook grond die ingeklemd ligt tussen de duitse grens en Ubach over Worms en reikt tot aan de gemeente Brunssum. Er wonen 275 mensen, 141 mannen en 134 vrouwen. Er worden 9 kinderen geboren en twee inwoners overlijden. 28 inwoners verhuizen naar elders en er komen 38 mensen bij. Dit wisselen van bewoners wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door het feit dat dagloners en dienstboden zich maar een beperkte tijd in het dorp vestigen. Van de mannen zijn er 8 stemgerechtigd bij verkiezingen voor de tweede kamer en de provinciale staten. 15 mannen zijn stemgerechtigd voor de gemeenteraad die bestaat uit 7 leden die volgens een rooster van aftreden worden gekozen. De burgemeester is tevens gemeentesecretaris. Hij doet dit in deeltijd en ontvangt hiervoor jaarlijks een wedde van fl. 60,-. De twee wethouders ontvangen fl 10,- op jaarbasis. Twee raadsleden zijn aangesteld als onbezoldigd ambtenaar van de burgerlijke stand. Er is een veldwachter die ook als gemeentebode optreedt. De brandweer bestaat uit vrijwilligers die de beschikking hebben over twaalf emmers en twee brandhaken. De gemeente heeft een jaarinkomen van fl. 1107,701/2 en geeft uit fl. 877,84. Er zijn geen schulden. Een groot deel van de uitgaven is bestemd voor onderwijs aan de kinderen waarvan er dit jaar tussen januari en mei 41 de school bezoeken en tussen mei en december 35. Qua schoolbezoek is het een gunstig jaar. In 1876 startte men bij voorbeeld in januari met 52 leerlingen en liep dit aantal tussen de zomer en december terug tot 22. Leerplicht bestaat niet en de kinderen worden vaak thuis gehouden om in huis of op het land te werken. De school is openbaar en gemengd. Er is één leerkracht die volgens een leerplan aan alle leeftijdsgroepen tegelijk onderwijs geeft. Naast Nederlandse taal is Duits een verplicht vak. De wedde van de leerkracht is dit jaar verhoogd van 400 naar 600 gulden. Voor stoken, onderhoud van het gebouw, meubilair en leermiddelen worden in totaal 83 gulden uitgegeven.
Van provincie en rijk ontvangt de gemeente fl. 300,- als bijdrage in de kosten van het onderwijs. 70% van de leerlingen betaalt schoolgeld (fl. 2,50 op jaarbasis) en 30 % krijgt het onderwijs gratis.

Voor de landbouw is 120 hectare grond in gebruik. Naast diverse granen worden dit jaar tuinbonen, aardappels, mangelwortels en gewone wortels verbouwd. De opbrengst is gunstig mede tengevolge van gunstige weersomstandigheden en een gering optreden van aardappelziekte. Alleen de honingopbrengst is tegengevallen. De markt voor de landbouwproducten is minder gunstig. Dit heeft gevolgen voor de werkgelegenheid. Vooral bij de dagloners neemt de werkeloosheid toe en daarmee armoede en gebrek.
De veestapel is tamelijk stabiel. Er zijn 22 paarden, 50 koeien, 42 kalveren en pinken, 30 varkens en 54 hoenders. Opvallend is het grote aantal schapen, namelijk 210, die door 4 herders gehoed worden.
Naast landbouwers worden in het dorp de volgende beroepen beoefend: kleermaker (3), schoenmaker (3), schrijnmaker (2), houtzager (2), metselaar (2), horlogemaker, haammaker, kuiper, slotenmaker, houtdraaier, huisschilder/glazenmaker, bakker en klompenmaker.
Al met al, een kleine zeer overzichtelijke gemeenschap, niet rijk en niet arm.
Als er al armoede voorkomt, is dit waarschijnlijk bij de dagloners. Gezien de kleine omvang van de gemeente zal het aantal niet groot zijn. In deze groep bevinden zich vaak mensen die van elders komen en in het dorp zelf geen familie hebben. Zij zullen als ze behoeftig worden op niemand kunnen terugvallen. Met het oog op deze groep kan ook in deze kleine gemeenschap een armbestuur zinvol zijn.

Beschrijving van het verslagboek
Het verslagboek is een dik cahier, octavoformaat met harde kartonnen kaft. Het is 116 pagina's dik. De tekst is handgeschreven, in het nederlands en goed leesbaar. Het bevat financiële jaarafrekeningen, belangrijke besluiten met bijbehorende argumentatie en afschriften van ingekomen en uitgaande post. Het begint op 29 januari 1877 en eindigt op 1 januari 1981.

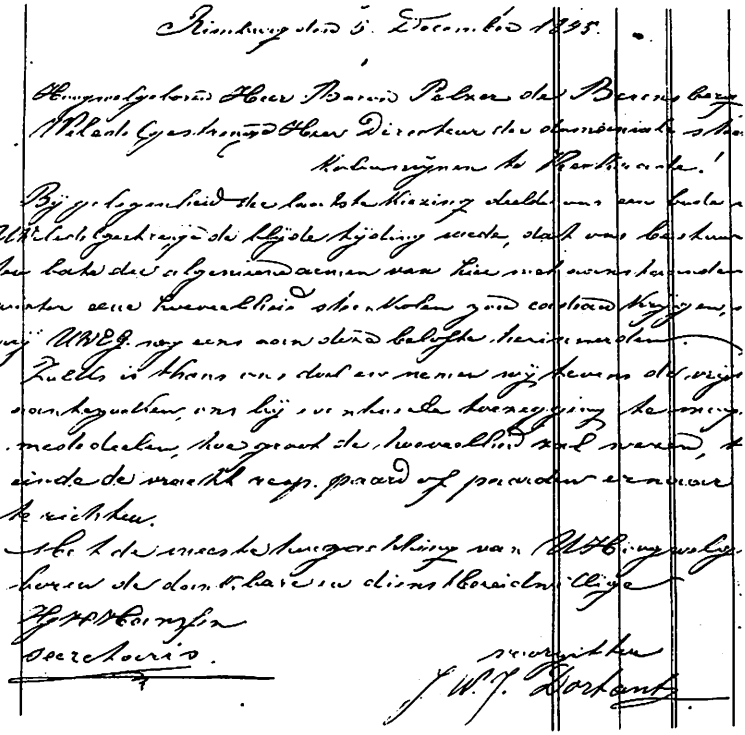

Brief aan de directie van de Domaniale mijn. Men wist van onderdanigheid.

Het armbestuur: ontstaan, taak, samenstelling, werkwijze

In 1876 besluit de gemeenteraad van Rimburg tot de oprichting van een armbestuur. In 1877 blijkt het er te zijn. Het is een burgerlijke instelling die opereert als een zelfstandige stichting. Er is geen binding met de kerk; pastoor en kerkbestuur spelen geen enkele rol. Wel is er een soort verantwoordingsplicht aan het gemeentebestuur. Als taak heeft het armbestuur door financiële ondersteuning zorg en bijstand mogelijk te maken voor "den algemene arme", dat is een arme die geen familie heeft om op terug te vallen en dus op "het algemeen" is aangewezen. De middelen die het bestuur hiertoe ter beschikking heeft zijn rente van het eigen kapitaal, giften en, waar nodig, incidentele subsidies van de gemeente. Het bestuur bestaat uit vijf leden: allemaal mannen en vermoedelijk afkomstig uit de groep die stemrecht heeft voor de gemeenteraad. Dus kom je namen tegen als: Trumpener, Dortants, Melchers, Hanssen, Rohs, Kallen. Hoewel er ooit geprobeerd is een rooster van aftreden in te voeren gekoppeld aan een beperkte zittingstijd, is in feite de zittingsduur onbeperkt en komt het regelmatig voor dat

iemands bestuurslidmaatschap eindigt door overlijden. Nieuwe leden worden door coöptatie aangetrokken. Men vergadert minstens eens per jaar en stelt dan de jaarafrekening en de nieuwe begroting vast. Verder vergadert men als het nodig is: bij voorbeeld bij een conflict, het aangaan van een contract, het oplossen van een probleem. Besluiten worden gezamenlijk genomen en door alle bestuursleden ondertekend.

Wie ontvangt ondersteuning
Het bestuur komt op voor de algemene arme. Wie is dat in concreto ? Wie ontvangt in feite steun en hulp ? Meestal zijn het alleenstaande, hulpbehoevende oude mensen, mannen en vrouwen.

Uitgebreide continuë steun
Sommigen zijn een tijdlang volledig aangewezen op hulp van het armbestuur: het betaalt de huishuur, de huishoudelijke hulp, de verpleging, de dokter, de apotheek, stookmateriaal in de winter, ziekenhuisopname en eventueel de opname in een verzorgingshuis. Ook de begrafenis en de doodkist verzorgt het bestuur. Hulp in deze omvang komt voor in de periode 1880 – 1922. In totaal hebben in de loop van de jaren 4 personen op deze manier een beroep gedaan op het armbestuur. Het gaat altijd om een enkele persoon per jaar. De druk op het beschikbare budget is groot. Als de kosten te hoog worden vraagt men extra-ondersteuning aan het gemeentebestuur. Deze wordt dan via het armbestuur gegeven. De volgende teksten uit het verslagboek geven en duidelijk beeld van de gang van zaken:

Het armbestuur van Rimburg
In zijn vergadering van den 5. Februari 1890
Overwegende dat de weduwe Juchem van hier, van welke het armbestuur eene kamer heeft gehuurd ter woning van den armlastigen Antoon Peters, die huur al herhaalde malen mondeling heeft opgezegd en hare kamer wil geruimd hebben;
Overwegende dat het armbestuur alle pogingen heeft gedaan ten einde voor genoemde Antoon Peters, al ware het ook maar een enkel kamertje, als woonplaats te verkrijgen, men evenwel daartoe niet is kunnen geraken;
Overwegende dat tot dusverre de vrouw J.L.Mennis meergenoemde Peters heeft verpleegd, resp. zijne kamer schoongehouden en geveegd,

zijn bed gemaakt, voor de verwarming der woonkamer gezorgd, enz. en die vrouw zulks voor de toekomst ook niet meer wil doen;
Overwegende dat buiten dit alles genoemde Peters zijne dagelijkse levensbehoeften van eenige gegoede ingezetenen heeft verkregen en zulks allengs ook achterblijft, zoodat Peters noodwendig moet gebrek lijden aan het dringend noodzakelijke;
Overwegende dat het instituut voor armen te Heerlen den meergenoemde Peters wil opnemen tegen betaling van 35 cents per dag, uitmakende voor het loopende jaar, te beginnen met medio Februari a.s., honderd twaalf gulden;
overwegende dat het armbestuur slechts de beschikking heeft over eene gewone jaarlijkse inkomst van een en dertig gulden en twintig cents;
Besluit:
Toe te stemmen dat meergenoemde Peters naar het armeninstituut te Heerlen worde overgebracht, zich verplichtende en verbindende voor dit jaar en voor elk volgend jaar, zoolang Peters aldaar zal in leven blijven, jaarlijks de som van vijf en twintig gulden bij te dragen in de kosten van de verpleging.

Het armbestuur van Rimburg in zijne vergadering van den 21. Juli 1890.
Gezien het navolgend schrijven:
"De Gemeenteraad van Ubach over Worms heeft de eer te brengen ter kennis van het armbestuur der afdeling Rimburg, dat bij besluit van Heren Gedeputeerde Staten ddto 4en Juli 1890 goedgekeurd is het raadsbesluit van den 11. Februari jl, waarop de gemeenteraad besloten heeft uit de gemeentekas jaarlijks te betalen fl. 102,75 aan het armbestuur voor verpleging van den armlastige Antoon Peters uit Rimburg. Gedaan te Ubach over Worms den 13. Juli 1890 "
aan het burgerlijk armbestuur te Rimburg;
besluit:
in verband met het dezerzijdse besluit van 5 februari 1890 den armlastige Peters ter verpleging over te doen brengen naar het St.Jozefsinstituut te Heerlen tegen een kostprijs van "vijfendertig cents" per dag voor de gehele verpleging, behalve tien gulden installatiekosten bij zijne intrede te betalen.
Alsdus gedaan etc.

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 30. September 1890

Overwegende dat de jaarlijkse kosten voor verpleging van den armlastige (..) Peters in het St Josefsinstituut te Heerlen bedragen f. 127,75;
Overwegende dat het armbestuur slechts over f 25,- 's jaars de beschikking heeft;
Gezien het besluit van den gemeenteraad ddo 11 Februari 1890, waarvan afschrift hierboven;
Besluit:
Aan den gemeenteraad te Ubach over Worms voor de dienst 1891 aan te vragen het subsidiebedrag van f. 102,75 en deze som te brengen op de begroting van 1891 onder hoofdstuk III, buitengewone inkomsten, art.1, subsidiën van de gemeente
Op 23 juni 1890 kan de heer Peters in Heerlen geïnstalleerd worden. Zijn oude meubels en horloge worden verkocht. De opbrengst (fl. 10,65) gaat naar de kas van het armbestuur. Hij blijft in Heerlen tot midden 1896. De verzorgingskosten blijven onveranderd fl. 127,75.

Incidentele steun
Per jaar krijgen twee of meer armen, (meestal bejaarde weduwen of alleenstaande mannen, soms ook echtparen, nooit jonge mensen) die incidentele hulp : een kar slik bijvoorbeeld of ander stookmateriaal, huishuur, een nachtstoel, installatie van een kachel, een doodskist. Voor 1914 wordt het vaakst om steun gevraagd. Soms is de steun eenmalig, soms komt iemand vaker, tot wel 6 keer per jaar. Na de eerste wereldoorlog geeft men vooral ondersteuning in natura. Vooral stookmateriaal. Na 1930 gaat jaarlijks een bedrag naar de zusters voor eerste communicantjes uit behoeftige gezinnen. Vanaf 1942 doen geen individuele personen meer een beroep op het armbestuur. Tussen 1943 en 1946 schenkt men dan de rente aan de Vincentiusvereniging in Waubach. In 1947 en 1948 gaat er weer geld naar de zusters voor arme communicantjes. Vanaf 1949 stort men de rente bij op de eigen rekening van de Boerenleenbank.

Criteria: op welke gronden komt men in aanmerking voor steun ?
Criteria op grond waarvan iemand in aanmerking komt worden niet expliciet gemaakt. Ook hoor je niets over de wijze waarop het armbestuur wordt ingeschakeld: moet je je aanmelden, moet jezelf gaan vragen, neemt het armbestuur het initiatief ? We komen er niet achter.

Een enkele keer is er een discussie. Bij voorbeeld in het geval van Catharina Senden, een weesje dat door een oom in huis is genomen. De oom is officieel voogd. Hij wendt zich tot het armbestuur met de boodschap dat hij niet de middelen heeft om voor het kind te zorgen en dat hij die zorg ook niet meer zal geven tenzij hij door het armbestuur geholpen wordt. Het armbestuur is wel bereid om te helpen en start ook ermee, maar wendt zich, omdat de kosten het vermogen van het armbestuur te boven gaan, met de volgende brief tot het gemeentebestuur:

Het armbestuur van Rimburg
geeft bij dezen aan de Raad der gemeente Ubach over Worms te kennen:
dat Hubert Melchers te Broekhuizen eischt vanaf primo Augustus jl voor kost, kleeding en inwoning van zijn ouderloos nichtje, de weeze Catharina Senden, dagelijks 24 cents;
dat onze financiële krachten der armenkas slechts vijftien cents per dag kunnen opbrengen;
dat den Heer Burgemeester van dit alles bijtijds is kennis gegeven;
dat genoemde heer de belofte gaf en zich verplichte te zorgen, dat vanwege den Raad der gemeente, hetzij vanwege het armbestuur van Ubach over Worms, aan Melchers de ontbrekende negen cents per dag zouden vergoed worden door hem wekelijks eene hoeveelheid brood en steenkolen te doen toekomen;
dat zulks evenwel tot heden toe nog niet is geschied en Melchers, met het kind niet langer meer te willen bij zich te behouden, onophoudelijk dreigt;
deze gegevens nopen ons armbestuur aan den raad der gemeente voor te stellen, om Melchers te mogen in kennis stellen of hij die dagelijkse bijdrage van negen centen, hetzij in geld, hetzij in genoemde natura, al dan niet vanwege de Raad der gemeente in het vervolg, dat is vanaf primo november a.s. kan ontvangen.
Rimburg den 24. Oktober 1892

De raad weigert de gevraagde bijdrage te geven. Blijkbaar is het armbestuur het hiermee niet eens. En dus wendt het zich tot de Gedeputeerde Staten met de volgende brief:

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 4. Januari 1893.

Gelet op het dezerzijdse besluit ddo 24 Oktober 1892 waarbij was goedgevonden aan Hubert Melchers te Broekhuizen voor verpleging, kost, kleeding en inwoning der bij hem inwonende weeze Catharina Senden voorlopig dagelijks te betalen de som van 15 cents, onder voorbehoud, dat volgens overeenkomst met den Heer Burgemeester óf de gemeente óf het armbestuur van Ubach over Worms ook per dag negen cents in de kosten van de verpleging zou bijdrage;
Aangezien van de zijde van Ubach over Worms de bijdrage van negen cents per dag is geweigerd;
Aangezien de te verplegen weeze te gezegd Broekhuizen is geboren, bij haren verpleger en voogd, genoemden Melchers thans feitelijk en wettelijk te gezegd Broekhuizen inwoont en zich bevindt,
Aangezien dat volgens art. 22 der armenwet het kind moet verpleegd worden alwaar het zich bevindt;
Besluit:
Aan het oordeel van Hunnen Edelgrootachtbare Heeren Gedeputeerde Staten over te geven vast te stellen óf het armbestuur van Rimburg óf dan wel dat van Ubach over Worms de kosten van verpleging der voornoemde weeze zal moeten dragen.
Gedaan etc.

Blijkbaar kwamen de Edelgrootachtbare Heeren er ook niet uit en gaven ze de raad zich tot het kantongerecht te wenden. Tenminste dat mag je veronderstellen na lezing van volgend besluit:

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 13. Maart 1893
Heeft na opmaking en vaststelling der rekening van 1892 en der begrooting over 1893, eenparig besloten zich in het vervolg niet meer te bedelen aan de kosten van verpleging der minderjarige Katharine Senden, als hebbende zij hare wettige woonplaats bij haren oom en voogd Hubert Melchers te Broekhuizen, gemeente Ubach over Worms, overeenkomstig het daaromtrent gegeven advies van den Edelachtbaren Heer Kantonrechter te Heerlen.
Gedaan etc

Het gemeentebestuur heeft dus gelijk gekregen. De oom, bij wie het meisje wettig woont, moet als voogd zelf opkomen voor zijn nichtje. Er is hier geen sprake van een algemene arme.

Het criterium is duidelijk.
In alle andere gevallen waarin hulp geboden werd bestond er blijkbaar geen meningsverschil over dit begrip. Blijft over de vraag: hoe arm moest je zijn om in aanmerking te komen ? Wie beoordeelde dat ? Het verslagboek verschaft hierover geen duidelijkheid. Zelfs als men in juni 1916 besluit de uitgebreide ondersteuning van de weduwe Cleuskens helemaal stop te zetten blijft een onderbouwing achterwege.

De middelen van het armbestuur
In de loop van de jaren bouwt het armbestuur een klein eigen kapitaal op. Met de rente van dit kapitaal moet het in principe bij zijn steunverlening toekomen. Deze rente bedraagt gemiddeld per jaar fl. 31,50. Een of twee keer overschrijdt men dit bedrag. Een enkele keer speelt men quitte maar meestal krijgt men het klaar om het jaar af te sluiten met een batig saldo. Het batig saldo blijft in de kas en zorgt ervoor dat men iets meer armslag heeft dan de rente toestaat. Ons lijkt dit bedrag erg klein. Je moet er echter mee rekenen dat het geld een andere waarde heeft. Men telt nog met halve centen. De omvang van de ondersteuning ligt globaal tussen fl. 0,50 en 2,50. Bovendien kan men bij uitzonderlijke uitgaven een beroep doen op de gemeente, zoals gebeurt tussen 1890 en 1896 en in 1921 en 1922. Zeker is ook dat men het geld zeer plichtsgetrouw beheert. Praktisch alles (93%) gaat naar "den arme". Minimaal zijn de kosten die gemaakt worden voor kantoorbehoeften en vergaderen (fl. 1,50 per jaar).

Hoe komt men aan het geld en hoe wordt het beheerd ?
Het basiskapitaal
De basis wordt gevormd door enkele schenkingen in 1877 en 1878. Dit blijkt uit onderstaande besluiten waarmee het verslagboek begint:

Het armbestuur van Rimburg vergaderd zijnde den 29 Januari 1877 en hebbende tot heden toe noch over enig kapitaal noch over ontvangsten of inkomsten te beschikken gehad; overwegende dat aangemeld armbestuur eene kapitale som van driehonderd vijf gulden en zestien cents is ter hand gesteld welke som winstgevend zal behoeven gemaakt te worden;
besluit:
die kapitale som te doen beleggen bij schuldbekentenis of obligatie ten

laste van Jan Willem Triebels, landbouwer te Nieuwenhagen, interessen opbrengende ad vijf ten honderd 's jaars.
Gedaan te Rimburg op datum als voor
H.J.H.Trumpener
M.J.Dortants
J.J.Contzen
P.J.Melchers
H.J.H.Hanssen

Het armbestuur van Rimburg in zijne vergadering van den 18 Januari 1878; gezien bovengemelde obligatie ten laste van Jan Willem Triebels landbouwer te Nieuwenhagen, ten bedrage van vierhonderd vijftig gulden, bedragende dus "honderd vier en veertig gulden en vier en tachtig cents" meer dan de bovenvermelde ons armbestuur ter hand gestelde kapitale som van driehonderd vijf gulden en zestien cents", welk meerbedrag destijds voorgeschoten werd door den Heer Notaris Geurten te Nieuwenhagen;
overwegende, dat ons armbestuur wederom een kapitale som van "driehonderd twintig gulden en 32 cents" f. 320,32
ten voordele van de armen dezer gemeente is verstrekt;
besluit de voorgeschoten som aan genoemden Notaris te rembourseren met ..... f. 144,84
zoodat thans nog blijft te beleggen een bedrag van ..... f. 175,48
of:honderd vijf en zeventig gulden acht en veertig cents, zijnde deze acht en veertig cents besteed aan papier, pennen, inkt, port enz zodat nog eene ronde som van honderd vijf en zeventig gulden blijft.

Er wordt niet vermeld waar dit geld vandaan komt. Het kan zijn dat het geschonken is door ene G.Gielens en zoon te Maastricht door wie in 1890 nog een bedrag van fl. 28,39 wordt gegeven (zie bestuursbesluit van 6 maart op pg 14 van het verslagboek).

Verpachting van jachtrechten
In 1892 verwerft het armbestuur samen met de harmonie Victoria voor zes jaren het recht om de jacht te verpachten op de onbebouwde gronden die eigendom zijn van de inwoners van Rimburg. De totale opbrengst van fl. 120,- per jaar zal door beide instellingen eerlijk worden verdeeld. Ondanks notariële vastlegging, afspraken over de jaarlijkse betaling en een notarieel vastgelegd contract met de pachter, de heer Frans

Schaffrath een duitse rentenier die zich in Rimburg gevestigd heeft, ontstaan er rondom deze inkomstenbron ernstige problemen. Tengevolge hiervan haalt het armbestuur niet helemaal fl. 240,- van de verwachte fl. 360,- binnen. Vanwege het inzicht dat deze probleemsituatie biedt in de taakopvatting van het armbestuur en de plaatselijke verhoudingen, is het de moeite waard iets nader hierop in te gaan:

Pastoor Franssen en de jachtrechten

In 1895 gaat de pastoor zich bemoeien met het innen van de pachtsom. Hij maakt onderhands de afspraak met de voorzitter van de harmonie, de heer A. Rohs, dat de pachtsom aan hem (de pastoor) zal worden betaald op voorwaarde dat hij harmonie en armbestuur het hun toekomende zal uitbetalen. De pastoor speculeert erop dat hij meer pacht zal kunnen vragen dan tot nu toe is gegeven en dat op die manier ook de parochie een graantje kan meepikken. In feite zaait hij grote verwarring doordat hij inbreekt in goed vastgelegde afspraken. Bovendien verwekt hij ergernis door aan het armbestuur slechts de helft van de overeengekomen som uit te keren. Het armbestuur laat dit niet op zich zitten en besluit tot actie over te gaan:

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 11. November 1897.
Overwegende dat de grondbezitters van Rimburg en Broekhuizen in 1892 het jachtrecht op hunnen te dezer plaatsen gelegene goederen voor zes achtereenvolgende jaren tot en met 1800 zeven en negentig hebben afgestaan ten voordele van het armbestuur en het harmoniegezelschap "Victoria" alhier;
Overwegende dat het bedoelde jachtrecht bij notariële publieke toewijzing is verpacht voor jaarlijks 200 mark of honderd en twintig gulden, van welk bedrag het armbestuur de helft of honderd mark toekomt;
Overwegende dat bedoelde pachtsom over het lopende jaar reeds door de aanpachter, den heer Franz Schaffrath, rentenier, wonende alhier, is afbetaald en wel in handen van den Eerwaarden Heer Franssen, pastoor alhier;
Besluit:

Den Heer pastoor evenzeer dringend als beleefd aan te zoeken, de halve pachtsom ter bedrage van honderd mark binnen acht dagen na heden ter hand van den heer Dortants, ontvanger, te doen geworden.
Gedaan te Rimburg etc.

Rimburg den 12. November 1897
Zeer Eerwaarde Heer Pastoor !
Het armbestuur ondergetekend, verplicht zijnde den algemeenen arme te doen toekomen alwat haar van rechtswege behoort, heeft in zijne vergadering van gisteren, na rijpelijke en gegronde overwegingen, het volgende besluit genomen, van hetwelk hetzelve bij deze de vrijheid neemt UZeer Eerwaarde een afschrift te doen geworden, de hoop koesterende dat UZeer Eerwaarde zullen gevolg eraan geven, ten einde niet tot de volstrekte noodzakelijkheid te geraken, de hulp der hogere autoriteiten te moeten inroepen.

De pastoor reageert niet. Dus moet het armbestuur hogerop:

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 1. December 1897
Overwegende dat de Zeer Eerwaarde Heer Pastoor Franssen aan het verzoek, vervat in ons besluit van 11 November jl, en Zijne Zeer Eerwaarde bij brief van 12den November jl in afschrift medegedeeld, geen gevolg heeft gegeven;
Besluit:
Den Edelachtbaren Heer Kantonrechter te Heerlen te raadplegen over hetgeen ons armbestuur te dezer zake te doen valt.
Gedaan te Rimburg etc.

Rimburg den 6. December 1897
Hoogwelgeboren Heer Jonkheer Mr Van der Maesen de Sombreff,
Edelachtbare Heer Kantonrechter !
Een teedere aangelegenheid noopt ons leden van het armbestuur den raad en de hulp van UedelAchtbare in te roepen. Zij is namelijk deze:
In Juli 1892 stonden de inwoners van Rimburg en Broekhuizen, welke onbebouwd eigendom alhier in gebruik of in pacht hadden, hun jachtrecht op die percelen bij schriftelijke verklaring en onderteekening en geregistreerd, voor zes achtereenvolgende jaren af en wel ten bate van het harmoniegezelschap en van den algemeenen arme alhier.

Bij de notariële openbare verpachting werd het jachtrecht toegewezen aan den heer Franz Schaffrath, rentenier alhier, voor eene jaarlijkse pachtsom van fls 120,-. Na afloop der drie eerste pachtjaren deed de heer Schaffrath de huur opzeggen.
In 1895 trad nu onze Zeer Eerwaarde Heer Pastoor Franssen in 't midden, bood den heer August Rohs, voorzitter van het harmoniegezelschap, aan, zonder evenwel iemand van ons armbestuur te erkennen, dat hij zich het jachtrecht in de hand wilde nemen, hetgeen Rohs hem toestond, onder voorwaarde evenwel, dat het harmoniegezelschap en het armbestuur, elk zijn fls 60 's jaars moesten ontvangen; wat echter de jacht dan meer opbracht, kwam ten voordele van de kerk.
Z.Eerw. verpachtte nu de jacht vooreerst en wel onderhands aan den heer Brand te Aken voor f 180, die echter weldra per brief aan Z.Eerw. afstand van het jachtrecht deed.
Vervolgens verpachtte Z.Eerw. hetzelve wederom aan voornoemden heer Schaffrath voor de jaarlijkse som van fls 120, en buitendien verplichtte zich de aanpachter f. 60 ineens aan de kerk te geven, welke som Z.Eerw. dan ook heeft ontvangen. Nadat de heer Schaffrath in 1895, het eerste der drie laatste pachtjaren reeds lang de pachtsom van fls 120 aan Z.Eerw. had voldaan en wij armbestuur van Z.Eerw. niets van betaling aan ons vernamen, gingen twee leden van ons bestuur naar Z.Eerw.; en na veel moeite en stribbelen ontvingen wij na eenigen tijd fls 30.
Evenzo ontvingen wij in 1896 ook slechts f. 30.
Thans in het loopende en laatste pachtjaar, nadat de heer Schaffrath de pachtsom reeds in het begin van oktober jl aan Z.Eerw. heeft voldaan, wendden wij armbestuur op 12 November jl per brief aan Z.Eerw. het beleefdst en dringend aanzoek, ons het ons toekomend bedrag van f. 60 te doen toekomen binnen acht dagen.
Hierop geen het minste antwoord ontvangen hebbende, zien wij ons genoodzaakt, aangezien wij van hetgeen de arme toekomt geen afstand willekeurig mogen doen, Uedelachtbare minzaam aan te zoeken, ons te willen mededelen, wat ons armbestuur te dezer netelige zaak te doen valt.
Inmiddels met de meeste hoogachting van Uedelachtbare de zich onderwerpende dienaren
HJH Hanssen secretaris JWJ Dortants voorzitter

Het antwoord van de kantonrechter is verloren gegaan, maar uit het volgende bestuursbesluit en de aan de kantonrechter gestuurde brief blijkt wel duidelijk dat zijn advies was: houd je aan de gemaakte afspraken en stel de heer Schaffrath in gebreke, want hij heeft nagelaten op het afgesproken tijdstip de pachtsom aan de aangewezen ontvanger te betalen. En laat de pastoor erbuiten, want met hem hebben jullie niets afgesproken. In het bestuursbesluit worden op de meest plechtige wijze de gemaakte afspraken gememoreerd. En op grond hiervan vraagt men de rechter de heer Schaffrath te veroordelen tot betaling van de afgesproken som:

Het armbestuur van Rimburg

In zijne vergadering van den 9en Februari 1898, tegenwoordig zijnde: JWJ Dortants, voorzitter, Mart.Jos. Dortants, ontvanger, HJH Hanssen, secretaris; en Peter Joseph Melchers en Willem Joseph Hendriks leden; overwegende dat de Heer Frans Hubert Joseph Schaffrath, rentenier, wonende alhier te Rimburg, bij openbare verpachting, gedaan door de Heer Notaris Herman Antoon Hubert Beelen, residerende te Nieuwenhagen, Hertogdom Limburg, den drie en twintigste Augustus achttienhonderd twee en negentig, heeft aangepacht het jachtrecht op de gronden, gelegen onder Rimburg-Broekhuizen, gemeente Ubach over Worms en zulks voor het tijdvak van zes achtereenvolgende jaren, aanvang nemende met den dag der opening der jacht in dit lopende jaar 1800 twee en negentig en bijgevolg eindigende op den dag van de sluiting der jacht in het jaar 1800 zeven en negentig;

overwegende dat die verpachting is geschied ten overstaan van A: Jan Willem Joseph Dortants, herbergier en Hendrik Joseph Hubert Hanssen, oud hoofdonderwijzer, handelende de eerste als voorzitter en de tweede als secretaris van het algemeen armbestuur van Rimburg en B: August Rohs, landbouwer en Frans Spiertz, winkelier, handelende de eerste als voorzitter en de tweede als secretaris van het harmoniegezelschap "Victoria" alhier, welke beide besturen zijn overeengekomen den jaarlijksen pachtprijs van honderd en twintig gulden onderling gelijkelijk te verdeelen, zoodat aan het armbestuur jaarlijks de som van zestig gulden te beurt viel;

Overwegende dat de pachtprijs jaarlijks in handen van voornoemden Jan Willen Joseph Dortants en wel op den eersten Oktober van elk pachtjaar moest betaald worden en de aanpachter Schaffrath voor zooveel dit jaar 1800 zeven en negentig en de halve pachtsom van zestig

gulden, welke het armbestuur toekomt, bij gebreke is gebleven aan de betaling te voldoen, ondanks de hem gedane opvordering;
besluit:
het armbestuur bij deze Hendrik Joseph Hubert Hanssen, ouhoofdonderwijzer, voornoemd te machtigen om Schaffrath (.?.) voor het kantongerecht te doen oproepen ten einde hem te veroordelen tot de betaling der achterstallige pachtsom van zestig gulden benevens de wettige renten vanaf den vervaldag en in de kosten van geding.
Gedaan en getekend te Rimburg op datum als voren den 9den Februari 1800 acht en negentig.
JWJ Dortants HJH Hanssen
Rimburg den 10den Februari 1898
EdelAchtbare Heer Kantonrechter !

In het jaar 1892 stonden op een paar uitzonderingen na, alle inwoners van Rimburg-Broekhuizen, welke gronden in bezit of in gebruik hadden, hun jachtrecht op die gronden bij verklaringen, op zegel geschreven, ondertekend en geregistreerd, af te bate van den algemenen arme van Rimburg en van het harmoniegezelschap Victoria aldaar en werd vervolgens ten overstaan der besturen van armbestuur en harmoniegezelschap bij publieke verpachting van het jachtrecht op den 23. Augustus 1892, door Notaris Beelen te Nieuwenhagen, verpacht aan den Heer Franz Hubert Joseph Schaffrath, rentenier alhier, voor het tijdvak van zes achtereenvolgende jaren, eindigende met de dag van de sluiting der jacht van het jaar 1800 zeven en negentig en wel voor een pachtprijs van honderd en twinig gulden, te betalen jaarlijks op den eersten Oktober in handen van Jan Willem Joseph Dortants herbergier en voorzitter van het armbestuur; en volgens overeenkomst moest aan elk der beiden corporatiën de helft of zestig gulden jaarlijks ten bate komen.
Daar nu de heer Schaffrath den pachttijd niet heeft doen eindigen of opzeggen, de jacht op de gepachte gronden tot nog toe heeft uitgeoefend en ondanks gedane opvordering in gebreke is gebleven de aan het armbestuur toekomende en op eerste Oktober ll vervallen som van zestig gulden te belaten zoo heeft genoemd armbestuur in zijne vergadering van gisteren besloten den heer Schaffrath voornoemd te doen oproepen voor het kantongerecht van Uedelachtbare te Heerlen, ten einde hem te veroordelen tot de betaling der achterstallige som van zestig gulden, benevens de wettige renten vanaf de vervaldag en in de kosten, ter

uitvoering van welk besluit het armbestuur in dezelfde zitting heeft gemachtigd hunnen secretaris Hendrik Hubert Joseph Hanssen ondergetekend.
Op grond van art. 874, 10e afdeling, 6e titel van rechtspleging neem ik dan de eerbiedige vrijheid U Edelachtbare te verzoeken mij te dezer zake, boven omschreven, toelating te willen verlenen, om kosteloos te procederen en tevens genoemden Schafrath te doen oproepen teneinde hem tot gemelde betaling te veroordeelen.
Met de meeste Hoogachting van Uedelachtbare de dienstwillige dienaar HJH Hanssen

Of de kantonrechter op dit verzoek is ingegaan wordt verder in het verslagboek niet vermeld en ook niet wat eventueel zijn oordeel is geweest. Wel blijkt uit het financiële afrekeningen van 1898 en volgende dat de heer Schaffrath niet heeft betaald. Voor ons het boeiend te zien hoe het armbestuur bij alle onderdanigheid en nederigheid, toch vrijmoedig opkomt voor zijn rechten en de rechten van de algemene arme. Wat de heer Schaffrath betreft: tijdens de financiële krisis van de twintiger jaren raakt hij zijn vermogen kwijt. Hij moet zijn riante woning aan de Palenbergerweg opgeven en komt terecht in een van de kleine huizen tegenover de boerderij van Contzen. Aan het einde van de jaren dertig is hij een van de "algemene armen" en ontvangt hij steun van het armbestuur.

Het beheer van het vermogen
Het geld wordt, zoals uit bovenstaande blijkt, via bemiddeling van een notaris voor meerdere jaren tegen een vaste rente belegd bij particulieren.De rente wordt op afgesproken tijdstippen geïnd. Uit de verslagen blijkt dat men hierin zeer nauwgezet is. Als iemand te laat is krijgt hij onmiddellijk een herinneringsbrief.
Bij het beleggen gaat men zeer zorgvuldig te werk, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het volgend besluit van 26 december 1893:

Het armbestuur van Rimburg
In zijne vergadering van den 26. December 1893
Gehoord het aanzoek van vrouw Peter Joseph Simons te Ubach over Worms, weduwe Kleijnen uit haar eerste huwelijk en moeder en voogdes van twee minderjarige kinderen, om ter leen te ontvangen eene hoofdsom van vierhonderd gulden, tegen 41/2 % 's jaars renten;

Gezien dat de heer Kantonrechter te Heerlen op het daartoe door de heer notaris Beelen te Nieuwenhagen ingediende rekwest, bij beschikking van den 31. Oktober jl, tot die in leening ontvangen dier som en tot de ertoe vereischte pandstelling van vast goed, de machtiging heeft verleend;
gezien het kadastrale extract uit den perceelsgewijze legger der gemeente Ubach over Worms, dat die panden bestaan in een huis met tuin, gelegen te Groenstraat, groot tezamen zes aren vijf centiaren, kadaster sectie O, nummers 2350 en 2352;
Gezien de verklaring van den Bewaarder der Hypotheken te Maastricht, ddo 22 december 1893, waaruit blijkt, dat die perceelen met geene hypothecaire inschrijvingen tot op 21 December 1893 bezwaard zijn;
Eindelijk gezien het procesverbaal van waardering der te als pand te onderstellen evenvermelde perceelen, ddo 20 December 1893, waarbij die panden zijn geschat aan eene waarde van duizend vijfhonderd en acht gulden, alsmede dat het huis is tegen brandschade verzekerd voor eene som van drie duizend gulden;
Besluit tot het aangaan dier lening en tot het verlijden der betrekkelijke obligatie door den heer notaris Beelen te Nieuwenhagen.
Aldus gedaan te Rimburg op datum als voren.

JWJ Dortants
MJ Dortants
WJ Hendriks
PJ Melchers
HJH Hanssen

Men gaat niet over eennachtsijs en probeert een zo voordelig mogelijke rente te bedingen. Soortgelijke beargumenteerde besluiten vind je in het verslagboek op 30 januari 1894 en 1 december 1896.
Later wordt men wat soepeler. Zo leent men in 1911 een bedrag van fl. 200,- uit aan PJ Frankort te Heerlen zonder notariële tussenkomst en zonder uitgebreid vooronderzoek.. In 1927 wordt een groot bedrag aan rente vermeld in het jaarverslag zonder dat melding wordt gemaakt wanneer en op welke voorwaarden de hoofdsom is belegd. Ook wordt niet meer in het jaarverslag vermeld wanneer deze lening is afgelost al gebeurt dit vermoedelijk in 1934, want dan blijkt er opnieuw een groot bedrag te zijn uitgezet. De rente wordt wel jaarlijks betaald en de aflossing geschiedt in 1942/1943 met kleine maandelijkse bedragen.

Voor het laatst leent men een groot bedrag uit aan de stichting Jeugdhuis Rimburg in 1961. Men vindt dan een notariële tussenkomst te duur en besluit met behulp van een jurist van Laura en vereniging onderling tot een hanteerbare overeenkomst te komen. Uit de verslagen blijkt dat het geld wel is uitgeleend maar men legt in de verslagen niets vast over de overeenkomst en de voorwaarden. Over deze laatste lening wordt geen rente meer betaald en ze wordt ook niet afgelost. De indruk ontstaat dat men in feite de bedoeling had dit geld weg te schenken. De rest van het kapitaal blijft op de bank staan en groeit via rente op rente uit tot een bedrag van fl. 3.330,- in 1981. Dan houdt het verslagboek op. Er wordt niet vermeld wat er met dit geld is gebeuren. Wiel Beckers dacht te weten dat Huub Collon het aan de parochie Rimburg geschonken heeft als bijdrage aan het orgelfonds.
Zoals boven reeds vermeld was Huub Collon het laatstlevende bestuurslid van het armbestuur. In feite hield het met zijn overlijden op te bestaan. Geruisloos.

Besluit
In de loop van de twintigste eeuw zijn er veel regelingen en vangnetten ontwikkeld die het lot van onvermogende en arme mensen verbeterden. Voor die tijd was men aangewezen op weldadigheid en toevallige hulp. Of men had niets. In die situatie heeft in Rimburg het armbestuur, woekerend met de geringe middelen die tot zijn beschikking stonden, relatief veel mensen zorg en ondersteuning geboden. Via het verslagboek krijg je een inkijk in die wereld, een wereld die ons vreemd is door de schaarste aan middelen, de onderdanigheidsverhoudingen en de onvoorstelbare beperkingen bij diegenen die er eenzaam, oud en gebrekkig werden; een wereld ook waarin het burgerlijk armbestuur zonder veel ophef en plichtsgetrouw hulp wist te bieden.

Bronnen:

1. Verslagboek Armbestuur Rimburg 1877-1981
   Het origineel bevindt zich in de heemkundige verzameling van Henk Beckers in Rimburg. In het archief van het OCGL bevindt zich een kopie van het volledige boek.
2. Jaarverslag van de Gemeente Rimburg over 1877
   Dit bevindt zich in het gemeentearchief van landgraaf
3. Jaarverslagen van de gemeente Rimburg 1877 tot en met 1884
   Eveneens in het gemeentearchief van Landgraaf

Van paard en wagen naar DAF

MEENS TRANSPORTEN

Hein Meens werd als jongste zoon uit een gezin met 7 kinderen geboren te Ubach over Worms op 11 december 1914. Overleden op 13 juni 1983 te Nieuwenhagen.

In de vooroorlogse jaren vermoedde de toen 25-jarige Hein Meens reeds dat er met het transporteren van goederen meer geld verdiend kon worden dan met andere werkzaamheden, en zo besloot hij in 1939 vanaf zijn oudershuis gelegen aan de Hoogstraat te Nieuwenhagen een eigen transportbedrijf te beginnen en nu mag men zeggen dat Hein Meens, oprichter is van het tegenwoordige Meens Transporten BV te Kerkrade.

Hij begon met één paard, een kar en een wagen. De kar werd gebruikt voor het vervoer van kolen, slik en zand, en de wagen werd gebruikt voor het vervoer van vlees, vanaf het slachthuis in Heerlen naar diverse slagers in Schaesberg, Nieuwenhagen, Ubach over Worms en Eijgelshoven.
In de oorlogsjaren was dit zeer zeker geen pretje en vaak was het zelfs spannend. Alles was in die tijd op de bon en Hein reed zo maar met een wagen met vlees rond. Uiteraard bestond het leven van Hein Meens niet alleen uit werken want hij leerde hij in de oorlogsjaren zijn vrouw Maria Smeets kennen en huwde haar op 30 juli 1943 te Nieuwenhagen, Maria Schonk hem drie kinderen, n.l. Jos, Harrie en Bertien.

De vleeswagen was gewoon een platte vierwielige wagen waar een zeiltje overheen gespannen werd. Heins Meens volharde, en deed dit werk tot in 1953.

Na de oorlog trok de economie weer aan en ook Hein Meens zag in dat hij met zijn paard en wagen niet meer het hoofd kon bieden aan de concurrentie en besloot om samen met zijn zwager Harrie Smeets een drie-tons Chevrolet kipper van Moonen uit Heerlerheide te kopen. Harrie Smeets had een groentezaak en was reeds gemotoriseerd, hij beschikte reeds over een Borgward (1,25 ton) met een vaste bak en met een zeil gesloten.

Het werk werd verdeeld; Hein Meens werd de trotse chauffeur op de Chevrolet en deed vol overgave zijn werk bij allerlei kleine aannemers. Er werd in die tijd veel gebouwd en alle kelders werden nog met de hand uitgeschacht, verder leverde hij dan natuurlijk ook de benodigde materialen zoals zand en grind

Harrie Smeets reed met de Borgward, ventte drie dagen de week groenten en reed drie dagen in de week met kolen. Omdat er in de zomer geen kolen werden gereden zat Harrie vaker thuis en zo besloten zij om er een kipper bij te kopen. Iemand wist dat er bij Krommert in Nijmegen een Dodge te koop stond en zo trad men in 1954 de reis naar Nijmegen aan om hun "nieuwe" bezit naar huis te halen. Helaas verliep de terugreis niet zoals ze gehoopt hadden, tussen Mook en Gennep begaf de motor het al en werd de Dodge (zonder dat deze een cent had opgebracht) bij garage Jotten in Gennep al voorzien van een nieuwe motor. Het bleef niet bij deze ene Dodge, bij Ettema in Voerendaal werd er nog een gekocht. (ook deze Dodge kostte meer geld dan dat hij opbracht, ze hadden er niets dan ellende mee)

Nu, rijdend materieel genoeg, maar met drie auto's en maar twee chauffeurs dat lukte niet en zo besloot men maar een chauffeur in dienst te nemen. De opbrengst per auto / per uur was in die tijd ongeveer *f* 5,- en de 20-jarige in Nieuwenhagen geboren Albert Klippelaar (de aangenomen chauffeur) verdiende *f* 65,- per week.
Werk was er genoeg doch door de vele problemen die men kende met de tweede Dodge werd er weer ingekrompen en werd de tweede Dodge gebruikt om de eerste Dodge aan het lopen te houden. In 1956 werd de

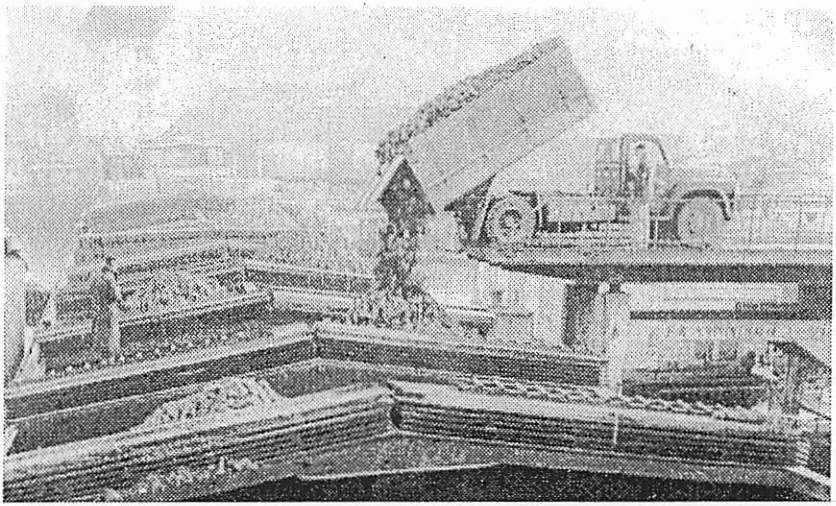

Hier worden "kroëte' gekipt op het grootste bietentransportschip

In 1959 besloten beide zwagers uit elkaar te gaan Harrie Smeets ging verder met groenten en kolen en Hein Meens ging alleen door met het transport.

De tand des tijds vrat ook aan de vrachtwagens en zo moest in 1960 de eerste Dodge vervangen worden. Hiervoor kwam een Mercedes 312 in de plaats, de eerste vrachtwagen met een dieselmotor in het bedrijfje van Hein Meens, alle voorgaande vrachtwagens waren met een benzinemotor uitgerust geweest.
En .... de Mercedes, met 90 pk, had een groter laadvermogen n.l. 4,75 ton.

In najaar van 1960 besloot Hein's 16-jarige zoon Jos ook maar in het bedrijf te stappen, Hein was nu 45 jaar oud en voelde toch dat al dat werk hem niet in de koude kleren was gaan zitten. Zoonlief, te jong om te rijden ging daarom maar als bijrijder mee om te helpen lossen en laden. Jos was flink en stevig gebouwd en omdat in die tijd nog geen los- of laadkraantjes bestonden betekende hij bij het laden en lossen van auto's dan ook een meerwaarde voor het bedrijf, al stond zijn moeder wel eens met haar hoofd te schudden als Jos begon te eten, 22 dubbele boterhammen voor overdag en 's avond nog 2 flink gevulde borden met middageten.

Medio1962 was het dan zover, Jos behaalde zijn rijbewijs en meteen werd de Mercedes ingeruild en kwam er nieuwe DAF 1600 met een laadvermogen van
7 ton. Maar ook Jos moest leergeld betalen, in maart 1963 raakte hij op weg naar Maastricht in een slip en de nieuwe Daf verdween in Kanaal, Jos kwam er heelhuids uit, maar de auto had een schade van *f* 9000,-

Het bedrijf bezat in die tijd twee auto's, vaders reed op de Commer en zoonlief op de Daf. In het jaar dat Jos leerde slippen en zwemmen werd er bij Gerards uit Waubach een tweede Daf gekocht. In 1966 werd de oude trouwe Commer aan J.Käsler uit Rimburg verkocht en werd de derde Daf aangeschaft. Harrie was intussen ook de gelederen in het bedrijf komen versterken en zo reden ze alle drie op een Daf met een Helo kipper.

3 Daf's op een rij
(voor de linkse vrachtwagen staat de oprichter Hein Meens, voor de rechter vrachtwagen staat zijn zoon Jos Meens en voor de VW-Kever staat zijn dochter Bertien Meens)

In 1969 werd er nog een Mercedes 1413 meet een laadvermogen van 8,25 ton aangeschaft en vanaf dat jaar loopt het transport van bieten eigelijk als een rode draad door het transportleven van de fa.Meens. Hun lokatie aan de Landgraaf te Nieuwenhagen werd te klein en werd er deel van hun voertuigpark bij de overbuurman Meijs gestald. Hein Meens, wiens gezondheid achteruit ging kwam op aandringen van zijn zonen bij hen in loondienst werken.

In 1979 werd er i.v.m. de te kleine behuizing besloten om naar een andere lokatie te verhuizen. Gekozen werd voor een pand aan de Stenenbrug te Schaesberg, het was tegenover de oude situatie een hele vooruitgang en het bedrijf floreerde als nooit tevoor en alles liep naar wens.
De eerste graafmachine kwam er in 1982 en uiteraard was Jos de eerste machinist hierop, maar na twee werkjes hield Jos het voor gezien en nam Harrie dit werk over.

Op 13 juni 1983 overleed Hein, hij die zijn hele leven bezig was geweest met het transport ging nu zelf op transport, naar de grote Baas boven.

In 1989, toen de broers Jos en Harrie vijf auto's en een graafmachine bezaten kwam de derde generatie in het bedrijf, Patrice zoon van Jos. In 1991 stopte Harrie met de zaak en werd Patrice mede-eigenaar. Hierna maakte het bedrijf een explosieve groei door en kwamen er steeds meer voertuigen, de lokatie aan de Stenenbrug te Schaesberg werd alweer te klein en in januari 1998 week men uit naar het industrieterrein Spekholzerheide te Kerkrade waar het transportbedrijf uit Nieuwenhagen nu gevestigd is.
Het bedrijf telt nu 24 werknemers, 8 graafmachines, 4 vrachtauto's voor het kipperwerk en 12 trekker-oplegger combinaties.

Hein Meens zal van boven tevreden naar onder kijken, in zijn stoutste dromen zal hij nooit hebben vermoed dat het door hem begonnen bedrijf zo zou uitgroeien.

Genealogie Meens

I
Hendrikus Maintz, zoon van Mathias Maintz en Maria Im Dohl werd op 1 januari 1731 te Beggendorf RK gedoopt. Op 25-jarige leeftijd trad hij in zijn geboortedorp op 29 februari 1756 in het huwelijk met Maria Catharina Kleinen.
Zes kinderen werden hieruit geboren:
Anna Maria in 1756, Franciscus Mathias in 1758, Joannes Mathias in 1761, Maria Joanna in 1765, Jan Joachim in 1767 en Anna Catharina in 1770.

II
Jan Joachim die als marskramer door het leven ging huwde met de in Eijgelshoven gedoopte Maria Gertrud Simon (*dochter van Joannes en Cornelia Hanssen*). Het gezin vestigde zich in Ubach over Worms en kreeg vijf kinderen.
Anna Maria Catharina (1799-1860), Guillaume (1801-1859), Maria Gertrud (1803), Jean Guillaume (1805-1807) en Frans Mathis.

III
Frans Mathis, geboren te Ubach over Worms op 24 maart 1808 en aldaar ook overleden op 15 december 1868 huwde als weduwnaar van Anna Catharina Vondehof op 11 oktober 1835 te Ubach over Worms met de op 22 mei 1809 te Richterich geboren Maria Josepha Saussen (*dochter van Anton en Maria Catharina Haenraets*). Vijf kinderen zijn er aan mij bekend:
Uit het eerste huwelijk: Maria Gertrud (*1832-?), en uit het tweede huwelijk: Maria Gertrud (1839-1910), Johannes Petrus Hubertus (*1841), Paulus Johannes en Johannes (1849-1873)

IV
Paulus Joseph geboren te Ubach over Worms op 3 maart 1944 overleed te Nieuwenhagen op 28 novermber 1888. Hij huwde op 9 februari 1872 te

Nieuwenhagen met de 20 jaar oude Anna Maria Gertruda Haan (*dochter van Arnold en Anna Catharina Gärtener*).
Uit dit huwelijk zes kinderen:
Johan Arnold (1872-1873), Joseph (1874-1874), Peter Joseph Arnold (1875-1877), Jan Joseph, Maria Catharina (1880-1880), Fransciscus (1881-1881) Hendrik (1882-1974) en Frans (1885-1966)

V

Jan Joseph, als mijnwerker, koopman en arbeider door het leven gaand werd geboren op 2 februari 1878 te Nieuwenhagen en overleed aldaar op 18 januari 1963. Hij huwde op 26 mei 1905 te Ubach over Worms met de aldaar op 7 oktober 1881 geboren Anna Gertrud Gerards (*dochter van Peter Joseph en Anna Gertrud Simons*). Uit dit huwelijk:
De tweeling Anna Maria en Pieter Joseph (1906-1906), Maria Gertrud Josephina (1907-1907), Maria Josephina Mathilda (1908-1992), Elisa (*1911), Jan Joseph (*1913) en Hendrik Joseph.

VI

Hendrik Joseph (Hein) trad op 30 juli 1943 te Nieuwenhagen in het huwelijk met Elisabeth Hubertina Smeets, *dochter van Peter Hubeert en Petronella Hubertina Timmermans*m geboren op 17 februari 1923 te Nieuwenhagen en overleden op 22 mei 2001 te Kerkrade. Kinderen uit dit huwelijk:
Jos (1944), Harry (1946) en Bertien (1955)

Egbert Willemsen

Landgraafs mannenkoor St.Joseph ..... een geschiedenis van een culturele vereniging in woord en beeld

PROLOOG

"Scripta ferunt annos" (Ovid) Wat geschreven is weerstaat de jaren.

"D'r Sint Joep va Woabich",
zo werd jarenlang het Mannenkoor St. Joseph uit Ubach over Worms in de volksmond genoemd. In 2002 heeft het mannenkoor 78 jaren geschiedenis geschreven. Van deze 78 jaren was het 62 jaren actief onder de naam Mannenkoor St. Joseph. In de algemene ledenvergadering van 26 januari 1986 werd het voorstel aangenomen per die datum de naam te wijzigen in Landgraafs Mannenkoor St. Joseph. Bij notariële akte van statutenwijziging d.d. 17.11.1989 werd de naam Landgraafs Mannenkoor St.Joseph statutair vastgelegd.
Zeven decennia geschiedenis, die deels verankerd is in archiefstukken zoals jaarverslagen, foto's en andere vergeelde folianten. Een niet onbelangrijk deel van de geschiedenis is gegrift in het geheugen van de zangers. Herinneringen aan evenementen met name concertreizen, concoursen, najaarsconcerten, carnavalsfeesten etc. Uit dit grote arsenaal aan feiten en gegevens een bloemlezing samenstellen is geen sinecure. Daarbij zal aan de authenticiteit van de verenigingshistorie zo goed mogelijk gestalte moeten worden gegeven.
Met gevoelens van gepaste trots mag het Landgraafs Mannenkoor St. Joseph terugzien op zijn rijke culturele en muzikale verleden.

1924 – 1949
Oprichting - bloei - neergang - Tweede Wereldoorlog - wederopbouw

Mei 1924
We verplaatsen ons naar het jaar onzes Heren 1924. Het dorpsleven in Waubach ging gewoon zijn dagelijkse gang. De dorpelingen waren voor een groot deel werkzaam in de zich steeds verder ontplooiende mijnindustrie en in de landbouw. Van opzienbarende gebeurtenissen in

de dorpsgemeenschap was nauwelijks sprake. Of was onenigheid in het kerkelijk zangkoor van de parochie St. Joseph als een "schokkende" gebeurtenis te beschouwen? Gaf dat aanleiding tot het gesprek van de dag in de toenmalige dorpsgemeenschap? Hoe dan ook, de onenigheid had grote gevolgen. Op 2 mei 1924 * kwam een aantal mannen, die zich bedankt hadden als lid van het kerkelijk zangkoor, bijeen om het oprichten van een profaan mannenkoor te bespreken.

**Ofschoon in de van kracht zijnde statuten officieel als oprichtingsdatum1 juni 1924 wordt genoemd, is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de werkelijke oprichtingsdatum 2 mei 1924. In een door de tand des tijds vergeeld kasboek werd op 26 mei 1924 o.a. geboekt dat aan contributie was ontvangen fl. 6,15. Dit kan worden beschouwd als bevestiging van de oprichtingsdatum 2 mei 1924.*

De "kraamkamer" van het nieuwe mannenkoor was zaal Herberigs aan de Kloosterstraat.

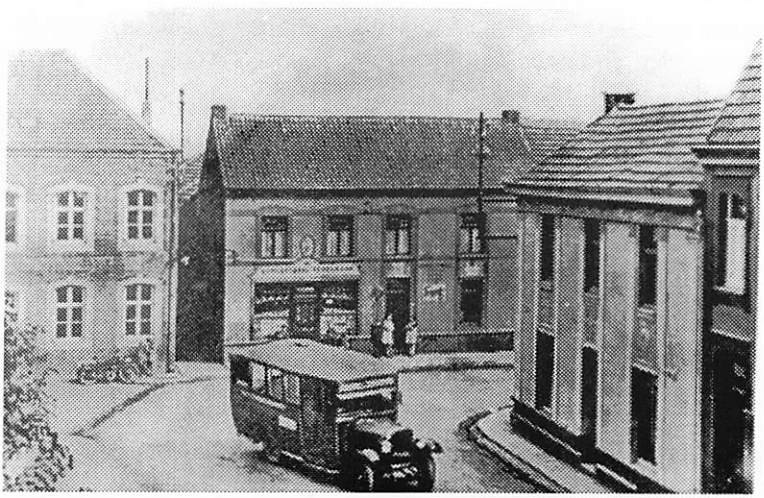

Zeven personen "stonden aan de wieg" van een profaan koor dat de voorlopige naam "Waubachs Mannenkoor" kreeg.
Deze zeven personen formeerden een voorlopig bestuur onder voorzitterschap van dhr. J. Wetzeler. Het aantal leden nam gestaag toe. Na korte tijd telde het nieuwe mannenkoor 27 leden. Reden genoeg om in het jaar van oprichting reeds een definitief bestuur te kiezen. De eerste gekozen voorzitter werd de onvergetelijke Alexander Cremers uit de Bovenstestraat, kleermaker van beroep. Hij was de grote animator en stimulator en mag dan ook met recht de vader van het Mannenkoor St. Joseph worden genoemd. Tegelijkertijd met de formatie van een definitief bestuur werden statuten vastgesteld, waarin de definitieve naam "Mannenkoor St. Joseph" werd vastgelegd.

Alex Cremers, geboren op 22 januari 1881 te Ubach over Worms als zoon van Johannes Mathis Cremers en Anna Maria Hubertina Boijmans, trad op 19 februari 1909 te UoW in het huwelijk met de uit Borbeck (D) stammende Maria Catharina Schuncken. Uit dit gezin werden 12 kinderen geboren.
Alex overleed op 23 december 1930 te Ubach over Worms.

De naam St. Joseph werd gekozen in relatie tot de patroonheilige van de parochie. Het doel van de vereniging werd als volgt omschreven (citaat):

1. Het beoefenen van de koorzangkunst, daaronder inbegrepen het bevorderen van den volkszang.

2. Het te keer gaan van alle zeden en personen kwetsende straatgezangen (en zangers) en straatdeuntjes.

De eerste dirigent van het Mannenkoor St. Joseph was dhr. Hibbelen uit Ubach (Dld). Hij ontving per repetitie een vergoeding van fl. 6,00.

In oktober 1924 wilde het mannenkoor de dorpsgemeenschap eens laten zien en horen waartoe het na 5 maanden repeteren in staat was. Op12 oktober 1924 werd onder leiding van dhr. Hibbelen het eerste concert in combinatie met toneel gegeven. Plaats van handeling het verenigingslokaal zaal Herberigs.

De annalen vermelden niets over het programma. De penningmeester gaf destijds in het kasboek een financiële verantwoording betreffende het eerste concert van het Mannenkoor St. Joseph.

De opbrengst van de toegangskaarten bedroeg:	fl. 147,10
Een loterij bracht op:	fl. 138,20
De kosten van het concert bedroegen:	fl. 126,96

Kostenverdeling:

- toneelboekjes	fl. 9,26
- honorarium dirigent	fl. 6,00
-gratificatie dirigent	fl. 5,00
- grimeur Heidendael	fl. 7,00
- pianist Knoben	fl. 5,50
- prijzen verloting	fl. 25,60
- gemeentebelasting	fl. 20,62
- muziek voor pianist	fl. 7,50
- programma's en drukwerk	fl. 28,40
- porto en diversen	fl. 12,08

Het eerste concert leverde dus een batig saldo op van: fl. 158,34
De penningmeester sloot het boekjaar 1924 af met een bedrag van fl. 424,85 aan inkomsten en fl. 285,84 aan uitgaven, hetgeen resulteerde in een batig saldo van fl. 139,01.
De succesvolle start en de resultaten in de eerste 8 maanden van zijn bestaan geven het mannenkoor goede hoop op de toekomst.

AD 1925

Het mannenkoor was goed op weg zijn plaats in de Waubachse dorpsgemeenschap hecht en duurzaam te maken. In januari gaf het koor een concert, waarvan de annalen de plaats van handeling niet vermelden. Op 11 februari werd een concert gegeven in Rimburg en zodoende maakte deze gemeenschap ook kennis met het Mannenkoor St. Joseph. Een vereniging die zich zelf respecteert heeft een vaandel. Dus werden er acties op touw gezet om de benodigde gelden te vergaren o.a.een loterij. Een collecte bracht fl. 91,11 op. Anonieme giften van particulieren alsmede een gift van de Gulpener Bierbrouwerij maakten het mede mogelijk tot de aanschaf van een vaandel te kunnen overgaan.

Een belangrijke dag voor de vereniging was 29 mei 1925. Het eerste vaandel werd aangeschaft voor een prijs van fl. 260,00. Het vaandelwijdingsfeest werd gehouden op zondag 21 juni.
Verenigingen uit Waubach, Rimburg, Groenstraat, Nieuwenhagerheide, Welten, Terwinselen, Scherpenseel, Frehlenberg, en Baesweiler luisterden dit feest op. Op 6 september vond een ledenvergadering plaats. Het voorstel van het bestuur om fl. 22,29 te schenken aan de plaatselijke afdeling van het Groene Kruis, alsmede het voorstel de contributie vast te stellen op 10 cent per week werden met algemene stemmen aangenomen.
Een citaat uit het verslag van deze vergadering: *"Door den voorzitter werdt erop aangedrongen zoo stipt mogelijk de repetities te volgen en zich ordelijk te gedragen ieder op zijn eigen plaats de jongere vooraan de oudere achter. Onder de pauze is het streng verboden voor de leden te kegelen."*
Tijdens de ledenvergadering van 20 december werd de eerste kascontrolecommissie in het leven geroepen. Uit de 5 kandidaten werden gekozen P. Welters, J. Starmans, en L. Nievelstein. De voorzitter drukte hen op het hart "zich van hun functie goed te kwijten."

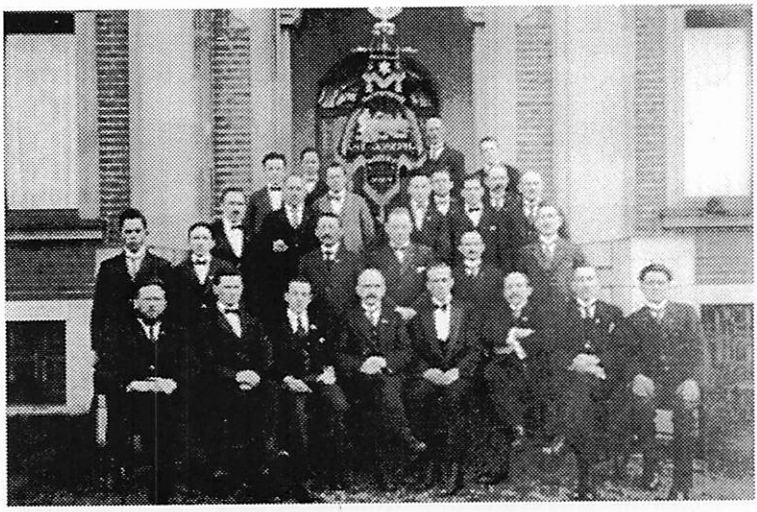

foto genomen op 21 juni 1925

AD 1926

Op 14 februari vond een ledenvergadering plaats. Agendapunten waren o.a. een concertreis naar Rheidt (Dld) op 18 april en deelname aan een zangwedstrijd te Heerlen. Interessant is de verslaglegging betreffende deze agendapunten. "Door de voorzitter werd bekent gemaakt als wij naar Reidt gaan dan gaan we voor kosten der vereeniging daar heen en terug kosteloos en dat zelfs de vereeniging daar te Reidt ons voor niemendal den kost dien dag zal verstrekken zoodat er voor onze vereeniging in geen gevallen op kosten komt, waarop besloten werd om 18 april naar Reidt te gaan. Dan krijgen wij den wedstrijd Heerlen. Door de secretaris werden eenige artikelen voorgelezen er werd door den voorzitter en eenige leden opgemerkt daar eerst eens den Directeur over de raadplegen. Deze is van meenig dat het beter was dat wij er van af zagen om geen kibbelpartijen voor te komen en dat het voor onze vereeniging beter was nog iets te wachten met aan een wedstrijd deel te nemen daar de partijen niet genoeg bij machten er voor waren vooral de 2de bassen waren niet sterk genoeg toen den Directeur uitgesproken was werd door den voorzitter gevraagd of wij aan den wedstrijd deel namen of niet. Er werd nog eerst opgemerkt dat als we deel nemen, dan op eigen krachten en niet met geleende. Het voorstel Heerlen wedstrijd werd in stemming gebracht er namen 18 leden aan de stemming deel, welke uitviel als volgt Ja 7 stemmen Neen 10 stemmen ongeldig 1 stem zoodat de wedstrijd Heerlen verworpen werd."

Later is men op dit besluit teruggekomen. In de zomer nam het koor de eerste keer deel aan een concours georganiseerd door de zangvereniging "Mignon" te Heerlen. Onder leiding van dhr. Hibbelen behaalde d'r Sint Joep in de afd. Limburgse Mannenkoren de 2de prijs Klassezingen en de 1ste prijs in de Erewedstrijd.
Dienaangaande boekte de penningmeester in het kasboek o.a:

contributie concours Heerlen	fl. 15,50;
cadeau directeur voor den wedstrijd	fl. 7,50;
ontvangen van de wedstrijd Heerlen	fl. 60,00.

In de eerste jaren na de oprichting werden concerten in combinatie met toneel gegeven.Uit het verslag van de ledenvergadering 14-02-1926 het volgende:

Rondvraag. "Door den Heer Knoben W. werd naar voren gebracht dat de leden der tooneel beter zorg moesten dragen voor de hen toevertrouwde tooneelstukken en dat die na afloop van het concert hem persoonlijk werden terug gegeven dat hij anders voor geen goede regeling kan zorg dragen als bibliothecaris. Voorts vroeg hij aan den voorzitter hoe of hij er over dacht de medespelers en speelsters welke buiten de vereeniging stonden een gratificatie toe te dienen daar het seizoen afgelopen was. De voorzitter deelde hem mede dat evenals het vorige jaar daarvoor gezorgd zal worden".

Jaarvergadering 28.02.1926. Het kassaldo bedroeg fl. 409,52 ½. Tijdens deze vergadering vond een discussie plaats over de invoering van erelidskaarten en over de vraag of deze kaarten strikt persoonlijk moesten zijn. Met grote meerderheid werd de invoering van erelidskaarten aangenomen en het strikt persoonlijke werd verworpen.
De bestuursverkiezing – er waren twee aftredende en herkiesbare bestuursleden en vier nieuwe kandidaten – verliep nogal gecompliceerd. Het resultaat na drie stemronden was dat het herkiesbare bestuurslid L. Penders en uit de nieuwe kandidaten J. Speth aan de bestuurstafel konden plaatsnemen.
In augustus werd dhr. Jos Herberichs tot secretaris benoemd. Hij volgde de secretaris van het eerste uur dhr. Louis Penders op.
Op18 april 1926 gaf het mannenkoor in Rheidt (Dld) zijn eerste concert in het buitenland.

AD 1927

Juni-juli. In deze periode gaf dhr. Hibbelen de dirigeerstok over aan dhr. Scheeren uit Kerkrade. Tijdens de bestuursvergadering van 13 juli deelde de voorzitter mee dat dhr. Scheeren fl. 25,00 per maand voor zijn diensten vroeg. De secretaris schreef in het verslag: "Er werd besloten den heer Scheeren zijne benoeming als Directeur schriftelijk te kennen te geven. Van verschillende leden werd de wensch geuit den oud Directeur Hibbelen geen kwaad na te spreken en hem alle Eer na te dragen. Tevens hem een dankbetuiging te zenden voor zijn bemoeiingen."
December. De vereniging heeft ook het derde jaar van haar bestaan zonder grote problemen doorstaan. Het wisselen van directeur scheen

men goed verwerkt te hebben. Tijdens de bestuursvergadering van 17 december werd het programma voor het winterconcert op 29 januari van het volgend jaar nader besproken. Het houden van een familiefeest was ook een activiteit van het koor. Hierover schreef de secretaris in het verslag: "Het Familiefeest werd vastgesteld op Vastenavond Zondag. Er werd voorgesteld om mutsen van papier aan de kas te verkoopen." Interessant is de volgende zinsnede: "Er zal met den Directeur overlegd worden de repetitie vroeger te houden om niet onder de Vesper te behoeven repeteren."

AD 1928

Behoudens een verslag van de bestuursvergadering van 7 januari, waarin werd vermeld de agenda van de op 8 januari te houden jaarvergadering, is het archief wat betreft activiteiten etc. in 1928 leeg.

AD 1929

14 juli ledenvergadering. Deelname aan een Festival te Nieuwenhagen op zondag 28 juli werd verworpen, omdat op die dag kindercommunie was. Een gebrek aan zangers – vooral 2e bassen – dwong de directeur een beroep te doen op het bestuur en de leden zorg te dragen voor het aanwerven van nieuwe leden. De directeur was bereid beginnelingen extra repetitie te geven voorafgaand aan de gewone repetitie.
Bestuursverkiezing. L. Nievelstein werd met 7 van de 15 uitgebrachte stemmen gekozen. Uit het aantal uitgebrachte stemmen kan men afleiden dat het ledental geslonken was.
20 juli bestuursvergadering. Voor drie bestuursfuncties werden na meerdere stemronden gekozen: 1e secretaris Herberigs, 2e secretaris Penders, 2e voorzitter na loting Nievelstein. Het concert op 20 oktober leverde een batig saldo op van fl. 19,18. Hierdoor steeg het saldo kasgeld naar fl. 31,34.
17 november ledenvergadering. Een verzoek van den Bund der Deutschen in Limburg om op 2e Kerstdag mee te werken aan een concert in het verenigingslokaal van het mannenkoor werd ingewilligd. De entreeprijs voor concerten van het mannenkoor werd vastgesteld op 75 cent 1e rang, 50 cent 2e rang, reserveren 25 cent.

Met 7 van de 15 uitgebrachte stemmen werd Karl Huppener als bestuurslid gekozen.

AD 1930

5 februari bestuursvergadering. Voorzitter Cremers stelde vast dat de vereniging een gezonde financiële basis had. In kas was fl. 274,15 en op rekening bij de Boerenleenbank fl. 571,88.
Familiefeest vastenavond zaterdag. "Regeling familiefeest. Er zal getrakteerd worden op bier, jenever, sigaren en koekjes.
Er zullen papierpetten aan de feestdeelnemers aangeboden worden aan prijzen naar willekeur" aldus werd besloten op de bestuursvergadering 24 februari.

6 juli ledenvergadering. Het belangrijkste agendapunt was de deelname aan een zangwedstrijd in Eupen op zondag 21 september. Besloten werd aan de wedstrijd deel te nemen. Indien een geldprijs gewonnen werd, zou de helft aan de directeur worden afgestaan.Voor het geval dat in plaats van een geldprijs een trofee mee naar Waubach zou worden genomen, zou een gratificatie aan de directeur worden verstrekt. Over het behaalde resultaat zwijgen de annalen in alle talen. Voor het vervoer naar Eupen werd prijsopgave gevraagd bij de busondernemers Kemperdick te Eijgelshoven en Meijers te Nieuwenhagen. Voor de generale repetitie werd een entreeprijs vastgesteld van 50 cent voor de heren en 25 cent voor de dames .

Het ging de vereniging niet meer zo goed voor de wind. Het repetitiebezoek alsmede de orde tijdens de repetities liet te wensen over. Sommige leden speelden de directeur de zwarte piet toe; anderen verweten het bestuur te zwak optreden en er was een groepje die de mening waren toegedaan dat de leden de schuld bij zichzelf moesten zoeken.

23 december. Een zwarte dag voor het mannenkoor. Het overlijden van de voorzitter Alex Cremers, net geen 50 jaar oud, betekende een groot verlies in een moeilijke tijd. Tot opvolger werd gekozen dhr. L. Nievelstein uit de Kerkstraat.

AD 1931

Op 14 juni werd een Festival georganiseerd. Plaats van handeling de feestweide van dhr. Reinartz. 16 muziekgezelschappen en 8 zangverenigingen hadden zich voor deelname aan het festival ingeschreven. De route van de optocht was: Markt - Putweg - Onderstestraat -Kerkberg - Kerkstraat - Hovenstraat tot Maastrichterweg - Kantstraat - Bovenstestraat -Kerkberg - feestweide. De naambordjes voor de deelnemende verenigingen werden gemaakt door P.Knoben.
De entreeprijs bedroeg 30 cent. Het Festival leverde een batig saldo op van fl. 60,00.
De algemene mening, uitgesproken tijdens de ledenvergadering op zaterdag 14 november, was dat de muzikale prestaties de laatste tijd erg achteruit gingen. Besloten werd voortaan op zaterdag te repeteren in de hoop de dalende lijn om te buigen in een opwaartse beweging.

AD 1932 t/m 1948

In de dertiger jaren was de wereld in een ernstige economische crisis gedompeld. Desondanks organiseerde het koor een buitenlands concertreisje. Midden in het jaar 1934 maakte het mannenkoor een dagtrip naar Spa, Jileppe, Baneaux en Luik. Op de terugweg werd als afsluiting van een leuke dag Maastricht aangedaan.

En ook het jaarlijkse winterconcert. gevolgd door een "lustige" avond werd dit jaar werd gehouden op 16 december. De entree is fl. 0,40 per persoon, de ereleden hebben vrije toegang en hun dames dienen fl. 0,25 te betalen.

Op de volgende foto staan 6 zangers van het mannenkoor tijdens het uitje naar België, en wel; van Links naar rechts:
Karel Mertens, Frans Knoben, Pierre Ramakers, Jac. Lafleur, Hein Külter en Johan Schot

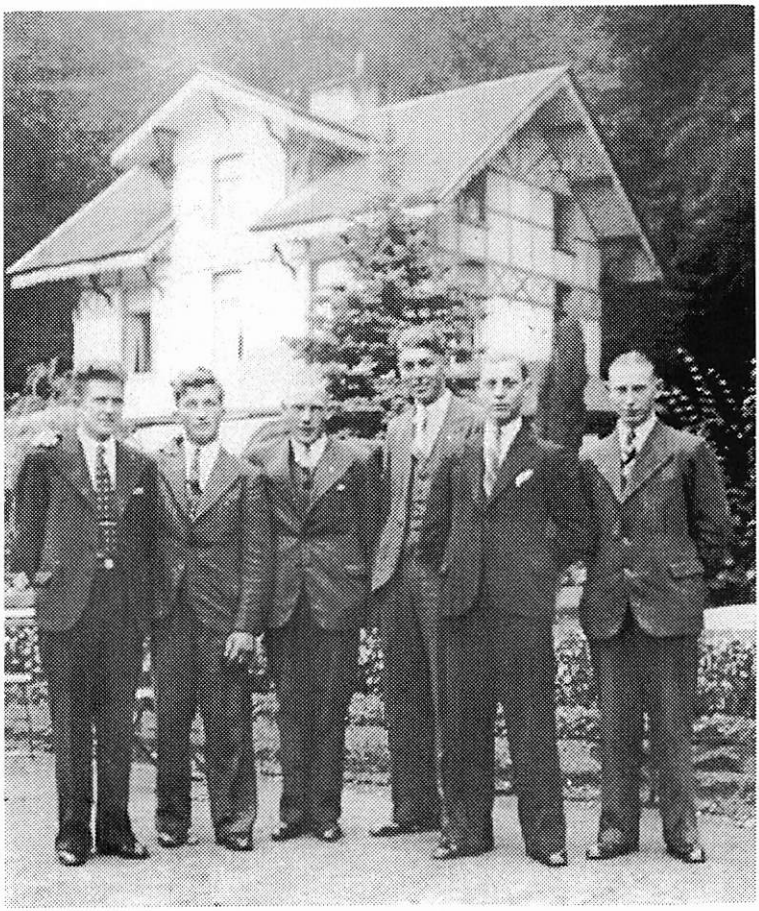

Ook het mannenkoor bevond zich in een positie die verre van rooskleurig te noemen was. De kas was zo goed als leeg hetgeen betekende dat de vereniging min of meer tot de bedelstaf was veroordeeld. Ook het repetitiebezoek gaf geen reden tot optimisme. De veelvuldige wisseling van directeur – in die tijd om twee en een half jaar een andere muzikale leider – was zeker niet bevorderlijk voor stabiliteit in de vereniging. De leden toonden weinig belangstelling voor ledenvergaderingen die ten doel hadden een kentering te weeg te brengen. Het verloop der de leden was groot. Het muzikale niveau daalde tot een bedenkelijk lage waarde. Aanvragen voor concerten konden niet meer worden gehonoreerd. Kortom, een dieptepunt was bereikt. Tijdens een ledenvergadering op 2e Kerstdag 1935 werd voor het eerst breedvoerig gediscussieerd over het opheffen van de vereniging. Het zwaard van Damocles hing tot het voorjaar van 1936

boven de vereniging. Dankzij het doorzettingsvermogen waarover enkele getrouwe leden beschikten, werd op 18 april 1936 een ledenvergadering gehouden. De aanwezige negen leden namen toen besluiten waarvan zij de draagwijdte nauwelijks konden vermoeden. Zij kozen een nieuw bestuur met als voorzitter dhr. Kerckhofs.
Het voorstel om de vereniging voorlopig op non-actief te zetten werd met 8 stemmen en 1 blanco verworpen. Het Mannenkoor St.Joseph was van de ondergang gered.

In 1937 kwam de muzikale leiding in handen van dhr. P. Knoben uit Waubach.

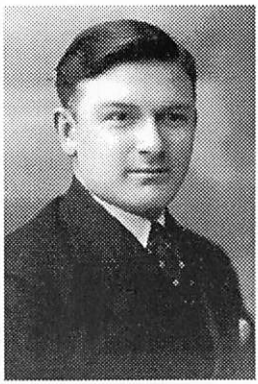

Nieuwe leden traden toe tot het mannenkoor. Het repetitiebezoek vertoonde een duidelijke progressie. Dit had tot gevolg dat het mannenkoor langzaam maar zeker uit het diepe dal, waarin het ook wat de koorzang betreft was terecht gekomen, begon op te klimmen tot een aanvaardbaar niveau. Deelnemen aan concerten van zustervereningingen, alsmede eigen concerten organiseren behoorden weer tot de normale activiteiten.

Het ging crescendo met het mannenkoor tot .....10 mei 1940. De Tweede Wereldoorlog sloeg zijn klauwen uit over ons land. De Duitse horden – in getalsterkte en oorlogspotentieel superieur vergeleken met hetgeen onze soldaten ter beschikking stond om het land te verdedigen – overschreden onze landsgrenzen.

Onverzettelijk en onverschrokken vochten onze soldaten tegen de overmachtige vijand. Na het tegen de burgerbevolking gerichte bombardement op Rotterdam rond het middaguur van de 14e mei en het

dreigement van de Duitsers dat andere steden hetzelfde lot zouden ondergaan, gaf ons land zich over maar niet gewonnen. Het ondergronds verzet kwam op gang. Ook het mannenkoor St. Joseph ontkwam niet aan de invloed van de bezetter.
Bij het instellen van de "Nederlandsche Kultuurkamer" in november 1941 werden de activiteiten gestaakt. Meerdere leden sloten zich toen aan bij het kerkelijk zangkoor van de parochie St. Joseph. Wat er toen met de bezittingen van de vereniging zoals kasgeld, koorwerken etc. is gebeurd, is onduidelijk. Het belangrijkste bezit van het mannenkoor, namelijk het vaandel, kwam ongeschonden uit de oorlog. Pierre Ramakers nam het vaandel in bescherming tegen inbeslagname door de bezetter. Gedurende de hele oorlogstijd lag het vaandel bij Pierre en Keetje onder de matras. Als vaandels spreken konden.....!

Een gebeurtenis, weliswaar in geen enkel opzicht in relatie staande met de geschiedenis van het mannenkoor, maar desalniettemin interessant om te vermelden, vond in 1942 in Waubach plaats.
3 augustus 1942. Generalkommissar Schmidt houdt een rede te Waubach (Zuid-Limburg) waarin hij o.a. zegt: "De Nederlandse Joden zullen Nederland even arm verlaten als zij er in gekomen zijn." Fritz Schmidt was "Generalkommsissar zur Besonderen Verwendung in Nederland" (bron: Sesam Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in foto's en documenten, deel 20)

En de oorlog woedde voort.....!
6 juni 1944. D-day. De invasie van de geallieerden in Normandie. Allen die onder het juk van de Duitse bezetting gebukt, gingen hoopten op een spoedige bevrijding. Voor Waubach kwam de bevrijding in september 1944. Amerikaanse troepen verjoegen op 19 september, weliswaar niet zonder schermutselingen, maar gelukkig zonder veel slachtoffers en grote verwoestingen, de Duitsers uit Waubach. De bevrijding was een feit. De kiem voor een nieuw tijdperk was gelegd.
Ook het Mannenkoor St. Joseph begon aan een nieuwe start. Vol vertrouwen in de toekomst werden o.l.v. dhr. P. Knoben de repetities hervat. De naoorlogse kooractiviteiten gingen gepaard met een groot enthousiasme en inzet van de leden. Aanvankelijk begonnen met het repeteren van werken uit de vooroorlogse periode, werd na enige tijd het roer omgegooid en een geheel nieuw repertoire opgebouwd. Koorwerken met een hogere moeilijkheidsgraad dan het

liedertafelrepertoire werden in studie genomen. In samenwerking met een strijkorkest werden zelfs operettes voor het voetlicht gebracht.
o.a. werd medewerking verleend aan de operette vrouw Luna en de Regimentstochter. Deze uitvoeringen oogstten grote waardering hetgeen stimulerend werkte op de leden en nieuwe leden meldden zich aan.

MANNENKOOR „ST. JOZEF" WAUBACH

Dir.: P. Knoben.

BESTUUR

C. Kerckhoffs	Voorzitter
Fr. Kievits	Secretaris
R. Kleinen	1ste Penningmeester
J. Herberichs	2de „
Fr. Tilmans	Bibliothecaris
P. Knubben	2de „

Febr. 1946 OPVOERING DER OPERETTE Febr. 1946

„VROUW LUNA"

v. PAUL LINCKE in 3 bedrijven door
Mannenkoor „St. Jozef" en een dameskoor met medewerking van
TERWINSELER SALONORKEST

Muziek, Toneel, Zang, Dans — — Elegance en charme

Het geheel staat o.l.v. dhr. P. Knoben

Toneel: J. Schunken
Ballet: Mevr. Ramakers
Decors: J. v. Onna

ROLVERDELING

LUNA, vorstin op de maan	Mej. M. Scheepers
STELLA	Mej. L. Hubben
VENUS	Mej. Chr. Logister
PUSEBACH	Mevr. T. Simons-Schunken
MARIEKE, nicht van Pusebach	Mej. M. Schunken
PRINS, minnaar v. Luna	Dhr. H. Lafleur
THEOPHIL, minnaar v. Stella	Dhr. J. Schunken
FRITSSTEPKE, geliefde v. Marieke	Dhr. J. Rongen
LAMMERMEIER	Dhr. H. Simons
PANNEKE, verloofde v. Pusebach	Dhr. R. Grezick
MARS	Dhr. Janssen
CHROOM, kamerdienaar	Dhr. L. Knubben

Ballet Dameskoor Herenkoor

Het mannenkoor steeg zowel in ledental als in aanzien bij het muziekminnend publiek. Tijdens de jaarvergadering van 14 april 1948 werd vice-voorzitter J. Rongen tot voorzitter benoemd.

Over de periode 1944 – 1949 zijn helaas nagenoeg geen archiefstukken behouden gebleven die ons wellicht een gedetailleerd beeld hadden kunnen geven van de naoorlogse activiteiten van de vereniging.

" Die Regimentstochter "

AD 1949 Jaar van het zilveren bestaansfeest

In het jubileumjaar telde de vereniging 46 leden. Ere-voorzitter was dhr. C. Kerckhoffs. De muzikale leiding was in handen van dhr. P. Knoben.
Het bestuur werd gevormd door:

J. Rongen, voorzitter
F. Tilmans, bibliothecaris.
M. Hendriks, vice-voorzitter
H. Bemelmans, 2e bibliothecaris
J. Vijgen, secretaris
Fr. v. Dael, lid
H. Simons, 2e secretaris

H. Logister, lid
R. Kleinen, penningmeester
P. Dautzenberg, lid
J. Herberigs, 2e penningmeester

Het bestuur besloot aan het zilveren bestaansfeest de nodige aandacht te besteden. De zaken werden voortvarend aangepakt. Een Erecomité, een Leidinggevend comité, een Organisatiecommissie en een Feestcomité werden ingesteld. Personen uit de dorpsgemeenschap en leden van het mannenkoor namen zitting in de comité's en commissies. Het Leidinggevend comité bestaande uit 5 personen en de Organisatiecommissie die 14 leden telde, namen de organisatie van de feestelijkheden op zich. De toenmalige burgemeester de edelachtbare heer J.J. Hermans was bereid als beschermheer het jubileumfeest onder zijn hoede te nemen. Een van de oprichters en nog steeds bestuurslid, dhr. J. Herberigs, was de zilveren jubilaris. De feestelijkheden werden gehouden op 16, 17 en 18 juli 1949. Het décor werd gevormd door de feestweide van dhr. Reinartz aan de Grensstraat. Zoals dat bij een jubileum gebruikelijk is, werd ook een feestgids uitgegeven waarvan nog een klein aantal exemplaren behouden is gebleven.Het programma van de feestelijkheden vermeldde o.a. een aantal concerten verdeeld over 3 dagen. Het jubilerende mannenkoor genoot grote bekendheid in de regio, hetgeen bleek uit het feit dat 19 verenigingen t.w. 2 harmonieën, 8 fanfares, 7 zangkoren, 1 trommel- en fluitencorps en 1 schutterij aan de concerten etc. deelnamen. Een interessant stukje geschiedenis is dat op zondag 17 juli 1949 Zangvereniging Vriendenkring St. Rochus, Groenstraat, o.l.v. A. Smeelen ten gehore bracht: "Ein Jaeger aus Kurpfalz" van Ottograven, "Smidsliedje" van Sevenhuizen en "De rots in zee" van Rich. Holl. Het, reeds vele jaren geleden opgeheven, Mannenkoor Nieuwenhagen o.l.v. H. Romkens traden op met "Erde" van Czajanek, "De Ruïne" van Brands Buys, "Der Waldkoenig" van Brunholder en "Der Jaeger aus Kurpfalz" van Ottegraven. De feestelijkheden gehouden in het kader van het 25-jarig jubileum hadden een succesvol verloop. Ook financieel gaf het feest reden tot tevredenheid. Op 29 juli 1949 werd door het Leidinggevend comité fl. 1200,00 overhandigd aan de penningmeester van het mannenkoor. Het 25-jarig jubileum ging de geschiedenis in als een hoogtepunt in de naoorlogse periode en als een waardige afsluiting van de 1e kwarteeuw van het bestaan van het Mannenkoor St. Joseph.

1924 1949

Feestgids

ter gelegenheid van het

25-Jarig Bestaansfeest

van het

Mannenkoor „St. Joseph"

te WAUBACH

op 16, 17 en 18 Juli 1949

Het Mannenkoor in 1949

AD 1950

Op uitnodiging van de Heimersheimer MGV nam het mannenkoor op 12 en 13 augustus deel aan het "Winzerfest" te Heimersheim a.d. Ruhr. Met de uitvoering van "Domine, salvam fac Reginam" van A. Giesen, waarmee het koor het concert opende, maakten de zangers uit Waubach bij het talrijke publiek een groot enthousiasme los.

22 oktober. Winterconcert. Hieraan werd medewerking verleend door het Lyra-orkest uit Spekholzerheide o.l.v. dhr. J. Noe, mej. T. Schunken (sopraan) en de heren J. Mayntz en R. Knoben (tenoren).
Met de uitvoering van "Il bianco" van Jacob Arcadelt, "Trosterin Musik" van Anton Bruckner, "Serenade van een lansknecht" van Orlando di Lasso, "Abendlied" van Muhlberg en "Schlaf glocklein" van Esch toonde het mannenkoor o.l.v. dhr. P. Knoben een staaltje van zijn kunnen. Een vrolijk intermezzo was de uitvoering van "Die Altweibermuhle". J. Hubben als molenaar en R. Knoben als bedrogen echtgenoot, brachten dit komisch duet voor het voetlicht. Een gezamenlijk optreden van orkest, solisten en mannenkoor o.l.v. dirigent P. Knoben met een selectie van solo's en duetten uit meerdere operettes, was het sluitstuk van dit winterconcert.

9 november. D'r Sint Joep va Woabich verloor een van zijn prominente leden. Onder grote belangstelling werd, in leven medeoprichter en erevoorzitter, ter aarde besteld. Aan de geopende groeve nam het mannenkoor afscheid met "Beati Mortui" van F. Mendelssohn.

Peter Joseph Herberigs, zoon van Johann Joseph Herberigs en Elisabeth Hubertina Colonne werd op 11 juli 1884 te Aken (D) geboren. Nadat hij zich bekwaamd had in het herstellen van rijwielen trof hij in Mechelen de aldaar op 5 augustus 1894 geboren Ida Nix, dochter van Willem en Maria Vluggen. Ze besloten in het huwelijksbootje te stappen en het jawoord werd dan op 23 mei 1917 te Mechelen uitgesproken.

Tot 1923 woonden zij in Bocholtz, maar zij wilden meer en kochten in de loop van het genoemde jaar het huis gelegen aan de Kloosterstraat 1 te Ubach over Worms ('t Genske). Het bleek een goede investering, de vrouw de huizes zwaaide de scepter in het café- en zaalgebeuren terwijl manlief het rechtergedeelte (de fietsenzaak) runde.

Peter Joseph Herberigs overleed op 66-jarige leeftijd te Ubach over Worms op 5 november 1950.

AD 1951

Een jaar met relatief weinig kooractiviteiten.
Het ledental was teruggelopen tot 30. Acht uitvoeringen werden gegeven, waarvan twee buiten Waubach plaatsvonden namelijk 15 juli in Brunssum en 23 december in Grubbenvorst. In mei werd een meifeest georganiseerd, waaraan o.a. het harmonieorkest "Wilhelmina" deelnam. De annalen laten er geen twijfel over bestaan dat het feest zowel muzikaal als financieel geen succes was.
Batig saldo slechts fl. 62,07.

AD 1952.

Bij het begin van het jaar bedroeg het ledental 34.
28 juni. Dhr. J. Rongen werd benoemd tot erevoorzitter.
29 juni. In kasteelpark Rimburg werd in samenwerking met dameskoor "Iduna" een concert gegeven.
27 augustus. Een zwarte dag voor het mannenkoor. Na een kortstondige ziekte overleed op 43-jarige leeftijd Pierre Knoben.

Johan Joseph Pieter (Pierre) Knoben, *geboren op 8 maart 1909 te Ubach over Worms als zoon van Hubertus Leonard Knoben en Maria Helena Haan, huwde op 27-jarige leeftijd met de uit Osterfeld (D) stammende Johanna Sybilla Perder. Hij overleed zoals vermeld op 27 augustus 1952 in het ziekenhuis te Heerlen*
Pierre was ook de zwager van het mannenkoorlid Martin Wolters en oom van het latere tanzmarieschen Ria Wolters.

De zangers verloren een vriend, een geliefde en zeer gewaardeerde dirigent. Vol bezieling voerde hij 15 jaren lang de directie over het mannenkoor.
Op 1 september vergezelde de zangers hem naar zijn laatste rustplaats.
6 september. Ledenvergadering. Dhr. M. Notermans, tijdens ziekte en overlijden van dhr. P. Knoben waarnemend directeur, werd door de ledenvergadering als nieuwe directeur aangesteld. Mevr. Herberigs bood aan maandelijks fl. 5,00 bij te dragen in de directiekosten.

16 november. Winterconcert. Dit eerste concert o.l.v. dir. M. Notermans was een muzikale familieaangelegenheid. Medewerking verleenden mevr. Notermans mezzo sopraan, dhr. M. Notermans bariton en Felix Notermans jongenssopraan.

Het mannenkoor opende het concert met "Requiem" van P. Cornelius ter nagedachtenis van de in augustus overleden dir. P Knoben. Verder werden uitgevoerd "Rosignol" van Gretry en "Lied in de mijngang" van M. Notermans. Voorzitter J. Hubben beet de spits af bij de solisten met "In vino Veritas" van Obermaier.
Het eerste deel van het concert werd afgesloten met "Hongaarse Rapsodie" van Franz Liszt, quatre-mains op de piano gespeeld door het echtpaar Notermans. De vocale en instrumentale vertolkingen zowel door de solist uit eigen gelederen als door de solisten Notermans werden door het talrijke publiek hooglijk gewaardeerd. In het tweede deel van het concert werd "De Dodenrit" een kort dramatisch toneelstuk voor het voetlicht gebracht. Voorzitter J. Hubben vertolkte de hoofdrol. Hiermee nam hij afscheid van zijn toneelloopbaan.
Het mannenkoor bood hem een kristallen vaas aan. Met het slotakkoord van "Limburg mijn heerlijk land" van M. Notermans voor het eerste winterconcert o.l.v. de nieuwe directeur.

AD 1953

18 januari. De eerste activiteit in het nieuwe jaar was het carnavalsbal/prinsenproclamatie. Op wiens hoofd de prinselijke narrenkap werd gezet, laten de annalen ons in het ongewisse.

15 september. Lidmaatschap KNZV opgezegd.

27 december. Het jaar werd afgesloten met een concert in Scherpenseel (Dld) op uitnodiging van Gesangverein Eintracht.

AD 1954

30 januari. In samenwerking met de fanfare vond een succesvolle carnavalszitting plaats. De " Daeler Jungen" uit Monchen-Gladbach traden op.

17 en 18 juli. In het kader van het 30-jarig bestaan werd een weidefeest georganiseerd. Op de feestweide gelegen aan de Grensstraat traden op beide dagen een aantal verenigingen op. Of het feest het beoogde succes opleverde vermeldde de organisatoren niet.

14 en 15 augustus. Uitstapje naar Koblenz. In het reisprogramma stond de volgende mededeling: *"Bij aankomst in Koblenz als eerste zorgen dat zij die in het door ons aangevraagde hotel wensen te overnachten, deze slaapgelegenheid gaan bespreken. Iedereen is vrij waar hij wil overnachten, elders of in de bus."*
Op 15 augustus werd in Arenburg werd tijdens de H.Mis "Jubilate Deo" gezongen. Via St. Goar, Rudesheim en andere bekende plaatsen toerde het gezelschap terug naar Waubach.

AD 1955

12 juni. Een dag die begon met een zekere spanning. D'r Sint Joep va Woabich ging op concours. O.l.v. dir. M. Notermans lieten de zangers in Handel (N.-B.) horen waartoe ze op het gebied van koorzang in staat

waren. Met de werken "Neerlands Mannenzang" en het "Lied in de mijngang" behaalde het mannenkoor in de 2e afdeling een groot succes. Een 1e prijs met 324 punten en de Ereprijs met 167 punten waren de beloning voor maandenlang repeteren. Toen was geluk heel gewoon in de Waubachse gemeenschap. Het zegevierende koor werd in de nachtelijke uren afgehaald door de Kon. Fanfare Eendracht. Op de receptie n.a.v. het behaalde succes boden vele verenigingen en particulieren hun gelukwensen en geschenken aan o.a. in de vorm van koorwerken. Dir. M. Notermans kreeg als waardering voor zijn muzikale leiding een diplomatentas van het koor cadeau.

Na het behaalde succes dachten vele leden dat ze op de lauweren konden rusten. De periode augustus t/m november werd gekenmerkt door slecht repetitiebezoek. Op de zaterdagen 5 en 12 november werd zelfs niet gerepeteerd wegens te weinig aanwezige zangers.

19 juni. Op het 50-jarig jubileum van Zangvereniging Vriendenkring St. Rochus bracht het mannenkoor de werken ten gehore waarmee het op het concours in Handel lauweren oogstte.

AD 1956

De eerste activiteit in het prille begin van het jaar was het winterconcert op15 januari. Medewerking verleenden mevr. Smeets-Goris uit Heerlen, sopraan Zuid Nederlandse Opera, de leden J. Jurgens en P. Welters met F. Wijnen op gitaar. De toneelvereniging St. Genesius uit Eijgelshoven trad voor het voetlicht met het toneelstuk " de voetbalpool". Het mannenkoor kreeg met de uitvoering van de werken: "Ave Maria" van de Wilde, "Agnus Dei" van C. van Linden, "Lente" van Hereweer, "Soldatenkoor" uit Faust van Ch.Gounod en de "Spijskaart" van Zollner de handen van de toehoorders op elkaar.

Op de jaarvergadering van 26 februari werd wethouder Jos Romkens tot beschermheer benoemd.

2 april. Vaandelwijdingsfeest. Een damescomité mevr. Herberigs en mevr. Tilmans-Wolters brachten het benodigde geld bijeen om bij de zusters te Simpelveld een nieuw vaandel te laten vervaardigen.

Op 2e Paasdag werd dit vaandel na de Hoogmis, opgeluisterd door het mannenkoor met o.a. "Ave Maria" en "Jubilate Deo", door pastoor Peters gewijd. Na een bezoek aan het kerkhof, waar de overleden leden werden herdacht met het zingen van "Ecce quo modo moritur", werden de bewoners van het huis van oude van dagen door de leden getrakteerd op zang, oude klare en vlaai.

Tijdens een feestelijke bijeenkomst in de avonduren werd het vaandel door de dames Herberigs en Tilmans officieel aangeboden. Tevens werd dhr. Jos Romkens als beschermheer geïnstalleerd.

21 oktober. Winterconcert met medewerking van Zangvereniging "Kunst na Arbeid" Heerlerheide en Schrammelorkest "Edelweiss" uit Brunssum.

AD 1957

De ledenvergadering van 30 april stond geheel in het teken van de deelname aan het Nationaal Zangconcours te Vught.
Om o.a. de buskosten te dekken werd een kegelconcours gehouden. Opbrengst fl. 433,00.

10 juni. 2e Pinksterdag. Zangconcours in Vught.
Met twee touringcars vertrok het mannenkoor vergezeld van een groep supporters naar Vught. O.l.v. dirigent M. Notermans bracht het mannenkoor in de 1e afdeling ten gehore "Im Abendrot" van F. Schubert en "Requiem" van P. Cornelius. De jury waardeerde de zangkunst van de mannen uit Waubach met een 1e prijs cum laude (376 punten). Bovendien ging de wisselprijs mee naar Waubach i.v.m.het hoogste aantal punten afdeling mannenkoren.

16 juni. Een zeer druk bezochte receptie toonde aan men het door de zangers behaalde succes wist te waarderen.

20 oktober. Winterconcert. Uitgevoerd werden o.a. "Im Abendrot" en "Die Nacht" beide van F .Schubert, "Abendfriede am Rhein" van Neuman en "der Spielman" van E. Kraemer. Dit was tevens het afscheidsconcert voor de voorzitter J. Rongen. Met het overhandigen

van een oorkonde en benoeming tot erevoorzitter nam het koor afscheid van hem. De "Sjeveemeter Jonge" wisten met hun zang en humor de lachspieren van het talrijk aanwezige publiek te prikkelen.

17 november. Ledenvergadering. Aanwezig 24 leden. Het belangrijkste agendapunt was de benoeming van een nieuwe voorzitter. Met 23 stemmen voor en 1 tegen werd dhr. J. Romkens het voorzitterschap toebedeeld. Op 15 december werd hij officieel als voorzitter geïnstalleerd.

AD 1958

Het voornaamste wapenfeit dit jaar was de deelname aan een zangconcours te Scheveningen op 8 en 9 juni.

In de afdeling Uitmuntendheid brachten 43 zangers o.l.v. dir. M. Notermans ten gehore "Der Abendhimmel" van Anton Bruckner (verplicht werk) en "Veni Creator" van Alphons Diepenbrock (keuzewerk). De jury waardeerde de uitvoering van deze werken met een 1e prijs cum laude (364 punten). Dhr. M. Notermans verwierf de directeursprijs. Jubelstemming alom.

Ook in Waubach, want de berichtgeving werkte snel. Bij de thuiskomst op maandagavond 9 juni werd het gelauwerde koor aan de gemeentegrens opgewacht door een enthousiaste menigte. Onder de klanken van de Kon. Fanfare Eendracht trok men in feeststemming naar het verenigingslokaal.

De receptie bracht voor de kas van de succesvolle zangers van d'r Sint Joep va Woabich fl. 170,00 op. De Amstel- alsmede de Gulpenerbrouwerij boden elk 50 liter bier aan. Prosit !!!

"Wer niemals einen Rausch gehabt, der ist kein braver Mann!" *(citaat).*

28 september. De afdeling Waubach van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond vierde zijn 50-jarig jubileum met inzegening van het Sint Barbarabeeld. Het mannenkoor gaf mede gestalte aan deze gebeurtenis.

14 november. Bestuursvergadering. Memorabele besluiten waren:

- De 4 leden in militaire dienst krijgen een kerstpakket t.w.v. fl. 5,00. Ook de leden die in het ziekenhuis zijn opgenomen.
- Tijdens de aanstaande jaarvergadering zal aan de leden (citaat) "erwtensoep met kluif verstrekt worden plus enkele potten bier". Dhr. Pierre Ramakers werd met de erwtensoep belast.
- Het salaris voor de dirigent werd met fl.10,00 verhoogd tot fl. 45,00 m.i.v. 1.1.1959.

AD 1959

11 januari. Jaarvergadering. De jaarstukken lieten zien dat het koor 55 leden telde en dat de vereniging niet armlastig is getuige het kassaldo van fl. 1059,43.

14 – 18 augustus. Concertreis naar Forbach (Schwarzwald).
Bij aankomst op de plaats van bestemming werd het reisgezelschap al snel geconfronteerd met een onaangename verrassing. Het reisbureau White Cars uit Heerlen was in gebreke gebleven wat betreft het regelen van logies. Het bestuur nam terstond het heft in handen en wist te bewerkstelligen dat iedereen onder de pannen kwam. Deze onverwachte perikelen deden echter geen afbreuk aan de uitvoering in de kerk op 15 augustus en het concert in de namiddag, noch aan het plezier.

22 november. Winterconcert. Een volle zaal met enthousiast publiek. Het koor opende met "Requiem" van P. Cornelius ter nagedachtenis aan de overleden leden en begunstigers. Vervolgens werden uitgevoerd "Veni Creator" van A. Diepenbrock, "La Pastorella" en "Im Abendrot" van F. Schubert, "Am Adriatischen Meer" van J. Gotovac, "Der Spielman" van E. Kraemer en "Limburg mijn heerlijk land" van M. Notermans de dirigent van het koor.
Het "Zittesj Revue Gezelschap" onder regie van F. Appelmans vormde het sluitstuk van dit winterconcert.

AD 1960

17 januari. Jaarvergadering. Deze werd gekenmerkt door drie belangrijke voorstellen t.w.

1. Benoeming van dhr. P.J. Simons tot beschermheer.
2. Aanvraag voor Koninklijk erkende statuten.
3. Deelname aan zangconcours te Blerick op 3juli.

De voorstellen werden door de vergadering aangenomen.

20 maart. Getrouw aan de jarenlange traditie werd een Hoogmis opgedragen voor de overleden leden en begunstigers. Na het gebruikelijk bezoek aan het kerkhof (Requiem), werden de bewoners van het huis van ouden van dagen getrakteerd op gezang en.....een borrel.

3 juli .De dag van het 7e Internationale concours te Blerick. Met 52 zangers o.l.v. dirigent M. Notermans brachten ten gehore: "Trinklied" van Zoltan Kodaly (verplicht werk), "Licht" van Hendrik Altink (keuzewerk), "Limburg mijn heerlijk land" van Mathieu Notermans (keuzewerk 2). Het succes was – uitgedrukt in een muziekterm (It) – "Grandioso". 1e prijs met lof (384 punten, tevens hoogste aantal punten van het concours). Bovendien 1e Ereprijs (beker) en als kroon op het werk behaalde dirigent M. Notermans de directeursprijs. Het mannenkoor kwam uit in de Ereafdeling. De jury werd gevormd door de heren Leo Smeets ((Ned) voorzitter, Werner Marx (Dld), Hendrik Altink (Ned). Laatstgenoemde schreef in zijn rapport: "Woorden schieten te kort om te zeggen hoe deze uitvoering mij ontroerd heeft. Alleen maar dank, hartelijk dank. Buitengewone dirigent en machtig koor. Bravo!"
D'r Sint Joep va Woabich voerde de werken uit zonder partituur. Noblesse oblige. Het bericht van het grote succes ging als een lopend vuurtje door Waubach. De Kon. Fanfare Eendracht en het Trommel- en fluitencorps Prins Bernhard stonden aan de gemeentegrens gereed om het triomferende koor naar het verenigingslokaal te begeleiden. Daar viel de zangers en de dirigent een grootse hulde ten deel. Op 4 juli werd een receptie gehouden. De enorme belangstelling was een graadmeter voor de populariteit en de sympathie die het Mannenkoor St. Joseph binnen en buiten de gemeentegrenzen geniet.

7 juli. De Kon. Fanfare Eendracht trad in de voetsporen van het mannenkoor en behaalde op een concours te Einighausen een 1e prijs. Het mannenkoor liet zich niet onbetuigd en verwelkomde aan de gemeentegrens de succesvolle muzikanten. In het verenigingslokaal bracht het koor een zanghulde.

29 oktober. Familiefeest.
Voor de eerste keer georganiseerd door het damescomité. Een zeer geslaagd feest, in het bijzonder voor dirigent M. Notermans. Deze kreeg van de leden een gouden zegelring met inscriptie aangeboden voor zijn groot aandeel in het behaalde succes te Blerick.

AD 1961

Onder de scepter van Prins Hein I (Hein Tilmans) werden van 11 t/m 14 februari carnavalsfeesten gehouden. President Leo Willems met zijn elvenraad zorgden ervoor dat de dolle dagen met de nodige carnavalistische uitbundigheid werden gevierd.

19 maart. Voor het eerst kwam een periodiek verschijnend verenigingsorgaan tot stand. Met gerechtvaardigde trots werd het door de redactie aan de leden uitgereikt. De representatieve uitgave werd op de omslag gesierd door een tekening van G. Butink. De beschermheer, voorzitter en directeur vulden de eerste pagina's met hun voorwoord. Dhr.R.Vek opende een artikelenreeks over de geschiedenis van het koor. Dhr. H. Knebel verzorgde de rubriek muziek. Hij startte met een verhandeling over de componist Franz Schubert en diens werk "Im Abendrot". Personalia, verenigingsnieuws, een humoristische rubriek en een rubriek waarin de dames hun zegje konden doen , completeerden de eerste editie van het verenigingsorgaan.
In "De Mijn" - personeelsblad van de mijnen Laura en Julia ,
6e jaargang, aflevering 2, april 1961 - werd vermeld: "Het mannenkoor "St. Joseph" te Waubach geeft vanaf februari jl. een eigen verenigingsorgaan uit. Laten we er dadelijk bij vertellen dat het blad er keurig verzorgd uitziet. Ook de inhoud is beslist het lezen waard. Naast verenigingsnieuwtjes is er o.a. een interessant stukje over Franz Schubert de beroemde componist. Zelfs een dameshoekje ontbreekt niet.

Hulde voor dit in initiatief en een lang bestaan zij het orgaan beschoren."
In oktober trad het mannenkoor op voor de KRO- radio met o.a. "Veni Creator" van Alphons Diepenbrock.
10 december. Winterconcert. Naast het optreden van het mannenkoor stonden een aantal sketches en muzikale komedies op het programma. De leden W. Heidendael, M. Wolters, L. Willems, J. v.d. Berg en
A. Janssen zongen en acteerden in o.a. "Mijne Mina",
"Dur Neusjierige", "ein fideles Gefangnis", "Het huishouden van de kruidenier". Succes verzekerd.

AD 1962

21 januari. Jaarvergadering. De eerste muziekcommissie werd in het leven geroepen en bemand door H. Goossens (onderdirecteur),
H. Knebel en H. Kosters. Tijdens deze vergadering werd mevr. Simons (van de grens) wegens haar grote verdienste voor het koor benoemd tot erelid. Een belangrijk agendapunt was een concertreis Er waren twee mogelijkheden namelijk Engeland of Joegoslavië. De meerderheid koos voor het Balkanland.

In het voorjaar werd het koor geconfronteerd met het feit dat de dirigent Mathieu Notermans om gezondheidsredenen de dirigeerstok moest neerleggen. Hij had het mannenkoor 10 jaar onder zijn hoede en boekte met "d'r Sint Joep va Woabich" grote successen op meerdere concoursen. Op Paasmaandag nam het koor afscheid van zijn zeer gewaardeerde dirigent en benoemde hem tot Eredirecteur.
Dhr .T. Heunen uit Doenrade werd de nieuwe dirigent.
Op 11 augustus vertrokken 55 zangers vergezeld van hun dames naar Joegoslavië. In de plaatsen Ljubljana, Trbovlje, Zagorje en Novo Velenje werden concerten gegeven. Een bijzondere concertreis getuige de nog levendige herinneringen.

AD 1964

Op grootse wijze werd van 19 t/m 28 juni het 40-jarig bestaansfeest gevierd. 40 jaar lang de leden en de gemeenschap verrijkt met muziek en cultuur. Succesvolle jaren werden afgewisseld met perioden van diepe

malaise. Ten tijde van het 40-jarig bestaan was er sprake van grote bloei. Het mannenkoor telde 72 leden die o.l.v. dirigent J.J. Kicken de edele zangkunst beoefenden.
De festiviteiten werden op19 juni geopend met een galaconcert door de Kon. Fanfare Eendracht o.l.v. M. Scheffer en het Utrechts Byzantijns koor o.l.v. dr. M. Antonowycs.
Plaats van handeling een feesttent gelegen aan de Kerkstraat. Entreeprijs fl. 2,00. Naast concerten, gegeven door vocale en instrumentale verenigingen uit Waubach en de regio, (totaal 21 zangkoren, harmonieën en fanfares), werd in de feestweek de operette "Das Land des Lachelns" door de Zuid Nederlandse Opera voor het voetlicht gebracht.
Het feestprogramma bevatte verder voor elk wat wils: een kinderfeest; een Beierse avond met dans; een talentenjacht; groot tienerbal met "The Rythmic Band" o.l.v. Bob Walls; zomercarnaval; Fruhshoppen met Karl Schriebl en Jup Huppertz. Kortom een groots feest.

AD 1965

Op 14 november werd met 65 zangers deelgenomen aan het Internationaal Zangconcours uitgeschreven door het UNDK Pleiade te Nijmegen. O.l.v dirigent J.J. Kicken brachten de zangers uit Waubach in de superieure afdeling ten gehore "Ik heb mijn wagen "van
Jan Koetsier (verplicht werk) en "Zechergesang" van Zoltan Kodaly (keuze werk) ten gehore. Een van de juryleden schreef in zijn rapport over het keuze werk: "Ook hier een topprestatie. Hoe komen ze door de moeilijkheden heen. Hulde! en nog eens hulde voor koor en dirigent."

Geen wonder dus dat de prestatie van het mannenkoor beloond werd met een 1e prijs cum laude (391 punten). De beker van de stad Nijmegen voor het hoogste aantal punten van het concours ging mee naar Waubach. Dirigent J.J. Kicken werd gelauwerd met de directeursprijs.

In dit jaar vond de eerste concertreis naar Berlijn plaats. De geschiedenis leert dat er nog twee zouden volgen.

AD 1966

Concertreis. Het vaste land van Europa werd verlaten en het mannenkoor maakte de oversteek over de woelige baren naar Engeland. In Teesside werd deelgenomen aan een zangwedstrijd. Het in 1965 behaalde succes in Nijmegen werd niet geëvenaard. Niettemin werd naar tevredenheid in Teesside en Middlesbrough o.l.v. dirigent J.J. Kicken geconcerteerd.

AD 1968

Op 8 september zong het mannenkoor enkele werken tijdens de herdenkingsplechtigheid aan het monument op de Cauberg te Valkenburg.
13 t/m 19 september. Op uitnodiging van de Nederlandse Ambassadeur te Bonn (Dld) nam het mannenkoor deel aan de Nederlandse Cultuurweek in Berlijn. In mijnwerkerskledij gestoken (beschikbaar gesteld door de mijn Julia te Eijgelshoven) trad "d'r Sint Joep va Woabich" met in zijn gelederen "die tiefste Bässe der Welt" voor het voetlicht. Geconcerteerd werd o.a. in Spandau, in het Schonenberger Rathaus ter gelegenheid van de verjaardag van Oberburgemeister Claus Schütz en bij de senator dhr. Bodin. Tijdens een door de stad Berlijn aangeboden diner werd het oudste lid dhr. P. Welters begiftigd met het ere-insigne van het Kunstamt.

AD 1969

Een memorabele gebeurtenis in dit jaar was de overdracht van de dirigeerstok aan dirigent Harry Dieteren. Na eerst enige tijd als zanger de gelederen van het mannenkoor te hebben versterkt, nam hij op 31 augustus de muzikale leiding over van dirigent J.J. Kicken.

Carnaval / CC de Joepemanne 1969-1984

Tijdens de carnavalsdagen in februari 1969 werden voor het eerst de carnavalsfestiviteiten in een feestpaviljoen - in de volksmond "de tent" genoemd - door het Mannenkoor St. Joseph georganiseerd. De

aantrekkingskracht van deze spraakmakende carnavalsfestiviteiten was groot. Vele "vasteloavendsgekken", in de meest uiteenlopende creaties uitgedost, bevolkten gedurende de dolle dagen het feestpaviljoen van de Joepemanne. Niet alleen carnavalvierders uit Waubach, maar ook veel narrenvolk uit de regio brachten vele gezellige uren in "de tent" door. C.C. de Joepemanne organiseerde ieder jaar weer een meerdaags carnavalsfeest met orkesten, blaaskapellen, tanzmariechen en alles wat een carnavalsprogramma aantrekkelijk maakt. Jaarlijks een president met een elvenraad en last but not least een heuse Prins Carnaval, gekozen uit de gelederen van het koor. Een "incident" tijdens de uitvoering van het "Pilgerchor" uit Tannhäuser van Richard Wagner op het Najaarsconcert 1973, was de aanleiding tot het instellen van de Orde van de Vleermuis. Deze smaakvol gestileerde carnavalsorde werd uitgereikt aan personen die zich voor het mannenkoor, dan wel op het maatschappelijk vlak verdienstelijk hadden gemaakt. De carnavalsfestiviteiten in het feestpaviljoen o.a. kindercarnaval op zaterdagmiddag, prinsenproclamatie op zaterdagavond en gekostumeerde bal op de overige dolle dagen verliepen jarenlang zonder enige wanklank. Totdat in 1982 door enkele lieden, niet gehinderd door enig verantwoordelijkheidsbesef, de jolige carnavalssfeer wreed werd verstoord. Door hun toedoen werd zelfs fysieke schade toegebracht aan enkele leden , alsmede het imago van het carnavalsfeest in "de tent" beschadigd.

Ook in 1983 deden zich uitingen van agressie voor. Dit alles leidde er toe dat de ledenvergadering van 5 september 1983 het besluit nam met de carnavalsactiviteit "Feestpaviljoen" te stoppen. In het seizoen 1984 werd door het CC de Joepemanne de sporthal "Ter Waerden" tot narrentempel getransformeerd. Alhoewel het carnavalsfeest in de sporthal organisatorisch als geslaagd kan worden beschouwd, viel na evaluatie van het hele gebeuren het besluit geen grootschalige carnavalsactiviteiten meer te organiseren. Naast het aspect veiligheid, was de verhouding tussen de te leveren inspanningen van vele leden en het financieel resultaat dat geminimaliseerd werd t.g.v. het sterk gedaalde bezoekersaantal, danig verstoord. Beide aspecten vormden het breekpunt. Voor een jarenlange carnavalstraditie "de tent" van het CC de Joepemanne viel helaas het doek.

AD1971

In dit jaar organiseerde het mannenkoor het eerste Najaarsconcert in de Sport- en muziekhal "Ter Waerden". Het was de opmaat voor een reeks van zeer succesvolle Najaarsconcerten die in de regio grote naam en faam verwierven.
Op 31 oktober betraden 75 zangers van d'r Sint Joep het podium. Dirigent Harry Dieteren. Op het programma stond o.a. de première van het door Antoon Maessen gecomponeerde werk "de Straatmuzikanten". Het vocale gedeelte van het concert werd mede verzorgd door de Kon. Zangvereniging St. Lambertus uit Kerkrade. De liefhebbers van (symfonische) blaasmuziek kwamen aan hun trekken door concerten van de Kon. Harmonie van Thorn o.l.v. Jan Cober en de Fanfare St. Caecilia uit Schinnen o.l.v. N. Dieteren.

Op zondag 7 november werd deelgenomen aan de Limburgse Zangersdagen, georganiseerd door Kon. Zangvereniging Venlona uit Venlo.

AD 1972

Ook dit jaar weer het Najaarsconcert in de Sport- en muziekhal "Ter Waerden". De bijna 1200 toehoorders staken hun waardering voor de muzikale prestaties van het Mannenkoor St. Joseph en het Heerder Mannenkoor, alsmede van de Kerkelijke Harmonie St. Michael van Thorn en de Fanfare Eendracht uit Nieuwenhagerheide niet onder stoelen of banken. De ROZ maakte van dit concert radio-opnamen.

AD 1973

Een jaar vol activiteiten van hoog muzikaal niveau. Op 19 mei werd in de AVRO-studio te Hilversum deelgenomen aan het AVRO-koorfestival. De jury beloonde de muzikale prestatie met een 1^{e} prijs, doch het aantal behaalde punten was niet toereikend voor goud of zilver dus moest het mannenkoor genoegen nemen met brons. Als trofee een bekertje, dat meteen eierdopje werd genoemd.

1923-1973

Op 14 oktober stond de Sport- en muziekhal "Ter Waerden" weer bol van de muziek. Het Najaarsconcert trok wederom vele enthousiaste muziekliefhebbers. O.l.v. Harry Dieteren bracht het mannenkoor o.a. ten gehore "Die Ruïne" van Zoltan Kodaly, "De Postillon" van Andries de Braal en het "Pilgerchor" uit "Tannhäuser" van Richard Wagner. Tijdens de uitvoering van dit werk deed zich een "incident" voor, waardoor de dirigent moest afslaan. De geruchten over een vleermuis waren de aanleiding tot het instellen van de carnavalsorde van de Vleermuis.
Als solisten traden op Elisabeth Ksoll en John Bröcheler met werken van Franz Schubert, Johannes Brahms en Richard Strauss. Solisten en koor werden aan de vleugel begeleid door Bert Pijpers.

19 oktober. Met 96 zangers vertrok het Mannenkoor St. Joseph voor een concertreis tot en met 22 oktober naar Moulins in Frankrijk. Tot de reisgenoten behoorden burgemeester J. van 't Hooft, de wethouder van cultuur J. Erkens en de hoofdredacteur van het Limburgs Dagblad Pierre Huyskens. Deze concertreis werd mede mogelijk gemaakt door sponsoring van de firma Potain (bouwkranen) uit Moulins, de firma Zwaans uit Sittard, bouwonderneming Foeckert en bouwmaterialenhandel Venne van der Sluis uit Heerlen. De Nederlandse vereniging voor bloembollencultuur stelde 5000 bloembollen ter beschikking. Een door de inwoners van Moulins zeer gewaardeerd gebaar.
O.l.v. Harry Dieteren en aan de piano Bert Pijpers werd in Moulins, Yzeure en Avermes geconcerteerd. In de basiliek van Moulins kwam de uitvoering van liturgische muziek bijzonder tot zijn recht. Als speciale gast van het "Festival de Chorales", met als décor de grote sporthal van Moulins, zong het mannenkoor o.a. "Straatmuzikanten" van Antoon Maessen, "De Postillon" van Andries de Braal en "Choeur des Soldats" uit de opera "Faust" van Charles Gounod. Pierre Huyskens loodste op zwierige wijze de toehoorders door het programma van de verschillende concerten. De Franse pers prees in gloedvolle bewoordingen de muzikale kwaliteiten van het Mannenkoor St. Joseph. De ORTF maakte meerdere opnamen. Diverse ontvangsten en excursies naar de wijnbouwcoöperatie Saint Pourcain en de fabriek van bouwkranen Potain, zorgden voor de nodige ontspanning.
Naast de aangename gebeurtenissen kreeg het koor op deze concertreis ook tegenslag te verwerken. Tijdens een ontvangst werd Jan Lanslots

door een hartaanval getroffen. Dankzij de perfecte organisatie en snel handelen werd hij onmiddellijk in het ziekenhuis opgenomen. Zijn echtgenote werd vanuit Nederland naar Moulins overgebracht. Gelukkig konden zij na een dag of tien weer samen huiswaarts keren. Een heuglijke concertreis.

AD 1974

Het jaar van het 50-jarig jubileum. Een feestcomité dat zijn eerste vergadering hield op 29 december 1972, organiseerde in nauwe samenwerking met het bestuur een aantal bijzondere festiviteiten.
4 april. Een groot evenement in de totaal uitverkochte Sport- en muziekhal "Ter Waerden". Slavko Avsenik en zijn Original Oberkrainer brachten met hun muziek het publiek tot groot enthousiasme. Een 20 personen tellende dansgroep zorgden daarbij voor een wervelende show.
5 april. De jeugd kwam aan haar trekken. Een groot popconcert met o.a. de popgroep "MUD" liet de sporthal op zijn grondvesten daveren. De presentatie was in handen van Ad Visser.
Van 5 t/m 9 april was het Franse koor "Les Chanteurs de Saint-Nicolas" uit Moulins te gast bij het mannenkoor.
Op 6 april stonden tijdens een internationaal koorfestival in de sporthal achtereenvolgens op het podium: het Kinderkoor Epen, het Tonadakoor uit Oostende, Les Chanteurs de Saint-Nicolas uit Moulins en het Karls-Chor 1874 uit Kohlscheid.
7 april. Onze oosterburen werden ook bij het feest betrokken. Het gastkoor uit Frankrijk "Les Chanteurs de Saint-Nicolas" o.l.v. mevr. Breton en het Mannenkoor St. Joseph o.l.v. Harry Dieteren concerteerden in de Dom van Aken.
7 t/m 12 juni. Een groot zomerfeest vond plaats in een feestpaviljoen. Voor een muziekshow op 8 juni met "Die Amraser" uit Tirol en de "Belvauer Muzikanten" uit Nieuwenhagen, alsmede voor het optreden van de Rijkspolitiekapel en het Rijkspolitie Mannenkoor op 10 juni bestond grote belangstelling.
Een jubileumfeest zonder jubilarissen is haast ondenkbaar. Voorzitter Hub Simons was verheugd elf jubilarissen te mogen huldigen.
12 ½ jaar : L.Knebel, P. Frehen en B. Surma. 25 jaar: W. Kulter, A. van Hees, H. Kosters, L. Speth en W. Heijdendael. 40 jaar: P. Knubben en H. Lentz. 50 jaar: P. Welters. Een bijzondere huldiging viel Piet

Knubben en Herman Lentz ten deel. Zij werden begiftigd met de zilveren eremedaille in de Orde van Oranje Nassau.
Het erecomité en het damescomité boden het mannenkoor als jubileumgeschenk een nieuwe piano aan.
22 september. Een groots galaconcert in de sporthal.
Medewerking verleenden: het Limburgs Symfonie Orkest, de sopraan Maja Schermerhorn en de bariton John Bröcheler.
Als sluitstuk van het jubileumjaar werden op 8, 9 en 10 november in samenwerking met de F.N.Z. de Limburgse Zangersdagen 1974 gehouden in de sport- en muziekhal "Ter Waerden".

Bij het 50-jarig jubileum telde het mannenkoor 90 leden. In 1964 bij het 40-jarig jubileum stonden 72 zangers op de ledenlijst.

AD 1975

11 maart. Wederom organiseerde het mannenkoor "een avond met de Original Oberkrainer" in een totaal uitverkochte sporthal.
Op 30 november werd in de sport- en muziekhal "Ter Waerden" het in de regio befaamde Najaarsconcert gehouden. Onder het motto "Drie onder een" traden o.l.v. Harry Dieteren op het Mannenkoor St. Joseph, het Mannenkoor Excelsior uit Tegelen en de Harmonie
St. Caecilia uit Schinveld. Bert Pijpers en Pieter van Dijk begeleidden de koren op de vleugel.
Beide mannenkoren en het harmonieorkest voerden gezamenlijk de première uit van "Trompetstemming", madrigaal voor mannenkoor en harmonieorkest gecomponeerd door ir. Henk Badings. De componist woonde première bij. Hij was zeer onder de indruk van de wijze waarop dirigent en uitvoerenden zijn geesteskind tot klinken hadden gebracht. De presentatie was in handen van Pierre Huyskens. De ROZ maakte opnamen die op 9 december werden uitgezonden.

AD 1976

Van 10 t/m 13 juni maakte het mannenkoor de derde concertreis naar Berlijn. Aldaar werd deelgenomen aan het 17e Chorfest des Deutschen Sängerbundes. Ca. 60.000 zangers en zangeressen kwamen naar Berlijn

onder het motto "Singen heisst verstehen". De zangers en hun dames reisden per vliegtuig vanaf Düsseldorf naar Berlijn. Dat was de eerste vliegreis van het mannenkoor.

In afwijking van de traditie werd dit jaar geen Najaarsconcert georganiseerd. In plaats daarvan vond op 11 december in de parochiekerk St. Joseph te Waubach de première plaats van de Limburgse Mis. Een mis in dialect getiteld "Missa Terrae Mosae" (Maaslandse Mis) voor vierstemmig mannenkoor en orgel. Componist Naud Reyners, tekstdichter Pierre Huyskens.

Het oudste lid en laatste in leven zijnde medeoprichter Pieter Johan Welters overleed in januari 1976 in het ziekenhuis te Heerlen.

AD 1977

De Maaslandse Mis werd in dit jaar uitgevoerd in Schaesberg-Kakert, in de Munsterkerk Roermond, in het ziekenhuis Heerlen, in Nieuwenhagerheide, in Spaubeek en in de Stiftkerk te Thorn.
Het Najaarsconcert vond plaats op 30 oktober met medewerking van het Tonadakoor uit Oostende en de Harmonie St. Caecilia uit Schinveld.

AD 1978

De lente was in het land en het mannenkoor beleefde toen al het hoogtepunt van het verenigingsjaar. Op Paasmaandag 27 maart vertrokken de zangers met hun partners - een 138 personen tellend reisgezelschap – met 3 bussen naar Oostenrijk om in de Europese cultuurmetropolen Wenen en Salzburg hun stemmen te laten klinken. Behalve aan het geven van concerten werd ook aandacht besteed aan de vele bezienswaardigheden.
Op 29 maart werd in de prachtige Peterskirche in Wenen een Eucharistieviering opgeluisterd. Op 1 april werd een door het mannenkoor in september 1977 gedane belofte gestand gedaan. In de kerk van het dorpje Niederhollabrun werd de uit Nieuwenhagen afkomstige pastoor Jan Mikkenie (overleden in 1977) herdacht tijdens een door het koor opgeluisterde indrukwekkende Eucharistieviering. De gastvrijheid van de dorpelingen was enorm.

Op 2 april 's middags werden in de ORF-studio te Salzburg radio-opnamen gemaakt. In de avonduren werd nog een studioconcert gegeven. Wederom een heuglijke concertreis.
Op 30 april werkte het mannenkoor mee aan een concert in de Harry Dieteren-cyclus te Tegelen. Samen met het mannenkoor Excelsior uit Tegelen en de harmonie St. Caecilia uit Schinveld werd "Trompetstemming" van Henk Badings ten gehore gebracht.
2 juli. OLS te Schaesberg. Het mannenkoor viel de eer te beurt de openingsceremonie van dit schuttersfestijn op te luisteren.

Een indrukwekkend Najaarsconcert vond plaats op 26 november. In een feestelijk aangeklede sport- en muziekhal "Ter Waerden" werd een operaconcert van allure vertolkt. Het Mannenkoor St. Joseph, Zangvereniging Orpheus uit Nuth, het Kerkraads Symfonie Orkest en de solisten Mariette Janssens (sopraan) en Adriaan van Limpt (tenor) brachten werken van Albert Lortzing, Richard Wagner, Giuseppe Verdi en Georges Bizet ten gehore. Vooral de selectie uit de opera "Carmen" van Georges Bizet liet een geweldige indruk achter bij het enthousiaste auditorium. Oefening baart kunst. Deze stelling werd wederom bewezen door dirigent en uitvoerenden. Zij kregen een staande ovatie.

AD 1979

May Vandenhoff, Boeb Janiscek, May Wolters en Hub Picasse.

31 mei. Rodahal Kerkrade. Gestoken in dienovereenkomstige kledij werkte het mannenkoor als bandietenkoor mee aan de Tv-opnamen Blaastest 1979, gepresenteerd door Ted de Braak. Uitgevoerd werd "Allegri beviam" bandietenkoor uit de opera "Ernani" van Giuseppe Verdi. Op 21 juni vond de uitzending plaats.

18 augustus . Viering van het 55-jarig bestaan. Onder de feestelijke klanken van de Kon. Fanfare Eendracht ging het mannenkoor ter kerke voor een dankdienst, stijlvol opgeluisterd door Zangvereniging Eendracht uit Rimburg. Elf jubilarissen werden in de bloemetjes gezet waaronder voorzitter Hub Simons wegens zijn 40-jarig lidmaatschap. De mededeling van burgemeester Spiertz dat het Hare Majesteit had behaagd voorzitter Hub Simons de eremedaille in goud verbonden aan de Orde van Oranje Nassau te verlenen, werd met gejuich ontvangen.
Op 2 september nam het mannenkoor deel aan het 81e Bestendig Festival van de Stad Antwerpen. In de O.L.Vrouwe kathedraal werd een Eucharistieviering opgeluisterd en in de Antwerpse Zoo werd geconcerteerd.

Het traditionele Najaarsconcert vond plaats op 25 november. Naast het mannenkoor gaven het Kon. Mannenkoor La Bonne Esperance uit Eindhoven en de Harmonie St. Michael uit Thorn een staaltje van hun muzikale bekwaamheid weg.

In dit jaar werd de verenigingsperiodiek 't Jupke geïntroduceerd.

AD 1980

Met maar liefst 23 uitvoeringen werd het een bijzonder druk verenigingsjaar.
Op 26 januari legde het mannenkoor proeve van muzikale bekwaamheid af op het Kreisleistungssingen van de Deutsche Sängerbund te Herzogenrath. De werken "Deep River" en "Jascha spielt auf" werden door de jury respectievelijk met goed en zeer goed gekwalificeerd.

Op 1 juni nam het koor deel aan een zangwedstrijd te Rengsdorf (Dld). Als enige buitenlandse deelnemer tussen 30 Duitse mannenkoren werd het Mannenkoor St. Joseph "Vizemeister".O.l.v. Harry Dieteren werden

uitgevoerd "Das gestohlene Mäntelchen" van Jakov Gotovac, "Jascha spielt auf" van Wilhelm Heinrichs, "Quattro cavai che trottano" van Otto Uhlmann en "Jägerlied" van Quirin Rische. Vele Duitse zangers staken hun mening niet onder stoelen of banken dat de jury de prestatie van het mannenkoor te laag beoordeeld had.

Het Najaarsconcert op 9 november bleek wederom een schot in de muzikale roos te zijn. Meer dan 700 toehoorders onthaalden dirigent Harry Dieteren, de bas Ton Thissen, pianist Wim Schepers (sinds de eerste februari aan het koor verbonden), de harmonie St. Caecilia uit Schinveld, een hoornkwartet en last but not least het mannenkoor op een daverend applaus

Op 7 december was het koor uitgenodigd om samen met het Kerkraads Symfonie Orkest en de solist Alois Frings een matineeconcert te verzorgen in het Hubertushuis te Kerkrade als afsluiting van het jubileumjaar van het Kerkraads Symfonie Orkest.

AD 1981

18 februari. Een groot aantal leden nam deel aan de SUN-demonstratie in Den Haag.

26 september was een bijzondere dag voor het koor. De presentatie van de nieuwe concertkleding (smoking). Het erelid F. Kievits wist een aantal personen tot gulheid te bewegen, het Damescomite tastte diep in haar buidel en zie de nieuwe concertkleding was een feit.

8 november. Het Najaarsconcert was wederom de bekroning van de kooractiviteiten. O.l.v. Harry Dieteren en aan de vleugel begeleid door Wim Schepers werden door het mannenkoor werken van Schubert, Poulenc, Verdi, Venturini, Gershwin, Loewe, Kern en Sullivan uitgevoerd.
De bas Hans Scheyen toonde in een aantal solo's zijn talent. Het instrumentale gedeelte van het concert werd voortreffelijk verzorgd door de Harmonie Wilhelmina uit Wolder o.l.v. Nic Dieteren.

AD 1982

24 januari. Vierkorenconcert in het Philips Ontspanningscentrum te Eindhoven. Mannenkoor FORTISSIMO uit Bergen op Zoom, Kon. Zangvereniging VENLONA uit Venlo, Kon. Mannenkoor LA BONNE ESPERANCE uit Eindhoven en MANNENKOOR ST. JOSEPH uit Ubach over Worms gaven een staaltje van hun kunnen weg. Het optreden van "d'r Sint Joep va Woabich" ontlokte aan Antoon Maessen - componist van o.a. "Straatmuzikanten" en tevens muziekrecensent – de uitspraak: "In het algemeen onderscheidden zij zich door de aanwezigheid van een dosis doorwrochte gezonde muzikaliteit".

7 mei. Operaconcert in de aula van het Eijkhagencollege georganiseerd door de Stichting Muziekdramatische Producties Limburg. De solisten Yessica Ernst (sopraan), Jose Keulartz (alt), Marcel Coops en Arnold Bindels (tenoren), Alois Frings (bariton) en Henk Reumkens (bas) brachten solo's en duetten ten gehore. Het Mannenkoor St. Joseph trad met operakoren voor het voetlicht. De pianisten Wim Schepers en Jean Lardinois begeleidden de solisten en het koor op de vleugel. Algehele muzikale leiding Harry Dieteren.

20 mei . Hemelvaartsdag. Het mannenkoor maakte zijn tweede concertreis naar Moulins in Frankrijk. De hoogtepunten waren: 21 mei galaconcert in de kathedraal; 22 mei ontvangst op het stadhuis door burgemeester Rolland en het gemeentebestuur; concert in het Theatre Municipal; 23 mei Opluistering van een Eucharistieviering in de "Sacré Coeur" te Moulins.

28 mei. Ter gelegenheid van "700 Jahr Stadt Herzogenrath" werd aldaar een "Deutsch –Niederlandisches Gemeinschaftskonzert" gehouden. Opgetreden werd door het Mannenkoor St. Joseph, MGV Sängerbund 1878 Merkstein, Kon. Kerkraads Mannenkoor St. Lambertus en het Karls-Chor 1874 Kohlscheid.

14 november. Vele honderden muziekliefhebbers bezochten het Najaarsconcert in de sport- en muziekhal "Ter Waerden". Aan dit succesvolle concert werd gestalte gegeven door de sopraan Yessica Ernst, de tenor Hubert Delamboye, onze eigen bariton May Smeets die samen met het mannenkoor "Landerkennung" van Edvard Grieg ten

gehore bracht. De instrumentale bijdrage aan dit concert werd geleverd door het Landgraafs Symfonie Orkest. Wim Schepers begeleidde de solisten op de vleugel. Het geheel stond onder leiding van Harry Dieteren.

5 december. De Stichting Muziekdramatische Producties Limburg organiseerde in de Stadsschouwburg te Heerlen een "Speculaasconcert". Het mannenkoor droeg hier zijn "pepernoot " aan bij door het uitvoeren van een aantal operakoren.

AD 1983

13 november. Zoals reeds vele jaren gebruikelijk was, ging ook dit jaar weer het vallen van de bladeren gepaard met het Najaarsconcert van het Mannenkoor St. Joseph in de sport- en muziekhal "Ter Waerden" De leden Joep Thijssen en Leo Verstappen (tenoren) en May Smeets (bariton) zongen onder begeleiding van Wim Schepers aan de vleugel , het hoogste lied. Met de uitvoering van een pianoconcert toonde Wim Schepers zijn virtuositeit. De muzikanten van de Harmonie Wilhelmina uit Wolder vulde de hal met instrumentale klanken. Harry Dieteren leidde een en ander in goede banen.
In samenwerking met het Landgraafs Symfonie Orkest werden kerstconcerten gegeven in de parochiekerk van Nieuwenhagen en in de Welterhof te Heerlen.

Het verenigingsblad "'t Jupke" werd niet meer uitgegeven.

AD 1984

60 jaar Mannenkoor St. Joseph. Een heuglijk feit dat van 1 t/m 4 juni werd gevierd met een grootse receptie en een feestprogramma voor elk wat wils. Plaats van handeling een feestpaviljoen. Door voorzitter Hub Simons werden 24 jubilarissen in de bloemetjes gezet.
P. Ramakers 55 jaar lid en nestor van het koor. P. Knubben en H. Lentz 50 jaar lid. Als zilveren jubilarissen werden gehuldigd F. Duchateau, A. Janssen, G. Janssen, M. Linssen, H. Maas, P. Michiels, J. Smeets, F. Smeets, J. Thijssen en J. Vandenhoff. 12 ½ jaar lid

J. Gerards, K. Houtmans, W. van Horck, C. Logister, H. Maar, F. Schoormans, H. Simons, M. Smeets, J. Sporken, J. Sijstermans en H. Terwijn.

Wat de apotheose van de jubileumviering had moeten worden, namelijk het Najaarsconcert 1984, vond geen doorgang. Sinds 1971 -met een onderbreking in 1976 - werd in de sport- en muziekhal "Ter Waerden" het befaamde Najaarsconcert georganiseerd. Problemen van uiteenlopende aard stonden continuering van dit muzikale en culturele evenement in de weg. Wel werd de lang gekoesterde wens van een LP werkelijkheid. In samenwerking met de Zangvereniging Orpheus uit Nuth en het Landgraafs Symfonie Orkest kwam een unieke LP tot stand, die onder de toepasselijke naam "KROEDWUSJ" werd uitgebracht. Op 4 november werd de LP officieel gepresenteerd door het aanbieden van een exemplaar aan burgemeester Coenders van de gemeente Landgraaf.

AD 1985

3 februari. 60ste jaarvergadering met een belangrijke gebeurtenis. Harry Dieteren, die sinds augustus 1969 dirigent was van het Mannenkoor St. Joseph en met het koor veelvuldig en succesvol voor het voetlicht trad, was van oordeel dat het moment aangebroken was om de dirigeerstok aan een ander over te dragen .Aan het eind van zijn toespraak bood hij zijn ontslag aan.

Op 17 maart werd nam het koor afscheid van de man die onmiskenbaar zijn stempel op het koor heeft gedrukt. Voorzitter Hub Simons dankte de scheidende dirigent voor alles wat hij ten dienste van het koor heeft gedaan en bood hem als herinnering een metronoom aan.
Op 24 maart gaf de nieuwe dirigent John Slangen zijn eerste repetitie.

20 april. Feestelijke viering van het 25-jarig bestaan van het Damescomite. Het mannenkoor gaf op geëigende wijze mede gestalte aan deze gebeurtenis

17 november. In het Parochiehuis werd een koffieconcert gehouden, mede om de nieuwe dirigent John Slangen aan de belangstellenden voor te stellen.

AD 1986

26 januari. Jaarvergadering. Het voorstel om de naam van het koor te wijzigen in **LANDGRAAFS MANNENKOOR ST. JOSPEH** (afgekort LMK) werd door de vergadering aangenomen.

Het hoogtepunt van dit verenigingsjaar was de concertreis naar Spanje. Van 16 t/m 25 mei bezochten 39 zangers vergezeld van hun dames de Costa Brava. Geconcerteerd werd in Lloret de Mar; in het Theater Barcelona waar het "Landgraafs Hombre del Coro St. Joseph" 14 werken ten gehore bracht en in het Garnizoen St. Clement.

De meest gedenkwaardige uitvoering vond plaats in de met pelgrims afgeladen kathedraal van Montserrat. Bij wijze van uitzondering kreeg het LMK toestemming in de kathedraal op te treden. Deze uitvoering stond o.l.v. Wim Schepers.

AD 1987

Een turbulent jaar voor het LMK. Hub Simons, die bijna 25 jaar in de hoedanigheid van voorzitter onnoemelijk veel voor het koor had betekent, stelde met ingang van 19 mei zijn functie ter beschikking en trad uit het bestuur. De vice-voorzitter Jo Adriolo volgde hem op.

John Slangen, sinds 24 maart 1985 dirigent van het LMK, trok zich met ingang van 27 september terug. Wim Schepers nam voorlopig de muzikale leiding op zich. Ondanks deze verwikkelingen werd er ook nog gezongen.

Het LMK viel de eer te beurt om, in het kader van het 125-jarig bestaansfeest van de Fanfare Aloysiana te Schaesberg, samen met de Fanfare St. Caecilia uit Bocholtz het spectaculaire muziekwerk "Slag bij Waterloo" - compleet met vuurwerk en kanonschoten – uit te voeren.

Voorafgaand aan deze apotheose gaf het LMK een populair concert. De "Overste Hof" was voor dit concert een goed gekozen entourage.

AD 1988

Een nieuw jaar, een nieuwe dirigent, een nieuw muzikaal tijdperk breekt aan voor het LMK.
Op zondag 3 januari geeft Hans Luesink de eerste repetitie bij het LMK.

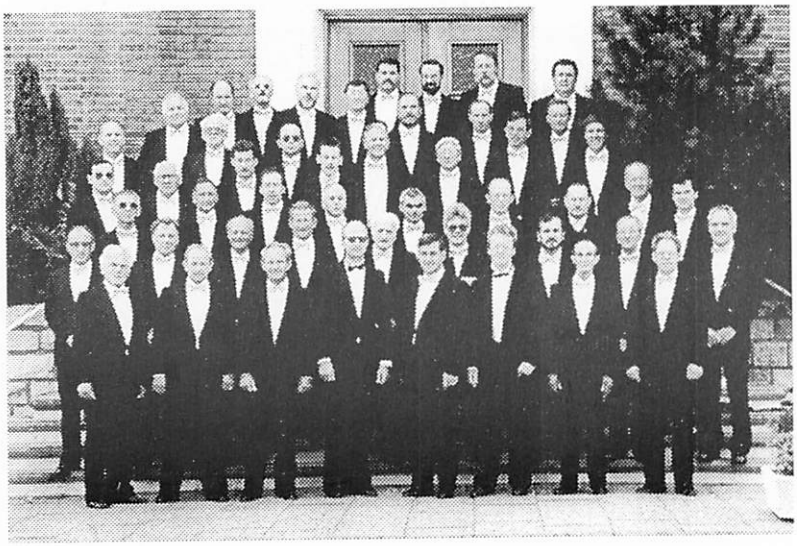

26 maart. De jaarlijks terugkerende St.Joseph-viering. Negen jubilarissen werden gehuldigd door een afgevaardigde van het bondsbestuur van het Gewest Limburg van het KNZV.
Leo Willems en Hub Kösters 40 jaar koorlid en 40 jaar zanger in KNZV-verband.
Hein Külter en Jan Niessen 50 jaar zanger in KNZV-verband.
Jo Adriolo, Sil Gracner, Jo Jurgens, Jan Lanslots en Teun Spoelstra 40 jaar zanger in KNZV-verband.

Dhr. Jo Vijgen, die in het verleden steeds een grote steunpilaar voor het mannenkoor is geweest (o.a. secretaris), werd geïnstalleerd als beschermheer. Hub Simons, die jarenlang als voorzitter zijn stempel op het mannenkoor heeft gedrukt, werd benoemd tot erevoorzitter. Beide heren ontvingen als blijk van erkentelijkheid een koperen mijnlamp.

AD 1989

Een jaar met een aantal hoogtepunten voor het LMK.
11 maart. De aanbieding van een nieuw vaandel door het Damescomite tijdens de viering van het patroonsfeest.

4 – 12 mei. In het kader van het bereiken van de 65-jarige leeftijd door het LMK, werd een concertreis gemaakt naar Preddvor in Joegoslavië. Op Hemelvaartsdag vertrok het uit 77 personen bestaande reisgezelschap (zangers met hun dames en enkele gasten) met 2 touringcars vanaf Scherpenseel. Een geweldige ontvangst door de leden van het gemengde koor/folkloregroep KUD Primskovo viel het reisgezelschap bij aankomst in Preddvor ten deel.
In het idyllisch gelegen hotel BOR vond het reisgezelschap onderdak. O.l.v. Hans Luesink en met pianobegeleiding van Wim Schepers concerteerden het LMK in Primskovo/Kranj, Ljubljana en Preddvor. Een bezoek aan de grootste textielfabriek in Kranj en vooral de excursie naar de beroemde druipsteengrotten van Postojna, zorgden voor de nodige ontspanning. Op officiële ontvangsten in Primskovo en Kranj zong het LMK o.a. "Hej Slovani" het Sloveense volkslied.

24 juni. Onder een stralende zon en met muziek van de Kon. Fanfare Eendracht begon de feestelijke viering van het 65-jarig bestaansfeest. In een feestelijke optocht met in hun midden – gezeten in een met bloemen versierde koets – de gouden jubilaris Hub Simons en echtgenote, ging het LMK naar de St. Josephkerk. Tijdens de, door het gemengd koor New Voice '85 opgeluisterde, Eucharistieviering zegende pastoor Maessen het door het Damescomite geschonken vaandel. Hub Simons 50 jaar lid, Funs van Hees 40 jaar lid en Bart Grotens 25 jaar lid werden tijdens de feestavond in de bloemetjes.

5 november. Internationaal Zangconcours te Heythuysen. Het LMK kwam uit in de klasse A (hoogste) en bracht o.l.v. Hans Luesink ten gehore "Près du fleuve étranger" van Charles Gounod (verplicht) en "Boere-Charleston" van Hans P. Keuning (keuze). Het waardeoordeel van de jury werd met gejuich begroet, 364 punten, eerste prijs met lof.

13 november. In aanwezigheid van het bestuur, erevoorzitter Hub Simons en wethouder Thei Gybels werd de kristallen sculptuur die het koor in 1973 tijdens de concertreis naar Moulins in Frankrijk ten geschenke kreeg, opnieuw onthuld. Na de gemeentelijke herindeling vond het kunstwerk een voorlopig onderdak in de Rabobank. Thans heeft het een waardige plaats gekregen in het Raadhuis Landgraaf.

9 december. Het LMK had de vererende uitnodiging ontvangen om de uitreiking van de Frans Erens-prijs aan de schrijver Anton Koolhaas met koorzang te omlijsten. Deze plechtigheid vond plaats in het Gouvernementsgebouw te Maastricht.

AD 1990

Een druk jaar met 22 uitvoeringen, maar ook een jaar waarin het aantal vertrekkende leden het aantal nieuwe leden overtreft. Aan het eind van het jaar telde het LMK nog 49 leden.

27 april –1 mei. Het gemengd koor/folkloredansgroep KUD Primskovo uit Joegoslavië brachten een tegenbezoek. De gasten werden ondergebracht in gastgezinnen. Het programma was rijkelijk gevuld met o.a. officiële ontvangst, meerdere concerten en een excursie door Zuid-Limburg.

1 juli. Wederom viel het LMK de eer te beurt de openingsceremonie van het OLS te Schaesberg op te luisteren.

18 augustus. Het muzikale hoogtepunt was de eerste uitvoering van Kyrie, Sanctus en Agnus Dei uit de Missa c-moll van Franz Liszt tijdens de kerkelijke viering van het 85-jarig bestaansfeest van Zangvereniging Vriendenkring St. Rochus.

AD 1991

Hoopgevend is het feit dat het ledenbestand langzaam een stijgende lijn vertoonde. Op 31 december telde het LMK 52 leden.

AD 1992

28 mei – 4 juni. Op 28 mei werd een reisgezelschap bestaande uit zangers van het LMK vergezeld van hun dames uitgezwaaid voor een memorabele concertreis naar Salzburg. Op 29 mei gaf het LMK in de Petruskirche een uitvoering van liturgische composities van o.a. Francis Poulenc, Zoltan Kodaly, Charles Gounod, Orlando di Lasso, Peter Iljitsj Tsjaikowski en enkele gezangen uit de Byzantijnse liturgie. Met een gezellig samenzijn in de "Stieglkeller" met het mannenkoor MGV Typographia, werd de eerste dag sfeervol afgesloten.

Zondag 31 mei. Een dag die de deelnemers aan de concertreis niet zullen vergeten. Het LMK gaf in de Dom van Salzburg tijdens de Hoogmis een uitvoering van de Missa c-moll van Franz Liszt. Een prachtige maar zeer moeilijke compositie voor mannenkoor en orgel. De mannen van het LMK o.l.v. Hans Luesink en aan het orgel Jean Lardinois deden het toch maar weer daar in Salzburg, het walhalla van de muziek. "s Avonds stond het koor weer aangetreden. In Friedburg/Heiligenstatt had het koor MGV Friedburg een concert georganiseerd. Het LMK opende dit concert met de volksliederen van Oostenrijk en Nederland en bracht vervolgens een selectie uit zijn repertoire ten gehore.
De resterende dagen genoot het reisgezelschap van de vele mooie en interessante bezienswaardigheden die het Salzburgerland te bieden heeft o.a. Salzkammergut met Sankt Wolfgang, de zoutmijnen van Halein en vele andere.

28 november. Het LMK kreeg de vererende uitnodiging van MGV Teveren om gestalte te geven aan het jubileumconcert ter gelegenheid van hun 75-jarig bestaansfeest.

Een muziekrecensent schreef o.a. "Landgraafs Mannenkoor St. Joseph, der als Gastchor das Festkonzert mitgestaltete, bildete eine Uberraschung im positiven Sinne. Zwei Beispiele herausragender Interpretation sollen die Leistung verdeutlichen. Der 1° Teil aus "Gesang eines welken Baumes" von Kan Ishii und "Les Martyrs" von Charles Gounod. Synkopen, schnelle Textpassagen erklangen in einer Perfektion, die nach Worten suchen lässt."

AD 1993

Een jaar waarin het LMK geen spraakmakende hoogtepunten beleefde. Het ledental vertoonde een dalende lijn, hetgeen enige bezorgdheid voor de toekomst opriep.

AD 1994

Een vitale 70-jarige, want de activiteiten in het kader van de viering van het 70-jarig bestaan logen er niet om.
20 maart. Volgens een goed gebruik werden de feestelijkheden geopend met een Eucharistieviering die opgeluisterd werd door het Kon. Heerlens Mannenkoor St. Pancratius. De receptie werd door vele sympathisanten bezocht.

10 april. De "familiedag". Deze dag begon op uitzonderlijke wijze in de Dom van Aken.
In deze monumentale kerk werd o.l.v. Hans Luesink en aan het orgel Wim Schepers de Hoogmis opgeluisterd met de Missa c-moll van Franz Liszt en andere liturgische gezangen uit het repertoire. Na een lunch in een Akens restaurant werd een bezoek gebracht aan Monschau, gevolgd door een diner in Gemmenich met aansluitend een gezellige avond.

15 mei. Op uitnodiging van Harmonie St. Michael uit Thorn nam het LMK deel aan het Cultureel Zomerevenement Thorn. Uitgevoerd werd o.a. "Gesang eines welken Baumes" van de Japanse componist Kan Ishii.

6 –11 juli. Concertreis naar Fuveau in de Provence. Naast koren uit Frankrijk, Spanje, Italië en Portugal nam het LMK deel aan het "2e Festival Europeen de Chorales" Uitvoeringen vonden plaats in Fuveau en Trets.

30 september. Het gemeentebestuur van Landgraaf verleende op voordracht van een daartoe ingestelde jury de Cultuurprijs 1993/1994 aan de vereniging die al vele jaren lang zichzelf en ook de gemeente

Landgraaf in binnen- en buitenland profileerde, namelijk het Landgraafs Mannenkoor St. Joseph.
6 november. Groots galaconcert in de sport- en muziekhal "Ter Waerden". Aan dit concert werkten mee de Harmonie St. Michael uit Thorn o.l.v. Heinz Friesen en de tenor Harald Quaaden. Het LMK en de solist Harald Quaaden brachten o.l.v. Hans Luesink en aan de vleugel Wim Schepers een aantal composities van hoog niveau ten gehore. Uitgevoerd werden "Invocation" van Claude Debussy, "Nachthelle" van Franz Schubert, "Gesang eines welken Baumes " van Kan Ishii en "Koleda" van Jakov Gotovac. Een concert met allure.

AD 1995

Voor de 4e keer naar Frankrijk. De concertreis naar Fuveau in juli 1994 had een onverwacht gevolg. Het LMK kreeg de vererende uitnodiging om een muzikale bijdrage te leveren aan het 7e eeuwfeest van de Basiliek in St. Maximin et la Sainte Baume.
Op 1 juni vertrokken 43 zangers en enkele supporters voor een zesdaagse concertreis naar Zuid-Frankrijk. Na een voorspoedige reis en

een ontspannende dag in Marseille brak op zaterdag 3 juni het moment aan dat het LMK gevolg moest geven aan het doel van de uitnodiging. In de zeven eeuwen oude Basiliek gaf het mannenkoor voor een zeer aandachtig publiek een anderhalf uur durend concert, waarin de grote verscheidenheid in zijn repertoire bewondering wekte.
Voor een bomvolle Basiliek concerteerde het LMK vervolgens op zondagmiddag 4 juni samen met de beroemde Franse organist Pierre Bardon. Het koor zong de Gregoriaanse gezangen in "Les hymnes de Grigny" een compositie voor orgel en koor van Nicolas de Grigny, samen met Francois Couperin een der groten uit de klassieke Franse orgelschool.
Dit concert werd o.a. bijgewoond door de Pauselijke Nuntius Mgr. Antonetti en Kardinaal Moreira-Nevers, primaat van Brazilië.
Pierre Bardon was zo goed te spreken over de samenwerking met het LMK, dat hij, toen hij op uitnodiging van de Orgelkring Limburg in september twee orgelconcerten kwam geven in Kerkrade en Geleen, weer een beroep deed op de medewerking van het mannenkoor.
Op maandag 5 juni genoten de zangers van een groot openluchtfeest onder een stralende zon bij de grot van H. Maria Magdalene in la Sainte Baume.

3 en 5 september. Het LMK verleende medewerking aan orgelconcerten door de Franse organist Pierre Bardon in Kerkrade en Geleen.

AD 1996

De belangrijkste activiteit was het concert op 23 maart in de Burgerzaal van het Raadhuis Landgraaf. Uitgevoerd werden o.a. "Koleda" van Jacov Gotovac, "Invocation" van Claude Debussy en "die Nachthelle" van Franz Schubert. De tenor Harald Quaaden zong in de twee laatstgenoemde werken de solopartijen. Het koor stond onder leiding van Hans Luesink.
Augustine Boshouwers en Wim Schepers toonden hun virtuositeit op de vleugel.

AD 1997

Twee in het oog springende activiteiten kenmerken dit verenigingsjaar. Het Internationaal Korentreffen in Landgraaf van 8-11 mei en de

deelname van het LMK aan een Nationaal Korenfestival te Noordwijk op 13 en 14 september.
In mei was het LMK gastheer van de koren "Cantassi" uit het Franse Fuveau en "Promusica" uit Lissabon. Met beide koren werden vriendschappelijke banden aangeknoopt tijdens de concertreis van het LMK naar Fuveau in 1994.

In het kader van dit bezoek vond op 10 mei een internationaal vierkorenconcert plaats in de Burgerzaal van het Raadhuis Landgraaf. Achtereenvolgens traden op "Promusica" uit Lissabon, "Cantassi" uit Fuveau, MGV Teveren uit Teveren en het LMK. Aan de term internationaal werd nog meer betekenis gegeven door het feit dat genoemde koren op 11 mei een concert gaven in het "Naerholungsgebiet" Ubach-Palenberg.

13 -14 september. Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de VVV Noordwijk werd op 13 september in de Grote Kerk een Nationaal Korenfestival gehouden. Deelgenomen werd door 7 gemengde koren, 2 vrouwenkoren en 4 mannenkoren. Het LMK trad -zonder partituren- voor het voetlicht met de werken "Près de fleuve étranger" van Charles Gounod, "Koleda" deel III van Jacov Gotovac en "Boeren-Charleston" van Hans P. Keuning. De jury gevormd door Adriaan Hager, Folkert Grondsma en Rene Verhoeff (voorz.) kende het LMK de 1e prijs toe.
Op zondag 14 september luisterde het LMK een Eucharistieviering op in de monumentale
St. Jeroenskerk in Noordwijk. De zang van de mannen uit Limburg liet bij de vele kerkgangers een diepe indruk achter.

AD 1998

Een zeer actieve "commissie ledenwerving" zorgde voor een hausse in het ledental. Met 66 leden op de ledenlijst werd het jaar afgesloten.

AD 1999

Driekwart eeuw lang, waarin wat het koor betreft de vette jaren de magere overtroffen, stond het LMK op de bres voor de instandhouding en het uitdragen van onze cultuur. Drie bijzondere gebeurtenissen kenmerkten de viering van het 75-jarig jubileum.
27 mei. Vanaf luchthaven Düsseldorf vertrokken 44 zangers van het LMK met dirigent Hans Luesink, pianist Jean Lardinois en solist Jan Gooren naar Faro in Portugal om deel te nemen aan "23 Festival Internacional de Musica do Algarve". De eerste vier dagen was hotel "Alnacir" in Faro de thuishaven.
Naast het LMK uit Nederland gaven koren uit Spanje, Engeland, Portugal en IJsland gestalte aan dit muziekfestival. In het kader van dit festival gaf het LMK drie concerten:
28 mei. In de "Igreja do Carmo" (Carmokerk) in Tavira;
29 mei. In de gehoorzaal van het conservatorium te Faro;
30 mei. In het "Cine-teatro" in Loule.
Het tweede deel van de concertreis bracht het LMK op 31 mei naar Lissabon. In "Seminario da Torre d'Aguilha" (een klooster) vonden de zangers een gastvrij onderdak.
Een bijzondere gebeurtenis was de ontvangst op de Nederlandse Ambassade. In een gemoedelijke en ontspannen sfeer bracht het LMK ten gehore "A Portuguese" het Portugees volkslied, het "Wilhelmus" en "Limburg mijn heerlijk land".

Op 1 juni trad het mannenkoor op in de "Igreja Sao Domingos de Rana" samen met het plaatselijke koor "Coro BRISA". Het laatste concert van deze concertreis vond plaats op
2 juni in "Convento dos Cardaes".
O.l.v. Hans Luesink en aan de piano Jean Lardinois werd een zeer uitgebreid repertoire uitgevoerd. Elk van de 5 concerten klonken gezangen uit de Byzantijnse Ritus met Jan Gooren als solist. Daarnaast zong hij nog werken van Gaetano Donizetti, Giacomo Puccini, Franz Schubert e.a. Het LMK vertolkte werken van o.a. Charles Gounod, Franz Liszt, Franz Schubert, Claude Debussy, Mathieu Notermans, Mario de Sampayo e.a. De concertmap bevatte 31 werken die vrijwel allemaal aan bod zijn gekomen.
Een bezoek aan de sloppenwijk van Lissabon, waar pater Feiter zich inzet voor de kinderen, liet bij de zangers een grote indruk achter.

20 juni. Feestdag 75-jarig jubileum. Onder "bescherming" van de Schutterij St. Joseph trokken de leden vergezeld van hun partners en genodigden in optocht naar de parochiekerk. De Eucharistieviering werd opgeluisterd door de Zangvereniging Eendracht uit Rimburg. Na een ontbijt in het Parochiehuis vond in de Burgerzaal van het Raadhuis een huldigingconcert plaats door de Kon. Fanfare Eendracht. Twaalf jubilarissen werden in de bloemetjes gezet:
60 jaar lid ,
erevoorzitter Hub Simons;
40 jaar lid:
Fer Duchateau, Ger Janssen, May Linssen, Pierre Michiels, Frans Smeets, Joep Thijssen, Jo Vondenhoff;
25 jaar lid:
Leo Vleugels, Jo Lentz;
12 ½ jaar lid:
Jan Geenen, Ben Krans.

De jubileumviering kreeg een extra dimensie door het feit dat het LMK onderscheiden werd met de Koninklijke Erepenning.

21 november. Als afsluiting van het jubileumjaar vond in het Wijngrachttheater te Kerkrade Het Parkstad Galaconcert plaats. Het jubilerende LMK en het Kon. Heerlens Mannenkoor
St. Pancratius traden op onder leiding van Hans Luesink. De vermaarde tenor Hubert Delamboye , aan de vleugel begeleid door zijn zoon Enrico, lieten de vele toehoorders genieten van hun groot muzikaal talent in "Vier Lieder" van Richard Strauss. LMK, Hubert en Enrico Delamboye schitterden in "Nachthelle" van Franz Schubert en "Invocation" van Claude Debussy. De beide koren en de solist en pianist vertolkten gezamenlijk "Gesang eines welken Baumes" van Kan Ishii.

De liefhebbers van symfonische blaasmuziek kwamen aan hun trekken door het optreden van de Kon. Philharmonie van Bocholtz o.l.v. Heinz Friesen. Als apotheose brachten beide koren, de harmonie, de solist, alsmede Josefina van Zon, harp en Peggy Vrijens, spreekstem, o.l.v. Hans Luesink het indrukwekkende werk "Israel zingt" van F.H. Schorer te gehore. Dit Parkstad Galaconcert was voor de vele toehoorders een muzikaal "Leckerbissen" *(van dit concert werd een CD gemaakt)*

LMK (1999)

AD 2000

De 75e jaarvergadering op 30 januari werd voor het laatst gehouden in het oude vertrouwde Parochiehuis.

Op 15 februari vond de eerste repetitie plaats in het nieuwe verenigingslokaal "An d'r Put".

Van 20 t/m 22 oktober maakten het LMK een 3-daagse trip naar Winterberg (Sauerland). Onder leiding van gastdirigent Hans Geerkens werden twee uitvoeringen gegeven.

3 november. Op uitnodiging van de Sängerkreis Aachen van de Deutsche Sängerbund, luisterde het LMK de huldiging op van de jubilarissen 2000. Zoals gebruikelijk vond deze huldiging plaats in de "Krönungssaal" van het Akense raadhuis.

3 december. Op uitnodiging van de Harmonie St. Gregorius te Haanrade werd samen met het Kon. Heerlens Mannenkoor St. Pancratius en de harmonie, een adventsconcert gegeven in de parochiekerk van Haanrade. Hiermee werd de viering van het eeuwfeest van de harmonie afgesloten. Gezamenlijk werden o.l.v. Hub Cruts de door hem gecomponeerde mis voor harmonieorkest en 4-stemmig mannenkoor uitgevoerd en het werk "Fremersberg"van Miloslaw Koennemann.

AD 2001

Een rustig verenigingsjaar, zonder spectaculaire activiteiten die geschiedenis maakten.

TOT BESLUIT

Getracht is uit het archiefmateriaal de belangrijke en interessante data etc. te selecteren, in het volle besef dat keuzes maken niet geheel is ontbloot van subjectiviteit.

Tekst: Jo Sijstermans

MANNENKOOR
ST.-JOSEPH
WAUBACH
OPGERICHT
1924